#4
2021–
2022

Scena9

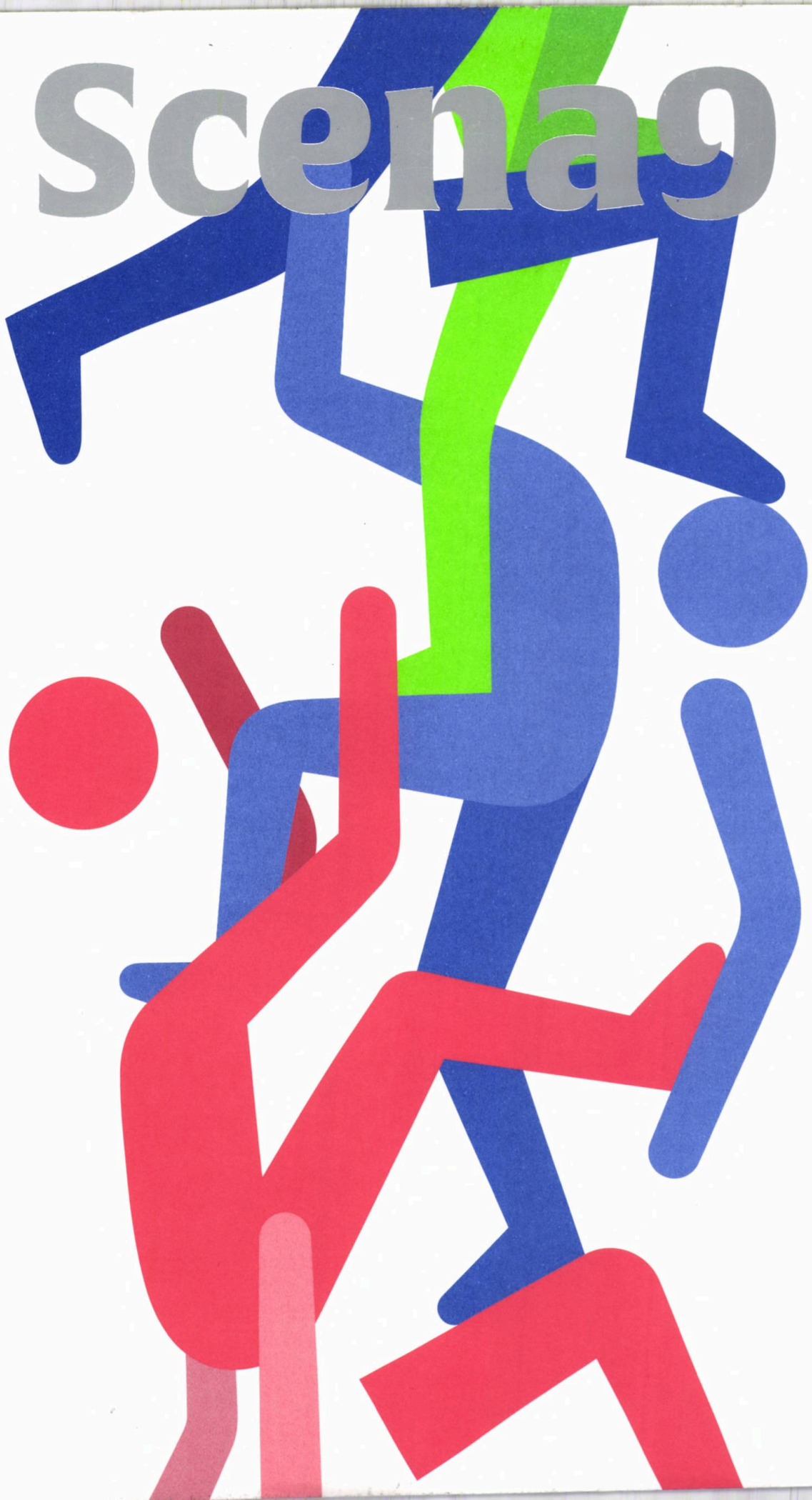

SCENA9.RO
HOTSPOT
CULTURAL

BRD
GROUPE SOCIETE GENERALE

„O VICTORIE MARE
NU E ATUNCI CÂND
CĂȘTIGI UȘOR.
CI CÂND AI RATAT
CINCI ARUNCĂRI,
DAR DECIZI
SĂ O ARUNCI
ȘI PE A ȘASEA.”
Noi te susținem cu proiecte culturale,
de educație și știință, să te ajute să
supraviețuiești schimbărilor
scena9.ro | scoala9.ro | mindcraftstories.ro
TU EȘTI VIITORUL
BRD
GROUPE SOCIETE GENERALE

Experiența scriitorilor care au câștigat prima ediție a Burselor și rezidențelor de creație literară Cărturești

Bursele de creație literară Cărturești au luat naștere din dorința de a promova și încuraja dezvoltarea literaturii române contemporane, începând cu sprijinul acordat autorilor ei. Într-o piață de carte dominată de traduceri, proiectul acestor burse și rezidențe își propune să redea autorilor români contextul necesar pentru a se dedica scrisului: timp, „o cameră doar a lor" și cât mai puține constrângeri exterioare.

Rezidențele de creație s-au desfășurat la Vila Golescu din Câmpulung Muscel și Conacul Petre P. Carp din Țibănești, cu sprijinul Pro Patrimonio și al Asociației Maria.

Citește mai multe aici: cartu.xyz/bursele-carturesti

ANDREI DÓSA

Andrei Dósa (roman)
(...) mi-a plăcut foarte mult la Câmpulung. Rezidența mi-a oferit spațiul mental de care aveam nevoie pentru a putea scrie fără întreruperi. M-am simțit extrem de privilegiat. Rareori mi s-a întâmplat să mă pot rupe cu totul de micile probleme cotidiene pentru a mă dedica aproape exclusiv scrisului și cititului.

Ștefania Mihalache (proză scurtă)
Acest tip de rezidență a fost pentru mine o premieră. Am plecat cu un volum de proză scurtă început cu doi ani în urmă, la care reveneam când și când pentru a-l părăsi din nou. Aveam nevoie de un „timp rotund" pentru el, și asta mi-a oferit această rezidență. Mai mult, am înțeles de ce este nevoie de un astfel de timp rotund pentru scris în general, de o fereastră de scris intens pentru întregit și cristalizat intuiții sau texte deja scrise. În afara cotidianului, scrisul se poate întoarce asupra lui însuși. Iar această întoarcere este cu atât mai productivă cu cât este exersată într-un interval decupat din realitatea „curgătoare".

ȘTEFANIA MIHALACHE

OLGA ȘTEFAN

Olga Ștefan (poezie)
(...) mi-am depus candidatura pentru această bursă dorindu-mi să mă rup, pentru prima dată, de ceea ce devine un impediment în calea autorului profesionist: sufocat de mai sus amintitele obligații, scrisul e deprofesionalizat, redus la statutul de hobby. De aceea aș vrea și să subliniez că, în ciuda frumuseții evidente a locului care m-a găzduit, experiența mea nu a fost cea a unui concediu. Am avut aici, cu adevărat, oportunitatea de a testa cum e să fii scriitor full-time. E o ocazie pe care ar trebui să o aibă toți autorii care știu că nu se poate trăi din scris, dar nici în absența lui.

ȘTEFAN BOLEA

Ștefan Bolea (eseu)
Era plăcut să mă trezesc mai devreme și să-mi intru în rutina zilnică de scris. Îmi plăcea spațiul verde din fața și din spatele casei care izolează (inclusiv fonic) asemenea unui mic parc. Totul devenea și mai silențios la căderea serii, iar noaptea puteai inclusiv să te asculți, când, de cele mai multe ori, nici măcar nu te auzi.

BURSELE DE CREAȚIE LITERARĂ

FUNDAȚIA CĂRTUREȘTI

Portretele fotorealistice sunt realizate de George Roșu

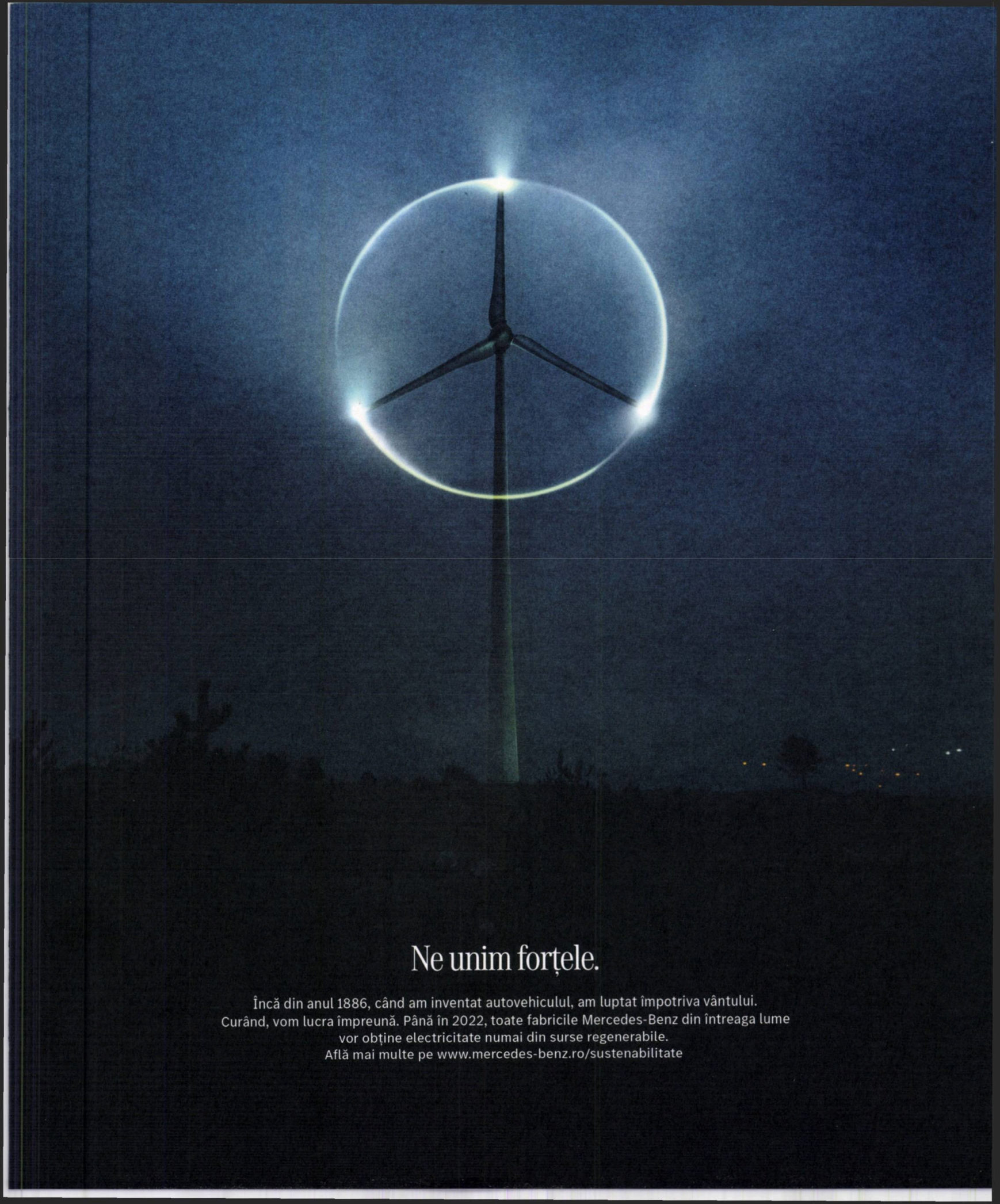

Ne unim forțele.

Încă din anul 1886, când am inventat autovehiculul, am luptat împotriva vântului.
Curând, vom lucra împreună. Până în 2022, toate fabricile Mercedes-Benz din întreaga lume
vor obține electricitate numai din surse regenerabile.
Află mai multe pe www.mercedes-benz.ro/sustenabilitate

ВАШ РЕКЛАМНЫЙ БЮДЖЕТ ПОМОГАЕТ
СОХРАНЯТЬ 2022.

8% dintre români vorbesc des despre știință și tehnologie cu prietenii și familia.*

Le mulțumim și îi mai așteptăm pe la noi!

* Conform EU citizens' knowledge and attitudes towards Science and Technology, Special Eurobarometer, 2021

MINDCRAFT STORIES

mindcraftstories.ro

ȘCOALA 9

hotspot educațional

BRD

GROUPE SOCIETE GENERALE

Scriitori de manual

Intră pe Şcoala9.ro şi citeşte seria de interviuri exclusive cu scriitori contemporani!

Școala9 este un proiect editorial independent dedicat educației preuniversitare inițiat de către BRD Groupe Société Générale. Viața școlii, surprinsă prin reportaje video, texte argumentate, podcasturi.
O nouă perspectivă asupra actualității din educație!

Scanează şi descoperă interviul cu scriitoarea Simona Popescu

2031 NOW

our cities in ten years

Prize fund **€11,000** + Publication

O viziune pentru orașele noastre în 10 ani – aceasta este invitația concursului internațional pentru studenți în arhitectură, urbanism și design, lansat de **Fundația Globalworth** și **Asociația Igloo – Habitat și Arhitectură**.

Înscrierile sunt deschise până în 20 ianuarie 2022.

Detalii pe **www.2031now.com**.

Polish-Romanian Architecture Competition for Students

VLAD ODOBESCU
text

12 EDITO
MICILE NOASTRE SUPRAVIEȚUIRI

ROBERT OBERT
bandă desenată

scena9.ro

CRISTIAN IFTODE
text

14 DE LA VIAȚA BUNĂ, LA VIAȚA NUDĂ ȘI-NAPOI

PETER PAUL RUBENS
ilustrație

CONSTANTIN VICĂ
text

18 INTERNETUAL: EPOCA DE AUR

MIHAI IOVĂNEL
text

22 8 PERSONAJE PE CARE LE-AȘ SALVA

JULES FÉRAT
ilustrație

VICTOR MOROZOV
text

26 NOUL NOU CINEMA ROMÂNESC

LEA RASOVSZKY
text & ilustrații

30 AVEȚI UN MOMENT SĂ VORBIM DESPRE MÂNTUITORUL NOSTRU, *URÂTUL*?

MIHAI TIȚA
text

34 TRAP, NOUL PUNK?

GIANINA CĂRBUNARIU
text

38 CUM AM AJUNS SĂ TRĂIESC ÎN SOMN O STAGIUNE DE TEATRU

ARHIVA FORTEPAN
fotografii

RUXANDRA NOVAC
text

46 DEBRIS

J. SOWERBY
ilustrație

OANA PAULA POPA
text

49 EPOCA DE PLASTIC

UNIVERSAL EYE
fotografie

VICTOR MOROZOV
text

50 **TOTODATĂ**

SORINA VAZELINA
ilustrații

RADU COSAȘU
text

60 **PAMPELUNA**

ARHIVA FORTEPAN
fotografii

SIMINA POPESCU
bandă desenată

68 **CUM AI TRĂIT PÂNĂ LA VÂRSTA ASTA?**

INA CONSTANTIN
text

74 **INA, DRAGĂ**

MIRCEA DRĂGOI
ilustrații

RAMONA GABĂR
text

80 **HAI-ROZTOTSKI**

SORINA VAZELINA
ilustrație

IONUȚ DULĂMIȚĂ
text

88 **PUTEM SĂ TRĂIM ÎMPREUNĂ ÎN DELIRUL ĂSTA ÎMPĂRȚIT**

VLAD DRĂGOI
fotografie

VLAD ODOBESCU &
IONUȚ SOCIU
interviu

96 **„MIGRAȚIA E PARTE DIN CEEA CE NE FACE OAMENI”**

ADRIAN DEOANCĂ
text

102 **SĂLAȘUL TAINIC AL REPARAȚIEI**

ARHIVELE FORTEPAN & AZOPAN,
IOANA CÎRLIG
fotografii

VLAD ODOBESCU
text

112 **CE CONȚINE COȘUL MINIM AL UNEI FAMILII DIN ROMÂNIA?**

ANDREI MĂCEȘANU
infografic

IRINA DUMITRESCU
text

114 **MODUL DE SUPRAVIEȚUIRE**

ANDREI NICOLESCU
ilustrație

OANA PAULA POPA
text

119 **INVADATORII**

MANUEL CABALLER
fotografie

IONUȚ SOCIU
text

120 FIINȚĂ-COMETĂ

IOANA CÎRLIG
text

132 MAMA AVEA MÂINI FOARTE ALBE

MIHAI MINCAN
text

140 IMMINIK

DAN UNGUREANU
ilustrații

ROBERT OBERT
bandă desenată

148 PRIMELE ZILE

MONA PETRE
text & fotografii

152 IERBURI REGĂSITE

TUAN NINI
ilustrații

FLORIN GHENADE
text & fotografii

162 BĂTRÂN & VERDE

ANDREI BECHERU
text & fotografii

168 CROIT PENTRU TEATRU

ANDREI PUNGOVSCHI
interviuri & fotografii

170 TU CUM AI SUPRAVIEȚUIT?

ANTON POLYAKOV
text & fotografii

178 ETAJUL 6

VLAD ODOBESCU
text

184 NUMĂRĂTOAREA DINȚILOR DIN PONORÂTA

BOGDAN DINCĂ
fotografii

VENERA DIMULESCU
text

196 OAMENII DIN CASTEL

CIPRIAN HORD
fotografii

ARCA LUI 9 79
CRISTINA FRONE 87
ANA LETZNER 101
ROBERT ANTONIAC 118
MARIA DIMANCEA 208
ȘTEFI TUDOR

Scena9

EDITOR COORDONATOR
Vlad Odobescu

EDITORI
Luiza Vasiliu
Andra Matzal

EDITOR FOTO
Ioana Cîrlig

REPORTERI
Venera Dimulescu
Delia Marinescu
Ioana Pelehatăi
Ionuț Sociu

DESIGNER
Radu Manelici

ILUSTRAȚIE COPERTĂ
Sașa Lazăr

DTP
Aurelian Ardeleanu

CORECTURĂ
Adrian Nicolae Crețu

DIRECTOR FUNDAȚIA 9
Anca Drăgoi

COMUNICARE
Karin Budrugeac

OFFICE MANAGER
Cristina Zamfir

PRODUCȚIE
Nicoleta Radu

MULȚUMIRI SPECIALE
Cosmina Frâncu
Flavia Popa
Mircea Tomescu

COLABORATORI

TEXTE
Gianina Cărbunariu
Ioana Cîrlig
Ina Constantin
Radu Cosașu
Adrian Deoancă
Ionuț Dulămiță
Irina Dumitrescu
Ramona Gabăr
Florin Ghenade
Cristian Iftode
Mihai Iovănel
Mihai Mincan
Victor Morozov
Ruxandra Novac
Mona Petre
Anton Polyakov
Florentin Popa
Oana Paula Popa
Andrei Pungovschi
Lea Rasovszky
Mihai Tița
Constantin Vică

ILUSTRAȚII
Mircea Drăgoi
Andrei Măceșanu
Andrei Nicolescu
Tuan Nini
Robert Obert
Simina Popescu
Lea Rasovszky
Dan Ungureanu
Sorina Vazelina

FOTOGRAFII
Andrei Becheru
Ioana Cîrlig
Bogdan Dincă
Vlad Drăgoi
Florin Ghenade
Ciprian Hord
Mona Petre
Anton Polyakov
Andrei Pungovschi

Publicație editată de Fundația9, cu finanțare de la BRD Groupe Société Generale

Str. Nicolae Filipescu 43
Sector 2, 020961, București

editorial@scena9.ro

www.scena9.ro

ISSN 2602-0408
ISSN-L 2602-0408

Revistă tipărită de Fabrik
fabrik.ro

CULORI
CMYK
Pantone Black 6 U
Pantone 802 U
Pantone 10388 U

HÂRTIE
Nautilus Classic 100 g/m²

CARACTERE
Alverata & Capitolium 2 (Gerard Unger, TypeTogether)
Gemeli Micro (Jean-Baptiste Levée, Production Type)
Roff (Andrei Grosu & Radu Manelici)

ARCA LUI 9
Robert Antoniac
Maria Dimancea
Cristian Frone
Ana Letzner
Ștefi Tudor

Am calculat timpul de lectură în condiții de laborator. Tu citește în ritmul tău.

1 De ce nu vii mai aproape? Putem să ne distrăm!
2 Nu ți-ar plăcea?
3 Oricât de tentant ar suna
4 Mă tem că o să trebuiască să zic nu.
5 Cred că-i mai bine să păstrăm distanța până pleci.

Micile noastre supraviețuiri

3 min.

VLAD ODOBESCU
text

ROBERT OBERT
bandă desenată

Când auzim despre vreo supraviețuire miraculoasă obișnuim să zicem că „ar trebui să se facă un film după chestia asta". Iar multe dintre filmele astea chiar se fac: un bărbat iese după 5 zile dintr-un canion, după ce și-a tăiat brațul prins între două stânci; un avion se prăbușește în Anzi, iar 16 oameni rezistă vreme de două luni avalanșelor, frigului și foamei; o femeie supraviețuiește scufundării unui vas ce traversa Atlanticul, după ce trăiește o scurtă și intensă poveste de iubire (pe asta din urmă sigur o știați).

Majoritatea supraviețuirilor sunt însă mult mai puțin spectaculoase și adesea rămân anonime. Presupun a rezista încă o zi în fața singurătății, relațiilor toxice, regimurilor politice, sărăciei, bolilor. Am putea zice că e firesc să nu băgăm în seamă supraviețuirile astea: cu cât experiența e trăită de mai mulți dintre noi, cu atât e mai neînsemnată. Însă pentru individul care duce în cârcă frica și se zbate să iasă la suprafață din situațiile în care e aruncat, lupta nu e mai puțin reală decât una cinematografic valabilă. Pentru cel care se ia zilnic la trântă cu propriul creier, mânerul de la ușa blocului e la fel de intangibil ca un vârf de munte. Pentru cel care nu are un acoperiș deasupra, un job e la fel de improbabil ca o insulă în mijlocul oceanului. Uneori îți usuci gâtul la fel de inutil dacă strigi după ajutor și în deșert, și în centrul orașului.

Din martie 2020 încoace învățăm să prețuim și supraviețuirile la capătul cărora nu ne așteaptă nicio cameră de filmare și nicio strângere de mână. Suntem într-o continuă – și banală prin amploarea ei – luptă pentru supraviețuire biologică, economică și ideologică.

De aici am plecat când am construit numărul 4 din *Scena9* pe hârtie. În paginile următoare o să găsești texte și imagini care vorbesc despre mai multe feluri de supraviețuire. Ioana Cîrlig scrie despre cum a trăit cele 5 luni dinainte de moartea mamei sale și despre rănile pe care i le-a lăsat perioada aceea. Venera Dimulescu cercetează ce s-a ales de un model de tratament psihiatric născut în timpul comunismului, ce punea în centru relația cu pacientul și îl vedea pe acesta ca pe o ființă umană. Ionuț Sociu reface firul vieții unuia dintre cele mai interesante personaje de care n-ai auzit: baronul Franz Nopcsa, descoperitor de dinozauri pitici, călător, etnograf, fotograf, spion, candidat la tronul Albaniei. Criticul de film Victor Morozov se întâlnește cu unul dintre eroii săi, scriitorul Radu Cosașu, nonagenarul autor al *Supraviețuirilor*, un om care s-a lăsat în voia vânturilor politice, culturale, amoroase care au măturat România din interbelic încoace. Antropologul Adrian Deoancă pledează pentru reparație și mentenanță – tot o formă de supraviețuire nespectaculoasă – într-o epocă în care ne-am obișnuit să preamărim inovația. După ce tocmai a publicat o colecție de căutări botanice și de experimente culinare inspirate de flora spontană, Mona Petre vrea să ne convingă să valorizăm plantele pe care le avem încă în jur, supraviețuitori tăcuți într-o epocă a consumului haotic.

Privită cu totul, revista pe care o ții acum în mână e o formă de supraviețuire într-o lume tot mai digitală, o formă de rezistență tăcută, bine legată și frumos mirositoare. Pentru că în lumea asta spațiul e limitat, iar eu mai am doar un colț de pagină la îndemână, mă grăbesc să îți împărtășesc o știre. Citeam acum câteva zile despre descoperirea unei planete care continuă să orbiteze în jurul unui soare mort. Până acum se credea că explozia unui soare înseamnă automat distrugerea planetelor din preajmă, însă vestea asta i-a făcut pe unii oameni de știință să se întrebe dacă nu cumva și Pământul ar putea supraviețui decesului Soarelui nostru. Calculele arată însă că suntem prea aproape, iar singura scăpare – desigur, dacă omenirea își rezistă sieși până atunci – e să ne mutăm pe o lună de-a lui Jupiter ori Saturn. Nu ne-ar fi deloc ușor, mai zic specialiștii: ar urma să ne bazăm pe razele anemice ale unei stele pitice, de două ori mai mici decât Soarele pe care-l știm. Pe de altă parte, suntem supraviețuitori de meserie și putem să mai punem o haină pe noi.

De la viața bună, la viața nudă și-napoi

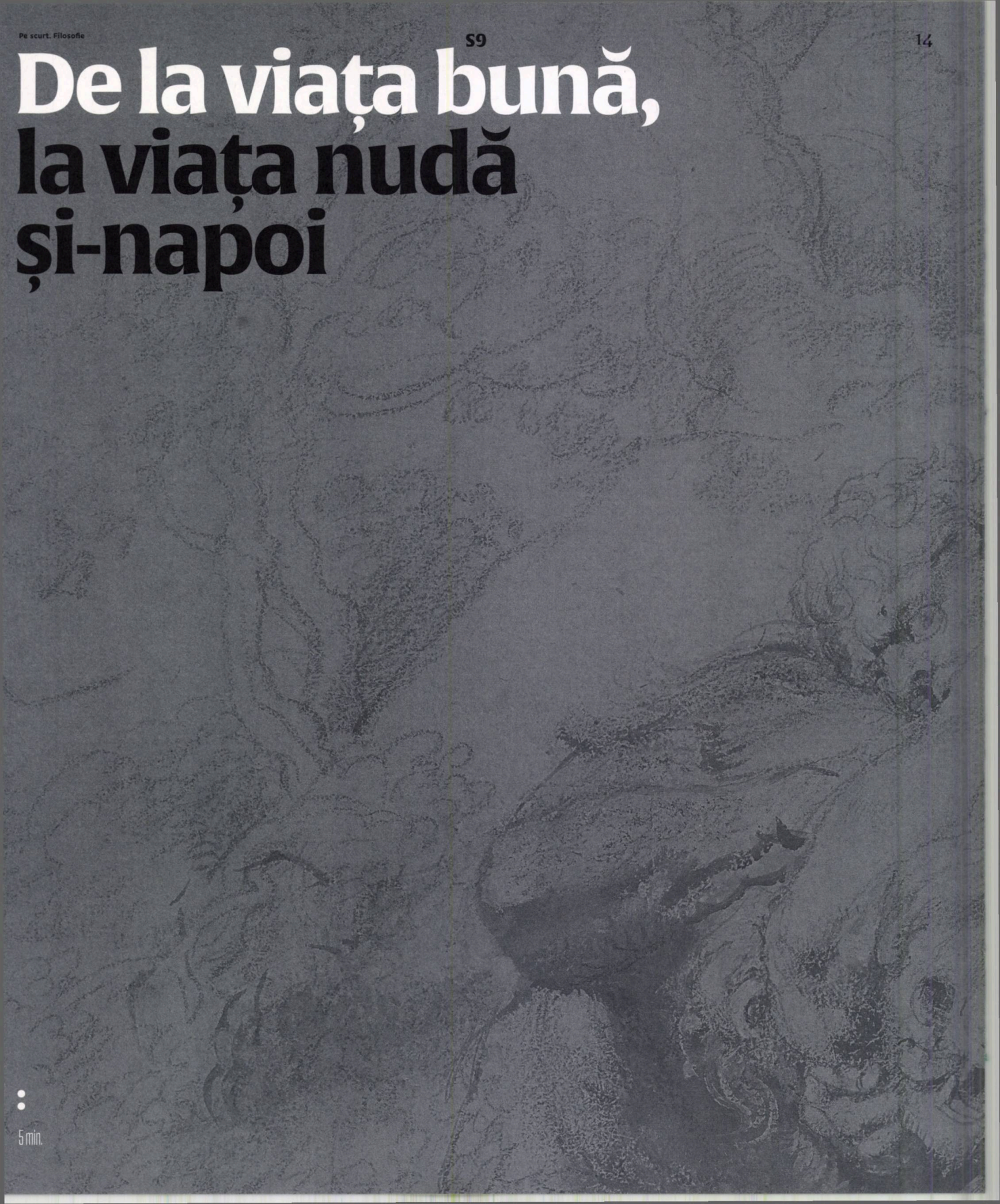

5 min.

Clipă de clipă, poveștile noastre sunt întreţesute și orice înțelegere de sine presupune o negociere neîntreruptă între mine și ceilalți.

CRISTIAN IFTODE
text

PETER PAUL RUBENS. *HERCULES STRANGLING THE NEMEAN LION*. THE CLARK ART INSTITUTE. 1955.992.
ilustrație

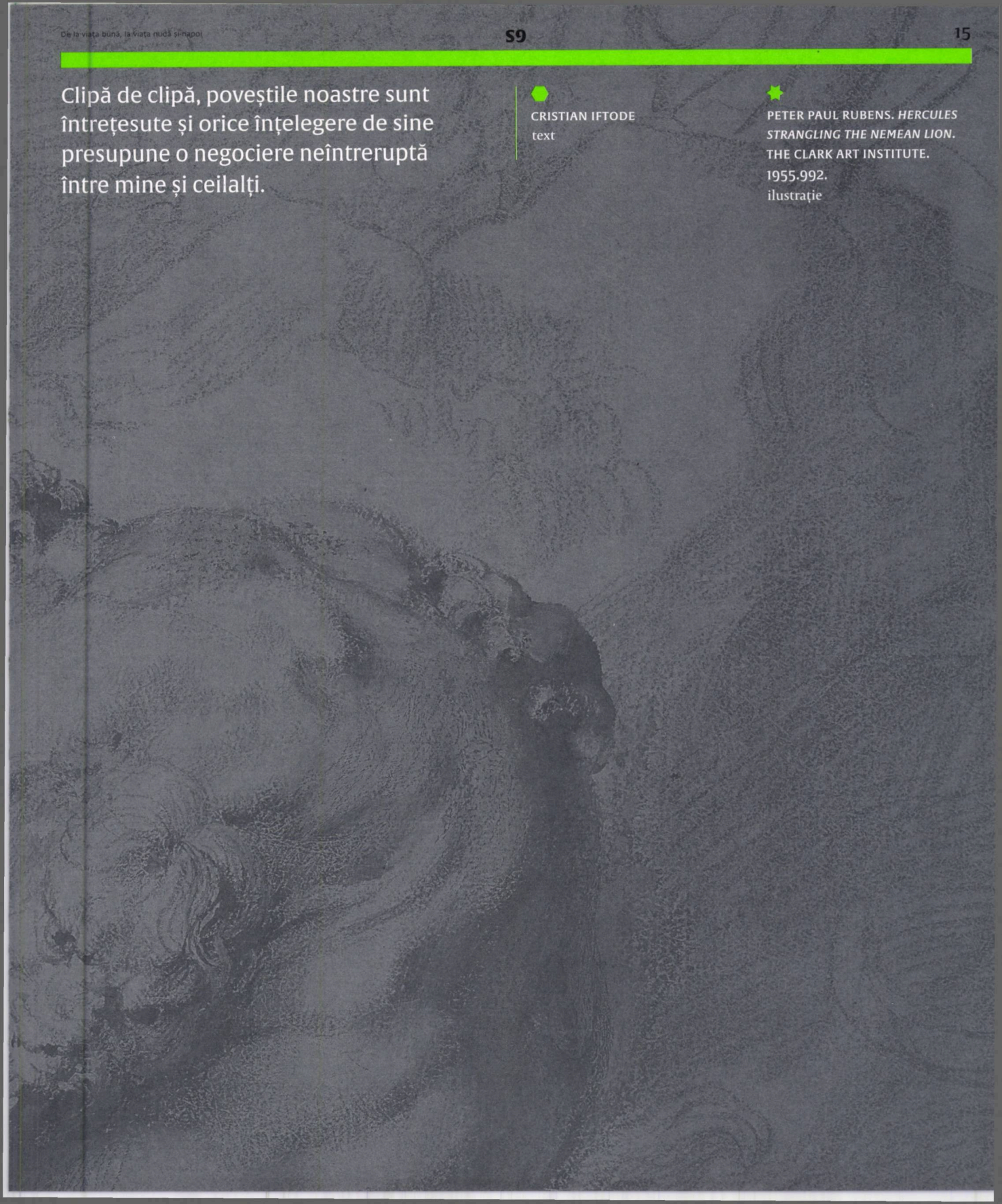

De când se consideră civilizați, adică superiori „barbarilor" de tot felul, oamenii au fost obsedați să scoată în evidență acea trăsătură singulară care le-ar garanta excepționalitatea în raport cu animalele non-umane: rațiune cuvântătoare sau râs, aptitudine unică pentru joc, imitație, meșteșug ori acțiune politică, înțelegerea condiției de muritor, religiozitate sau alegere de sine, capacitatea de a face planuri, de a regreta, de a iubi sau de a ierta ș.a.m.d. Uriașa dezbatere culturală despre *umanitatea* omului, echivalând cu un presupus *monopol* al speciei noastre, deci cu o proprietate exclusiv umană (dar care anume?), nu s-a văzut contestată în fondul ei mai devreme de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Treptat, am devenit conștienți că reflexul de gândire potrivit căruia valoarea speciei noastre și dominația ei planetară sunt indisolubil legate de plasarea pe o cu totul altă treaptă decât toate celelalte viețuitoare se continuă, în chip funest, și în cadrul lumii oamenilor, din cele mai vechi timpuri, alimentând privilegii și segregări de tot felul în interiorul corpului social, dar și o raportare adesea *sălbatică* la străini, tocmai în numele unei civilizații care se pretinde superioară. Iată de ce e atât de important ca marile narațiuni umaniste să nu fie pur și simplu aruncate peste bord – de vreme ce sunt definitorii pentru identitatea noastră istorică și au făcut posibilă inclusiv știința care azi le pune la îndoială –, ci să fie contrabalansate de o înregistrare atentă a tuturor continuităților naturale și achizițiilor graduale care ne leagă de lumea vieții, mai degrabă decât să ne plaseze pe un piedestal. Întrebarea poate fi formulată cât se poate de tranșant și fără nicio exagerare: ce fel de *educație* ar putea asigura supraviețuirea speciei noastre pe Pământ, în secolele ce vin? Doar una prin care să învățăm, încă de mici, respectul veritabil pentru lumea viului, pentru toate celelalte viețuitoare, dar și responsabilitatea intergenerațională. Respect, responsabilitate: de altfel, și acești termeni făceau deja parte din lunga listă de candidați la titlul de trăsătură specifică omului. Mai important decât trăsătura în sine este, înțelegem acum, *obiectul* respectului; mai importantă este *miza* răspunderii.

Orizontul de gândire tradițional din care provine, în Grecia antică, întrebarea cu privire la cel fel de viață e *viața bună* este, bineînțeles, dependent de prejudecata excepționalității omului. Dar aceasta nu înseamnă că s-ar cuveni să abandonăm întrebarea, socotind-o apanajul unei aristocrații desuete: miza strategică este tocmai aceea de a decupla căutarea împlinirii de sine și a sensului vieții de vechile raporturi de dominație care au girat de-a lungul istoriei atât raportarea la natură, cât și la semeni.

Distingându-se de faptul generic de a trăi (*zôê*), comun tuturor viețuitoarelor, *bios*, ca viață specifică ființelor umane, explică Aristotel, se caracterizează prin participarea la o comunitate politică, făcută posibilă de limbaj: altfel spus, este viața al cărei scop trece dincolo de o elementară supraviețuire a individului, devenind o conlucrare în vederea realizării unor scopuri de ordin superior. În sintagma „a trăi bine" (*eu zên*), indicând finalitatea vieții umane, calificativul de bine sau bun e definitoriu. Ideea de bază este aici că nu poți aspira la o viață bună dacă nu-ți identifici și nu-ți ierarhizezi în mod corespunzător scopurile în viață, în timp ce *reușita* în viață, implicând realizarea acestor scopuri, ține de identificarea corectă a aptitudinilor tale naturale și de cultivarea lor adecvată, prin educație. Etica aristotelică, denumită etică a virtuților, plasa în centru împlinirea de sine, pe care o vedea posibilă doar prin acest îndelungat antrenament moral sinonim cu șlefuirea trăsăturilor caracteriale, astfel încât acestea să se apropie tot mai mult de standardele de *excelență* atitudinală și comportamentală validate comunitar.

Este greu să părăsim și în zilele noastre această schemă de gândire, chiar dacă ne îndoim că ar exista o menire *naturală* hărăzită oamenilor ca specie sau fiecărei persoane umane în parte: altfel spus, chiar și acceptând că fiecare dintre noi trebuie să confere un sens propriei existențe, unul care nu este prestabilit. Una dintre obiecțiile principale care au fost aduse, în era modernă, acestei noțiuni aparent deschise de viață bună este dacă nu cumva e,

ETICA ARISTOTELICĂ, DENUMITĂ ETICĂ A VIRTUȚILOR, PLASA ÎN CENTRU ÎMPLINIREA DE SINE, PE CARE O VEDEA POSIBILĂ DOAR PRIN ACEST ÎNDELUNGAT ANTRENAMENT MORAL SINONIM CU ȘLEFUIREA TRĂSĂTURILOR CARACTERIALE, ASTFEL ÎNCÂT ACESTEA SĂ SE APROPIE TOT MAI MULT DE STANDARDELE DE *EXCELENȚĂ* ATITUDINALĂ ȘI COMPORTAMENTALĂ VALIDATE COMUNITAR.

de fapt, o noțiune *exclusivistă*. La prima vedere, această modelare de sine sau actualizare plenară a potențialului pare să nu fi fost o posibilitate reală decât pentru bărbații de origine nobilă din cetatea grecească. Presupunând că oamenii vor ajunge să trăiască într-o bună zi într-o societate cu adevărat incluzivă, unde ar domni egalitatea efectivă de șanse, noțiunea de viață bună mai sus schițată rămâne, totuși, una elitistă. Doar ameliorarea prin intervenție biomedicală a capacităților mentale și fizice ale urmașilor noștri ar putea, probabil, transforma împlinirea de sine într-un ideal cu adevărat realizabil pe scară largă. Dar o asemenea perspectivă e de natură să suscite, în noi, reacții puternice de respingere, pentru că bioameliorarea e încă prinsă în scenarii culturale aproape exclusiv distopice și alienante.

Oricum, e un fapt că, printre exponenții din ultimele decenii ai cadrului de reflecție morală aristotelică, există tendința de a muta într-o anumită măsură atenția de la noțiunea substanțială de caracter uman, către aceea de identitate personală *narativă* (sau unitate narativă a vieții umane): un concept procesual, mult mai fluid, ce tolerează ambiguități, drumuri abandonate și contradicții trăite, socotit de aceea mai adecvat nu doar pentru a califica psihicul uman, ci și modernitatea târzie. Suntem toți *povestiri în desfășurare*. Dar oare *toți*? Copiii mici, persoanele suferind de demență senilă sau alte afecțiuni neurologice grave au fost aduse drept contraexemple la teza identității personale narative: ce facem, le refuzăm calitatea de *persoane* umane dacă nu sunt sau nu mai sunt capabile să-și spună singure povestea de viață?

S9 **Însă nimeni nu-și elaborează *singur* povestea de viață. Ceea ce părea a fi o lovitură de grație dată îndreptățirii morale a conceptului narativ de identitate personală se dovedește, de fapt, mijlocul potrivit pentru a ajunge la un concept mai complex și adecvat de sine narativ. Pe scurt, o noțiune revizuită de identitate narativă atestă faptul că un om se definește cu necesitate în relație cu ceilalți, într-un *dialog* neîntrerupt (în parte real, în parte imaginar) cu modelele sale formative, cu toți aceia care trebuie considerați veritabili *coautori* ai propriului sine. Ce urmează de aici? După cum a arătat în chip exemplar Marya Schechtman, cei care nu-și pot spune povestea de viață, altfel zis, cei care au pierdut sau nu au dobândit încă această capacitate de integrare structurală a episoadelor trăite într-o narațiune posedând un grad minim de coerență (una conferită, la fel ca în cazul viziunii aristotelice, de urmărirea conștientă a anumitor scopuri fundamentale) sunt cei pentru care și în numele cărora cei dragi, cei apropiați, cei importanți (*the significant Others*) își asumă sarcina de a le spune povestea. Iar aceasta nu trimite doar la cazurile extreme de incapacitate mai sus invocate: de fapt, clipă de clipă, poveștile noastre sunt întrețesute și orice înțelegere de sine presupune o negociere neîntreruptă între mine și ceilalți sau, în cuvintele lui Françoise Baylis, „un ciclu iterativ de percepție de «sine», proiectare de «sine», percepție a «altora» și reacție a «altora»".**

Această dimensiune dialogică și relațională a constituirii identităților noastre capătă o importanță fundamentală în cazul tuturor celor deveniți victime ale cruzimii instituționalizate, ale sistemelor carcerale și *lagărelor de concentrare* care au dezvăluit în toată grozăvia ei paradigma biopolitică a modernității: reducerea ființelor umane la „viață nudă", cum a numit-o Agamben, „viață care nu merită a fi trăită" (*lebensunwertens Leben*), cum au numit-o naziștii. Celor reduși la tăcere și striviți de istorie, de bestialitatea semenilor civilizați, avem, poate mai mult decât în orice altă situație, *datoria să le spunem mai departe povestea tragică*.

SUNTEM TOȚI *POVESTIRI ÎN DESFĂȘURARE*. DAR OARE *TOȚI*? COPIII MICI, PERSOANELE SUFERIND DE DEMENȚĂ SENILĂ SAU ALTE AFECȚIUNI NEUROLOGICE GRAVE AU FOST ADUSE DREPT CONTRAEXEMPLE LA TEZA IDENTITĂȚII PERSONALE NARATIVE: CE FACEM, LE REFUZĂM CALITATEA DE PERSOANE UMANE DACĂ NU SUNT SAU NU MAI SUNT CAPABILE SĂ-ȘI SPUNĂ SINGURE POVESTEA DE VIAȚĂ?

Cristian Iftode este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București.

Internetual: Epoca de Aur

Va supraviețui patria aceasta cu oameni ca noi? Va supraviețui planeta aceasta cu oameni ca noi? Și dacă nu va supraviețui, de ce ne-ar mai păsa?

5 min.

Internetual este modul supraviețuirii până când vom fi doar clonele digitale ale minților noastre.

CONSTANTIN VICĂ
text

Am vrut noile triburi călărind prin stepa rețelelor electronice, avem tribalism. Ne considerăm unii pe alții spălați pe creier.

99

Dacă supraviețuiești primului paragraf, mergi până la capăt. Începutul e cheia, acum treci prin primul foc. Doar în acest caz. În altele, supraviețuirea se duce ca o luptă nu doar cu sinele, cu obiectele, cu universul și forțele-i potrivnice, pe structura basmului rusesc, nu vorbim despre supraviețuirea-construcție-a-caracterului, ci despre supraviețuirea asta în lupta cu ceilalți, care știm toți ce sunt și câți se cocoață pe câte-un abonament de Netflix. Finalul paragrafului e aici și asta mă face să mă simt *bine*, sper că și pe tine, până la urmă am supraviețuit acestei schimbări, înainte nu exista nimic, acum 100 de cuvinte, fix unde e scris 100 s-au făcut o sută.

Acum trei ani, patria noastră a împlinit o sută de ani. Fanfară și gargară, ca de obicei, dar deloc vesel, mai degrabă doliu la o înmormântare organizată în avans de cel/cea ce va deceda. O magmă trece pe dedesubt și pe deasupra stihiile bântuie sufletul românesc, în toată pacea aceasta a consumului. Participăm chiar și la jocul intitulat \\//cifrele|morții|de|covid//\\, joc de noroc finanțat de oculta mondială și ce mai vrei tu, doar să mai dorim câte ceva care se obține și din plăcere, nu doar din frica de moarte. Va supraviețui patria aceasta cu oameni ca noi? Va supraviețui planeta aceasta cu oameni ca noi? Și dacă nu va supraviețui, de ce ne-ar mai păsa?

Epoca de Aur nu a fost niciodată, de aceea toți cei care acum visează vreo epocă de aur în trecut sunt doar iluzionați de cât (decât?) de bine informați sunt. Epoca de Aur începe acum.

Adevărata epocă de aur este cea a existenței noastre digitale de azi și de mâine. Aurul nu vine de la metalul prețios care e în frumoasele, incredibilele noastre aparate de mediere comunicațional-informațională, ci din practica noastră. Cum observa și Adam Smith, avuția națiunii nu stă în aurul din zăcăminte, că altfel Spania ar fi fost bogată, ci în munca, efortul oamenilor – nu degeaba în Anglia se făceau pregătirile pentru revoluția industrială, să dea cărbuni buni capitalismului. Iar nouă, sublunari conectați prin unde, munca noastră ne e continuă, fără efort, aparent, e-n toate mișcările și-n toate reacțiile, în toate *click*-urile, *tap*-urile, *swipe*-urile și în toată distracția. Din fapte nude și date crude se plămădește informația în mâinile noastre, care naște profit. Dar ca să fim atât de productivi, cine ne împinge de la spate? Ne susură melodia autoperformanței, a promovării de *sine qua* identitate, întotdeauna fracturată, deci perfectibilă, a prezenței permanente și a vanității neînfrânate.

Felul în care mai trăiește *Scînteia*, organul partidului unic din comunism, este profeția modului în care vom supraviețui și noi: digital, multiplu, repetitiv și incomplet. *Scînteia*, număr de număr, și a apărut zi de zi, e scanată de aproape toate bibliotecile țării, pentru că e la îndemână (& nici nu se coordonează nimeni în digitizarea trecutului), dar pare că niciunde nu e de găsit colecția completă. Era ziarul cel mai puțin credibil. Așa și noi, versiunile noastre sau fragmentele noastre – dacă avem o perspectivă obiectuală, nu procesuală asupra identității – cele mai înșelătoare și nedemne se vor conserva într-un mod impropriu. Noi stând tâmp-activ în fața ecranelor, maimuțărind maimuța lui Kafka. Tot noi, dezlănțuiți în tribunalele poporului din sălile de judecată, fără raționament, ale platformelor sociale, apoi în derivă prin pornotopia, criptomonedia, streamingia sau de-a dreptul pe Amazon, naufragiind pe pagina de meme unde copiii râd, ne strigă „tanti", „nene". Cum ziceam, vor supraviețui patria și planeta cu unii ca noi?

„Mi-e teamă că lumea n-are să înțeleagă exact ce înțeleg eu când vorbesc despre o cale de ieșire. Folosesc acest cuvânt în înțelesul său cel mai obișnuit și mai deplin. Dinadins nu vorbesc despre libertate. Nu mă gândesc la acel mare simțământ al libertății depline și în toate privințele. Ca maimuță, am cunoscut poate acest simțământ și am ajuns să cunosc oamenii care jinduiesc după așa ceva. În ceea ce mă privește însă, eu n-am pretins libertatea nici atunci și nici astăzi. De altfel, în treacăt fie spus, cu libertatea prea des se trag pe sfoară oamenii unii pe alții.

Nu, nu voiam libertatea. Voiam doar o cale de ieșire." (Kafka, *O dare de seamă pentru o Academie*)

Se dorește schimbarea. Nu e clar dacă fiecare dintre noi, individual, și-o dorește cu adevărat. Înnoirea permanentă e precum o casă niciodată terminată, din care se scufundă ultimul etaj construit când îl începi pe următorul.

O cale de ieșire din propria condiție istorică nu prea avem, dar nici libertatea, așa cum o înțelege simțind sau o trăiește noetic o maimuță, fie ea și kafkiană, nu ne va asigura supraviețuirea. În Epoca de Aur, libertatea e noul fetiș care așteaptă să fie întrupat, romantic, de un alt erou. Internetul a promis eliberare și a livrat. A dat pe dinafară, chiar. Numai că iluzia acestei

libertăți, fără corp, dată de caracterul digital al existenței noastre, libertatea de a fi cum numai tu crezi, devine, în viața de zi cu zi din mediul viu, al corpurilor, o invitație la arbitrar, unidimensional, stăpânire, nestăvilire și, astfel, epuizare. Fără a te schimba cu adevărat, te vei consuma într-o luptă cu necesitatea, care se arată în chip perfid ca un virus sau ca lege fizică. Totuși, în numele uzurpat al libertății și al autonomiei suntem ispitiți a fi *întru internetual*.

Am vrut noile triburi călărind prin stepa rețelelor electronice, avem tribalism. Ne considerăm unii pe alții „spălați pe creier". Fără îndoială, așa e, dar lăsați narcisismul să-și facă treaba și să rostim împreună: eu sunt cel mai spălat pe creier, eu am mintea cea mai curată.

Și de-abia atunci putem, ca să ducem jocul la capăt, să-i moralizăm pe ceilalți, să ne arătăm filistinismul unii altora ca la o paradă a îmbuibării cu noi dogme și noi superstiții. Aceasta e Epoca de Aur, a indignării unor liliputani grandomani.

La un concept simplist de libertate negativă puberal-adolescentină – lasă-mă să fac ce vreau indiferent de procesele în care sunt prins, natural-biologice sau social-convenționale – se poate asezona doar unul de masificare colectivistă. Uite-așa, o magmă trece pe dedesubt și pe deasupra stihiile bântuie sufletul românesc.

Internetualul este modul supraviețuirii până când vom fi doar clonele digitale ale minților noastre. Uneori devine chiar o tipologie, dar orice psihologism e riscant. Istoricitatea noastră este cea a internetualului. Internetualul e acum în toate și în toți, mai mult sau mai puțin, mai rar sau adesea. Devine, este atunci când îți folosești memoriile tranzitive Google sau WhatsApp, când comentezi cu (din?) zvâc la orice prostie online, când dai sfaturi oricui în comentarii, când mai faci un vlog și-un canal de YouTube sau Discord, când „dai o memă" în loc să explici în limbaj natural. Internetual e un mod al firii actuale și nu poate fi căutat cu lupa prin arhivele prăfuite sau digitalizate ale omenirii. Când cauți *Scînteia* pe internet nu ești internetual. Devii când faci din descoperirea ei trei instastorioare.

S-a spus, cam des, că tiparul a fost groparul Evului Mediu. Internetul este groparul modernității, și cum un singur loc e-n groapa lumii, a trebuit să scoată afară oseminte din vremuri trecute.

Între dogmă și suspiciune, locul din mijloc e calmul. În mod internetual, nu vom avea tihnă și nici cale de ieșire. Mintea cea curată e și cea de pe urmă, când nu mai rămâne decât, acolo unde fi-va *tabula rasa*, să proiectăm, prin neurotehnologii probabil, o altă conștiință. Până atunci, seara, la culcare, când ecranele se sting, iar aurul nu mai toarce la firul electric al telefoanelor, putem rosti mulțumiți versurile lui Ion Stratan:

Aici, unde noi am ajuns, este mai bine ca binele.
Egali în prostie. Aici este finele.

Constantin Vică e lector la Facultatea de Filosofie a Universității din București și director adjunct al Centrului de cercetare în etică aplicată.

8 personaje pe care le-aș salva

Ținem minte adesea o carte în care scriitorul *și-a ucis eroul și uităm sute de finaluri fericite. În literatură sunt însă și tragedii care puteau fi evitate.*

MIHAI IOVĂNEL
text

JULES FÉRAT, PENTRU *L'ÎLE MYSTÉRIEUSE* (*INSULA MISTERIOASĂ*), DE JULES VERNE
ilustrație

Umberto Eco reproduce într-una dintre cărțile lui o pagină de bandă desenată din anii '50. Un spadasin în cămașă (ghicim din succesiunea de ilustrații că el este eroul) se duelează cu mai multe gărzi înarmate până în dinți și le învinge, escaladează apoi un zid, se strecoară în spatele unui paznic și îi retează gâtul, pune pe fugă alți soldați, în fine, ajunge în sala unde o tânără este păzită de cel care (ghicim din nou) este personajul negativ. Eroul se aruncă în luptă. Până aici, totul a decurs conform așteptărilor. Dar în ultima planșă îl vedem pe erou prăbușit la pământ, iar personajul negativ stă triumfător alături de tânăra femeie. Banda desenată se numește *Scene pe care ne-ar plăcea să le vedem: muschetarul nu reușește să ajungă la fată.*

Desigur, o astfel de succesiune de evenimente este parodică. În realitate, nu o prea întâlnim în filme și în cărți. Cel puțin nu în cele de consum. O întâlnim cel mult în filmele și în cărțile revizioniste, care își propun să ia peste picior așteptările bunului cititor/spectator – de pildă în *Urzeala tronurilor* a lui George R.R. Martin. Sau în literatura/cinemaul cu pretenții artistice, care nu vrea să se conformeze unor așteptări standard. Totuși, în general vorbind, moartea unui erou este un fenomen mai curând rar. Dovadă că tindem să uităm sutele de sfârșituri fericite, în schimb ne amintim cele câteva zeci de morți nefericite.

Cu toate acestea, moartea este un ingredient narativ esențial în ficțiune. Ce ar însemna *Epopeea lui Ghilgameș* fără moartea lui Enkidu, care îi revelează regelui din Uruk că viața este finită? Ce ar însemna destinul lui Ahile fără pierirea lui în plină tinerețe și glorie? Sau destinul lui Martin Eden fără dispariția lui finală, care aruncă în fața societății filistine disprețul și refuzul de a trăi în continuare? S-au vărsat multe lacrimi la moartea lui Ned Stark în *Urzeala tronurilor*, dar era o moarte necesară din toate punctele de vedere, un eveniment care pune în mișcare toate piesele și toate armatele, aruncându-le într-o încleștare întinsă pe întreaga hartă.

Fără îndoială, afecțiunea, empatia și mila pe care cititorul le simte pentru personaje sunt ingrediente la fel de esențiale. În lipsa lor, de ce ne-ar păsa de tot ce se întâmplă în romane și în filme? Pe de altă parte, din partea *autorului*, mila față de personaje este semnul ficțiunilor de duzină, al ficțiunilor ce nu îndrăznesc să tulbure plăcerea dulceagă și kitsch în care-și scufundă cititorul. Plăcere ironizată în bancul cu Bruce Willis: „— De ce n-a jucat în *Titanic*? — Pentru că i-ar fi salvat pe toți". Un Titanic ce nu se mai scufundă rămâne un vapor grandios, dar un vapor lipsit de dramă, un vapor de duzină. Nu l-am iertat niciodată pe Andersen pentru moartea fetiței cu chibrituri, dar fără acea moarte crudă povestirea n-ar fi supraviețuit în amintirea atâtor generații.

Totuși, pot fi întâlnite în literatură și câteva morți care ar putea fi evitate fără costuri artistice sau narative din partea autorului. Este ceea ce îmi propun să sugerez în continuare prin revizitarea câtorva astfel de episoade. În mod intenționat, nu o să mă refer la personaje umane.

Dansatoarea de hârtie din *Soldatul de plumb* de HANS CHRISTIAN ANDERSEN

U1

Un soldat de plumb trece printr-o serie de peripeții și chiar atunci când își găsește în sfârșit liniștea alături de aleasa inimii lui, o dansatoare de hârtie pe care o iubește în taină, este aruncat în sobă împreună cu aceasta și se topește. OK, să zicem că „Andersen cel crud" (cum îi spunea Nicolae Manolescu) avea nevoie de moartea soldatului de plumb pentru a-și păstra reputația, dar cu dansatoarea de hârtie ce-a avut?

Motanul din *Căpitanul Fracasse* de THÉOPHILE GAUTIER

A2

Acest roman de capă și spadă narează povestea unui nobil francez scăpătat ce pleacă în lume alături de o trupă de teatru ambulant pentru a-și căuta norocul. Noroc pe care îl găsește cu adevărat abia la sfârșit, după ce se întoarce la castelul său părăginit, atunci când sapă o groapă pentru bătrânul lui motan și descoperă cu acest prilej comoara ascunsă și pierdută a strămoșilor săi. Sigur, înțeleg necesitatea narativă a morții bietului animal, dar în locul lui Gautier aș fi lăsat motanul în viață și l-aș fi pus pe Fracasse să descopere comoara cu ajutorul unei hărți misterioase.

Maimuțica Sufletel din *Singur pe lume* de HECTOR MALOT

A

Acest roman, care a smuls nenumărate lacrimi copiilor din ultimul secol și jumătate, urmărește peripețiile unui copil orfan ce călătorește alături de un bătrân artist ambulant, Signor Vitalis, și de mica lui

3

menajerie. Moartea maimuțicii Sufletel (Joli-Cœur în originalul francez) este, din punct de vedere emoțional, vârful romanului. Malot oferă în cele din urmă un happy-end, dar aș fi preferat ca maimuțica să se bucure și ea de acest sfârșit fericit.

Urangutanul Jup din *Insula misterioasă* de JULES VERNE

Î

n utopia tehnologică imaginată de Jules Verne, un grup eterogen de prizonieri care evadează cu un balon din zona de conflict a Războiului Civil American ajung pe o insulă pustie din Pacific și, sub conducerea inginerului Cyrus Smith, construiesc de la zero o oază de civilizație umană. Printre personaje figurează și urangutanul Jup. Din păcate, Verne îl ucide în ultimele pagini *en passant*, cu indiferență aș spune, în timpul erupției vulcanice care distruge insula: „Animalele dispăruseră și ele – păsările și ceilalți reprezentanți ai faunei de pe insulă: toate fuseseră strivite sau înecate și din nenorocire bietul Jup își găsise și el moartea într-o crăpătură a solului!"

4

Calul din *Crimă și pedeapsă* de F.M. DOSTOIEVSKI

U

ciderea cu sălbăticie a unui cal bătrân este episodul traumatic ce îl extrage pe Raskolnikov din visurile lui de Supraom cinic. Înțeleg necesitatea narativă a unei astfel de secvențe, dar în locul lui Dostoievski aș fi preferat să fiu considerat un scriitor de duzină decât să omor calul.

5

Puiul de focă din *Fram, ursul polar* de CEZAR PETRESCU

U

rsul Fram este pensionat de circul unde fusese multă vreme vedetă și se întoarce, cu ajutorul unor exploratori, la Polul Nord. Acolo nu se prea adaptează la viața în sălbăticie – obișnuințele vieții alături de oameni își spun cuvântul. În cele din urmă, ia sub oblăduirea lui un pui de urs orfan. Doar că puiul de urs – ca orice (pui de) urs adevărat – nu are nicio reținer în a vâna și ucide alte animale, ceea ce îl îngrozește pe Fram, care a căpătat în captivitate o etică de vegan. Una dintre scenele cele mai de impact este cea în care puiul de urs ucide un pui de focă. Pot încerca să înțeleg virtuțile educative ale pasajului, dar aș fi salvat puiul de focă.

6

S9 Biblioteca din *Numele trandafirului* de UMBERTO ECO

L

abirintica bibliotecă medievală din *Numele trandafirului* este adevăratul personaj principal al romanului. Faptul că la sfârșitul cărții biblioteca arde până la temelii, odată cu toate comorile bibliofile pe care le adăpostește, îmi dă și acum coșmaruri. Dacă aș regiza un film după romanul lui Eco, m-aș gândi serios să-l distribui pe Bruce Willis în rolul de pompier medieval.

7

Bufnița Hedwig din *Harry Potter* de J.K. ROWLING

M

oartea lui Dumbledore este, fără îndoială, cea mai spectaculoasă și lacrimogenă din toată seria *Harry Potter*. Din păcate, este o moarte cu o funcție precisă – ea le oferă lui Harry și prietenilor săi doza necesară de liber-arbitru și amplifică suspansul (cu Dumbledore de partea lor, înfruntarea cu Lordul Voldemort ar fi riscat să pară prea simplă). Însă moartea bufniței lui Harry la începutul volumului al șaptelea (ultimul) este chiar gratuită. Simpatica Hedwig, care duce corespondența pentru Harry de-a lungul întregii serii, merita o cu totul altă soartă.

8

Mihai Iovănel e critic literar și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". Scrie în fiecare săptămână pe Scena9.ro.

Scena9
1–3

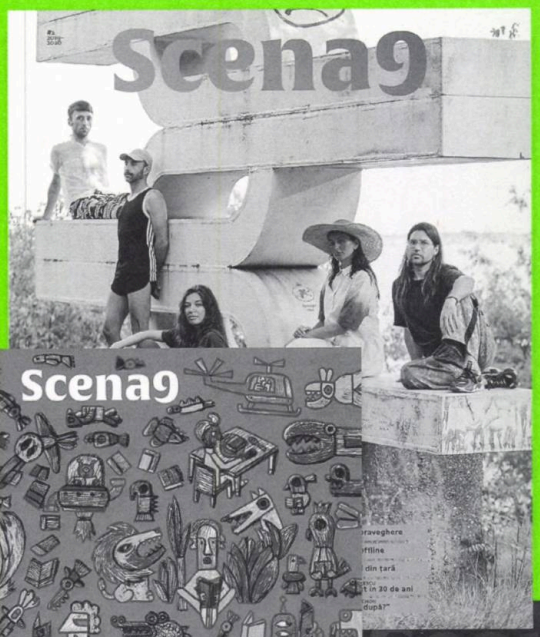

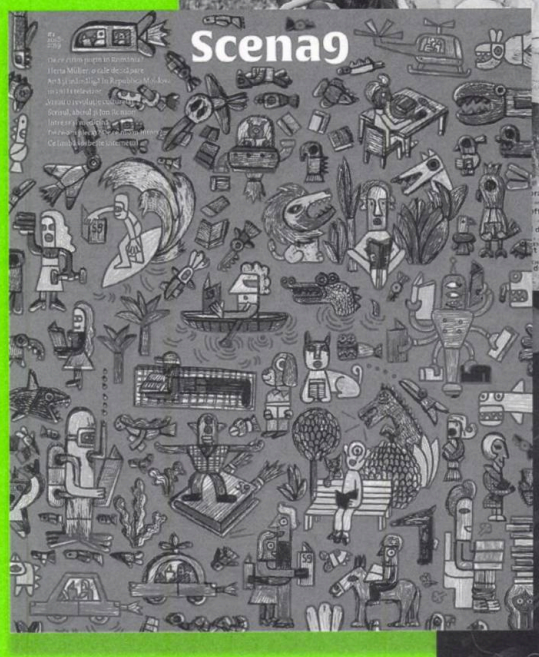

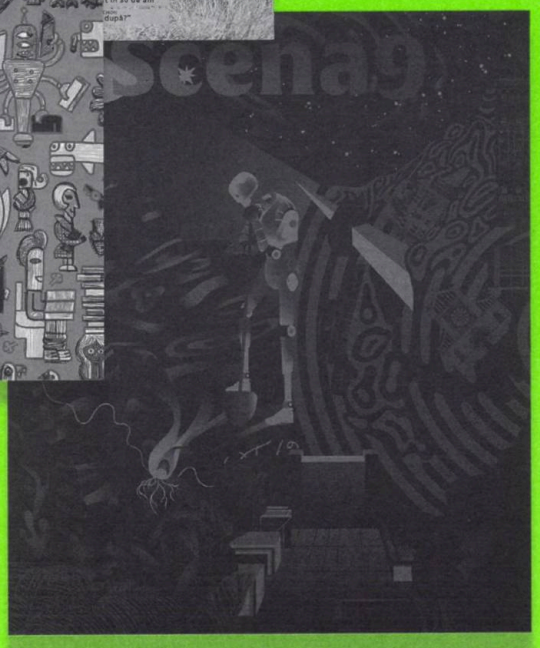

Noul nou cinema românesc

5 min.

Regizorii de azi încearcă să iasă dintr-o rețetă multi-premiată.

VICTOR MOROZOV
text

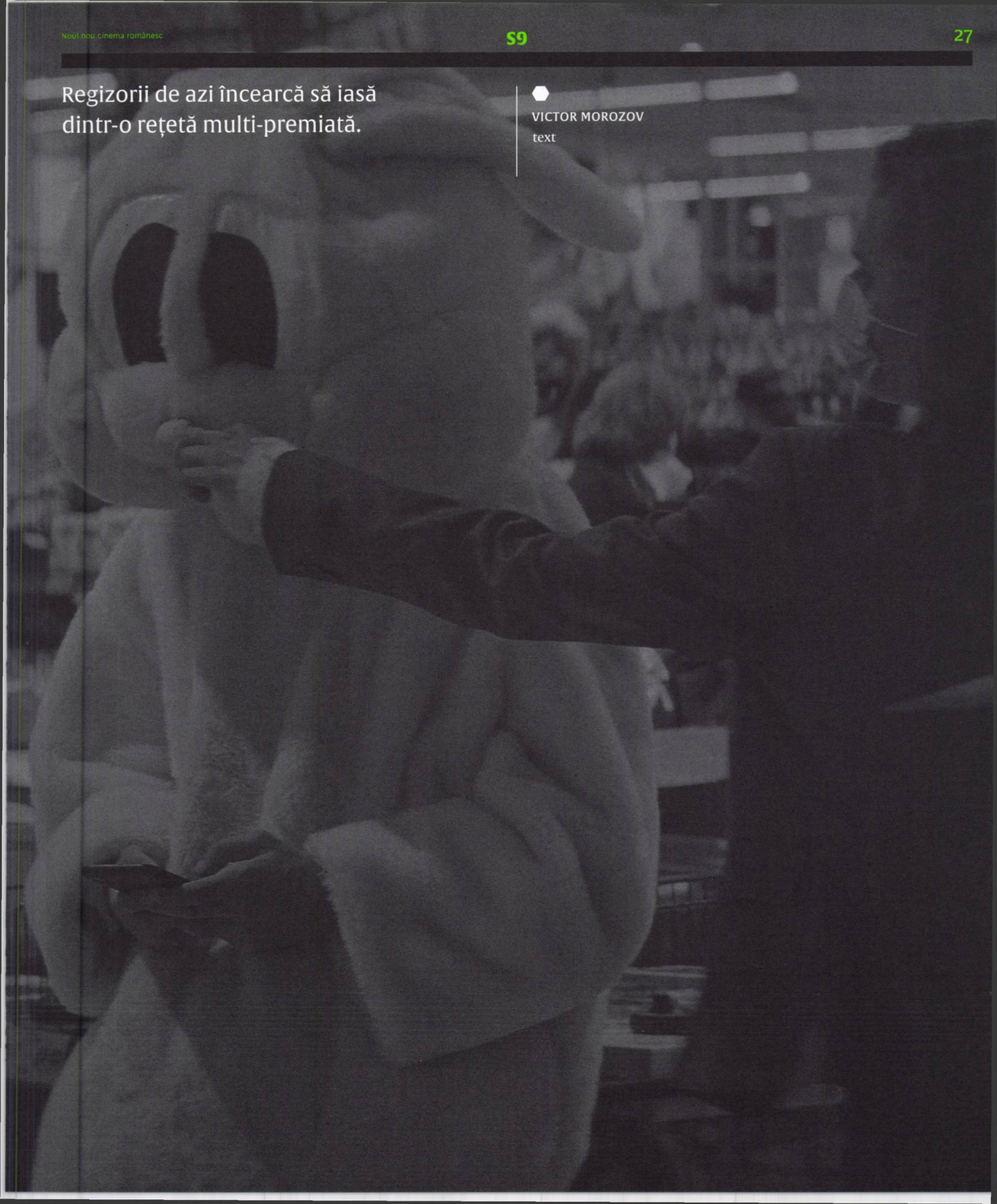

Ceea ce se vehicula cu sfială acum câțiva ani devine, astăzi, consens: cinemaul românesc se schimbă. Contribuie la asta mai ales o generație proaspătă de cineaști, dintre care un bun eșantion și-a lansat noile filme recent, odată cu slăbirea șurubului pandemic. Am tras cu ochiul la această selecție ad-hoc și am încercat să conturăm niște traiectorii speculative, numai bune pentru a ne orienta prin hățișul acestor mutații ce se petrec aproape în timp real.

FEȚE NOI

Absența oamenilor tineri din cinemaul românesc, preocupat aproape exclusiv de problemele unei clase de vârstă cu care milenialii împart prea puține, e de-a dreptul frapantă. Reprezentativ în sensul acesta mi se pare cineastul Radu Muntean, un acompaniator de cursă lungă al Noului Val, chiar și după ce acesta, în ultimii ani, s-a spulberat pe o plajă mai diversificată de opțiuni regizorale. Paradoxul e că Muntean, deși nu a putut revendica prestigiul festivalier și de public de care se bucura triada Mungiu-Puiu-Porumboiu, a incarnat poate chiar mai fidel decât ei o anume direcție – de formă și de conținut – spre care Noul Cinema Românesc (NCR) semnalizase doar intermitent. NCR-ul a ajuns să se confunde, până la urmă, cu apartamentele *middle class*-ului urban și mai mereu masculin și cu crizele specifice vârstei a doua, dar lipsite de ecou în afara bulei, pe care Muntean le radiografia mai atent ca toți ceilalți. Însă *Alice T.* (2018), filmul în care acesta și-a spart coordonatele uzuale și s-a apropiat de adolescenți, e prăfuit și provoacă jenă, ca un bunic țâfnos care ceartă puștii din spatele blocului.

Aș miza mai curând pe nou-veniți pentru a găsi o reflectare complexă a problemelor tineretului pe marele ecran. Mă gândesc la Bogdan Theodor Olteanu, care în numai două filme a reușit să plaseze un OZN – boema UNATC-iștilor abia ieșiți din adolescență – pe radarul bătrânicios al cinematografiei autohtone. Financiar, un film foarte interesant precum *Mia își ratează răzbunarea*, în care o fată vrea să-i arate iubitului ei ticălos cine-i șeful, se va afla mereu la periferie. Dar nici n-are de ce să-și revendice alt statut: căci de-acolo, cu un picior în afara cercului închis, poate atenta mai cu folos la buna-cuviință și la reflexele reacționare care de prea mult timp fac legea în zonă. O adaug aici și pe Ruxandra Ghițescu: *Otto Barbarul* e un film destul de convențional, dar împreună cu reușitul scurtmetraj *Despre noi* arată o regizoare dispusă să vorbească pe șleau despre traumă, boală și aspirații ale tinerilor: lucruri simple, care nu fac automat un film bun, dar de care aveam nevoie ca de aer.

Nu doar tinerilor le-a lipsit o voce în NCR: să zicem că filmele de atunci manifestau un dezinteres fățiș față de ideea de minoritate în general. Sigur, a impune subiecte unor creatori e pură deșertăciune, dar cum să nu proiectăm din start alternative în fața acestor filme mărginite social, pentru care orice ieșire în stradă aducea a sacrilegiu? Marea schimbare în bine e tocmai aceasta: vedem, în ultimii ani, alte povești, spuse de alți oameni, cu alte moduri de a privi și alte ținte.

Homosexualul și lumpenul și-au făcut o intrare mai acătării – mai susținută de o sensibilitate regizorală apăsată – abia cu *Soldații* (2017) Ivanei Mladenović. De-atunci, Bogdan Theodor Olteanu, apoi Marius Olteanu și Eugen Jebeleanu au punctat și ei pe un tablou de marcaj încă prea golaș. Recentul *Câmp de maci* conține cele mai frumoase secvențe de intimitate între doi bărbați gay din tot cinemaul românesc. De asemenea, să nu ne mire că NCR-ul a ignorat multă vreme și cauza feministă. Atenția se mută pe figuri feminine relativ recent, odată cu afluxul cineastelor în spatele camerei (Ana Lungu, Ivana Mladenović, Adina Pintilie) și cu filmele angajate ale lui Radu Jude: *Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari* (2018) și *Babardeală cu bucluc* (2021), pe drept cuvânt considerate portrete ale unor femei puternice. Bogdan Theodor Olteanu, pivotul acestor noi preocupări din cinemaul românesc, e și el de neratat pe subiect.

BABARDEALĂ CU BUCLUC SAU PORNO BALAMUC
2021
r. RADU JUDE

FORME MAI JUCĂUȘE

OBIECTIVUL ÎNTORS

Radu Jude ne trece la galop prin istoria cinemaului politic și își schimbă pielea cameleonică cu fiecare nou experiment. Ana Lungu ne oferă secvențe rohmeriene filmate pe pajiștile secuimii. Bogdan Theodor Olteanu aruncă în luptă teatrul și cinemaul, curios să vadă cine câștigă. Ivana Mladenović își asumă o lejeritate a formei care contrastează cu planul-secvență și cu rigoarea maniacală a NCR-ului. Lista poate continua, dar concluzia e deja limpede: NCR-ul lăsa impresia că „se instalase"; dobândise ticuri, intuise așteptări, pe scurt, crease o încrengătură de scurtături care prea semănau a rețetă. Or, se știe cât de dificilă e desprinderea de rețetă: Porumboiu, cu intertextualul și inutilul *La Gomera* (2019), era cât pe ce să-și lase pielea acolo. Iar alții – precum Andrei Gruzsniczki, în *După 40 de zile* (2020) – nici n-au mai încercat altceva, împietrindu-se. Însă ieșirea din stagnare căldicică înspre experiment riscant e tot ce ne putem dori pentru cinema, chiar și când rezultatele sunt inegale: căci reflecția asupra mediumului e motivată de astfel de smucituri, care împing arta spre noi orizonturi.

Documentarul a luat și el avânt printre cineaștii aflați la început de drum, odată cu munca salutară de curatoriat a Festivalului One World Romania, care a propus modele fertile pentru ucenicii interesați să iasă din ficțiune. Era de așteptat, deci, să apară un desant de regizori – de la Andra Tarara la Adrian Pîrvu și Tudor Platon – care să mizeze pe o variantă de documentar cu scop terapeutic, de adâncire a unor cărări biografice neumblate, de înțelegere a unor piste ale trecutului lăsate în suspensie, de confruntare a propriilor demoni. Riscul de complezență nu e niciodată prea departe, dar promisiunea unui curaj creator tranșant, apt să exorcizeze boala prin prezența camerei, redeschide o cutie a Pandorei doldora cu întrebări despre etică, despre distanță, despre șoc. De exemplu, *Nanu Tudor*, un scurtmetraj important al unei tinere regizoare din Moldova, Olga Lucovnicova, discută într-o manieră tulburătoare abuzul la care a fost supusă în copilărie de către un apropiat al familiei. Câștigător anul acesta la Berlinale, filmul surprinde tocmai prin intermediul conflictului dintre forma de catifea – traversată de perdele, mozaicuri, milieuri și interioare de casă a bunicii luminate duios – și ideea, rând pe rând vindecătoare și răzbunătoare, a demascării unei rude de gradul întâi. Mergând pe sârmă, Olga Lucovnicova ajunge la posibilitatea împăcării.

Să ne păstrăm optimismul: cinemaul românesc supraviețuiește și se înnoiește.

OTTO BARBARUL

2020
r. RUXANDRA GHIȚESCU

MIA ÎȘI RATEAZĂ RĂZBUNAREA

2020
r. BOGDAN THEODOR OLTEANU

Victor Morozov e critic de film.
Scrie despre Est pe FuturEast.blog.

Aveți un moment să vorbim despre Mântuitorul nostru, *Urâtul*?

:

3 min.

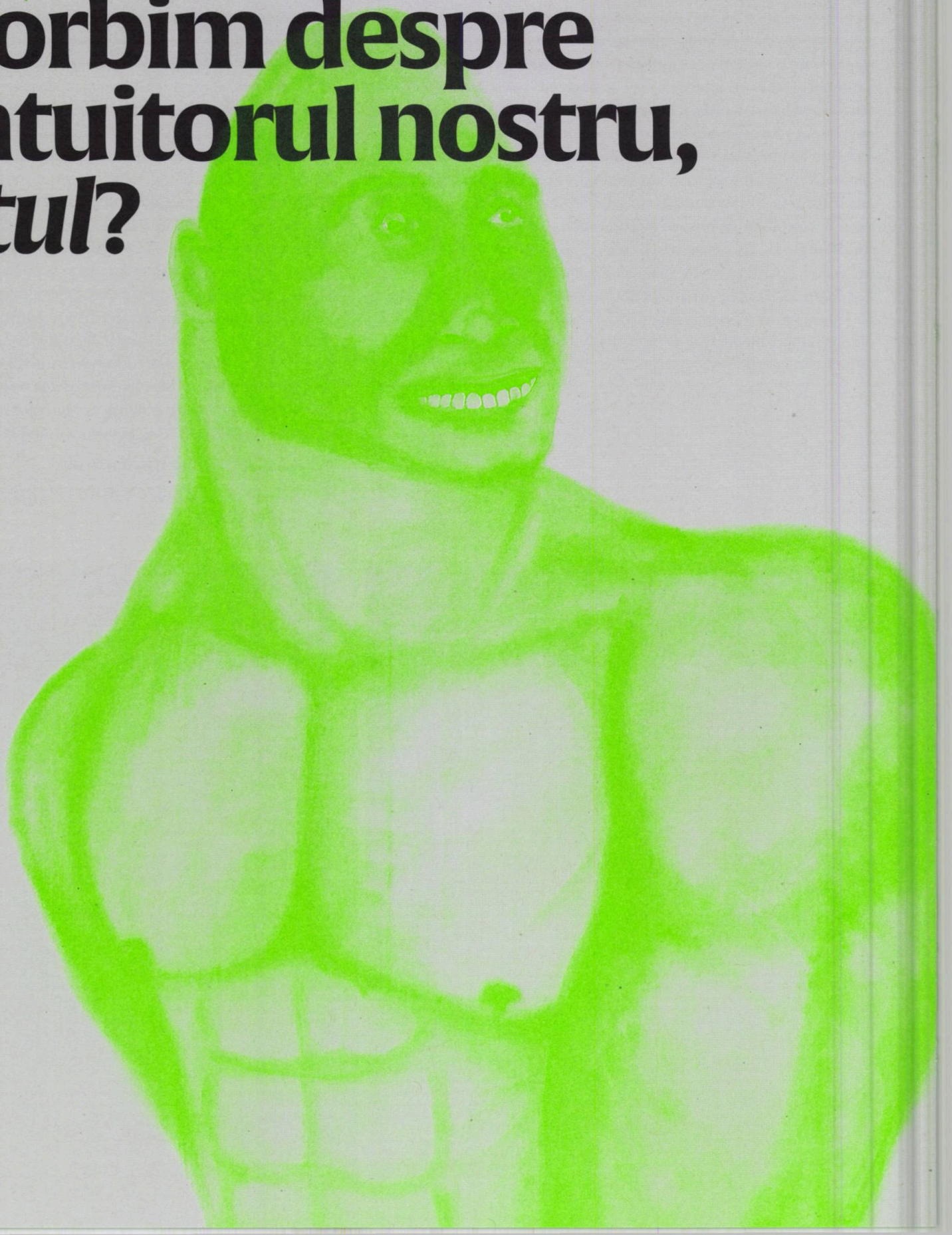

Lumea mea se intersectează destul de rar cu ce înseamnă *frumos* pentru că am decis cândva că mă interesează mult mai mult ce se întâmplă la umbra lui.

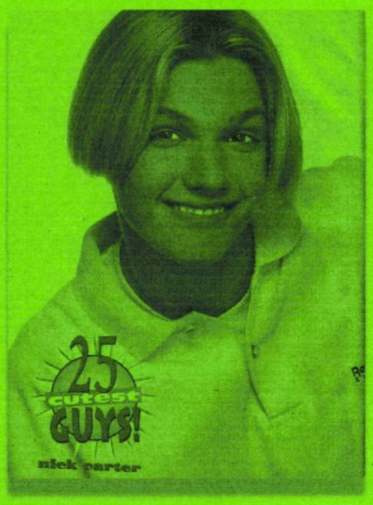

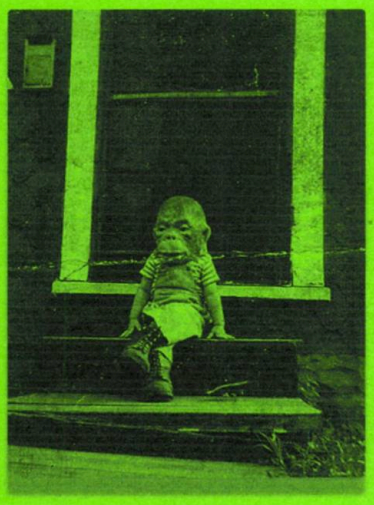

LEA RASOVSZKY
text & ilustrații

Trăim sub presiunea frumuseții într-un fel care ne sabotează și nu ne lasă să vedem viața reală așa cum e, adică cu de toate. Mi-am format un reflex ca, atunci când cuvântul *frumos* apare în relație cu ceva, mai ales artă, să simt un standard artificial și străin atașat de el ca o etichetă lipicioasă ce nu iese nici cu apă caldă și nici cu detergent și care blochează fix partea cu ingredientele, partea de alchimie ce face acel lucru posibil. Nu-mi place că e un *gateway* către perfecțiune, care chiar e o chestie aiurea pentru că nu e cu de toate, ci doar cu anumite lucruri, și alea cam imposibile. Lumea mea se intersectează destul de rar cu ce înseamnă *frumos*, pentru că am decis cândva că mă interesează mult mai mult ce se întâmplă la umbra lui.

Când eram mică, adormeam uitându-mă la zecile de afișe care îmi tapetau camera, Backstreet Boys în mare parte, evident. Adormeam uitându-mă la figurile lor perfecte, material de vise prepubere; retroactiv, obiectul dorinței era de fapt destul de naspa, ce pot să spun… Uitându-mă în urmă, observ că ce mă atragea cel mai tare erau micile *glitch*-uri generate de editorul excesiv care se grăbea să ne livreze nouă, *the pre-teens* de pretutindeni, imagini numai bune de adorat. Câte o gingie prea roz, albul ochilor nefiresc, alb imaculat, un rictus facial straniu, mai degrabă paralitic decât seducător. Mă entuziasmez numai gândindu-mă.

Adultă fiind și lucrând, întâmplător sau nu, cu arta, m-am scufundat instinctiv mai adânc în această zonă fascinantă a lucrurilor imperfecte.

Realness is beyond prettiness, thank D.-G. (Realitatea e peste frumusețe, slavă Cerbului)

Asta scriam într-un carnețel acum 10 ani și încă cred cu tărie în asta.

Am decis să dedic activitatea mea căutării acelor persoane care trăiesc în afara presiunii standardelor, într-o dulce existență ne-instagramabilă, însoțiți de totemuri vernaculare, o reflecție directă a lor, intens simbolică, mărturie a splendidei noastre diversități.

Urât e ce nu îți place ție, dar poate e ce îmi place mie.

E interesant cum, pe măsură ce te gândești la ce e de fapt *urât*, cu atât aceste granițe devin mai incerte, criteriile estetice se dizolvă ca hârtia igienică într-un pahar cu lapte și ajungem la un soi de adevăr, un nucleu care ne face să vibrăm și să uităm de alfabetul restrictiv ce gândește totul în parametri estetici. Să nu uităm că suntem vii și că avem multe alte chestii de experimentat înainte să intrăm în pantofii strâmți ai frumuseții acceptate atât de lejer ca normă.

Așadar, zeii artei mele sunt unii urâți și fericiți, liberi să aibă imperfecțiuni și să le poarte ca pe diamante.

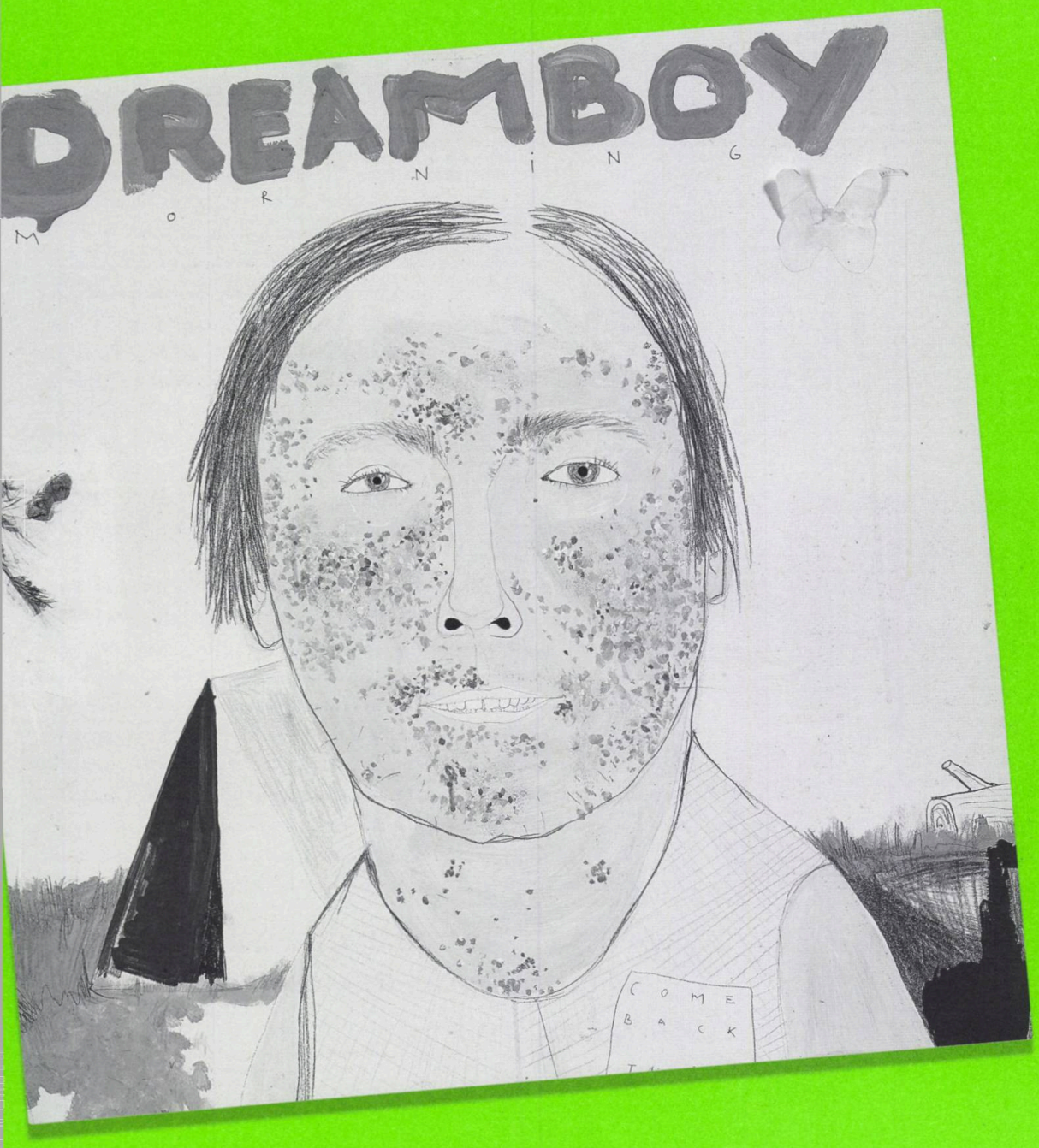

Specia noastră este specializată în crearea de probleme de suplimentare, în ruminații pe teme minore și în încercuirea cu roșu a neajunsurilor. Dar tot specia noastră creează lucruri sincere, sentimentale, chestii de tip *fan art*, unde fiecare stângăcie reprezintă iubire reală.

Până la urmă, cine are timp să se gândească la frumos sau urât atunci când e cuprins de sentiment, când simte în plexul solar apăsarea fermă și tulburătoare a conectării cu propria creativitate?

Alte întrebări, teme pentru acasă:

- Ai întâlnit vreodată ceva atât de urât încât e mișto?
- De ce atunci când un copil desenează ceva stângaci e înduioșător, dar atunci când un adult face același lucru avem instinctul de a cataloga treaba asta ca fiind greșit și urât?
- Cum de ne-am obișnuit să trăim cu atâta presiune care ne taie avântul de a experimenta lucrurile prin emoția lor, și nu prin valoarea lor estetică raportată la ceva ce oricum ar trebui să punem la îndoială mult mai des?
- De ce considerăm că umorul trage în jos valoarea estetică a lucrurilor și le duce în derizoriu?

Propun să ne punem întrebările astea mai des, de ori câte ori simțim fiorul umed și rece al standardelor care nu spun nimic despre noi și care ne încorsetează în mod gratuit.

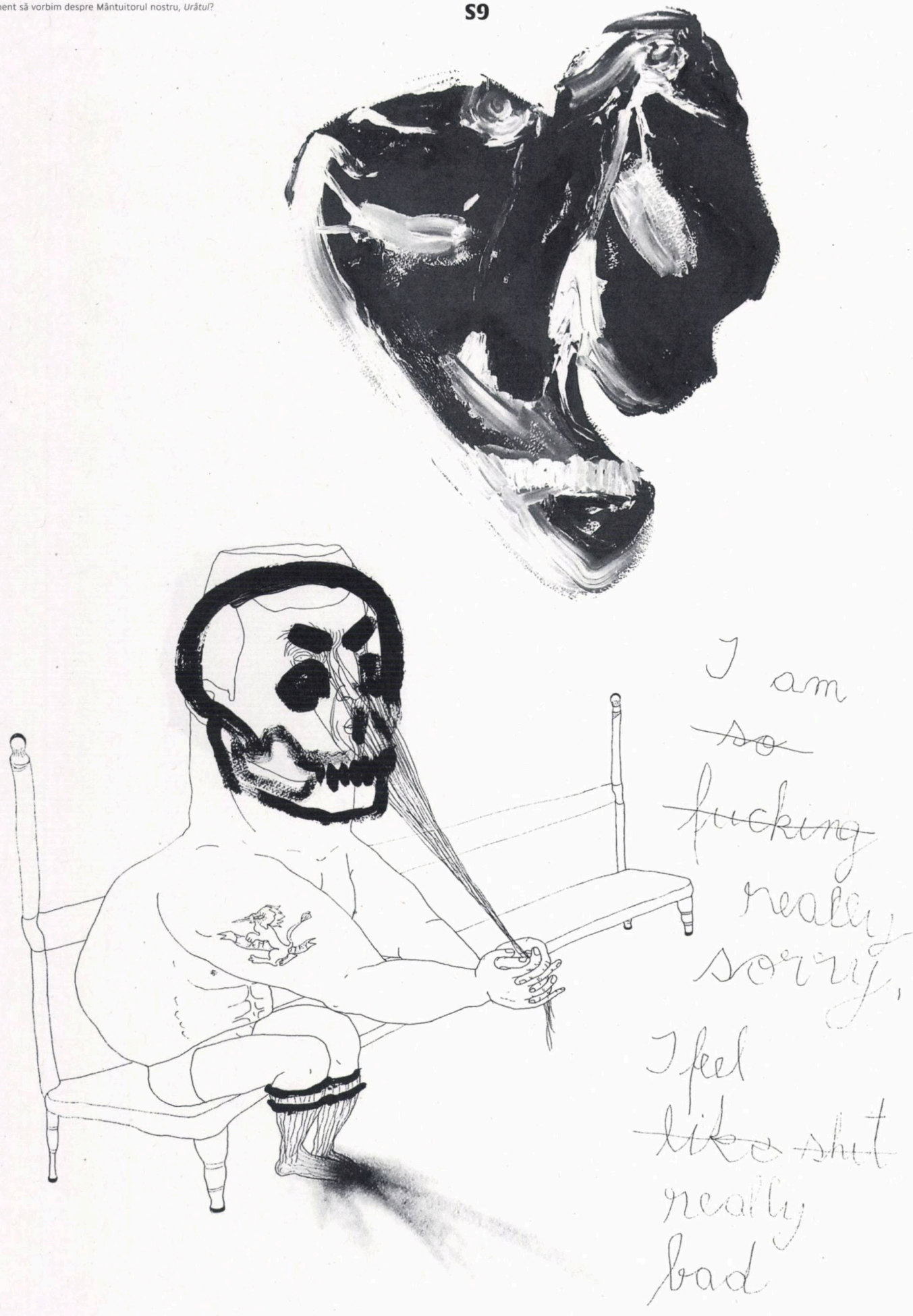

Lea Rasovszky e una dintre cele mai percutante artiste de la noi. Desenează chipuri din imaginarul nostru colectiv. O găsiți și pe learasovszky.com.

TRAP, NOU

4 min.

Jeanși *skinny fit*, negri și rupți. Tricouri *oversized* negre, eventual cu imprimeuri Nirvana. Jachete denim. Hanorace negre. Lanțuri nu la talie, la gât. Droguri. Depresie. *Bondage*. Hi-hat-uri acide. *Mosh pits*. (Faux?) Misoginism. *Revival* al celui de-al treilea val feminist al anilor '90. E vremea să vorbim despre punk-ul de azi.

MIHAI TIȚA
text

CAPTURĂ DE ECRAN (STILIZATĂ)
DIN VIDEOUL „HAOLO",
DE KILLA FONIC ȘI NANE
ilustrație

Ignorați de radiourile comerciale, ofensatori, aproape imposibil de targetat & exploatat de către brandurile mari (cu câteva excepții, precum Killa Fonic într-o campanie eMag), invizibili ori de-a dreptul de neînțeles pentru mileniali și Gen X, trapperii din România, atât artiștii, cât și puștii care formează această subcultură, sunt probabil cea mai vizibilă & amplă formă de expresie și atitudine punk, iar acorduri monofone și *kick*-uri 808 (în stilul celebrei mașini de ritm Roland TR-808) țin locul *riff*-urilor primitive. Altfel, apucăturile sunt cam aceleași.

Prima și cea mai evidentă: moda. Trap-ul, la fel ca și punk-ul, se învârte în jurul negrului și al tricourilor cu imprimeuri fie ale unor trupe iconice punk sau grunge (Ramones, Nirvana etc.), fie ale unor ilustrații pe care le regăsim și în mișcări recente, precum emo, cu motive morbide. Asta dacă se poartă ceva, pentru că de multe ori trapperii se urcă pe scenă doar cu pantaloni *skinny fit* și la bustul gol (salut, Iggy Pop!). Sau, cum ar spune Killa Fonic pe „Al Jazeera": „Mă vrea că sunt rockstar ca Elvis/Mă vrea că sunt shukar ca Hendrix".

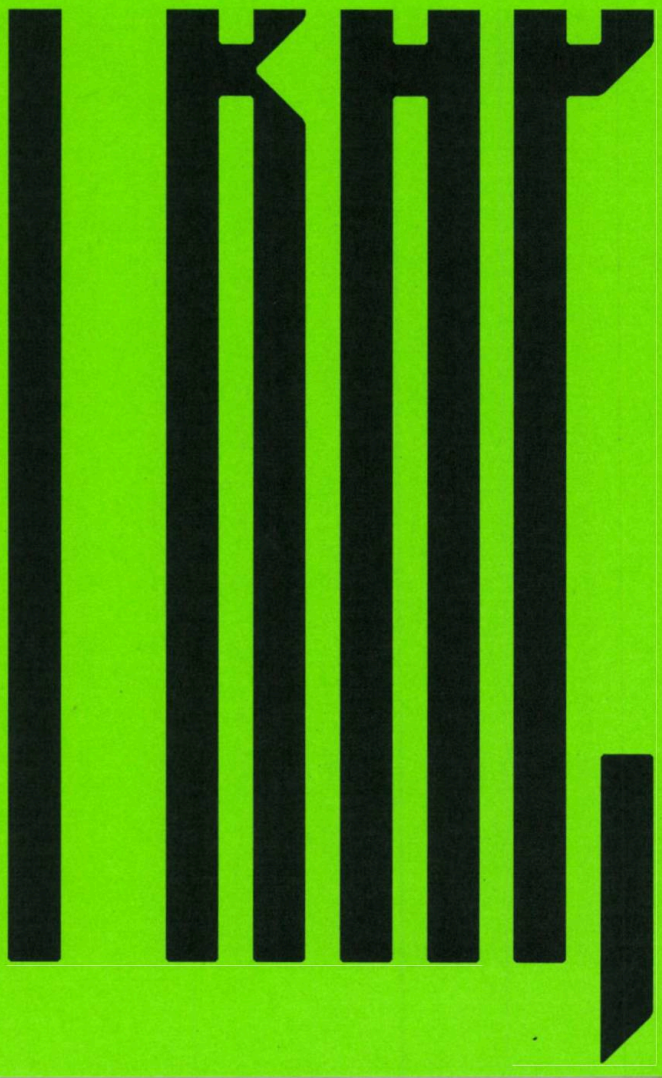

Dar cine îl vrea pe trapper? „Pizda ta". Așa ajung la misoginismul specific celor două genuri, unul chiar mai inofensiv în trap decât în punk-ul de odinioară, pentru că nu-mi aduc aminte de vreun cântec trap românesc care să amenințe femeia cu bătaia, precum o făceau The Ramones (*„Well, you're a loudmouth, baby/You better shut it up!/I'm gonna beat you up"* – „Loudmouth") sau Misfits (*„Inside your feeble brain there's probably a whore/If you don't shut your mouth you're gonna feel the floor"* – „Attitude"). Iată că nu doar chitarele erau primitive.

Întrebat de Ana Tepșanu într-un interviu pentru *unsitedemuzica.ro* despre apelativele pe care traperii le folosesc când vine vorba despre femei, Amuly a răspuns: „Eu de orice bagaboantă despre care am zis pe piesă (zdreanță, pizdă, panaramă), fii sigură că mă refer la una reală. În cel mai bun caz mă sună și îmi zice că și-a dat seama că e vorba despre ea. Ah, crezi că-mi zice ca reproș? O zice bucuroasă. Când zic că-i bagaboantă nu mint". Nane, într-un interviu pentru *Vice*, încearcă să ne lămurească: „Chit că folosim cuvintele astea în piese, cu fiecare ocazie, la fiecare interviu, spunem că trebuie respectate femeile. Cuvintele astea se folosesc la caterincă. Câteodată mi se pare că adulții își pun mai multe probleme decât copiii. Ei se distrează".

Altfel, foarte multe femei la concerte trap. E vorba cumva și despre o reapropiere din partea lor a termenilor duri, precum „zdreanță", „curvă" sau „panaramă", asemenea femeilor din așa-zisul val al treilea de *rrriot grrrls* al anilor '90? *„Alright now, we're a bunch of horny fuckin' bitches/And we got something to say to you"*, cântau Betty Blowtorch pe „Hell On Wheels". E vorba despre aceeași subminare ori atenuare tocmai a acestor cuvinte-cheie ale sexismului opresiv & violent? „Zdreanță" înseamnă cumva o femeie independentă, care se culcă cu cine vrea ea, când vrea ea, și ține toți bărbații la respect?

Există vreo subcultură mai antisistem & antiindustrie astăzi în România decât trap-ul ori manelele? Trupele de rock alternativ cântă la toate festivalurile, își *brenduiesc* mărci de vin sau cafea ori *endorsează* partide politice (mă gândesc, bineînțeles, printre alții, la Tudor Chirilă de la VAMA sau Dan Amariei de la Omul cu Șobolani) și au propriul radio (deja comercial, aș spune), în timp ce evenimentele și platformele de muzică electronică, cu foarte puține excepții (mă gândesc mai ales la colectivul feminist Corp.), sunt, de obicei, *powered by*. „Eu pot doar să zic că nu mi-a făcut bine să stau într-un grup. La mine nu a fost nimic personal cu cei de la Okapi. Am simțit că nu-mi face bine și mă limitează foarte mult. Știam că o să mișc altfel dacă-s independent. Am vrut să am control creativ total", mărturisește același Nane în același interviu pentru *Vice*, despre plecarea sa de la casa de discuri Okapi Sound.

În afară de câteva nume care ies în evidență și apar prin câteva reclame ori colaborări cu artiști pop, trap-ul e o scenă ermetică. Underground, chiar, dacă mai pot folosi acest termen în 2021 (și, pe cuvânt, pot înșira zece nume aici despre care niciunul dintre cunoscuții tăi să nu fi auzit). Trebuie să cunoști *slang*-ul, să te integrezi estetic și să cunoști discografiile și versurile artiștilor. Altfel, dacă nu „aparții", nu prea ai ce căuta la un concert trap. E una dintre filosofiile de bază ale punk-ului: trebuie să-l înțelegi, sau măcar să-l „stăpânești", înainte să-ți placă.

Iar după ce-l înțelegi sau asumi, trap-ul devine o stare de spirit, asemenea punk-ului (fie el, mai târziu, hip-hop, grunge ori nu-metal), provocatoare (limbaj vulgar și comportament antisocial) și hedonistă (sex și droguri). Dar, mai ales, un *mindset* care râvnește să supraviețuiască într-un peisaj capitalist. Dacă punk-ul a fost ulterior „comodificat" de către piața de consum (de la Elvis la Rotten și mai departe), trap-ul își asumă din start treaba asta, iar sub tricourile cu Sex Pistols se ascund, de fapt, noii ilegaliști: „Indienii mei sunt pe real/Gâdilăm la metal/Ne ferim de filaj/Am drogați afiliați/Postați original/Slangul pe codificat/Limbajul federal/Dripul pe Billie/Șțaifu' Jiggy/În Titan fac dansul de bani/Dependenții de praf/Vor să le dau kiki", cântă PRNY pe „Artileria".

Dar și noii anarhiști, pentru că dacă Fred Durst, un pierde-vară din clasa muncitoare, ciordea un Bentley în videoclipul „Rollin'" doar să le-o tragă unor băieți de bani gata („*Hey, rockers, hip hoppers/And everybody all around the world*", apropo, cheamă la unison Durst în versuri), trap-ul e de asemenea sătul și iritat de status-quo: „Ai dat kicks, cetățene,/Când ai pus botu' la compromis, cetățene/Libertatea ta e doar un vis, cetățene/Îți vorbește Cetățeanul X, cetățene,/În Matrix!", e refrenul cântecului „Cetățeanul X" al celor de la Șatra B.E.N.Z.

Și așa m-am luat cu vorba și trebuie să rezum situația locală actuală: dacă Aerosmith au cântat cu Run DMC, Anthrax cu Public Enemy sau Jay-Z cu Linkin Park, așa au ajuns în aceeași reclamă Adi Despot, Vali Vijelie și Killa Fonic. De ce le-a fost, totuși, teamă să facă asta din instinct, pe scena unui festival? Pentru că noul punk știe că e deja vândut. Mai trebuie doar să se răscumpere.

Mihai Țița e jurnalist de lifestyle și cultură. Îi plac filmele turcești & japoneze și orașul după ploaie.

Cum am ajuns să trăiesc în somn o stagiune de teatru

:

13 min.

Visez decoruri bizare sau amplasate în spații ciudate, mă cert cu artiști cu care n-aveam niciun motiv să mă cert în realitate, lucrez cu oameni cu care n-am lucrat niciodată. În cea mai mare parte a stagiunii sunt spectatoare.

GIANINA CĂRBUNARIU
text

FORTEPAN/UVATERV
fotografii

Nu fac parte dintre regizorii care visează decoruri sau soluții pentru anumite scene din spectacolele lor. Știu că există astfel de artiști, însă eu, din păcate, nu am acest noroc, deși visez mult și se întâmplă destul de des să reții multe detalii a doua zi când mă trezesc. Mi-am propus să-mi notez unele vise mai stranii, însă nu am făcut-o niciodată. Anumite imagini sau detalii din vise pe care le-am avut acum mult timp. Îmi revin uneori în timpul zilei sau chiar în vise noi, apar neașteptat, se recompun într-un fel de jurnal mental. Evident, am vise recurente, dintre care două constante, ambele legate de supraviețuire, cu conflict, poveste și personaje bine conturate – ca în manualele de scriere dramatică: unul în care nu am unde locui în București și trebuie să găsesc o locuință temporară, mai degrabă „o găzduire", de cele mai multe ori într-un cămin studențesc; un alt vis este cel în care supraviețuiesc unei catastrofe naturale (cutremur, tsunami), doar că nu reușesc să-mi anunț familia.

În martie 2020 am întrerupt repetițiile la un spectacol care ar fi trebuit să se numească *POSTWASTE* și să fie produs într-un proiect internațional ce reunea 11 spectacole din Europa la Teatrul Volksbühne în Berlin. Spectacolul a fost înlocuit cu un eseu vizual prezentat online, iar festivalul real, cu întâlniri și party-uri pe Zoom. Trecerea de la un proiect la altul, de la un limbaj la altul, a fost una destul de brutală, mai ales ca urmare a presiunii timpului. Ideea organizatorilor a fost să salvăm ce se mai putea salva dintr-un parcurs de un an de discuții, pregătiri, documentare. Am renunțat și la alte proiecte, în condițiile în care festivalurile internaționale mari de teatru s-au anulat ori au trecut în online, iar festivalul pe care îl curatoriez la Piatra Neamț nu s-a putut organiza în 2020. În vară devenise tot mai clar că lucrurile nu se vor mișca din nou foarte curând. Și atunci, cam prin iunie–iulie, am făcut un viraj neașteptat și neintenționat: am mutat stagiunea teatrală nu în online, ci în somn.

Am visat fragmente din spectacole deja făcute, momente dinainte de începerea spectacolelor, am prins și câteva versiuni de aplauze (unele foarte comice), am văzut decoruri bizare sau amplasate în spații ciudate, am participat la spectacole *outdoor* cu tot soiul de instrumente și costume halucinante pe străzile unor orașe străine, am visat texte dramatice super-tari (din care, evident, la trezire nu mi-am amintit niciun cuvânt), m-am enervat și m-am certat cu prieteni regizori sau actori care semnau spectacole făcute de mine și îmi spuneau că sunt originale 100% cu o seninătate care mă scotea din minți (nimeni nu a fost totuși rănit în timpul acestor polemici). M-am reîntâlnit în vise cu foști colaboratori cu care în viața reală nu m-am văzut de ani buni și ne-am împăcat, m-am certat cu artiști cu care n-aveam niciun motiv să mă cert în realitate, am lucrat cu actrițe și actori cu care nu am apucat încă pe scena reală, am reușit să văd spectacole pe care am tot amânat să le văd în ultimii ani. În cea mai mare parte a acestei stagiuni am jucat rolul de spectatoare și, chiar dacă dimineața nu îmi aminteam prea multe detalii, oricât de mult m-aș fi chinuit, sentimentul din vis era foarte real: urmăream un spectacol care avea sens, care se derula într-un anume timp, uneori se intersecta cu alte acțiuni sau alte povești. Trebuie să spun că am visat rareori spectacole proaste – și astea erau de obicei ale mele, reprezentații ratate din diverse motive. Cele făcute de alți artiști au fost foarte bune și am trăit în vis o fericire deplină și naivă de spectator cum probabil că nu am mai simțit din copilărie sau adolescență.

Stagiunea mea onirică personală s-a încheiat în aprilie 2020, luna în care am început să lucrez la Teatrul Tineretului din Piatra Neamț la *Va urma. Pe Planeta Oglindă*. Un spectacol despre transplantarea speciei teatru într-o altă lume, una mai justă și mai puțin obsedată de individualism, consum și distracții lipsite de sens. Am jucat spectacolul între iunie și septembrie, ne-am reîntâlnit cu publicul, atât cel plătitor, cât și cel întâmplător – trecătorii care asistau la „ocupația temporară" a fațadei Teatrului Tineretului.

Am vrut să scriu despre stagiunea asta specială la trecut, ca despre o întâmplare ciudată a creierului meu, folosind jurnalul în care mi-am notat, de cele mai multe ori pe fugă, diverse detalii reținute dimineața, cu frustrarea că e atât de greu să descrii în cuvinte anumite imagini și senzații. De o săptămână însă, cu siguranță sub impactul emoțional al valului 4 al pandemiei, am „deschis" stagiunea teatrală onirică 2021–2022. Nu am avut nici chef, nici timp să notez în ultimele zile, așa că am ales, pentru exemplificare, câteva *highlights* ale stagiunii trecute. Nu cred că există vreun sens în fiecare dintre visele alese, dar e posibil să existe totuși unul în recurența lor. Om supraviețui și om vedea.

IUNIE 2020–MARTIE 2021

Stau cocoțată pe o clădire foarte înaltă, care nu mai are tavan, văd interiorul unei scene pe care se joacă spectacolul meu, *Frontal*. Nu aud cuvintele, văd mișcarea, recunosc costumul unuia dintre actori.

Sunt la Londra, pe o pajiște, într-un parc. E noapte. În fața mea se joacă un spectacol de *commedia dell'arte*. La un moment dat, ridic privirea și, în loc de lună, la o distanță nu foarte mare, văd un gazon rotund, luminat foarte spectaculos, cu niște case fără tavan în care se mișcă actorii. Nu reții detalii, doar senzația de a privi un spectacol din altă lume.

Merg pe străzile din Cracovia cu T., curator polonez, care mă însoțește în această plimbare, îmi povestește despre situația politică tot mai complicată de la ei și, din când în când, ne oprim pentru că ne apare în față... un spectacol. Sunt spectacole în aer liber, cu costume foarte colorate, suprarealiste, cu multă mișcare și sunet. El îmi zice: „Uite, ăsta e un spectacol interesant, distribuția nu e foarte mare, ai putea să îl inviți în festival, are și o miză, vorbește despre asta și despre asta". Tot mergând prin Cracovia pentru a vedea spectacole, am ajuns împreună la Paris.

Sunt la Viena și aștept să înceapă o reprezentație cu *mady-baby.edu* (spectacol pe care l-am făcut în anii 2000) într-o sală imensă, mult prea mare pentru spectacol. E multă lume în sală, așteptăm să înceapă. Aflu că e o problemă tehnică. Apoi mi se spune că M. nu a apărut și că trebuie să o înlocuim. (A existat un astfel de moment în realitate acum 13–14 ani, la Viena, când actrița s-a rătăcit pe străzi înainte de spectacol și am găsit-o cu greu pentru că nu mai avea baterie la telefon). În vis, ea nu mai apare deloc și trebuie să fie înlocuită cu altcineva: e o femeie foarte slabă, în vârstă, și mă gândesc că, pe lângă faptul că trebuie să joace rolul unei fete de 15–16 ani, are un aer atât de trist, de victimă, ceea ce o să ducă totul în melodramă. În plus, știu că spectacolul nu s-a mai jucat de ani de zile, nu s-a mai repetat, va fi un dezastru total în fața unui public de sute de oameni. Colegul R. îmi spune însă că au jucat de curând la Budapesta și a fost foarte bine. Din senin, apar scene din reprezentația de la Budapesta (cea în care M. e prezentă) și, într-adevăr, arată bine. Totuși, mai e ceva care mă enervează: în locul decorului nostru foarte esențializat (câteva cuburi colorate și un ecran), pe scenă e un decor realist – o masă, niște scaune, o canapea, un ecran în spate, dar așezate undeva în stânga scenei, într-un colț. În spatele scenei e o cortină mare, gălbuie, prăfuită. Am o senzație aproape dureroasă că va fi teribil de prost, dar e prea târziu să mai fac ceva. Apare (din fericire) o tipă, despre care înțeleg că e cea care trebuie să dea drumul la spectacol, dar care spune că problema tehnică nu s-a rezolvat și că oricum nu au bani să ne plătească. Spectacolul se anulează. Simt o imensă ușurare.

Văd o altă reprezentație cu *mady-baby.edu*, de data asta acasă la ai mei, într-unul dintre dormitoare. Publicul stă pe pat, pe burtă, într-o poziție absolut nefirească, pentru că „scena" e în spatele nostru, deci ca să vedem trebuie să ne întoarcem gâturile. Decorul e cel din spectacol, cu celebrele cuburi, pe două dintre ele stau M. și R., doar că textul e cu totul altceva decât ce am scris eu. Totuși, mi se pare tot mai amuzant, râd foarte tare, sunt singura care râde la glume și nu înțeleg de ce ceilalți nu sesizează umorul. Cineva din public își dă cu presupusul că este, de fapt, o lectură a piesei *Some Explicit Polaroids*.

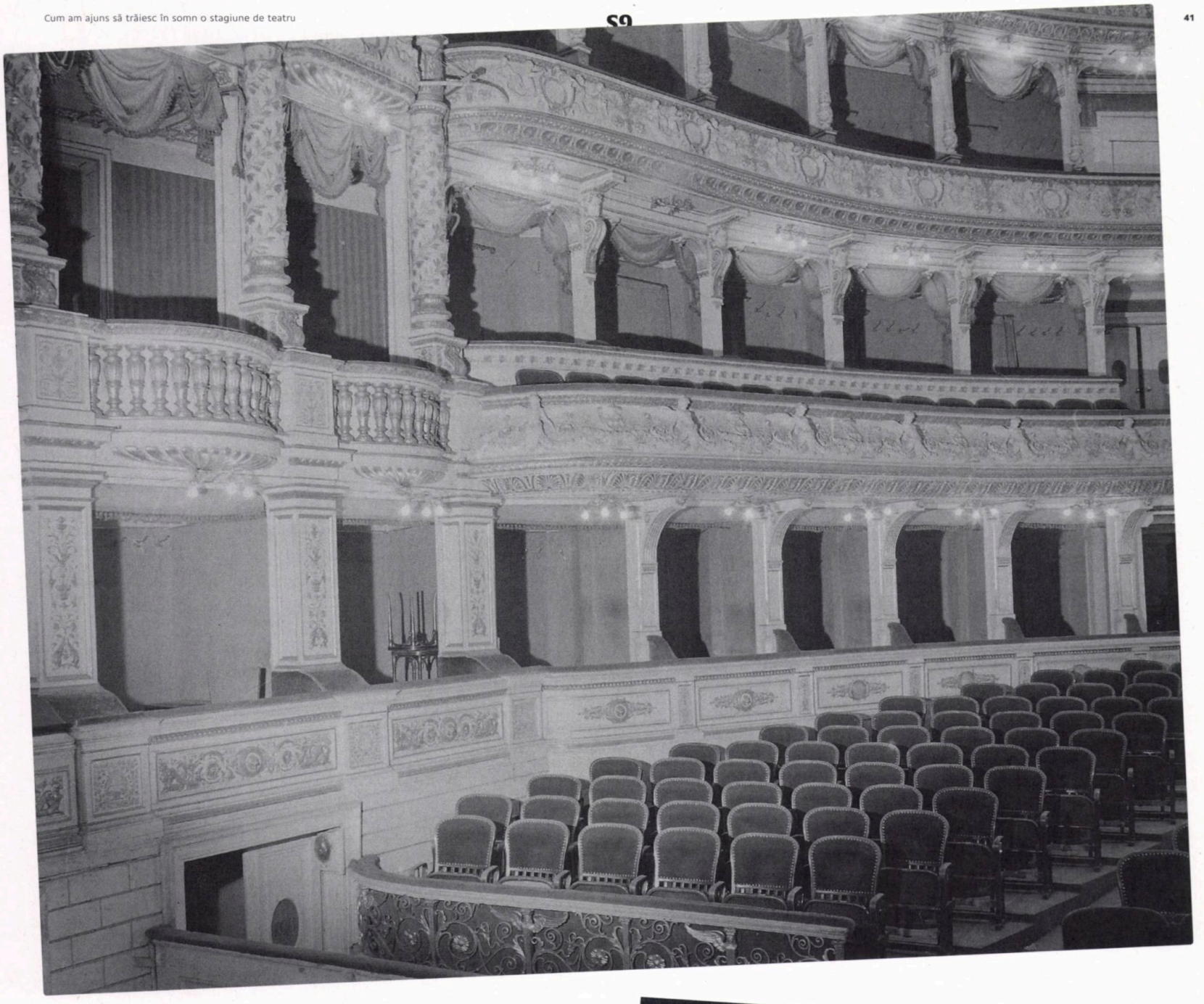

Sunt în Parcul Teatrului Tineretului, repet un monolog cu actrița N.L. (cu care nu am lucrat niciodată în realitate). Citește foarte bine, dintr-o carte pe care nu o cunosc, habar nu am cine a scris-o. Frazele curg, e foarte bine scris și foarte emoționant. Îmi spun că ar trebui să reținem textul și să îl notez când mă trezesc. La un moment dat, îmi dau seama că actrița care citește nu e N.L., ci scenografa C.M. (nici cu ea nu am lucrat în realitate). Dimineața nu îmi amintesc niciun cuvânt din monolog, doar senzația de încântare, în timp ce auzeam lectura.

Sunt la T.T., am în mână un text pe care l-am scris. Are două pagini. Am de gând să împart replicile celor din sală, însă sunt foarte mulți actori, nu recunosc pe nimeni. Încerc să le dau câte o replică, dar sunt peste 100 de oameni, îmi dau seama că nu am destul text și mă panichez. Oamenii discută între ei, încerc să vorbesc mai tare, dar nu par să mă audă. Spun: „Vă rog frumos să mă ascultați". Un bărbat din fața mea mă întreabă, cu o voce plină: „Oare de ce crezi că nu te ascultă?" Se face tăcere. Cumva răspunsul e cuprins în întrebare. Încep să bâigui

ceva: „O să facem două spectacole, unul înăuntru și unul afară, dar și cel din sală ar trebui să se poată juca afară". Anunț glorios, sperând să le câștig atenția: „Unul dintre spectacole va fi *Furtuna*". Oamenii încep să vorbească din nou între ei. Mă pierd în tot felul de explicații, apoi decid că s-a terminat repetiția. Îmi dau seama că a durat foarte puțin și sper ca data viitoare să nu mai vină atât de mulți. Undeva, în ultimele rânduri ale sălii, îl văd pe actorul M.T. și mă liniștesc, oarecum: „Am lucrat deja la trei spectacole împreună, am măcar un om de partea mea".

Văd un spectacol la Teatrul Odeon. Publicul e pe scenă, pe gradene, răsfirat, distanțat. Printre spectatori sunt și actori, îmi dau seama de asta pentru că actorii sunt îmbrăcați în costume verzui. Replicile se aruncă în tot spațiul: cei de pe gradene vorbesc cu cei din scenă, la un moment dat nu îmi mai dau seama cine sunt actorii și cine sunt spectatorii, totul devine foarte interactiv. Apare actrița R.M. și, din interactiv, spectacolul se transformă în itinerant, pentru că ea anunță, cumva ca la circ: „Va trebui să ieșiți din teatru însoțiți de un actor". De după gradene, apare actorul M.S., plec cu el în această plimbare. Ajungem într-un cartier ciudat, seamănă cu cartierul copilăriei mele din Piatra Neamț. E pustiu și îmi dă o senzație de pericol, mai ales că trebuie să o luăm printre blocuri. M. îmi spune: „Nu-ți face griji, suntem *safe*". Și chiar mă simt *safe* în acel moment, doar că imediat după aceea apare un băiat cu părul negru, cu o geacă maro, care îl ia de umeri pe M. și îl duce cu el, pare un fel de coregrafie, mai ales că M. nu ripostează. Totuși, toată chestia are o atmosferă apăsătoare, o iau în altă direcție, grăbesc pasul. Încerc să sun. Nu reușesc. Mă gândesc să trimit la teatru, cuiva, un mesaj cu *share location*, dar nu știu cum să fac asta, mă enervez că sunt în halul ăsta de atehnică. O iau la fugă.

Sunt la Sibiu, la festival. Se joacă *Oameni obișnuiți* sau *Solitaritate*. Trebuie montate luminile și scenograful/light-designerul nu mai apare. Actrița O. îmi spune că light-designerul a avut deja șapte montări și că probabil nu o să apară. Apare și jurista de la Odeon, care mă sâcâie cu niște acte, deși spectacolul a început. Se joacă în aer liber, într-un loc ce arată ca ruinele unei cetăți. Spectatorii stau printre aceste ruine, la distanțe mari unii de alții. Cumva, atenția mea e îndreptată mai degrabă asupra lor decât asupra spectacolului care nu merge bine deloc. La final, mergem la gară, unde așteptăm să apară un autocar și trebuie să ne urcăm în el: eu, actorii și S. (asistenta de regie). Suntem pe un bulevard imens, suntem chiar în mijlocul lui. Într-o secundă, într-o liniște absolută, cad toate blocurile foarte înalte de pe bulevard. Se îndoaie de la mijloc și se apleacă peste bulevard, peste oameni. În spatele clădirilor, încep să se îndoaie și munții, se apleacă de la mijloc și acoperă blocurile. Apoi văd imaginea cumva de sus: totul în jur e acoperit de un mușchi verde, de munții care au căzut peste blocuri. Nu ne ating. Le zic celorlalți să mergem să ne ascundem undeva, dar ei nu vor să se miște, îmi spun că suntem bine unde suntem, în mijlocul pustiu al bulevardului. Încerc să sun de pe cele două telefoane vechi pe care le am în mână, dar nu știu pe ce butoane să apăs.

Mă întâlnesc cu actorul B.Z. și mergem să vedem un spectacol în aer liber, într-o grădină care seamănă cu cea de la Green Hours. Ajungem când spectacolul a început deja. Sunt niște gradene negre puse în formă de amfiteatru, cu spații mari între ele, e o structură foarte interesantă. E de fapt scena, nu spațiul destinat publicului. Spectatorii stau în picioare. În mijlocul

Ajungem într-un cartier ciudat, seamănă cu cartierul copilăriei mele din Piatra Neamț. E pustiu și îmi dă o senzație de pericol.

99

structurii de gradene e actorul M.M., îmbrăcat în negru. E o monodramă cu texte din *Hamlet* și *Richard al III-lea*, un fel de colaj. La finalul reprezentației, traversăm structura de gradene, îl felicit pe M., dar am senzația că nu e mulțumit de felul în care îl felicit și nu înțeleg de ce. În spatele structurii negre intrăm într-un fel de tunel, care arată ca barul Green Hours, doar că pereții sunt albi. Pe scenă e o cadă imensă, fără apă în ea. Și eu, și B. suntem îmbrăcați în costume albe, în pene și puf din cap până-n picioare și dansăm cumva caraghios pe marginea căzii. Alunec și spectatorii încep să râdă. Mă simt foarte mândră că am făcut publicul să râdă, așa că încep să mă zbat în cadă. Când cobor de pe scenă, unchiul și mătușa mea sunt acolo, mă întreabă dacă am primit banii. Le spun că nu. Unchiul meu îmi zice să mă uit în buzunar. Am într-adevăr un plic și odată scos din buzunar se transformă într-o pungă de plastic plină cu bancnote de 20 de euro. Bancnotele au dimensiunea unor foi A4. Le spun că nu pot să primesc banii, am crescut, acum pot să trăiesc din ce câștig, dar ei insistă și nu știu ce să fac, pentru că trebuie să car punga după mine și să am grijă de ea, ceea ce mă agasează.

S

unt în facultate, dar clădirea în care mă aflu e cea a Liceului Petru Rareș din Piatra Neamț. Trecem pe holuri, sunt toți colegii mei, e și domnul Moisescu, profesorul meu de regie. Coborâm la subsolul clădirii, unde e o altă lume: sunt un fel de tunele, cu săli de piatră în care există mici piscine cu apă închisă la culoare. Ne așezăm în jurul unei astfel de piscine, cu picioarele în apă. Trebuie să îi prezentăm lui Moisescu proiectele noastre regizorale, dar toată lumea se înghesuie, am senzația că nu o să apuc să zic nimic și chiar aș avea nevoie de sfatul lui. Toți știm cumva că e „ultima lecție" și de aia vrem să apucăm să vorbim. Am senzația că prezentările colegilor se lungesc mult prea mult, mă gândesc să plec și să mă întorc. Am o salopetă foarte elegantă, roșie, cu decolteu la spate, în care mă simt penibil: nu cadrează nici cu locul, nici cu momentul. Plec să o schimb. Mă plimb prin tot felul de săli subterane, mă întorc, îi găsesc tot acolo, cu picioarele în apă. Moisescu vorbește despre Eugen Ionescu, îl ascult cu mare atenție, sunt lucruri de care habar nu aveam, sunt contrariată. Știu că nu o să îmi mai vină niciodată rândul să îmi prezint proiectul, am un sentiment de dezolare și de frustrare.

O

sală mare, goală. Sunt singurul spectator. Decorul e format din niște pereți imenși, albi, al căror capăt nu se vede, urcă spre podul scenei. Undeva e o pată de lumină, în formă dreptunghiulară, ca o ușă. Mă gândesc: o să văd un spectacol de T.G. Nu-mi amintesc restul visului.

S

unt într-o țară necunoscută, la un festival de teatru. Mergem într-o casă imensă, unde sunt foarte mulți oameni în fiecare încăpere. Încăperile sunt luminate de veioze colorate. Urmează să vedem un spectacol, dar pentru asta trebuie să ieșim într-o curte din spatele casei. Curtea dă spre mare. Mă întâlnesc cu R., una dintre actrițele cu care am lucrat la un spectacol în Italia. Dintr-odată, marea se ridică, acoperă tot, ca un perete. („Ăsta deja e un vis recurent, am mai visat acum doi ani un tsunami" – asta îmi spun în vis). Împreună cu R., reușim să ne cățărăm pe clădire și, ca într-un fel de *parkour*, călătorim pe acoperișurile caselor, traversăm țări, ne întoarcem „acasă".

Într-o secundă, cad toate blocurile foarte înalte de pe bulevard.

Sunt la Piatra, în zona în care locuiesc acum. Mă întâlnesc în fața blocului cu fostul meu coleg, actorul A.A. Îl invit să vină peste câteva ore la înmormântarea mea, îmi spune că are niște treabă, dar încearcă să ajungă. Mă întâlnesc apoi pe stradă cu R., care îmi zice că are o surpriză pentru mine de ziua mea: vor juca din nou *Stop the Tempo*, spectacolul meu de la Green Hours, din 2004. Merg cu el într-un fel de hală, despre care știu că e o scenă a Teatrului Volksbühne din Berlin. Îmi spune că nu am cum să văd spectacolul de aproape, trebuie să urc niște scări spre o cabină tehnică de unde se vede cel mai bine. Pe scări mă întâlnesc cu M., unul dintre dramaturgii cu care am lucrat acum 10 ani la Kammerspiele în München. Ajung într-o cămăruță cu o fereastră de unde, într-adevăr, pot să văd hala. Sunt două proiectoare care luminează spațiul, în cruce. Începe spectacolul cu un fel de concert: M. și încă o actriță cântă la microfon o melodie spaniolă, ceva de la Gipsy Kings. Mi se pare aiurea, pentru că melodia nu are nicio legătură cu spectacolul, iar actrița cu care cântă M. nici nu face parte din distribuția originală și nu mă omor după ea (nici în vis, nici în realitate), dar decid să nu mă enervez pentru că mi se pare o surpriză foarte frumoasă. La fel ca în spectacolul original, muzica se întrerupe brusc. Și lumina ar trebui să se întrerupă în același moment, dar reflectoarele puse pe jos nu se sting. R. reușește să le stingă, le scoate din priză sau ceva de genul, vizibil iritat. Apare și P., momentul ei de intrare trebuia să fie pe întuneric, dar e ratat. Nu e nimeni în spațiul imens, niciun spectator, actorii se mișcă într-un fel de coregrafie ciudată, în semiîntuneric. După spectacol, mergem să bem o bere, doar eu cu R. Mergem la Bruno, un restaurant italian din Piatra. Îi spun că ar trebui să apară și A.A., dar nu apare. La un moment dat, zic: „Probabil n-o să vină pentru că i-am spus că e înmormântarea mea și se simte prost".

Sunt undeva într-un festival, se joacă un spectacol, nu e al meu. Scena e plină de fum, actorii sunt îmbrăcați în alb și în negru, li se văd doar siluetele, stau cu spatele spre public. Înțeleg foarte bine ce zic, au microfoane. Spectacolul îmi place foarte mult. În sală e lumină și observ că spectatorii nu poartă mască. Mi se face teamă, vreau să ies. Îmi dau seama că nu am nici eu mască. Cineva din sală îmi spune: „Stai liniștită, suntem înainte".

Gianina Cărbunariu e regizoare de teatru și dramaturg. Din 2017 e directoarea Teatrului Tineretului din Piatra Neamț.

Debris

5 min

RUXANDRA NOVAC
text

J. SOWERBY (WITH ASSISTANCE). *BRITISH MINERALOGY: OR COLOURED FIGURES INTENDED TO ELUCIDATE THE MINERALOGY OF GREAT BRITAIN*. F.P. BRITISH LIBRARY. 990.I.15–19
ilustrație

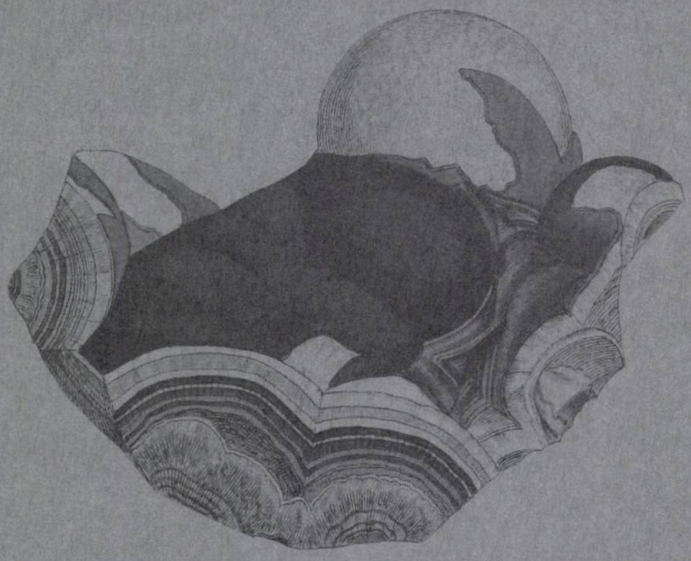

E aproape miezul nopții și totuși încă o fâșie de lumină, o mică incizie roz pe cer, mă gândesc la supraviețuire și îmi vin în minte imagini ale naturii, brutale și izbite ca niște pietre una de alta, sau o placă enormă de ciment pe altă placă, specie contra specie, specie *pe* specie, anihilându-se. Automatismele obișnuite ale lumii, un arc de la început la sfârșit, o acțiune completă. Aș vrea să trec de brutalitate, să ajung în lumea moale, de micelii și trestii, unde gândurile se întrepătrund și nimic nu e clar, e mătăsos și iradiant ca roua într-o dimineață de vară. Dar e noapte.

În timpul nopții, granițele se schimbă. Nimeni nu vede, se mișcă singure, austria se împletește cu germania, italia acoperă franța, australia și oceania se suprapun, alunecă, sunt niște plăci între valuri, iar dimineața totul revine la normal. Noaptea e pentru călătorii, ziua pentru putere. În noaptea următoare la fel. Pentru că nu se poate supraviețui fără alterare, fără contururile ei sparte, fără valurile ei roșii. Uneori, linia deraiază brusc și totul se schimbă. Dar asta e lumea și aș vrea să vorbesc despre mine.

Am supraviețuit la 17 ani. M-a ajutat luna. Am spus nu mă lăsa să mor aici, apoi am zis cum vrei tu. Ne-am lipit. Am citit apoi despre asta, pe multe le ajutase luna, multe fuseseră în lună, în exact același fel ca mine, în timp ce sub ele se căsca o prăpastie perfect desenată. Mai târziu am citit despre curentul cu experiențe ale oamenilor, care traversează lumea pe sub pământ și uneori ajunge la noi. E o familie, singura vreodată, o genealogie pe care nu o înțeleg cu totul, dar o simt uneori ca pe o privire ascuțită în spate. Am supraviețuit și mulți ani mai târziu, când chiar a ajuns la mine. A izbit ca un val și a distrus multe, dar a adus lentoarea, ochii ușor împăienjeniți. La 17 ani nu am fost eu, altfel aș fi murit. Am supraviețuit, mi s-a spus că doar fizic, o mașinărie uzată care face ce știe mai bine, la nesfârșit. Dar nu e doar atât. Când sunt eu, totul e lent.

Nu am vorbit decât rar despre asta. Mi s-a părut o rușine și o complicitate. A fost doar un eveniment. Am supraviețuit. A fost singura dată când chiar puteam să mor, dar am rămas în viață. Limbajul liniștește și acoperă, a fost doar un eveniment. Limbajul trădează. Ar trebui să fie un personaj aici, nu eu. Ar trebui să fie altcineva ca să poată vorbi despre asta. E altcineva. Când sunt eu, totul e lent, ca și cum aș coborî niște trepte de apă. În rest, intrări și ieșiri și spațiul vag încremenit dintre ele, ca pielea.

Cine e de partea vieții, cine e de partea morții. Ieri am văzut la remich doi oameni încărcând o canapea într-o remorcă. Obișnuința e de partea morții, dar și de partea vieții. O zi liniștită peste o altă zi liniștită. Iar o zi liniștită e un peisaj după război, cauciucuri arse, praf, pământ și cenușă.

În 2019, într-o cameră de spital, doi oameni vorbesc timp de 5 min. Sunt rupți, e haotic, frecvențele se întrerup. Unul va supraviețui, unul nu. Unul se îndreaptă deja spre ocean, se agață de tot ce e solid, se izbește în balize. Unul îl va duce pe celălalt mai târziu, îi va purta greutatea peste tot. E anesteziat, câteva luni vor fi fără culoare. Când vor reveni, culorile vor fi fisurate, explozive, nepotrivite. Va fi un animal vânat care își dorește să dispară. Va vedea semne și toate îi vor spune să dispară, pentru că e vinovat. Apoi se vor estompa, se va obișnui din nou.

Am supraviețuit vârstei de 17 ani. Am supraviețuit altor vârste. Încerc să mă țin de memorie, e ajutorul și dușmanul meu. Când sunt eu, sunt lungită pe pământ și nu am corp. Am ochii închiși și înot pe linia lunii, sunt un ac al unui molid și una dintre milioanele de fețe ale cristalului.

Pădurea incendiată din Mettlach, pe lângă care trec acum în fiecare zi. După incendiu, pe care l-am văzut dinainte, în visul real, când nu eram eu, primele au crescut ferigile. Visul real e accelerat, paranoic. Sunt un animal vânat, de oameni, de camere, totul arde. În visul ireal, lipsit de timp, erau argintii, transparente, acoperite de brumă.

Mintea din mijlocul deltei, *mintea deltei*, tot timpul sub un anestezic ușor, lumini uitate, șterse, diluate una în alta, lumini la ferestre și din mașini. Mai departe e orașul cu tandrețea lui imensă, în mijlocul lui delta, în mijlocul deltei o perlă.

Lumina s-a dus acum complet, sunt singură în casă, încerc să scriu această poveste, să încep de undeva. Ar trebui să fie despre supraviețuire și nu este.

E un cadou pentru o fată de 17, aș vrea să fie unul mai bun. Știu cum gândește, o văd ca prin sticlă, îi înțeleg liniile dure, știu cum se vor rupe dintr-odată. După aceea totul va fi rezistență și imaginație, variabile, la marginea structurii, atingând-o uneori cu vârfurile degetelor.

Pădurea arde și Saarul e un vulcan gata să erupă. Nu vrei decât să fugi, să te ascunzi. *M-am dus la mare și marea fierbea.* Cel mai rău e cu oamenii, te-ai separat de ei, ai trecut granița. Vor să te țintuiască undeva și să te păstreze acolo. Din clădirea veche nu se vede nimic și totuși știi că ai mai fost acolo, cu jumătate de viață în urmă, în aceeași cameră albă care va arde în orice moment.

Când mă gândesc acum la asta îmi caut repede protecția, un deget ce coboară pe coloană sub tricou vara pe câmp într-un loc în care sunt pentru prima oară, o linie de lumină în iarbă, pelicule imperfecte, un băiat de 13 ani care îmi cere o țigară, aerul cu valuri colorate de emoții ce se sparg una de alta.

Lângă mine în câmp e o fermă de vaci, e sezonul vițeilor. Sunt ținuți separat, fiecare are câte un crotal în ureche cu numele lui, data nașterii și cu un cuvânt pe care nu îl înțeleg. Ar putea fi Explizit, dar ar fi absurd, sau Exploit, asta ar putea fi mai aproape de realitate, poate că înseamnă că sunt ținuți în viață, dar nu știu de fapt ce e. Archibald e născut în 22 iunie 2021 și nu are cuvântul pe crotal. E singurul băiat de acolo. Încerc să îi fac poze până când știu că nu o să îl mai găsesc. Încerc să îngustez orizontul ca să fie ca al lui, ca al meu, ca al lui. Ne lipim. Am o greutate în plex ca o baterie epuizată care nu va trece curând.

În 1980, Q Lazzarus e șoferiță de taxi. Într-o seară, Jonathan Demme îi ascultă o piesă în mașină, o pune în film, e micul ei moment de aur și de glorie, *one trick poney*, cum se zice. Apoi înțelege și dispare, ani, zeci de ani – se spune că a murit, se spune *overdose*, ca în toate poveștile îndepărtate și stranii din 80s. Apoi nu se mai spune nimic. La un moment dat apare pe un forum obscur, zice că și-a continuat viața, e șofer pe bus acum în staten island, își conduce busul, are rutele și orele ei. Citesc despre asta pe net într-o seară de caniculă în care mi se pare că sunt ultimul om din lume și că exact povestea asta mă ajută, mă salvează.

Nu îmi pot imagina oameni, doar o mașină și o femeie, conducând încet la sfârșitul zilei de lucru, ferindu-și ochii de soarele care apune, lumina curge pe capotă, orașul o îmbrățișează pentru că nu mai există.

Orașul o îmbrățișează pentru că nu mai există. Ca să te îmbrățișeze trebuie să dispari. Când sunt eu, totul e lent, dar e sigur.

Până când va veni ea, voi încerca așa, prin modificări, curgeri, distanțe. La marginea orașului, plantele își răspund, e duminică, un port de agrement sub o pânză roz și rară, lumină și lentoare. Când va veni, va fi întâi dur și fizic, perla va fi un *punct negru*, apoi un păianjen pe perete.

Ruxandra Novac e poetă. A publicat, între altele, volumele *ecograffiti. poeme pedagogice. steaguri pe turnuri* și *Alwarda*. Actualmente trăiește în Germania.

2 min.

Epoca de plastic

OANA PAULA POPA
text

UNIVERSAL EYE, UNSPLASH
fotografie

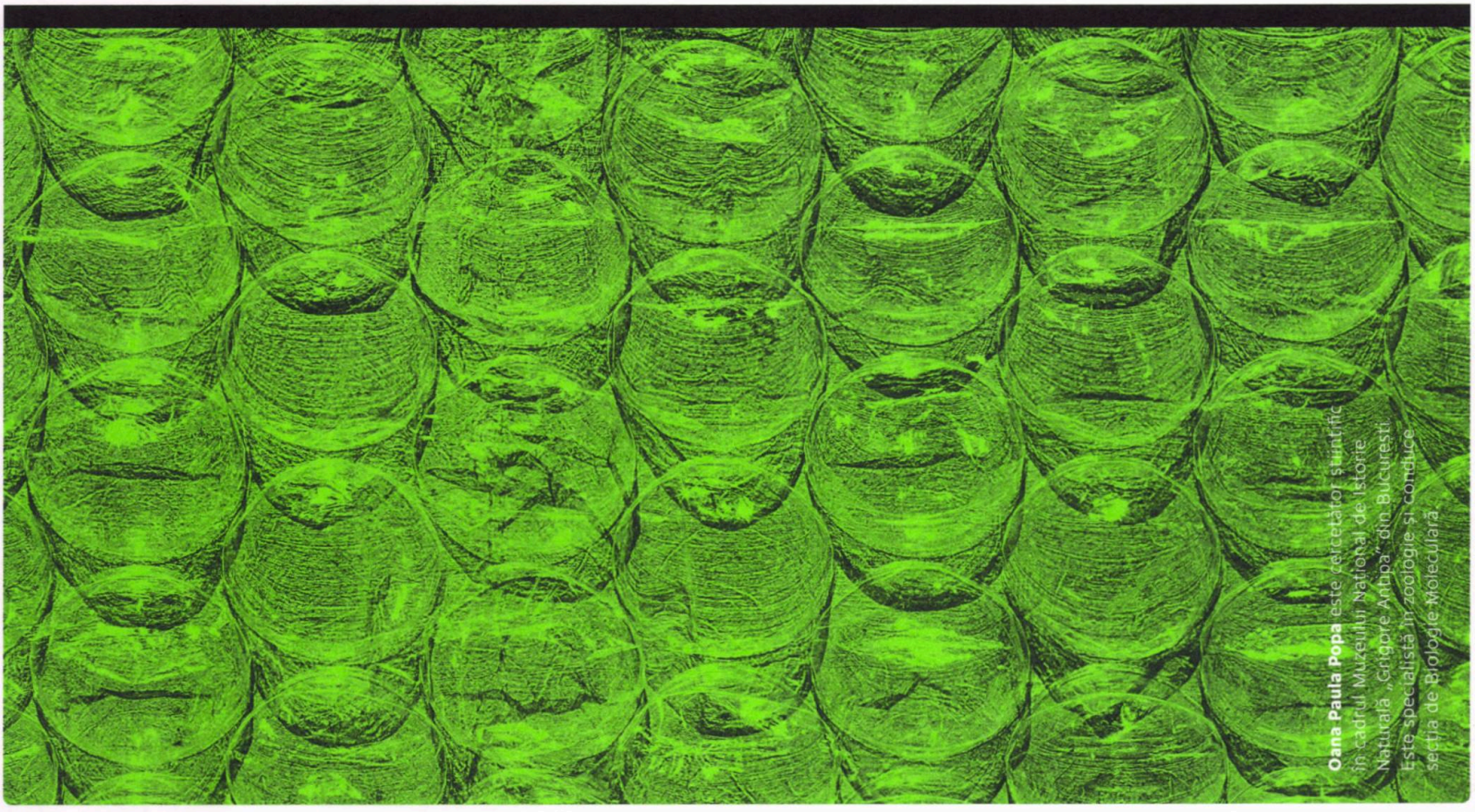

Oana Paula Popa este cercetător științific în cadrul Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București. Este specialistă în zoologie și conduce secția de Biologie Moleculară.

Termenul „Antropocen” („Epoca Omului Modern”), ce denumește cea mai recentă epocă geologică, a fost folosit pentru prima dată în mod oficial în 2016, la Congresul Internațional de Geologie. Antropocenul marchează începutul unei perioade geologice în care influența activităților umane se face simțită la scară planetară.

Principalele modificări generate planetei sunt:

- Depunerea pe scară largă a plasticului, care este acum „practic omniprezent” pe glob;
- Creșterea concentrației de dioxid de carbon și a ratelor de emisii, în urma arderii combustibililor fosili;
- Creșterea temperaturii globale;
- Concentrațiile ridicate de carbon radioactiv, care au rezultat din testarea relativ răspândită a armelor nucleare, în anii 1940 și 1950;
- Creșterea poluării cu nitrați la nivel mondial, ca urmare a producției de îngrășăminte cu azot, care a crescut cu 120% cantitatea de azot biodisponibil de pe suprafața Pământului;
- Plumbul, rezultat din combustia benzinei cu plumb, depus în gheață și sedimente în cantități fără precedent;
- Prezența unor poluanți organici antropici persistenți;
- Dispariția pe scară largă a speciilor și alte modificări aduse biodiversității.

Ultima caracteristică a Antropocenului a determinat comunitatea științifică internațională să afirme că suntem deja în plină perioadă de extincție globală, a șasea din istoria geologică a planetei. Celelalte cinci perioade de extincție sunt adânc îngropate în trecutul evolutiv al Pământului.

Datele analizate indică o rată de extincție mai mare de 100 de ori decât normalul procesului: practic, omul cauzează un fenomen fără precedent în ultimii 65 de milioane de ani, după cum afirmă un studiu publicat în 2015, în prestigioasa revistă *Science*.

TOTODATĂ

17 min.

În 91 de ani trăiți până acum, Radu Cosașu a crezut în utopii politice, a fost salvat de cinema și scrie de-o jumătate de secol cronică sportivă. Mai presus de toate, s-a folosit de orice prilej pentru a transforma viața într-o tandră literatură autoficțională. Iar pentru mulți dintre noi a devenit, cu trecerea timpului, ca o busolă de nădejde prin vremuri tulburi.

NOTĂ: Între autorul acestui text și personajul său sunt aproape 70 de ani de viață, dar și multă apropiere.

VICTOR MOROZOV
text

SORINA VAZELINA
ilustrații

Încerc să-mi înfrânez timiditatea și sun la interfon. Urc până la etajul 10. Îmi deschide ușa și mă așteaptă în casa scării cu pipa în mână, apoi mă conduce înăuntru, spre fotoliu, cu cuvintele: „Pe la stânga, măcar de data asta". E finalul unei alte veri mult prea calde, așa cum sunt toate de la o vreme, iar eu stau acum alături de Radu Cosașu în livingul luminos al apartamentului său, de la fereastra căruia Bucureștiul plat se citește până departe în zare.

În cei 91 de ani de viață, scriitorul s-a lăsat în voia vânturilor politice, culturale, amoroase care au măturat România din interbelic încoace. A avut timp să creadă în utopii și să poarte doliu în urma sfărâmării lor, să țină un fel de jurnal sportiv reglat de ritmul actualității și întins pe mai bine de o jumătate de veac (publică și azi în *Gazeta Sporturilor*, dictându-și textele la telefon), să împletească o poveste de iubire cu cinemaul și, cel mai important, să facă din toată această magmă autobiografică eterogenă sursa unei literaturi jucăușe, sprințare, gata mereu să țâșnească spre contactul cu realitatea imediată, care ascunde atâtea și atâtea promisiuni.

Suma părților acestui destin – de la evreitate la cronică sportivă și de la ideologie la literatură – nu poate depăși întregul unui om care, pentru o mână de admiratori candizi ai ficționarului, servește drept călăuză de nădejde prin vremuri tulburi. Ca astea de acum. Din dorința de a dibui omul fascinant prin toată această încrengătură de referințe m-am scufundat în viața frumos curgătoare a lui Radu Cosașu, încercând să țin seama de toți afluenții principali care o compun.

ADEVĂRUL unui om de stânga

Istoria nu a fost mereu blândă cu omul nostru. La începutul anului 1956, Radu Cosașu, un tânăr gazetar în curs de afirmare la București, încrezător în cauza comunismului, susține un discurs în cadrul unui congres scriitoricesc. Apără cu fervoare „teoria adevărului integral" și își invită colegii la transparență și la spirit intransigent în tratarea celor mai recente realizări comuniste, la abandonarea oricăror tertipuri propagandistice. Umblat prin uzine și pe baraje, cântând vitejia muncitorului cu conformație atletică, Radu Cosașu cerea intelectualilor – după cum spune într-o carte din 2001, *Autodenunțuri și precizări* – „să scrie cu toată sinceritatea ceea ce văd și încep să înțeleagă, fără să ascundă dramatismul *luptei dintre vechi și nou*, complicațiile care minau schemele principiilor, încălcând ordinele cenzorilor". Idealuri de bun-simț, evidente până la limita lozincii, care totuși nu pică deloc bine în epocă.

În noiembrie 1956, scriitorul era exclus din redacția *Scânteii tineretului* și înfierat „ca javră mic-burgheză". I se interzice să mai lucreze în presă.

Ceva important s-a rupt atunci în viața acelui entuziast fără pată: credea că înfăptuiește binele în numele unei societăți cât mai drepte și s-a trezit deposedat de tot ce avea. „12 ani am stat fără nimic", îmi zice Radu Cosașu în 2021. „12 ani am fost nepotul mătușii mele: mi-a dat să beau și să mănânc. Nu a fost prea ușor... Dar, vorba lui Caraion, de bază pentru mine: *Domnu' Cosașu, 12 ani de șomaj nu sunt 12 ani la Aiud!*" Scriitorul pătrunde în vârful picioarelor la revista *Cinema* în 1968 după ce scrie scenariul unui film iconic apărut în plină perioadă de relaxare ideologică șaizecistă, *Un film cu o fată fermecătoare* (1966), regizat de Lucian Bratu. O vedem acolo pe Margareta Pâslaru în rolul unei adolescente frumușele, care hoinărește fără țintă printr-un București „branșat", legând și dezlegând amoruri fără consecință și amânând să-și ia viața în mâini, dintr-o langoare existențială cu nimic mai prejos decât a vreunei eroine londoneze ieșite din „swinging sixties".

Apărută de nicăieri, oportunitatea muncii de cronicar e o izbăvire: acolo Cosașu poate testa ipoteze, rafina sensibilități, pregăti intrarea cu arme și bagaje în memorialistică. În vremuri de restriște, cinemaul devine adăpost, mai cu seamă pentru dezorientații cu inima mare.

În plus, cinemaul – mai ales cel occidental, cu formalismul lui dezlănțuit – e o deschidere, o gură de ventilație într-o cameră îmbâcsită. Cosașu povestește însuflețit cum, în calitate de colaborator al Studioului Sahia (specializat în producția de documentare), profita mai ales ca să vadă filme străine. Așa a văzut, pe sub mână, *Aventura* lui Antonioni și alte filme „interzise", în cadrul unor proiecții la care participa până și fostul prim-ministru comunist Ion Gheorghe Maurer. Neafiliat politic – e singurul redactor de la revistă fără carnet de partid –, Cosașu recenzează premiere bucureștene, participă sporadic la festivaluri, dar, mai ales, țese cronica unei relații eminamente tandre cu cinemaul, fantazând grațios

printre role de peliculă cu Stan și Bran, balonzaiduri din *Casablanca* și lumini palide care străbat filmele lui Ivan Passer.

„Acolo am început să fac literatură", conchide nonagenarul, premiat recent, în cadrul Premiilor Gopo din 2020, pentru activitatea de critic și, dacă-mi permiteți, scriitor de cinema: într-adevăr, puține personalități vor fi reușit o mai spectaculoasă reinventare pe un teren care nu le aparținea decât marginal; și mai puține vor fi făcut din cinematograf matricea de bază a unui destin ca-n filme, cusut cu o privire de estet și o pricepere de stilist.

FIRUL ROȘU al scrisului

Cosașu e ludic și generos, preferă să discute despre epifaniile sale primitive – cum a început să citească *Gazeta Sporturilor* la 6 ani, de pildă, pe când cutreiera ulițele Bacăului natal – decât despre realizările sale ca autor consacrat. Însă prin viața sa circulă firul roșu al scrisului, care ține totul laolaltă, iar prin scris circulă firul roșu al *Supraviețuirilor*, o serie de volume memorialistice ce descriu, polemic și plural, epoca comunistă, așa cum a fost ea trăită la firul ierbii, printre filme străine văzute pe șest, amoruri clandestine la colț de stradă și directive de Partid aplicate în silă sau evitate cu grație. *Supraviețuirile* e titlul care i-a schimbat viața autorului său, căci însuși Marin Preda, fermecat de primul volum al seriei, a decis să îl salveze de la cenzură.

Despre *Viața ficțiunii după o revoluție*, un epistolar adresat „fiului inexistent" (personaj literar memorabil, plăsmuit de un tată fără copii), criticul Mihai Iovănel spune că e o capodoperă.

Acolo am găsit un citat extraordinar prin care, de la adăpostul vremurilor, scriitorul reușește să treacă totul prin foc și sabie, fără prizonieri: „A ajuns și la voi această corectitudine politică a dreptei care disprețuiește *Le Monde* pe bază de *Le Figaro*? Cum e cu corectitudinile politice la voi [...]? La noi, pe Dâmbovița, pe Mureș și pe Târnave, sunt două, dar numai una, cea de stânga, e pernicioasă, mai periculoasă, poate, decât topirea Groenlandei. Nimeni nu îndrăznește să spună pe față acest evident adevăr: și dreapta are corectitudinea, conformismul ei, un conglomerat de idei fixe și «juste» până la plictis; e ceea ce se numea pe vremuri, când mata abia erai pus la cale, «a fi pe linie», adică pe linia conformismului de partid". Ideologic și stilistic, sunt de găsit puține cărți românești mai echilibrate și cu o arhitectură mai adâncă în tot ce s-a publicat din 1989 și până acum.

Descopăr în Cosașu un om care ține pe umerii săi fragilizați toată memoria lumii. Grea povară, pe care Cosașu o rezolvă, în stilu-i caracteristic, printr-un joc al referinței, printr-o voluptate a citatului, printr-o plăcere nedisimulată de a conecta universuri, scurtcircuitându-le. Sunt uimit să văd cum, întrebându-l despre tot soiul de teme grave de azi și de ieri – de la identitate la fotbal, de la comunism la scriitură –, Cosașu preferă să recurgă adesea la citate redate cu măiestrie, la nume de autori mari și mici care au avut ceva de zis pe subiect, la împrumuturi din altă parte, contrându-mi pornirea egoistă de a mă afla în situație 1 la 1 cu vorbele și cu gândurile sale. Ca și cum viața acestui ficționar pursânge chiar ar fi devenit un soi de colaj de citate, o realitate alcătuită din cuvintele

Descopăr în Cosașu un om care ține pe umerii săi fragilizați toată memoria lumii. Grea povară, pe care Cosașu o rezolvă, în stilu-i caracteristic, printr-un joc al referinței, printr-o voluptate a citatului, printr-o plăcere nedisimulată de a conecta universuri, scurtcircuitându-le.

altora sau peste care a ales să suprapună filtrele de înțelegere ale altora. Ca o dovadă supremă de generozitate și de înțelepciune.

De altfel, mă macină și acum cel dintâi lucru despre care am discutat față în față. Îl întrebasem cum a reușit toată viața să jongleze cu toate aceste planete atât de diferite, când de exemplu eu, în săptămânile toride ale Turului Franței, uit de orice altceva și prind rădăcini în fața televizorului. Fără preambul, Cosașu decide să-mi povestească despre cum a recitit în ultima vreme *Antimemoriile* lui Malraux. Malraux, știu bine, e unul dintre autorii de căpătâi ai acestui om îndrăgostit iremediabil de tot ce înseamnă Franța. Totuși, nimic nu mă pregătește pentru ce vine. „A citi în 2021 un Malraux pe care eu l-am divinizat ca inteligență, ca talent, ca tot, și să vezi cât e de depășit, azi, chiar la nivelul acestor *Antimemorii*... L-a depășit realitatea pe pagină – pagini întregi despre fra-ter-ni-ta-te; fraternitatea ca o salvare. Cum să mai crezi astăzi în fraternitate, citindu-l, când eu văd pe France24 că s-a schimbat sigla: de la «liberté, égalité, fraternité» s-a trecut la «liberté, égalité, *actualité*». M-a șocat zile întregi. Varianta românească am auzit-o pe un post de radio de la noi, în timpul unei șuete, și mi se pare chiar că-i mai inspirată: «liberté, égalité, *santé*». [Malraux] e o dezamăgire. Fiindcă la alții nu ai sentimentul ăsta, al faptului că au fost depășiți. Totuși e un om care mai crede că cea mai înaltă calitate a omului, dacă nu e animal, e capacitatea de a admira."

Ciudat, îmi zic. În mintea mea, coroborat cu spusele altor admiratori, îl știam pe Radu Cosașu foarte favorabil oamenilor. Capacitatea de a admira, intuiam, i-ar putea rezuma întreaga viață. Cu siguranță însă mă așteptam la o discuție mai solară. Dacă până și el a ajuns descurajat, cu gândul poate la irelevanța lucrurilor muritoare, în pragul de a-mi spune, într-un colț de idee, că „totuși e urât pe pământ..." Apoi a continuat: „Ce faci cu ideea asta azi? Pe cine să admiri azi? Eu nu pot să-l admir azi – iubesc prea mult scriitorii – decât pe Shakespeare! O idee care astăzi nici măcar nu-i prea frecventată e, de fapt, ideea mea de bază din Shakespeare. Nu e nici din *Hamlet*, nici din marile citate, nu: este o mică vorbă – deloc mică; foarte mare! – a lui Macduff din *Macbeth*, care spune un lucru probabil atât de prozaic, fără misterul lui «A fi sau a nu fi?» E o simplă formulă: «Ca să aduni azi împreună, deodată, atâta rău și atâta bine e peste putință»".

Mă interesează omul Cosașu în calitatea sa de evreu român născut în Bacăul anului 1930, ce întruchipează aproape exemplar tragismul adeptului trădat, care a încasat în plină figură iluzia comunismului, apoi și-a petrecut tot restul vieții încercând să separe, cât mai meticulos, ce-a fost vrajă de ce-a fost pe bune, pentru a nu cădea în schematizări grotești. Îl întreb, între două îmbucături din prăjitura cu caise pe care mi-a oferit-o, ce a însemnat comunismul pentru el. Îmi răspunde printr-o anecdotă culeasă de departe, dintr-o carte franțuzească – e un cititor formidabil, la curent cu tot ce apare peste hotare – intitulată *Ivo et Jorge* de Patrick Rotman, în care aflăm destule lucruri referitoare la prietenia dintre Yves Montand și Jorge Semprún, printre care și desfășurătorul unei excursii pe care cei doi au întreprins-o în Moscova anilor '70. Văzând cu ochii lui URSS-ul, Semprún ar fi concluzionat: „Ivo, comunismul n-a fost tinerețea

Mă interesează omul Cosașu în calitatea sa de evreu român născut în Bacăul anului 1930, ce întruchipează aproape exemplar tragismul adeptului trădat, care a încasat în plină figură iluzia comunismului.

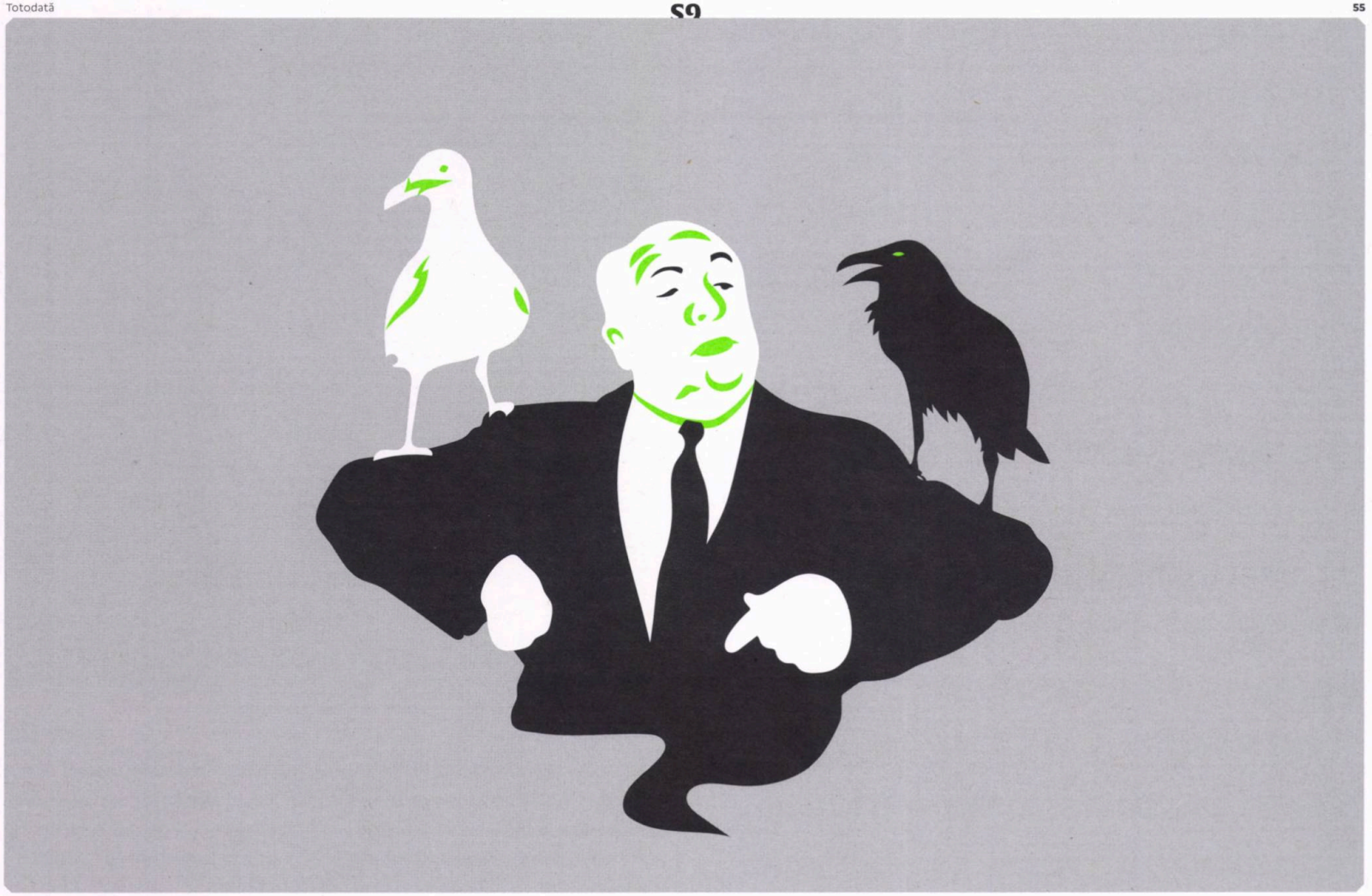

lumii. Comunismul a fost tinerețea noastră". În ochii omului din fața mea văd o sclipire în momentul în care accentuează cuvântul „tinerețe". „Ca să înțelegi", îmi zice Cosașu, „pentru mine comunismul a fost – îmi dau seama tot mai bine cu timpul – o experiență culturală. Nu mi-e deloc jenă să spun că m-am format atunci. Și tot din această experiență face parte și refuzul de a mai avea ceva comun cu ideile de acolo. În domeniul ăsta, unul dintre marile mele momente, ideologic vorbind, s-a petrecut când am dat peste celebrul citat din Ecaterina a II-a către Voltaire de la 1773, ea având în Voltaire pe cel care o învăța să conducă imperiul: «E ușor să stabilim legi generale, dar ce facem cu detaliile?», îl întreba ea de la Moscova. Pentru mine aici e cheia problemei. Detaliile au fost marele necaz al tinereții mele".

Fundamental, Cosașu a rămas un om preocupat de ideile și de idealurile stângii, adesea privind neputincios la destrămarea lor în tăvălugul istoriei. Pregătit să întoarcă la rândul său vesta, așa cum era de bonton, în primele zile ale lui 1990, s-a gândit de două ori dacă merită să se fraternizeze cu mulțimea care îl trimitea cu voioșie pe Ion Iliescu „la nevasta canceroasă", apoi a făcut cale întoarsă. De-atunci, a cultivat cu îndârjire virtutea dialogului, polemizând cu bonomie prin toate zonele moderate ale societății în care circulau idei, asemenea unui *passeur* discret, care trasează fire roșii între generații. Și, mai cu seamă, a evitat să se mai regăsească vreodată în bătaia vreunui „adevăr integral": nu degeaba el însuși e creditat cu născocirea numelui *Dilema*, poate cea mai influentă publicație de cultură a României postcomuniste, remarcabilă multă vreme prin poziția ei inițială de pavăză împotriva extremelor de tot felul. Dilematic de profesie, scriitorul și-a trăit anii tranziției spre capitalism căutând cărări de mijloc într-o pădure de radicalisme. Astăzi știe că se trăiește foarte greu din cultură, cunoaște monopolul de idei al dreptei din spațiul românesc, dar afirmă că, pentru intelectuali, vremurile de acum sunt cu siguranță mai bune decât ce a fost înainte.

UN OM CENTRAT
care a știut să se împrăștie în cele patru zări

Mă pot mândri, cred, că am ajuns la anti-anticomunistul Radu Cosașu, cel care avea să mă învețe atât de multe despre măsura în toate, pe căi deturnate, așa cum îi stă bine unui om atât de influențat de viziunea cosașiană. Mă plimbam într-o după-amiază pe faleza din Tulcea, alături de prietenul meu Dragoș Marin, tulcean și critic de film la rândul său (combinație care îl dă gata pe Radu Cosașu!), care a avut ideea, pentru a mă scoate din depresia sentimentală în care

Îmi place Radu Cosașu dintr-o mie de motive. Ca om de cinema, am fost frapat de metoda scriitorului, care dă ocol subiectului, fără a-l epuiza, inventând în cele din urmă ceva nou – o deschidere – chiar în miezul său. Ca om care a căutat să elibereze cinemaul de lanțurile specializărilor prea stricte, am regăsit în Cosașu nu doar un înainte-mergător, ci un ghid plin de intuiții, care nu se lăsa niciodată pe mâna planurilor, fie ele cincinale sau redacționale.

mă împotmolisem, să convoace subiectul fotbalului. Despre fotbal nu mai formasem un gând coerent de ani buni – mai exact de când, copil de 10 ani fiind, mă uitam cu bunica la meciurile europene ale Rapidului antrenat de Răzvan Lucescu și hotărâm că Rapidul e echipa mea preferată. Atunci, Dragoș a decis să-mi vorbească exaltat despre *Fotbal plus ai mei și-ai noștri*, antologia de texte fotbalistice nouăzeciste publicată de Cosașu în urmă cu câțiva ani. Am citit cu repeziciune acea carte, gândindu-mă că genul reportajului jurnalistic ar trebui introdus în programa de liceu la limba română, iar gazetăria sa relaxat-pătimașă, care, modelând în plastilina cuvintelor, pune suflet fără să cadă în patetism, ar trebui să constituie textul-suport. Dincolo de cinema și de literatură, numele lui Radu Cosașu va rămâne pentru mine mereu asociat cu lumea sportului. Astăzi, cronica fotbalistică e singura rubrică pe care și-o păstrează. Există, de altfel, un fel de dialog tainic între orice probă sportivă și vigoarea oricăruia dintre textele sale publicistice, care tot de un *challenge* de tip sportiv – acela de a performa iute, în condiții vitrege – lasă impresia că aparțin. Am scris cândva că noblețea acestui autor constă în felul seducător în care și-a risipit cele mai prețioase idei umplând coloanele unor foi de ziar pe care cititorul le mototolește la finalul zilei și le aruncă nepăsător la coșul de gunoi. Ne-am încheiat întrevederea flecărind în jurul sportului: „Mi-e jenă să mă gândesc că au trecut mai bine de cincizeci de ani de când scriu cronică sportivă", mi-a spus miticul Belphegor, pseudonimul nelipsit al presei sportive din comunism. Căutam în el un model pentru ca textele mele să ajungă la cât mai mulți.

Pe masă, sub protecția de sticlă, am zărit o carte poștală cu un ciclist. Mi-am amintit că ne-am uitat împreună, eu la Tulcea, el la București, la victoria cu numărul 34 din Turul Franței a lui Mark Cavendish, cu care sprinterul de azi l-a egalat pe Eddy Merckx, ciclistul legendar al zilei de ieri. La un moment dat, Cosașu mi-a spus însuflețit: „Eu am prins ciclismul lui Anquetil! Citeam cu nesaț ultima pagină din *L'Humanité*, eram în armată! L-am prins și pe Coppi. Și pe Bartali. Și am scris mult despre ciclism". A trebuit să îl citesc pe Cosașu pentru a realiza că între eroii cățărărilor montane și idolii artelor care ne preocupă nu există decât o diferență de formă: în rest, același extaz în fața limitelor depășite acompaniază performanța rutierului care ajunge primul în vârf sau a cineastului care inventează feluri noi de a încadra peisajul.

Îmi place Radu Cosașu dintr-o mie de motive. Ca om de cinema, am fost frapat de metoda scriitorului, care dă ocol subiectului, fără a-l epuiza, inventând în cele din urmă ceva nou – o deschidere – chiar în miezul său. Ca om care a căutat să elibereze cinemaul de lanțurile specializărilor prea stricte, am regăsit în Cosașu nu doar un înainte-mergător, ci un ghid plin de intuiții, care nu se lăsa niciodată pe mâna planurilor, fie ele cincinale sau redacționale. Cosașu putea afirma, într-o carte din 2017, *Viața ficțiunii după o revoluție*: „Tot ce am scris cât de cât valabil se inspiră din articolele acelea insuportabile ale tinereții și nu o să-ți explic acum, aici, repede,

cum de am putut să o slăvesc pe Michèle Morgan sau pe Marilyn, după ce am descris colectivizarea în Luna de Jos". Aici, am impresia, e cheia autorului: un om centrat – extremist de centru, vorba lui –, care a știut să se împrăștie în cele patru zări, fără să piardă niciodată Nordul busolei etice. Cosașu nu uită că a crezut cândva într-o himeră, la fel cum nu îi e rușine să o noteze negru pe alb. Trebuie că există un palier secret al asocierilor magice născocite de scriitor, unde Luna de Jos și Marilyn Monroe sunt două nume cu concreteţe la fel de lăptoasă: și nu cumva există, între idealurile tinereții și dragostea de cinema, ca o corespondență la nivelul „ieșirii din tine, în căutarea celuilalt"? Orișicum, răfuiala cu trecutul nu se poate sfârși niciodată, e aidoma unui război de uzură în care regimentul se subțiază pe zi ce trece – dovadă acest superb volum (fals-)epistolar care e *Viața ficțiunii...*, unde Cosașu se luptă cu amintirile politice și cu ipocrizia prezentului, de la adăpostul unui bloc de gheață pe care a cam rămas singur. Căci a înțeles, poate, să-și creeze un refugiu departe de nebuloasa tranziției capitaliste, de unde să poată acționa ca o busolă de echilibru și să împrăștie, prin mici bilete aruncate prin presă, cunoașterea sa enciclopedică față de lume, egalată doar de tandrețea lui față de tot ce mișcă.

CEL MAI TÂNĂR SCRIITOR din România

Radu Cosașu e un om liber. Cândva, a plătit acea libertate din plin, fiind tras pe linie moartă. Acum, că se bucură de o recunoaștere mai generoasă, încearcă să se fofileze printre oameni încărcați de ură – cunoaște bine fenomenul din presa sportivă – și de prejudecăți, până înspre nucleul prieteniilor vechi și noi. Tabăra lui e tabăra oamenilor înțelegători – altceva nu contează. Îl întreb cum rămâne cu

ceilalți – cu oamenii lipsiți de dileme, mereu gata să pună la zid. Îmi răspunde simplu: „Îi privește!" Cuvântul preferat al lui Radu Cosașu, acest om atât de preocupat de carnea mereu vie a limbii? Ajungem la el tot după un scurt detur (îmi dau seama ce nebunie ar fi fost Cosașu pe post de ghid turistic!): „Am citit un scriitor francez recent, care nu prea e cunoscut în România: Philippe Delerm. Eu l-am descoperit cu *La vie en relief*. E superbă, domnule. Ca claritate, ca inteligență, ca vibrație comună... Delerm e un om care poate să scrie, negru pe alb: «Am avut senzația că am fost copil, adult, bătrân. Nu-i adevărat. Am fost copil, adult, bătrân *à la fois*!» Îmi sună chiar pe ideea mea, fiindcă eu îl ador pe «totodată». Mi se pare că îți trebuie o anume putere ca să poți sta liniștit când îl auzi pe «totodată»".

Oare asta să fie cea mai poetică definiție a antimaniheismului, noțiunea teoretică centrală a acestui gânditor fără pauză? Cosașu îmi povestește cum a căutat la anticariate și nu a găsit nicio carte pe măsura idealului său: lumi stranii, doldora de cărți împăciuitoare și nuanțate, încep atunci să prindă contur din fumul pipei sale. Mi-ar plăcea să scrie chiar el acea carte antimaniheistă, fiindcă știu că în spatele paginilor sale ar pulsa o inimă, la ani-lumină de morga academismului. Maniheismul, crede Cosașu, e cea mai mare pacoste la români. Și-apoi, oarecum logic, cu mult haz: „În România, cea mai clară atmosferă e anticomunismul, pe care mulți încă îl prizează. Dar nu se poate gândi așa, maniheist: răul și binele. E totuși greu să le aduni împreună – foarte greu... Însă numai așa trebuie văzute lucrurile, zic eu. «Numai așa»: cam maniheist... Dar lucrurile trebuie văzute astfel: împreună. Domnul Shakespeare este de o rezistență formidabilă".

Cosașu iese foarte puțin din casă. Vârsta, pe de-o parte. Ipohondria, care l-a urmărit toată viața și care n-avea nevoie de vreo pandemie pentru a se reactiva, pe de altă parte. Dar apartamentul său – cum îmi spunea cineva – este universul. Cât îmi vorbește despre viața interioară a cuvântului „totodată", preferatul lui, ochii îmi alunecă pe un *Cahiers du cinéma* lăsat acolo de prietenul nostru comun, regizorul Radu Jude, și pe un număr foarte recent din *L'Obs*, dedicat revenirii la putere a talibanilor în Afganistan. Scriitorul se mândrește că e posesorul celui mai vechi abonament din România la *L'Obs*, începând cu anii '60. Ascult acum, a nu știu câta oară, înregistrarea conversației noastre, și mă uluiește viteza cu care Cosașu poate trece de la starul interbelic Charles Boyer la monumentul ridicat în memoria marelui ciclist Tom Simpson, mort în timpul unui Tur al Franței din anii '60, undeva pe Mont Ventoux, o cățărare nebună cu aspect selenar.

Împuținat pe canapeaua lui, îmbrăcat într-un short băiețesc, îl simt amărât pe Radu Cosașu. Nici nu-i de mirare: în ziua de azi, toți cei din jur

știu mai bine ce a fost și cum a fost, pregătiți să taxeze și să taie în carne vie, eliberând condamnări moralizatoare în stânga și-n dreapta. În amintirea acelui tânăr entuziast care a fost cândva, scriitorul are acum puterea să spună că o parte din el a fost orbită de marile idei politice, în timp ce o altă parte a văzut just miezul lor sclipitor, chiar dacă și asta e, azi, la fel de inacceptabil. La un moment dat, afirmă tranșant: „Eu n-am avut nerușinarea să spun că am terminat de la bun început cu comunismul. Ba chiar, un prieten excepțional al meu, Lucian Raicu, avea un anume dispreț pentru cei care se laudă că au știut de la început. Înseamnă că n-au știut nimic! Dar și eu, în '56–'57, mă lămurisem deja…"

Peste lumea lui Radu Cosașu a început să cadă o umbră de crepuscul. Ciclismul s-a rătăcit în scandaluri despre dopaj, fotbalul nu o mai scoate la capăt cu rasismul, iar publicistica este traversată săptămânal de *rant*-uri orbite de rea-credință, nu atât absurde, cât pur și simplu previzibile. Cosașu își culege vitalitatea prin firimituri ajunse la el de peste mări și țări: cărți sau filme neanunțate, precum monumentalul *Jurnal* al israelianului David Perlov, film primit de la Radu Jude. E fericit, totuși, aici, chiar dacă acest aici îi devine pe zi ce trece tot mai străin. La un moment dat, îmi spune râzând: „Deși sunt evreu, rămân foarte mulțumit că nici nu mi-a trecut prin cap vreodată să mă stabilesc în Israel la maică-mea, la mătușii-mea. Poate așa m-a învățat Partidul – Internaționalismul proletar!" În drum spre ușă, zăresc coperta istoriei literare a lui Iovănel. „Da, mie-mi place Iovănel", îmi zice Cosașu. „E voie?"

Cel mai tânăr scriitor din România, maestru într-ale *supraviețuirilor* (mereu la plural), nu mă mai conduce în casa scării. Am învățat drumul și voi ști să mă întorc.

Victor Morozov e critic de film. Scrie despre Est pe FuturEast.blog. **Sorina Vazelina**. E una jumătate designer grafic, un sfert ilustratoare și o pătrime autoare de benzi desenate.

RAFTUL COSAȘU (SELECȚII)

O VIEȚUIRE CU STAN ȘI BRAN,
în care Cosașu își altoiește propria biografie romanțată de aracul indispensabil al cinemaului, al proiecțiilor fantasmate, al idolilor marelui ecran.

CINCI ANI CU BELPHEGOR,
o cronică sportivă nesfârșită, smulsă din peisajul gazetăresc al României anilor '70.

Seria *SUPRAVIEȚUIRILOR*,
care transcrie devenirea intelectuală și afectivă a lui Cosașu, într-o lume aflată sub zodia ideologiei.

ALȚI DOI ANI PE UN BLOC DE GHEAȚĂ,
unde scriitorul reunește o serie de comentarii ludice pe marginea unor știri ficționalizate, marcă a interesului constant manifestat de autor pentru faptul divers de zi cu zi.

VIAȚA FICȚIUNII DUPĂ O REVOLUȚIE,
un epistolar despre trecutul comunist și prezentul tranziției, în care Radu Cosașu dialoghează cu fiul său inexistent și memorabil.

Pampeluna

18 min.

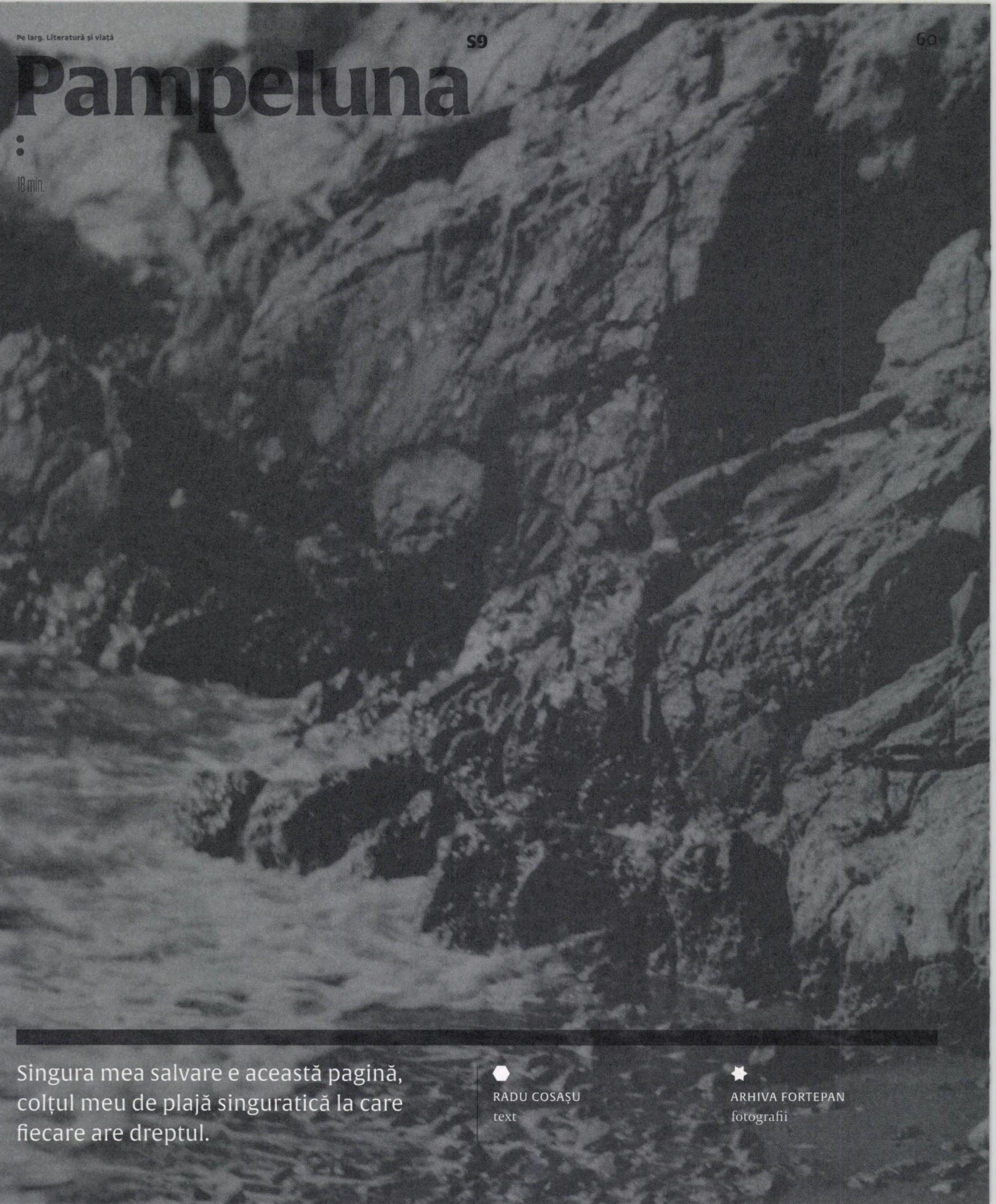

Singura mea salvare e această pagină, colțul meu de plajă singuratică la care fiecare are dreptul.

RADU COSAȘU
text

ARHIVA FORTEPAN
fotografii

Mama venise de departe. Era încă tânără. Semăna cu mama ei, după cum mama ei semăna – ca structură arterială, ca vitalitate – cu mama ei, străbunica mea pe care o prinsesem la 94 de ani, când emigrase în Italia. Eu aveam 13 ani, când străbunica împlinea 95. Mama se înscria în această tradiție de longevitate feminină a familiei ei. La 65 de ani arăta a 50. La 86 de ani urma să nu poarte ochelari – exact ca mama ei –, să fie fascinată de televiziune, să aibă ușoare slăbiciuni cardiace, repede tratate la spital cu acea rețetă-minune: „n-are nimic, dar ce vreți, e vârsta"..., și să fie trimisă acasă, unde să ceară liniște când pe micul ecran un detectiv căuta un asasin. Toate acestea se vedeau cu ochiul liber. Se mai observa că nu pleca de acasă fără mănuși albe, fără să se fardeze discret, fără o pălărie galbenă, de vară, fără colier, fără broșă, fără inel pe deget. Apoi avea o mare credință în fatalitate. Inerentele dureri ale vârstei nu o derutau. Mă informase la vreme, cu un an în urmă, că nu va putea veni în acea vară fiindcă făcuse un puseu de tensiune. Eu știam doar că suferă de varice. Puseul acela mă îngrijoră, ea îl trecu cu bine. Bolile cardiace nu caracterizau grupul feminin al familiei. Ca și mama ei – văduvă la 36 de ani –, mama rămăsese singură cu doi copii mari la o vârstă matinală, prin '48, la 42 de ani. Emigră legal în '51, cînd eu făceam armata... Sosi la București, în 1960 și ceva, tot vara, așa cum promisese, cu avionul, coborând ultima, încet, mărunțică, fără grabă, fără să-i pese că toți vor face vama înaintea ei; am remarcat-o deci foarte târziu, neliniștit, din ce în ce mai neliniștit, căci până să ajung a o distinge, mă fixasem la cel puțin 20 de persoane, de fiecare dată decepționat printr-un amănunt apărut inadmisibil de târziu în spațiul celor câteva secunde aeroportate. Nu mai aveam nicio șansă decât să mă agăț de ultima pasageră. Era ea. Avea mersul bunicii, cu picioarele strâmbe, ca de „rață". Atunci mi se făcu dor de ea – după 18 ani fără dor, cu o corespondență rară și forțată – și sunt convins că-mi veni să plâng.

Plânsul nu mă emoționa. Mai ales plânsul meu. Era un semn al nevrozei mele, de care nu puteam scăpa oricât mă străduiam de un an de zile. Lacrimi tâmpe îmi apăreau sub pleoape din te miri ce, te miri când. Vedeam o sârbă la televizor. O horă. O bară la fotbal. O albină culegând nectar. Zola la teleenciclopedie apărându-l pe Dreyfus. Un ceas cu cuc, care în loc de cuc avea o mică domnișoară dându-se huța într-un

Ceea ce nu știe nimeni este faptul că eu știu prea bine din ce-mi vine nevroza, de unde sosesc clipele acelea când totul în mine își pierde mintea, ca un om independent de mine, ca o mare putere cu care semnez zilnic pacte de înțelegere mutuală și verbală, conștient că n-au nicio valoare, și care-mi dovedește tot zilnic că n-au nicio valoare.

scrânciob. Îmi aduceam aminte de o melodie franțuzească *Une demoiselle sur une balançoire*, și lăcrimam. Mă opuneam dârz la a-mi confunda nevroza cu sensibilitatea sau cu un așa-zis simț poetic venit din acea mult pălăvrăgită dulceață a vieții despre care se țin atâtea eseuri orale, după 40 de ani. Aveam nevroză – nu poezie, nu duioșie, nu mărinimie. Nevroză cardiacă, firește – fiindcă eu eram convins că țin de tata, de cardiovascularitatea lui, de ramura masculină a familiei, bărbați repede retezați din boli diverse. Neurologii ca și interniștii consultați mă combăteau – nevroza e nevroză, ea vine și se duce, la noi psihanaliza nu e dezvoltată, ar trebui să te psihanalizez, dar până una alta n-ai nimic organic, și sublniau ei înșiși – ca mine, aici, la mare, unde am venit cu mama... – cuvântul „organic", ca și cum salvarea de aici ar fi trebuit să apară, din lipsa de organicitate a nevrozei. Îi credeam două–trei ore, eram rezonabil câteva zile, după aceea începea imensa umilire în fața mea. Îmi detestam lacrimile pentru că ele erau forma sublimată a umilințelor la care mă supuneam singur, îndurându-le. Forma sublimată, forma lichidă – o fetiță, fetița gazdei, trece acum prin camera mea spre baie, întrebându-mă dacă

Nevroza optimistă mă ducea la a afirma superioritatea crematoriului asupra cimitirului. Eu și ai mei doream – rapid, nu ne pierdeam timpul în asemenea discuții – ca la o adică să fim cenușă, și nu lut. Să fim risipiți în patru vânturi. Și să fertilizăm lumea, revoluțiile ei, cu cenușa noastră rodnică.”

baia e ocupată. Ezit să iau extraveralul care stă pe capacul diazepamului. Aud fetița trăgând apa, la baie, iese și mă întreabă de ce nu plec la plajă. Singura mea salvare e această pagină, colțul meu de plajă singuratică la care fiecare are dreptul – precum susține Coranul…

Ceea ce nu știe nimeni este faptul că eu știu prea bine din ce-mi vine nevroza, de unde sosesc clipele acelea când totul în mine își pierde mintea, ca un om independent de mine, ca o mare putere cu care semnez zilnic pacte de înțelegere mutuală și verbală, conștient că n-au nicio valoare, și care-mi dovedește tot zilnic că n-au nicio valoare. Eu știu de ce, liniștit dinspre partea organică, sunt atât de umilit funcțional. Am respins toate ipotezele de lucru ale neurologilor și ale amicilor cu pretenții de terapeuți. Am fost întotdeauna echilibrat, fără falii, de un proverbial curaj ideologic. Ani de zile mi s-a spus că voi muri dintr-o carie, dată fiind sănătatea mea de bivol. Replicam că bivolii n-au carii – fetița trece din nou la baie, de data asta durează mai mult, cred că spală scutecele frățiorului pe care-l are în grijă, ca orice fetiță de șase ani căreia părinții i-au făcut un cadou frumos cu trei ani în urmă. „E cam puturoasă” – mi-a spus ieri tatăl ei, oferindu-mi un Kent, iar eu întinzându-i un B.T. bulgăresc, ca să ne înțelegem. E plutonier – și constat că bine am făcut evitând extraveralul. Fetița iese din baie, mai mult ca sigur că apa de aici dă efecte multiple. Îmi lasă cheia, argumentând că pleacă să se joace afară, rămân singur în toată casa, pe această plajă de hârtie recomandată de Coran.

Mă întind pe spate și mă gândesc că totuși mult mai umilitoare decât lacrimile este facilitatea cu care discut tot timpul despre boala mea. Cu oricine, din două replici, ajung fie la a-i explica nevroza mea, fie a-i cere amănunte despre ce încearcă el. N-am găsit încă om care să nu mă liniștească aducându-mi la cunoștință propriile lui furnicături, dureri, maladii, etc. Ideea de bază este – sistematic – că toți suntem sănătoși, dar nu ne dăm seama. Mă prefac mai tot timpul că accept. Dar calc în mine ca pe ouă. E umilitor, încerc să schimb discuția, după două ocoluri scurte mă întorc cu voluptate la poveștile mele, sperând să primesc noi asigurări de sănătate. Mă umilesc pentru două clipe de rezonabilitate, de liniște bazată pe sfânta analogie: „și el a slăbit 15 kg din nevroză – eu numai 8”, „și ea a fugit la A.S.C.A.R. cu inima în batistă, ca la A.S.C.A.R. să-i spună după electrocardiogramă că ar fi bine să-și inventeze alte boli – iar mie la A.S.C.A.R. nu mi-a cerut nici electrocardiogramă de efort”… Liniștea nu apare. Fiindcă liniștit funcțional, apare evidența morală: caut analogia pentru a-mi întreține umilința în fața bolii. Nu există substanță mai tonică pentru viața umilinței decât liniștea pe care ți-o inoculează, în întregul sistem nervos, analogia. N-aș prescrie alt tranchilizant pentru nevrotici decât vânătoarea (sau pescuirea) zilnică a unei analogii. Ea îți dă curaj și avânt chiar în umilință, ea te absolvă de rușine, ea te integrează turmei de sănătoși imaginari.

Numai că eu, în acei ani, trăiam nevroza inversă, a sfidării bolii, a demnității intransigente în fața biologicului, disprețuiam moartea și singura nenorocire avută în vedere era acceptarea unei umilințe. Nevroza optimistă mă ducea la a afirma superioritatea crematoriului asupra cimitirului. Eu și ai mei doream – rapid, nu ne pierdeam timpul în asemenea discuții – ca la o adică să fim cenușă, și nu lut. Să fim risipiți în patru vânturi. Și să fertilizăm lumea, revoluțiile ei, cu cenușa noastră rodnică. Tata în agonie – eu strângeam în Ferentari, din curte în curte, semnături pe Apelul de la Stockholm. Bomba atomică trebuia interzisă, nu puteam sta la căpătâiul lui, seara duceam listele la sediu, stabileam zonele de lucru pentru ziua următoare, veneam acasă noaptea – călcam în vârful picioarelor – mama auzea pașii mei, ieșea din dormitor, de lângă el, aruncându-și un capot peste cămașa de noapte și încălzindu-mi mâncarea, îmi aducea vestea ultimelor lui dorințe: să mă fac șofer, nu profesor de filosofie – fiindcă vine o vreme a muncii manuale, a meseriilor tehnice, a practicii, și nu a teoriei. Pentru a o liniști, mă prefăceam atent; pentru a o mulțumi – lăudam mâncarea; la replica ei reacționară că „la cantină n-aveți așa o tocană…” nu răspundeam, făcând o ultimă concesie umanismului mic-burghez (îl cunoșteam pe dinafară) care pretindea, firește, să nu aduci politica în asemenea momente de tragic etern-uman. Eram tandru, dar cu o ironie abia mascată: „Mamă, faci prea multă politică…” – și mă duceam la chiuvetă să spăl farfuria, știind că o voi uimi. Învățasem să-mi spăl vesela în două școli de cadre, două veri consecutive. Spălam farfuria și aveam grijă – mărturisesc, premeditată… – s-o întreb cum îi mai merge lui. Mama începea să plângă. Pe atunci credea doar în el. Mă culcam, în mica odaie de lîngă dormitor, îl auzeam cum horcăie și se înecă, dar nu mă mai rugam. Mă rugasem prea mult. Doctorul îl ascultase și îi spusese: „Ce-ți veni să faci chestia asta, la 40 de ani? Nu puteai aștepta 60–70?”.

Îmi aud distinct bătăile inimii în piept, nu mă sperii, s-ar putea să fie reacția școlarului care vede sânii unei femei tinere, aplecată peste covată, într-un amurg, la țară, cu vite mugind pe uliță.

— Mama stă bine cu inima... – îmi răspunde gazda, aplecându-se peste cada din baie ca să stoarcă voinicește un cearșaf imens.

Suntem singuri în toată casa, supraîncălzită de soarele care încinge acoperișul blocului, transmițând infernul termic până la noi, la etajul doi. Gazda a intrat pe nesimțite în baie, n-am auzit-o, eu eram ocupat cu tata, deodată m-a strâns nevoia de a ieși la stânga, am deschis ușa și am dat peste ea, spălând și storcând rufe. N-am știut cum să-i spun ce vreau, atunci m-am așezat pe colțul băii și am început să discutăm despre boli, cu ușurința conversațiilor despre vreme, în tren.

— Mama n-a avut niciodată ceva la inimă, inima e tare...

— La mine... încerc eu să revin la tata.

— La ea a fost altceva.

— Ce? insist.

Îmi aud distinct bătăile inimii în piept, nu mă sperii, s-ar putea să fie reacția școlarului care vede sânii unei femei tinere, aplecată peste covată, într-un amurg, la țară, cu vite mugind pe uliță.

— Le-a fost frică de cancer...

— Cui?

— Doctorilor – i-au găsit o pungă de apă și au zis că e tumoare... N-au operat-o și nu era cancer.

Îmi aprind o țigară, pe colțul băii, gazda trece la cămășile bărbatului:

— Peste tot, ăștia văd cancer.

Îi explic cum am făcut eu cancer din moartea unei mătuși, la care s-a crezut în icter mecanic, dar era un neoplasm, de pancreas.

— Nu, mama are icter mecanic – susține femeia, răsucind vârtos cămașa, cum alții ar visa să sucească gâtul retoricii... Nu orice icter mecanic e cancer.

— Mătușa mea era perfect sănătoasă, a plecat la operație convinsă că are icter mecanic, dintr-o piatră... s-a topit în 7 luni, am văzut toată evoluția bolii și peste un an mi-a intrat în cap că am și eu unul la pancreas. Aveam colită, o luasem din Bulgaria, de la ardei iuți trecuți prin oțet...

— Ăia sunt moarte curată... și începe să arunce rufele spălate în lighean.

— Sunt moarte curată, dar eu credeam că am cancer. Nu-mi era foame, mă dureau toate durerile, în stânga, aici... – și îi arăt, ca într-o conversație la spital, asexuată, pe osul ei iliac, unde mă durea.

— Aici, în stînga, nu-i nimic... – îmi precizează – n-aveai de ce să te sperii...

— Ce înseamnă că nu-i nimic? Peste tot e ceva... – și cu un elan de mult neîncercat simt că aș dialoga cu femeia asta costelivă, aici, în baie, până la sfârșitul vieții, fără a mă privi, gulerele cămășilor bărbătești sunt murdare, o murdărie sănătoasă, ceafă de bărbat care trage greu în port.

Le spală cu sârg și după aceea le șterge cu un fel de burete multicolor pe care scrie: Pampeluna. În tăcerea care planează peste hotărârea mea, ea mă privește cu coada ochiului, o clipă, tot ca la spital, și-mi spune că buretele i-a fost dăruit de un italian care a locuit vara trecută la ei... Sună. Simt că pier. Trebuie să fie unul din copii – mă gândesc rapid să-i sugerez să-l trimită după niște bomboane. I-aș da eu bani, mulți bani. Ea se îndreaptă din șale, întinzându-se bine, răsuflă greu, îi simt respirația pe față și iese din baie, târându-și târlicii prin casă, pe parchetul proaspăt dat cu benzină. Rămân singur. O aștept încordat. Nu închid ușa. Dacă întârzie e bine: înseamnă că tratează cu copilul și îmi permite și mie să respir. Înseamnă că folosește copilul pentru mine, poate pentru noi. Dacă vine repede înseamnă că nu-i pasă de nimic, decât de rufe. Femeia se așază astfel la răscrucea cunoscută și aștept crispat să văd pe ce drum o va lua. Oricum, mă simt mulțumit. Nu am altă dovadă a sănătății mele. Mă îndrept, mă pun la punct, n-o aud – mă urc pe colțul băii și deschid cât pot de larg fereastra, ferestruicile astea ticăloase de la băile noilor blocuri, ferestruici concepute de minți tembele care nu știu ce-i aia aerisirea unei camere de baie, ferestruici cu patru gratii strâmbe de beton, ferestruici...

— Ești gata? mă întreabă de afară, fără a apăsa pe clanță, fără a bate la ușă, cu o intuiție maternă la care eu răspund cu o intuiție virilă, de bărbat care știe că femeia a rămas singură acasă.

— Așteaptă!

— Aștept – și o simt cum mă veghează, la ușă.

Îi deschid și ne privim în ochi, liniștiți. Mă așez iar pe colțul băii, ea își reia poziția de spălătoreasă. Abia acum văd că mai sunt doar câteva prosoape și o față de masă brodată cu un fel de privighetori, care pot fi la fel de natural ulii. Mă sperii. La hărnicia ei, nu mai avem decât 8–9 minute de dialog.

— Cine era?

— Puștiul. L-am trimis după bomboane…

Îmi privesc pierdut degetele picioarelor.

— Spuneai ieri că nu-i plac dulciurile…

— Tocmai, că nu. De aia a durat. Până l-am expediat.

Tac, prosoapele merg repede, ar mai rămâne fața de masă și aud – ca un blestem – că dacă nu-i spun tot, acum, aici, mâine mor. Pariurile astea îngrozitoare și stupide apar ciclic în nevroza mea, le cunosc bine chipul, nu le pot ocoli, dar nu mă tem de ele, infinit mai mult mă tem de singurătate. Le suport – așa cum îmi suport obsesia de a-mi lua, de 40–50 de ori pe zi, pulsul. Cu ce e mai stupid un pariu decât un puls?

— Spune-mi, fața asta de masă cu ce e?

— Cu ciocârlii…

— Eu ziceam că-s ulii cu privighetori.

— Privighetori?

Femeia nu surâde: apucă zdravăn rufa, îmi întinde un capăt, îl țin bine, iar ea desfășoară fața de masă pe toată întinderea căzii. Așa e: sunt ciocârlii.

— Uite ce e… – îi spun privind mozaicul băii. N-aș vrea să te miri că nu mă duc cu zilele la plajă. În anii trecuți mergeam în sat, nu la bloc, dar tot la mare. Stăteam toată dimineața în casă, gazda se mira, citeam, eu citesc multe ziare.

— Am văzut… și cu coada ochiului, observ că spală foarte încet ciocârliile.

Am chiar halucinația vizuală că le spală atât de lent încât uneia parcă-i mângâie o pleoapă.

— Ziarele îmi plac mai mult decât cărțile. Cărțile îmi plac mai mult decât…

Caut un cuvânt pe înțelesul ei, îl găsesc:

— …decât ciocârliile. Asta nu înseamnă că o ciocârlie nu-mi place mai mult decât marea sau nisipul mării.

— Nici mie nu-mi place marea…

— Dar în anii trecuți nu observam că nu ies pe plajă. Anul acesta – observ. Anul acesta observ foarte multe. De pildă… (Nu, aș pierde timpul…) Sigur, anul ăsta am venit cu mama. N-a văzut litoralul de 40 de ani.

Pariurile astea îngrozitoare și stupide apar ciclic în nevroza mea, le cunosc bine chipul, nu le pot ocoli, dar nu mă tem de ele, infinit mai mult mă tem de singurătate. Le suport – așa cum îmi suport obsesia de a-mi lua, de 40–50 de ori pe zi, pulsul.

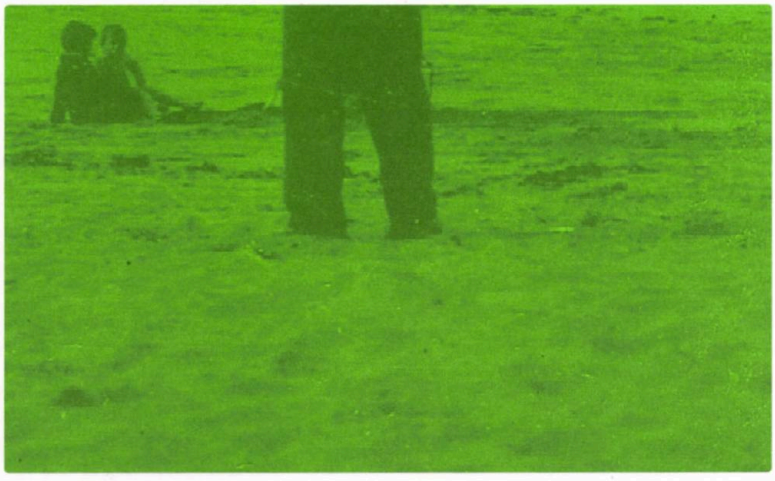

De când m-am născut... Și nu-i prea plăcut să vii cu mama la mare, la 40 de ani. Îi sunt foarte îndatorat. Trebuie să-i fac toate plăcerile. Am părăsit-o după ce a murit tata. Tata a murit în '49, și eu în iunie am fugit la o școală de cadre. Știi ce-i o școală de cadre? Sau ce a fost o...

— Nu.

— Era ceva foarte frumos. Am sărit pe fereastră, aveam o casă-vagon, camera mea dădea la stradă, într-o noapte am sărit pe fereastră și am fugit la gară. Școala începuse de două zile, nu puteam lipsi, mama era în doliu...

— De ce nu puteai lipsi? – și o văd cum lasă spălatul, cum se așază lângă mine pe colțul băii.

— Nu se putea lipsi... și rămân încurcat, fiindcă niciodată în analizele mele nu ajunsesem aici.

— Îți făcea cineva ceva?

— Nu trăiam cu grija asta. Nu ne putea face nimeni nimic. Eram foarte tari. Numai noi ne puteam face ceva...

— Ce?

— Imputări, autocritici, remușcări... – și fără să-mi mai pese dacă va înțelege sau nu, hotărât să nu ratez elanul, mă întorc la epicentru, cu o poftă destrăbălată să câștig pariul. O școală de cadre era o onoare, nu puteam... nu-mi trecea prin cap, nici mie, nici altora, să aduc în discuție un doliu, moartea tatălui, toți eram fiii unui om fără moarte, toți puteam trece peste durerea personală – și la școala de cadre se învăța să treci dialectic prin și peste orice dureri personale. Era foarte frumos, veneau oameni bolnavi de plămâni care ne arătau cum se obține nemurirea, țineam seminarii despre... Pe urmă, chiar eu – în tren – mă simțeam mândru că am avut puterea să-mi las mama în doliu pentru... Când l-au înmormântat pe taică-meu, nu am părăsit o ședință – n-am spus nimănui că-l înmormântau, am stat până la 12 noaptea... fusese un atentat împotriva lui Togliatti...

— Dar dacă ai fi spus – te-ar fi lăsat la cimitir?

— Nu asta era problema, nu asta era problema... Totul era să te ridici peste... Am venit la 12 noaptea acasă, mama era singură, mi-a deschis, mi-a făcut patul și eu i-am spus că au încercat să-l împuște pe Togliatti...

— I-ai spus asta?... și în ochii ei, întorși deodată spre mine, căci toată povestea mea mai galopantă decât o pneumonie o ascultase privindu-mi degetele de la picioare, în ochii ei descopăr spaima aceea, numai a mea, când inima-mi tună, când n-am poftă de mâncare, când sunt constipat, când merg spre cancer.

— Chiar asta i-am spus... – și mă fixez în ochii ei, e prima oară când îmi văd cu ochii mei spaima mea. O credeam. Știi cine a fost Togliatti?

— Ar trebui să te spovedești... – și cu o milă de Cruce Roșie în Biafra mă mângâie pe față, ușor, mai întâi pe tâmplă, apoi pe obrazul drept, cel tot mai scofâlcit în fiece dimineață, mai scofâlcit în orice caz decât cel stâng.

Îi sărut încheietura mîinii – acolo unde-mi caut pulsul de 40–50 de ori pe zi...

— Nu m-am spovedit niciodată. Plătesc altfel... – mai am un pas și câștig pariul și îmi mai prelungesc viața cu o zi.

Îi sărut încă o dată încheietura, excitat de ideea că pentru întâia oară aș putea lua cuiva pulsul cu buzele. Ea își lipește palma pe obrazul meu și-mi șoptește ca o infirmieră:

— Avem o biserică la doi pași... o spovedanie... eu am avut exact ce ai tu și...

În acea clipă, o bătaie în ușa băii.

Nu poate fi decât mama, întoarsă de la plajă. Mama bate întotdeauna la ușă – acasă, dimineața, când vrea să mă sărute de bună dimineața, peste un sfert de oră, când vrea să-mi aducă la birou cafeaua cu lapte, după-amiaza... seara, când se decide să-mi spună noapte bună. Bătaia discretă se repetă. Mama nu mai aude:

— E cineva?

Ne ridicăm fără panică – eu mă duc la chiuvetă și deșurubez tubul de Colgate. Ea se apleacă peste ciocârlii și începe o frază așa:

— ...avem apă caldă zilnic dintr-un defect al conductei...

Eu deschid ușa, ținând în mână periuța de dinți și tubul de Colgate, adus de un prieten de la aerodromul Nicosiei. Mama surâde, încinsă de soare.

— ...conducta care trece pe lângă blocul nostru se duce la cartierul străinilor, dar are o vană stricată și apa caldă vine zilnic, deși noi o plătim pentru o dată la două zile...

Gazda vorbește întoarsă cu spatele la ușă și spală. Mama contemplă scena, surâzând tot mai stins.

— Vorbește mai tare! îi spun gazdei. Mama nu aude.

Dar femeia tăcu și spălă calm ultimul vultur.

— *Il faut prendre le dessus* – îmi spuse mama, târziu, pe terasa restaurantului, noaptea, după ce citise toată ziua *Gatsby*, recomandat de mine cu o zi înainte.

Nu mă chemase la masă, mă lăsase întins pe pat, dormitând, de la prânz până pe seară. Avea o discreție de extraveral. O așteptasem să vină în camera mea, să mă întrebe ce fac, ce am făcut, să dea ocol situației – avea peste 60 de ani, care femeie la peste 60 de ani nu ar vrea să știe mai multe despre o situație ca aceea descoperită în baie? Nu – citise *Gatsby*...

— *Il faut prendre le dessus*... repetă, după ce comandai chelnerului fripturile, micii și coniacul.

Diseurul orchestrei îi răspunse cu *Amapola*, îl ascultă cu mâinile la ochi, cum am văzut-o, cândva, rugându-se pentru tata. Nimeni nu dădea atenție tangoului, rumoarea oamenilor era mai puternică decât vuietul mării, mama găsise totuși fâșia ei de plajă pe un colț de cer, cum cere Coranul pentru rugăciune. Așteptam să-i văd ochii în lacrimi, plângea la orice tangou și-mi pregătea invitația de a dansa cu ea. După *Amapola*, diseurul legă rapid – antisentimental, cum e moda – „vă invităm la dans!". Era foarte vesel, sugerând că se prefăcuse înainte cu două minute, când fusese duios. Așa era cântarea, așa cânta. Mama îmi ceru geanta și scoase o batistă. Plânsese curat. Am întrebat-o cum i s-a părut *Gatsby*.

— Demoralizantă... aprecie, pe un ton scăzut.

Am încercat să-i explic că asta nu e o judecată de valoare. Nu pricepu. Pentru ea o carte demoralizantă nu era o carte bună. Coniacul. Furculițele. Tacâmul. Atinse cu buzele păhărelul cu coniac și închise cu plăcere ochii, ținând elegant în sus degetul mic al mâinii drepte.

— Bea – mă îndemnă, și pe deget îi străluci două clipe șevaliera dăruită cândva de tata.

Am băut dintr-o răsuflare, căutând curajul s-o invit la dans.

— Coniacul e vasodilatator – îmi recomandă atent. E antianxios, anti...

— Ce bine mai vorbești românește!...

Surâse.

— Dacă ai păstrat particula „anti" și mai știi cum s-o plasezi...

— Plâng la orice romanță, dragul meu... și mă mângâie pe mâna dreaptă.

— Și eu... îmi scăpă, simțind cum mă cheamă draperia confesionalului.

— Nu, tu n-ai nimic.

— Am și eu sentimente, melancolii, lacrimi... – nu reușeam să găsesc un ton bagatelizator.

— N-ai nimic – hotărî mama.

— Am o nevroză – mitraliai scurt și serios.

— N-ai nimic... Ai exact starea când a murit tata...

— Tot o nevroză. Starea aceea era o nevroză... – băteam în retragere, fulgerat de intuiția ei, de pedagogia cu care mă silea să fac mărturisiri politice complete.

— ...Știi ce ai făcut după înmormântare?

Am întrebat-o cum i s-a părut *Gatsby*.
— Demoralizantă... aprecie, pe un ton scăzut. Am încercat să-i explic că asta nu e o judecată de valoare. Nu pricepu. Pentru ea o carte demoralizantă nu era o carte bună.

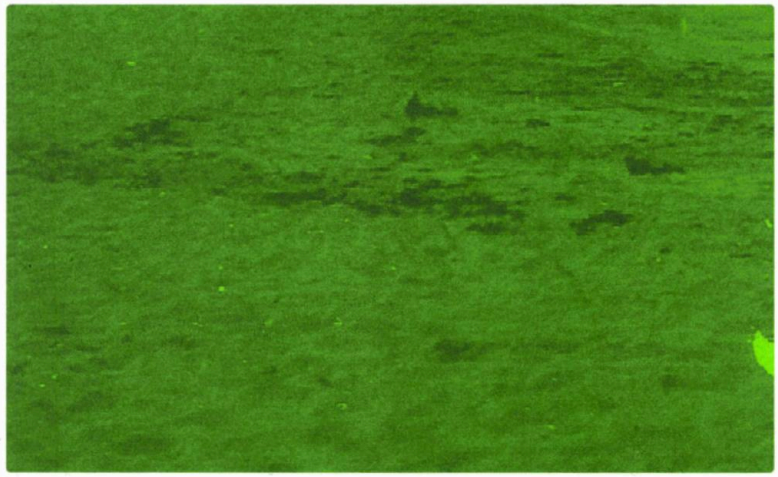

— Dansezi?

— Măcar atâta știi?... Ce-ai făcut...

Pentru prima oară, mă privi cu o mânie proaspătă de școlăriță acostată intempestiv de un adolescent. Am întrebat-o încă o dată dacă dansează, ea nu răspunse, și – ca un Moise care desparte apele lăsând să treacă pe uscat exodul – mama lăsă de o parte orchestra și mitraliera mea, de cealaltă – marea și terasa, punându-mi în față casa noastră vagon cu pian la mijloc, în camera de trecere, deși din toate se trecea în toate, cu o sofa lângă pian, cu mine pe sofa, întins, palid, încercând să-mi strâng genunchii la piept, renunțând din când în când la convulsii pentru a fixa ore întregi o pată de igrasie pe tavan, lângă lampă, refuzând mâncarea, mișcarea, discuția, orice ținea de viață, anunțându-i pe toți că mor. Dintr-o boală de inimă. Îmi făcusem un infarct.

— A venit doctorul – asta fiindcă ai uitat ce nebun ai fost! –, doctorul Schönfeld, te-a consultat, te-a bătut pe umăr și a spus: „Tinere, ridică-te! N-ai nimic! N-ai nimic la inimă! Ridică-te, nu fi nebun! Mintea dumitale de om tânăr trebuie să se ocupe cu altceva... Treci la pian!". Așa ți-a spus...

— Nu e adevărat!...

— O mamă nu minte niciodată.

Replica aceasta abia mă îndârji:

— Știu foarte bine ce am făcut atunci!

Mama tăcu, privindu-și șevaliera.

— Am fost tot timpul în ședințe... eram criticat pentru familiarism, îmi făceam autocritica, eram cu Togliatti, cu Apelul de la Stockholm... dar, deodată, mă trăsni un flux de aer nenorocit, căznit; venea dinspre mare – pe culoarul care lega holul, unde zăcusem, de baie. Mă ajunse. Am tras tare aer în piept. Nu mă încăpea. Eram mulțumit, ca orice Maigret.

— O mamă nu minte niciodată...

Moise dispăruse, rămăsese școlărița asta care rostea aceste propoziții-uni, la tablă, clar și cu dicție, poate chiar cu suflet. Dar eram prea încântat de ceea ce-mi propunea – fie și tembel – ca să n-o invit a treia oară la dans.

— Te rog a treia oară: vrei să dansezi?

Mama își ascunse obrazul în palme. Observasem doar cum chelnerul se apropie cu fripturile, triumfător, trecu prin fața orchestrei, mă fulgerară alămurile și dantura celui de la baterie, ocoli terasa, și în clipa aceea am sărit pe ringul de dans, singur, în plin twist. Am dansat singur, un minut-două, apoi m-am alipit de cinci englezi și trei englezoaice care nu twistau, ci se bălăngăneau sincer, tandru, cap la cap, în mijlocul ringului. Se legănau încet, mișcând umerii și șoldurile, am simțit imediat lângă mine trupul celei mai voinice englezoaice, era o fată blondă, cu un vag început de scolioză probabil, dar nu asta mă paralizează – ci gândul că, plecând cu ea la noapte, explicându-i scurt mamei că voi lipsi cîteva ore, s-ar putea să se petreacă în mine acea năvală epileptică la inimă, și englezoaica nu va ști ce să facă, noaptea, cu mine, nebun sau mort, pe plajă sau în hotel.

Șevaliera mamei strălucea departe, stelele străluceau mai mult ca sigur și ele, n-aveam de ce să mă uit pe cer, pe mare, n-aveam de ce să mă rog, mă rugasem, trăisem, era de-ajuns. Simțeam cum pe urmele mele aleargă și o nuvelă proastă din '56 – eram la mare și preferam o fată din popor unui amor mic-burghez din copilărie. Nuvela aceea alerga și ea după mine, aici, îi simțeam răsuflarea și ca atare (sau ca să scap) mi se făcu dor de gazda mea. Știam că doarme cu soțul ei, am trecut prin fața ușii lor – dormeau în bucătărie, era sezonul balnear... – într-o erecție curioasă care-mi dădu totuși curaj să înfrunt noaptea, căutând tandru și îndelung poziția aceea în pat, după moartea lui, când apăruse doctorul Schönfeld. N-am găsit-o.

Moartea are ale ei.

Șevaliera mamei strălucea departe, stelele străluceau mai mult ca sigur și ele, n-aveam de ce să mă uit pe cer, pe mare, n-aveam de ce să mă rog, mă rugasem, trăisem, era de-ajuns.

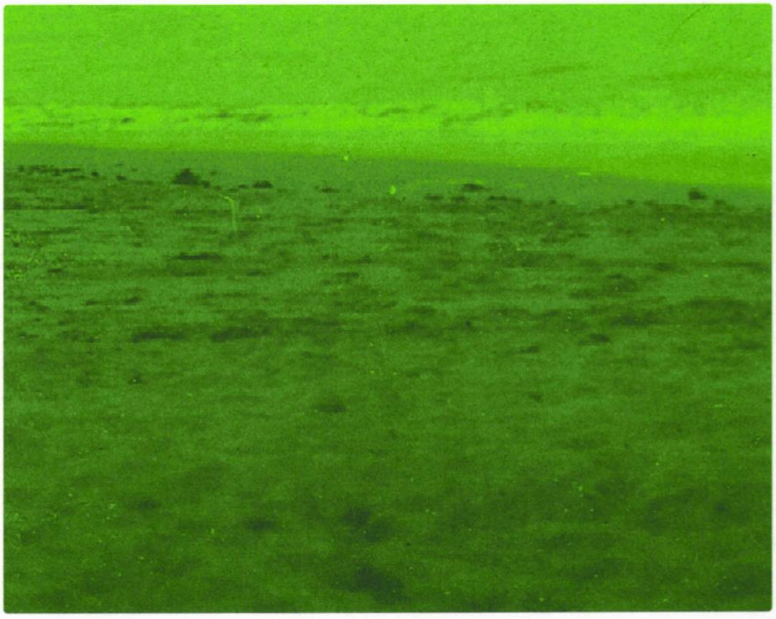

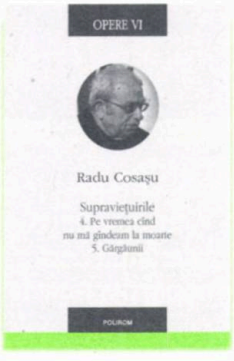

Radu Cosașu este unul dintre cei mai importanți scriitori români din ultimul secol. Nuvela *Pampeluna* face parte din *Supraviețuirile 4. Pe vremea când nu mă gândeam la moarte*, Opere VI, Editura Polirom, 2014.

Cum ai trăit până la vârsta asta?

7 min.

Ar trebui să știi să-ți faci singur de mâncare. Ar trebui să știi să te legi la șireturi. Ar trebui să-ți poți purta de grijă. Viața de adult e un lung șir de „ar trebui să...” Și totuși cum supraviețuiești dacă ai ratat câteva dintre bornele importante de pe nesfârșita listă de condiții obligatorii ale maturității?

SIMINA POPESCU
bandă desenată

BUCUREȘTI, MARTIE 2020. SE ANUNȚĂ LOCKDOWN.

CUPRINSĂ DE PANICI INDUSE DE GROAZA DE SINGURĂTATE, APELEZ LA UN BUN ȘI VECHI PRIETEN. LOCUIEȘTE ȘI EL SINGUR, ÎN ALT CAPĂT AL ORAȘULUI, AȘA CĂ-L ÎNVIT SĂ NE ÎMPĂRȚIM SINGURĂTĂȚILE.

BUNUL PRIETEN ARE APROAPE 2M ÎNĂLȚIME. E UN GOLDEN RETRIEVER LA SUFLET, DAR ȘI LA NECESARUL ZILNIC DE ALIMENTE, ÎN TERMENI CANTITATIVI.

DUPĂ CÂTEVA ZILE DE STARE DE URGENȚĂ, ÎL ROG SĂ MAI GĂTEASCĂ ȘI EL. ÎMI PLACE GĂTITUL, DAR NU CA OBLIGAȚIE, CI CA JOC CREATIV ȘI RELAXANT ȘI LIPSIT DE PRESIUNI.

PESTE CÂTEVA ZILE, EU SUNT PE ZOOM, LA O BĂUTĂ DE LOCKDOWN, EL ONORÂNDU-SE DE PROMISIUNEA CĂ VA MAI GĂTI ȘI EL.
ÎL AUD CĂ MĂ STRIGĂ:

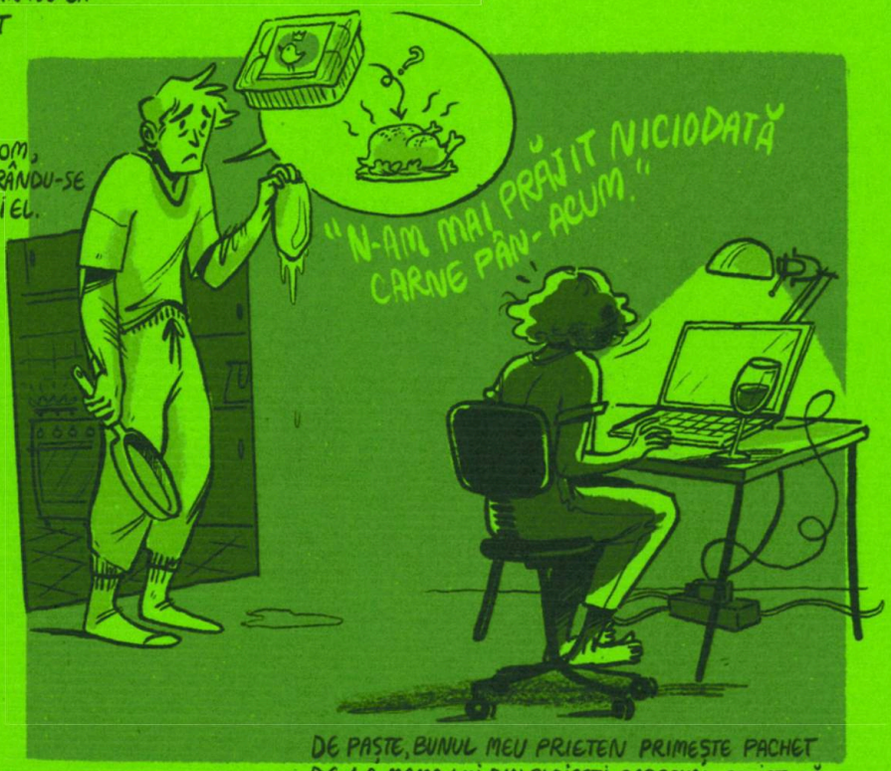

DE PAȘTE, BUNUL MEU PRIETEN PRIMEȘTE PACHET DE LA MAMA LUI DIN PLOIEȘTI. CAȘCAVAL FELIAT, CĂ POATE-N BUCUREȘTI OM FI RĂMAS FĂRĂ - ȘI POATE NU SE DESCURCĂ PUIUȚUL NICI CU CUȚITUL, LA 35 DE ANI.

AM TRĂIT, ȘI AM TRĂIT BINE, CU MÂNCARE GĂTITĂ DE ALȚII.

CHIAR DACĂ SUNT DE ACORD CĂ AUTONOMIA MEA CULINARĂ ESTE EXTREM DE LIMITATĂ, DĂ-MI UN SANDWICH MAKER ȘI ACCES LA FRIGIDERUL TĂU ȘI VOI PUTEA SĂ-ȚI ÎNCROPESC UN SUPER SANDUIȘ CU CE GĂSESC PE ACOLO, GARANTAT. NU NUMESC ASTA GĂTIT, DEȘI UNEORI TRIMIT POZE CU HASHTAG-UL #IMAWONDERFULCHEF.

ÎN ULTIMII ANI, EXPERIENȚELE MELE CULINARE S-AU ÎNMULȚIT. ACUM DOI ANI, AM TĂIAT PRIMA CEAPĂ, IAR LA ÎNCEPUTUL PRIMĂVERII LUI 2021 AM CURĂȚAT PRIMII MEI CARTOFI.

IUBITUL MEU, PENTRU CARE AM ȘI FĂCUT ACEST GEST GENEROS, A GĂSIT MOMENTUL ATÂT DE EMOȚIONANT ÎNCÂT M-A FILMAT ȘI M-A PUS PE INSTAGRAM, CU HASHTAG #THEPLEASUREOFFINDINGTHINGSOUT, COMPARÂNDU-MĂ ASTFEL CU RICHARD FEYNMAN, FIZICIAN CARE A LUAT NOBELUL ÎN 1965 PENTRU CONTRIBUȚIA LUI LA TEORIA ELECTRODINAMICII CUANTICE.

AȘA CUM MAMA MEA, CARE ACUM GĂTEȘTE DESĂVÂRȘIT, NU INTRASE ÎN BUCĂTĂRIE PÂNĂ LA 35 DE ANI, M-AȘTEPT CA ȘI EU SĂ ÎNVĂȚ SĂ FAC MAI MULTE ÎN BUCĂTĂRIE ODATĂ CE VIAȚA MĂ VA ÎMPINGE ÎNCOLO. NU POT SĂ NU MĂ ÎNTREB ÎNSĂ DE CE VEDEM MÂNCAREA CA PE CEVA CE TREBUIE GĂTIT ȘI MUNCIT ÎN PREALABIL, DE CE ASOCIEM ÎNCĂ HRANA CU FELURI PRINCIPALE ȘI GARNITURI. IUBITUL MEU ZICE CĂ VIAȚA CU MINE E CA UN BRUNCH CARE NU SE MAI TERMINĂ. ÎNTREBAREA MEA ESTE:

DE CÂND ERAM MICI, EU ȘI PRIETENA MEA CEA MAI VECHE EVITĂM VORBITUL LA TELEFON - DACĂ MAI FACEM CÂTE-O EXCEPȚIE PENTRU PRIETENI PE CARE-I ȘTIM DE 10+ ANI, LA STRĂINI NICI NU SE PUNE PROBLEMA.

UN OFTAT COLECTIV DE UȘURARE S-A PUTUT AUZI DEASUPRA BUCUREȘTIULUI CÂND AU APĂRUT APLICAȚIILE DE COMANDAT MÂNCARE, ȘTERGÂND DIN REGISTRUL DE SITUAȚII-PROBLEMĂ SUNATUL DUPĂ PIZZA.

PROGRAMĂRI LA DOCTOR, TELEFOANE LA SECRETARIATUL FACULTĂȚII SAU LA CONTABILĂ, SUNAT LA AGENȚI IMOBILIARI, SAU ORICE FEL DE SITUAȚIE FORMALĂ SAU SEMI-FORMALĂ CARE INCLUDE COMUNICARE VERBALĂ CU UN NECUNOSCUT LA TELEFON, LE EVITĂM CA PE CAPCANELE DIN JOCURI VIDEO CARE TE-ARUNCĂ ÎNAPOI LA NIVELUL 1.

O FI VREO MANIFESTARE PATOLOGICĂ A ANXIETĂȚII SOCIALE, NU ȘTIU, CERT E CĂ AM FOST MARTORĂ ȘI AM APLICAT EU ÎNSĂMI DE-A LUNGUL ANILOR STRATEGII DE EVITARE CARE MAI DE CARE MAI CREATIVE.

PÂNĂ LA URMĂ NU-I VORBA CĂ N-AȘ PUTEA SĂ DUC ACEASTĂ SARCINĂ. DAR ÎN EPOCA INTERNETULUI ȘI AVÂNTULUI TEHNOLOGIC, ÎN CARE TOTUL SE POATE REZOLVA ANONIM, INDIVIDUAL, DE CE SĂ MĂ SUPUN, ÎNTR-O ZI GREA, LA ÎNCĂ O DIFICULTATE?

EU AM ÎNVĂȚAT SĂ-MI FAC FUNDĂ LA PANTOFI ABIA PRINTR-A 9-A. PÂN-ATUNCI, EVITAM ÎNCĂLȚĂMINTEA CU ȘIRETURI.

ÎMI AMINTESC CĂ AM LIPSIT CÂNDVA O ZI LA GRĂDINIȚĂ, DUPĂ O RĂCEALĂ, CA SĂ AFLU CÂND M-AM ÎNTORS CĂ TOȚI CEILALȚI COPII ÎNVĂȚASERĂ SĂ-ȘI LEGE ȘIRETURILE.

EDUCATOAREA PRINTASE NIȘTE ILUSTRAȚII CU TENIȘI VĂZUȚI DE SUS, ÎN CARE DĂDUSE GĂURI CA SĂ NE FIE MAI UȘOR SĂ EXERSĂM.

CRED CĂ A EXISTAT O TENTATIVĂ SĂ-MI EXPLICE ȘI MIE, DAR N-A FOST CHIP.

HRUMPH!

ÎN LICEU, SĂTUL SĂ MĂ VADĂ CHINUINDU-MĂ, M-A LUAT UN COLEG, CARE MI-A DEVENIT UN BUN PRIETEN, ȘI M-A ÎNVĂȚAT (PROBABIL FĂRĂ RĂBDAREA SAU CAPACITĂȚILE DIDACTICE PE CARE LE-A DOBÂNDIT DE-ATUNCI) CUM SE FACE.

HEH

AM ASIMILAT DOAR CÂT DE CÂT.

ÎNCĂ MI SE SPUNE, 9 ANI MAI TÂRZIU, CĂ FAC FUNDĂ CIUDAT.

AM REUȘIT SĂ AJUNG DESTUL DE TEAFĂR LA VÂRSTA DE 38 DE ANI, ȘI FAC CAM TOT CE TREBUIE FĂCUT PENTRU ASTA: ÎMI FAC DE MÂNCARE, CURĂȚENIE, ÎMI PLĂTESC FACTURILE. ÎNSĂ ATUNCI CÂND MĂ ÎNTORC ACASĂ, LA AI MEI, DEVIN O LEGUMĂ.

CÂND MĂ ÎMBOLNĂVESC, BAG ÎN MINE TOATE PASTILELE PE CARE MI LE ADUCE MAICĂ-MEA, DE MULTE ORI FĂRĂ SĂ CITESC CE FAC RESPECTIVELE MEDICAMENTE. NICI NU-MI MAI DAU SEAMA DACĂ BOALA ÎN SINE NU E PROVOCATĂ DE STATUL ACASĂ VEGETATIV.

ÎMI TOT SPUN CĂ O SĂ DUC VRAFURILE DE FARFURII ȘI CEȘTI LA BUCĂTĂRIE, ÎNSĂ NU PREA-MI IESE.

CÂND SUNT ACASĂ DEVIN COPILUL ALOR MEI, DIMINUTIVAT, ALINTAT, INUTIL, ȘI NU ȘTIU CUM SĂ SCAP DE PERSONAJUL ĂSTA. OARE MI-E DOR DE EL?

Simina Popescu e ilustratoare. E interesată în mod deosebit de impactul poveștilor vizuale în contextul socio-politic actual.

6 min.

Ina, c

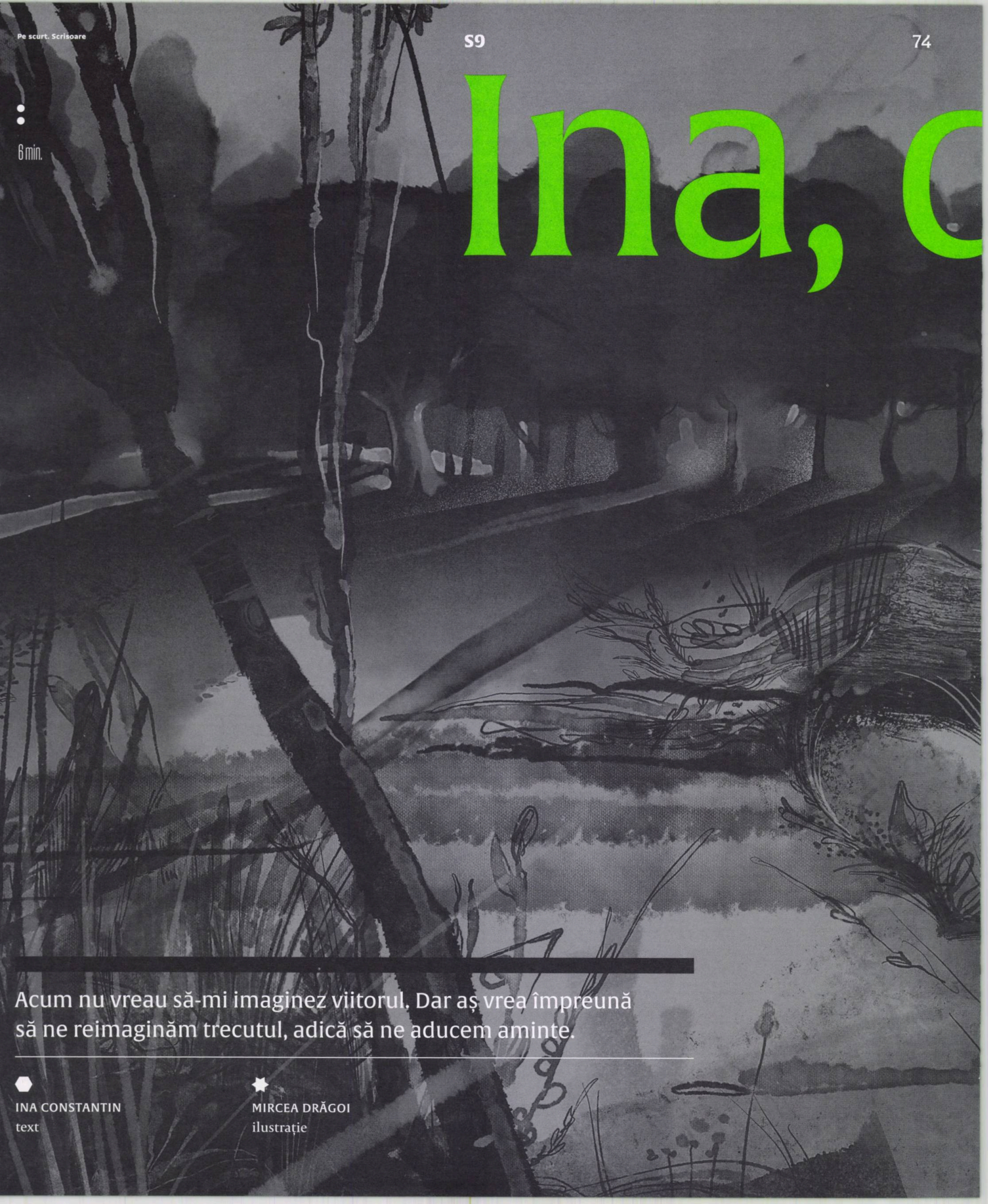

Acum nu vreau să-mi imaginez viitorul. Dar aș vrea împreună să ne reimaginăm trecutul, adică să ne aducem aminte.

INA CONSTANTIN
text

MIRCEA DRĂGOI
ilustrație

Ina, dragă

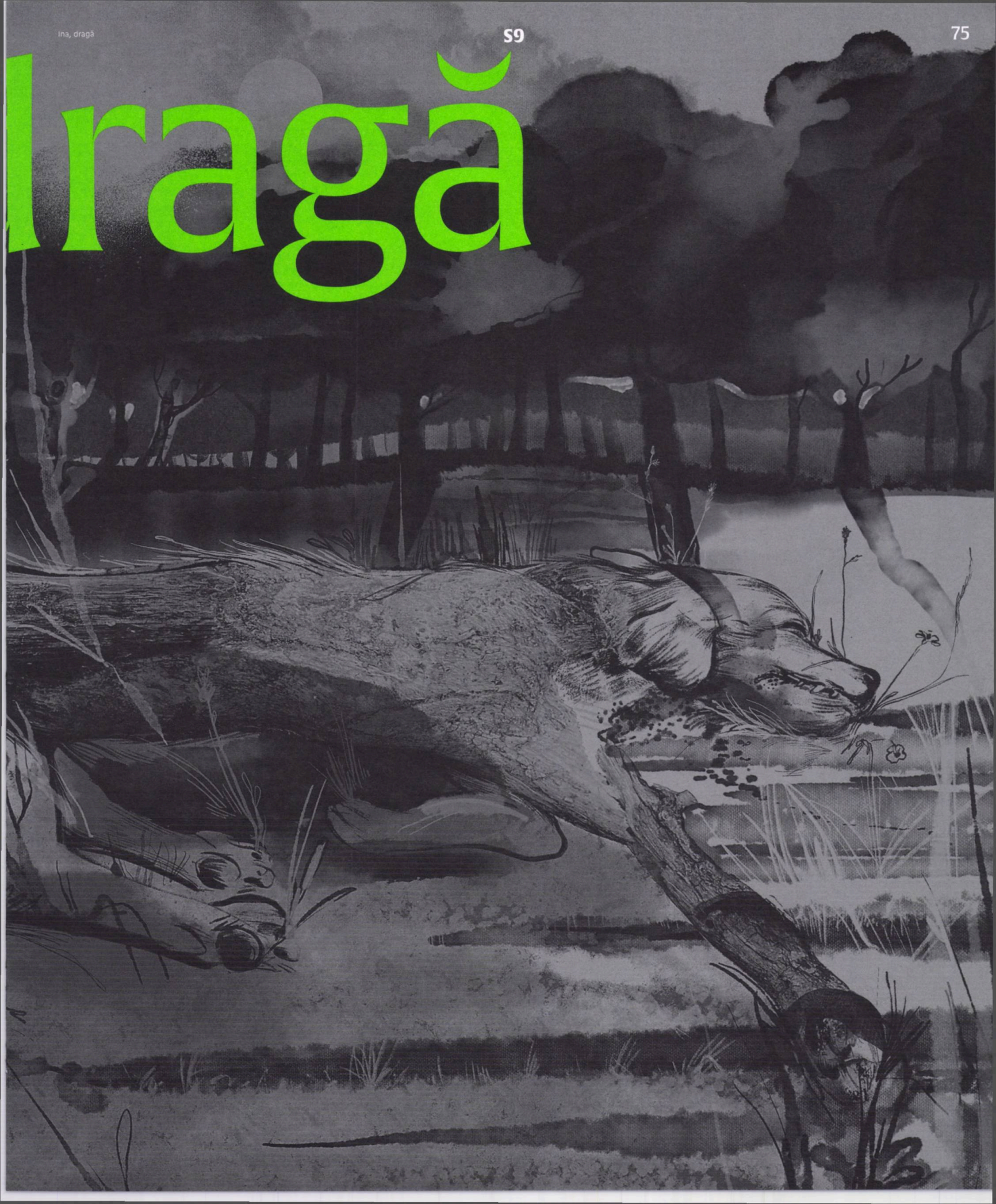

Ți-ai dat seama că scrisorile despre viitor au cel mai mult farmec când sunt scrise în trecut și deschise în prezent. Când scrii haotic într-un timp pierdut, apoi tot de timp te lași distrasă și când ajungi într-un final să deschizi plicul prăfuit de soare, ești profund surprinsă de cum a deviat realitatea de proiecțiile tale naive din scrisoare. Pandemia ți-a demonstrat că viața e mult, mult mai colorată decât imaginația ta. Deci ce rost mai are acum să te amăgesc cu minciuni despre viitor? Gogoșile alea însiropate devin relevante abia când le vei privi din viitor și vei râde, râde de mine. Acum nu vreau să-mi imaginez viitorul. E clar, oricum tu vei ști mai bine. Dar aș vrea să ne reimaginăm împreună trecutul, adică să ne aducem aminte. Nu-ți pot promite că nu va ieși o scrisoare ușor moralizatoare, dar știi cum e (*normal că știi, doar vorbesc cu mine însămi*), câteodată nu mă pot abține. Înțeleg, înțeleg că e pueril să-mi lăfăi chiștocul de cunoștințe pe care îl am acum, oferind sfaturi sinelui din viitor, clar mai matur și înțelegător. Așa că nu lua ce-ți scriu ca pe o înțelepciune, ci ca pe o sinceritate. După aceea pleci și faci ce vrei, bine?

Amintirea începe așa banal, încât simt că-mi irosesc cuvinte și tu timp, citindu-le. Amintirea e dintr-o vară și în orice vară s-a putut și s-ar putea întâmpla, contează doar că soarelui îi scăpase din mână mănunchiul de raze și toate zăceau acum împrăștiate pe Pământ, înfipte în fiecare por al pielii tale lipicioase. Te trezești, pădurea o privești din geam și parcă și ea-și dă duhul de căldură. În câmpia din fața grădinii tale, un câine stă tolănit atât de relaxat, încât zici că-i mort. Te iei cu treabă, citești mult pentru că îți pasă, îți mai dai cu părerea până te plictisești și ieși în curte.

Dacă Pământul ar fi în colțuri, tu la unul dintre ele locuiești – printre buruieni și liniște, printre greieri și gânduri pe care le auzi cum se iau la întrecere prin vârfurile de iarbă. Niciun vecin, niciun om nu e prea aproape să te deranjeze. Te simți mai ușoară ca o păpădie și ai putea să-ți iei zborul pe-o pală de vânt pornind și mai departe, cât mai departe de lume.
Dar te împiedici în razele ce te gâdilă la glezne. Frunzele moarte de sub cireș îți servesc acum drept loc de odihnă și te gândești că da, asta e nuanța la care vrei să ajungă pielea ta rumenindu-se la soare. Aluneci privirea mai departe, și prin gardul cu gratii de oțel îl vezi din nou pe câinele de dimineață cum stă și el tolănit în soare, la fel de lipsit de vlagă și de griji.

Decizi să te apropii de el, dar păstrezi o distanță de precauție. Câinele nu te bagă în seamă, dar spiritul tău de martir întrece izul lui de sictir și îi aduci o farfurioară cu apă. Vezi gâze mii și musculițe ce roiesc prin blana lui, meșterind la cuiburi de flori și oaze de ambrozie pe sub coadă și botic.

Câinele e liniștit, dar colții lui tot îți transmit frică, așa că revii mai pe seară, când speri că odată cu soarele se va îmblânzi și el.

Soarele transformă iarba în fân.

E cald afară.

Afară e tot cald.

Soarele îl transformă în fân odată cu iarba.

Când revii mai pe seară, soarele se stinge odată cu el. Câine e liniștit.

Mușchii stau claie peste grămadă în râurile ruginite ce i se scurg din ochi, nas, piele, fălci, urechi. Pe carnea friptă de soare sunt cuiburi de gâze mii. Decizi să te apropii, dar frica mirosind a putred te face să îl împingi pe Câine cu un băț uscat care pocnește în două în piciorul lui. Nu reacționează, iar tu nu știi cum să reacționezi.
Aluneci privirea mai sus și prin gura întredeschisă îi vezi gratiile de oțel coclite în verde, care te fac să te gândești la crucile din cimitir. Frunzele moarte îi așternacum sicriu. Te împiedici de Câine alergând țipând spre casă.

Te simți în nodul din gât. Vomitându-te. Dacă ai putea, ai scăpa de plămâni, apoi de sacul de oase și de piele, pornind cât mai departe de lume, cât mai departe de tine. Mai faci un pas și te plesnește – stai la capătul pământului și printre buruieni și liniște, niciun vecin, niciun om nu e prea aproape să te ajute.

Cum să uiți că uneori și Dumnezeu se odihnește? E duminică, nu-l condamni, dar îți dai ochii peste cap și când pupilele-ți ajung în vârf, îndreptate în sus, nu poți să nu-l întrebi: „Fix acum ți-ai găsit să-ți iei vacanță?"

Mai bine de o oră îți ia să găsești un cabinet veterinar deschis duminica într-o seară perfectă de vară. Tata îl pune pe o targă improvizată din două prosoape vechi. Ridicați targa în portbagaj și crezi că, dacă îl mai foiți mult, Câine se sfărâma în fața voastră. Iese praf. Sigur o să supraviețuiască, doar a dat de voi și mergeți la veterinar. Intri cu Câine în portbagaj, îi picuri apă prin maxilarul moale, îl mângâi sperând că atingerea ajută, îi pui două degete în apropierea nasului, să te asiguri că măcar respiră puțin.

Și miroase a mortăciune. Miroase a mort. Pieptul de mult nu-i mai mișcă, respirația lui nu știu dacă s-a atins de fapt, vreodată, de degetele tale. Îi spui tatei că n-are rost, să întoarcă mașina. Nu poți ajunge la veterinar cu Câine mort. Să-l privești pe doctor direct în ochi, în fața faptului împlinit.

Câine moare și în șoc sunt încă egoistă. El s-a dus și eu mă duc pe scaunul din față în dreapta tatei, cât mai departe. Îmi strâng umerii de gât ghem de sârmă ghimpată, mă uit pe geam la cerul din care mai atârnă niște franjuri sângeroase de lumină și țip. Șoseaua și pădurea se unesc într-un suspin.

În mașină, fără voia lui, se află un câine mort și eu n-am fost niciodată la o înmormântare. Țin minte și acum prima zi de școală, primul sărut și uite mă distrag acum cu frivolități în loc să mă gândesc la prima mea moarte.

Nici eu nu mai înțeleg nimic.

— Și ce ai făcut azi, Ina?

— Am lăsat un câine să moară? Sau nu am putut nici măcar să las un câine să moară?

Nu știu dacă am lăsat o ființă să ardă într-o câmpie de foc, fiind complice la o suferință cât se poate de remediabilă, dacă mi-aș fi conștientizat din timp condiția confortabilă. Sau dacă un suflet bătrân a ales pământul moale plin de flori din fața casei noastre să mai fâlfâie puțin până rămânea fără ceară.

Poate am făcut mai rău îngropându-l într-o mașină îmbâcsită, zbihuindu-l prin gropi, sfârâindu-i pielea în plasticul topit din portbagaj. Poate trebuia să-mi asum consecințele și să-l las să moară privind un ultim asfințit, în conversație directă cu soarele.

Nu știu dacă a fost mai bine mai târziu decât niciodată sau dacă niciodată ar fi fost mai bine decât așa târziu. Poate ar fi trebuit să știu? Să recunosc? Să-mi dau seama și să fiu mai atentă? Să citesc situația reală și nu doar cărțile din casă, să-l ating pe Câine cu mâna, nu cu bățul uscat, să ies mai mult afară și să închid aerul condiționat ca să văd de fapt ce tare arde?

Sigur.

Când ajungem înapoi, fug direct în casă. Tot tata rămâne să-l îngroape pe Câine în pădurea din spatele casei. N-am fost încă la nicio înmormântare, nici măcar la a lui.

Câine doarme acum la umbră, în pădurea de fagi și de cireși sălbatici. Mă mai întâlnesc cu el când alerg bezmetică după idei și răspunsuri, când culeg hribi și leurdă cu familia, când primăvara rămân cu frate-miu în urmă, privindu-i pe mama și pe tata culegând lăcrămioare, ținându-se de mână ca doi proaspăt îndrăgostiți.

Pe lângă Câine, tradiții și copilării, profit mult acum de pădure, de când am aflat cât e de temporară. Pandemia a adus cu ea prea multe prăpăduri și oamenii s-au răzbunat și i-au spintecat pe toți cei bătrâni. O regiune întreagă de pomi seculari culcați pe-o parte, exact așa cum l-am găsit adineauri pe Câine mort.

Și în fiecare zi mă trezesc, pădurea o privesc din geam și-o văd cum tăcut și treptat și ea-și dă duhul. Și mă iau cu treabă, mă distrag citind, îmi mai dau cu părerea până mă păcălesc că am făcut de-ajuns.

În supraviețuirea ta, nu uita de cei din jur. Mai ales de cei care nu vorbesc și nu prea mișcă, cei care se pierd prin peisaj și e ușor să-i omiți cu privirea. Nu mai ai nicio scuză acum, că știi cum poate continua povestea. Povestea poate continua așa banal, încât simt că-mi irosesc cuvinte și tu timp, citindu-le. Povestea e dintr-o vară și în orice vară poate și s-ar putea continua, contează doar că soarelui îi scăpase din mână mănunchiul de raze și toate zăceau acum împrăștiate pe Pământ, înfipte în fiecare por al pielii tale lipicioase.

Ina Constantin are 18 ani și se plimbă mult, tricotează și învață mandarina. Nu prea știe ce vrea să facă în viață și asta e OK. **Mircea Drăgoi** e ilustrator, designer, blogger, tatăl a trei copii, grădinar.

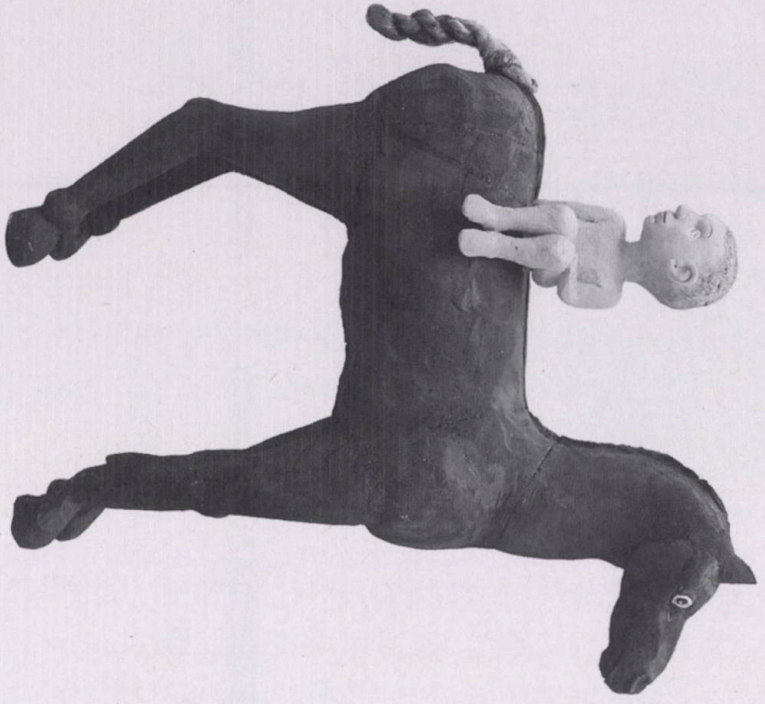

CRISTIAN FRONE are 25 de ani. A făcut doi ani de Istorie, apoi a început cursurile la Departamentul de Sculptură din cadrul Universității Naționale de Arte București, la clasa Elenei Dumitrescu. Acum lucrează ca ucenic într-un atelier de sculptură din Cluj, unde toarnă în bronz. Lucrarea face parte din proiectul său de licență, ce investighează un univers al copilăriei demitizat. Copilul lui Frone, deși ușor nostalgic, vrea să crească și își caută asiduu locul la masa celor mari.

Hai-Roztotski

21 min.

Olga măsoară drumul până acasă în pași mărunți și povești de-odinioară.

RAMONA GABĂR
text

SORINA VAZELINA
ilustrație

După ce se termină slujba, se ridică anevoie de pe scăunelul șubred pe care se așază de obicei, își face trei cruci largi și pornește spre ieșire, împreună cu celelalte două femei bătrâne care veniseră, ca de fiecare dată, la slujbă. Pe vremuri, biserica din centru era neîncăpătoare duminica. Familiile veneau cu mic, cu mare, trei sau chiar patru generații împreună, și numai vreo boală gravă sau vreun necaz neașteptat îi împiedica pe oameni să vină duminica la biserică. Ai lui Kravets veneau într-o vreme cu a bătrână și cu ăi mici ai Yuliei, cinci generații în total.

Când Vadym a făcut infarct și-a murit singur în casă, așa și-au dat seama că ceva e-n neregulă: n-a venit la biserică în duminica aia caldă de septembrie. După slujbă, bărbații s-au adunat și-au hotărât să meargă să vadă dac-o fi pățit ceva. Au mers alene, vorbind de altele și făcând planul pentru pescuitul de sâmbăta viitoare, până la casa lui de pe ulița dinspre izlaz și, negreșit, l-au găsit prăbușit în marchiză, lângă ușă, de parcă ar fi simțit că ceva nu-i în regulă și-ar fi pornit să caute ajutor. Câinele lui, Alioșa, un dulău galben cam bleg, mai avea putere doar să schelălăie, de foame ce-i era. Vadym murise de vreo două zile jumătate.

Când Olena plecase de-acasă în iarna lui optzeci și șapte, bietul Stepan, îndrăgostit până-n vârful urechilor, ca-n prima zi, deși a bătrână nu irosea niciun prilej s-o bălăcărească pe Olena și s-o suduie mai rău ca pe criminali, de rușine, a ținut fuga secretă vreo câteva săptămâni. Întregul sat a crezut c-or fi plecat împreună în vreo vacanță, să petreacă poate sărbătorile de iarnă în capitală, căci Olena era mândră și pretențioasă, nu s-ar fi mirat nimeni dacă l-ar fi bătut pe bietul Stepan la cap, până când omul ar fi consimțit să-și cheltuiască toată bruma de bănuți adunată peste vară ca s-o ducă pe Olena să vadă capitala. Lasă că a bătrână era cu un picior în groapă și locul în cimitir nu era încă plătit, că suferea de reumatism și visa de ani de zile să ajungă la băi, lasă că odăile lor din spatele casei părintești mai aveau nevoie de lucru. Lumea știa că Stepan nu era în stare să-i refuze Olenei nimic, că și-ar fi mâncat de sub unghii ca să-i facă ei cele mai nebunești plăceri, deși, la urma urmei, era și el aproape sărac lipit pământului, numai puterea lui de muncă îl făcea să se ridice puțin de tot deasupra celorlalți din sat, toți la fel de nevoiași și de năpăstuiți. Dar în ajunul Crăciunului, când Stepan a apărut singur la slujbă – singur, adică fără Olena, sprijinindu-și de braț doar mama bătrână – după două săptămâni de când stătuse ascuns în casă, tot satul a știut că Olena făcuse o nefăcută.

Își ia la revedere de la cele două femei care-i sunt duminică de duminică tovarășe de căință și de iluminare și se despart în fața bisericii. Ele o iau alene în jos, înspre școală, ținându-se una pe alta de braț, iar ea începe să urce încet înspre magazinul universal. Când să dea colțul la poștă, Bohdan îi iese în întâmpinare coborând scările câte două–trei odată și fluturând din mâna dreaptă:

— Olga, Olga, stai o clipă!

Olga se oprește și-l privește cu ochii ei încețoșați, temându-se să nu-l vadă dintr-o clipă într-alta căzând de-a berbeleacul pe scările poștei. Îmbătrânit prea devreme, cu o chelie care îi face fruntea să pară imensă, cu obrajii un pic prea roșii și lăsați, cu câteva kilograme în plus pe ici, pe colo, Bohdan nu e foarte sprinten, pare mai degrabă neîndemânatic, îți vine să pui o mână în dreptul lui, să-l ajuți în caz că se împiedică.

— Stai, mă, băiete, că n-o da foc! Să nu-ți rupi vreun picior, că nici n-are cine te duce la spital.

Bohdan se oprește lângă ea și-și trage sufletul, după care se îndreaptă din șale și-i zice:

— A sunat Anicika, a zis să vii la șapte, că sună din nou.

— Draga de ea! Vine mama, cum să nu vină? Și ce-a mai zis?

Bohdan încă își mai trage sufletul și înlătură orice posibilitate de stat la povești, cu un gest scurt al mâinii:

— Păi, tot ce-o avea de zis, ți-o zice matale diseară, când vii. Vezi că eu n-o să fiu aici! Mă uit și eu la meci diseară, că oricum aici nu se întâmplă nimic. O să las ușa descuiată, să poți intra, o tragi matale mai tare când pleci, că se înțepenește singură.

— O trag, mamaie, sigur c-o trag, îi zice Olga și-l bate încet pe umărul stâng. Ai grijă cum mergi pe stradă, că-mi pari cam năvalnic și mă tem să nu-ți rupi vreun picior.

Bohdan râde și o mângâie pe spate, după care se întoarce și urcă scările poștei înapoi, iar Olga își zice iar, cu uimire, că i se vede vârsta chiar și lui Bohdan, pe care îl știe de când s-a născut, de când moașa Katina alergase într-un suflet de la casa ei până la casa unde tânăra familie își aștepta primul născut, gâfâind și strigând după cum îi era obiceiul „Vin, vin acuși!", ca să știe tot satul că se îmbogățește cu un suflet.

Olga măsoară drumul până acasă în pași mărunți și povești de-odinioară. *Asta e casa unde-a stat ultima oară fata cea mai mică a lui Dimitrovici, aia care visa să se facă doctoriță. Nu ne-ar fi stricat nici nouă un doctor în sat, că, de douăj de ani, de când a murit doctorul Voloshyn – Dumnezeu să-i ierte toate păcatele! –, tare ne mai chinuim. A plecat și ea după frate-su mai mare, acum șapte ani, parcă, ea a fost ultima dintre Dimitrovici care mai rămăsese în sat.*

Aici a stat Irinuca aia mică, moldoveanca pe care a adus-o Vasily după anii nouăzeci, când începuse deja să se golească satul de fete. Doamne, ce aprigă femeiuță! își zice Olga mustăcind. *Parte în parte se bătea cu nebunul de Vasily: când era beat, îl bătea ea; când era treaz, nu se lăsa nici el mai prejos. A mai trăit ea vreo cinșpe ani după ce s-a dus el, în noaptea aia cu ger năpraznic, când a înghețat de frig în fața casei. Mulți au zis atunci că ea l-a dat afară din casă, fiindcă era beat și pus pe harță, dar Irinuca s-a jurat că în seara aia nici nu-l văzuse.*

Aici stăteau Litovchenko, Doamne, că frumoși copii au mai făcut oamenii ăia! Pe cât erau ei de urâți, pe atât de frumoși le-au ieșit copiii toți! Olga chicotește cu un amestec de nostalgie și de maliție, care li se iartă oamenilor bătrâni. Nu degeaba se spune „a dat în mintea copiilor", e o dezlegare care absolvă chiar și păcate mai mari decât să te miri de urâțenia unor copii.

Încet-încet, ajunge și în fața căsuței ei bătrâne. I se pare că-i obosită și căsuța asta coșcovită din mijlocul uliței, cu acoperișul ușor căzut, ca o pălărie peste fața istovită a unui bătrân morocănos, care n-are chef să fie băgat în seamă. Când deschide portița și-o aude scârțâind, îi spune cu blândețe:

— Ai obosit și tu, ce să faci…

Volya îi iese în întâmpinare și i se freacă de picioare, așa că se apleacă cu greu și-l mângâie de două ori pe spate. Volya e tărcat, are o coadă scurtă și groasă ca un cârnat, pe care o poartă tot timpul cu mândrie în sus, ca pe un steag, și niște ochi rotunzi ca niște bile, care, din verzi cum sunt peste zi, se fac negri și uriași, de parcă fiecare noapte îi produce mârtanului o mirare uriașă. *Poate de faptul că-s tot aici și c-a mai trecut o zi peste noi se miră*, își spune Olga, pășind cu grijă în urma lui, să nu-l calce.

— Ce-o să faci tu, mă, Volya, când m-oi duce și eu? E aproape unsprezece dimineața și se întreabă, cu o ușoară spaimă, cum are să-și umple timpul până la șapte seara, când sună Anicika. I se pare o veșnicie, dar, la vârsta ei, totul e o veșnicie. Și până la moarte mai e o veșnicie, pe care o umple cu tăceri, cu vorbe dulci pentru Volya, cu drumuri la biserică și la alimentară și cu gândul la Anicika, să-i fie ei bine acolo, în capitală, unde timpul aleargă altfel. Când ea se întreabă cu ce să-și umple timpul, Anicika sigur se întreabă dacă va reuși să termine câte are de făcut până la șapte fix, când trebuie s-o sune. Dacă poate să termine cu toate cursurile copiilor, cu mâncarea pentru săptămâna viitoare, cu scosul gunoiului, cu călcatul rufelor, cu pregătitul lecțiilor pentru luni și cu bărbatul ăla ursuz al ei, care trăiește cu nasul îngropat în cărți și formule.

— Are multă treabă, lucrează la o carte nouă. E deștept Voloda, mamă, îi zisese Anicika ultima oară când venise în sat, acum doi ani, doar cu copiii, când Olga o întrebase de ce n-a venit și el. Măcar de l-ar moșteni ăștia mici!

Măcar de te-ar moșteni pe tine, se gândise Olga, dar nu zisese nimic cu voce tare. Anicika fusese mereu descurcăreață și bună de pus pe rană. Avea un zâmbet și o vorbă pentru oricine, chiar și pentru necunoscuți. Odată văzuse în parc, stând pe marginea unei băncuțe, un om atât de trist, că-i sfâșiase inima. Copiii se jucau și el îi privea din când în când cu atât de multă tristețe, de parcă l-ar fi hăituit o mâhnire cât universul, iar apoi își punea capul în palme și stătea așa, oftând, câteva minute în șir. După care își ridica iar privirea și, privindu-i, ochii i se umpleau iar de lacrimi. I-a povestit la telefon c-a vrut să se ducă să-l întrebe dacă îl poate ajuta cu ceva, dar Voloda a oprit-o aspru:

— Cum să te bagi în viața unui om străin? Habar n-ai ce-i cu el, poate e violent, poate tocmai a ieșit din închisoare.

— Păi, și ce, dacă a ieșit din închisoare, nu-i om, n-are nevoie de o vorbă bună? îi răspunsese Anicika sarcastic. Numai oamenii care stau cu nasul în cărți sunt oameni?

— Uite ce-i, Anicika, îi spusese el pe un ton rece, faci cum vrei, dar eu am plecat în clipa în care te-ai ridicat de pe banca asta! Și dup-aia nu știu, zău, cum reparăm noi neînțelegerea asta fundamentală dintre noi!

Așa că îl lăsase pe necunoscut să sufere în tăcere pe băncuța de vizavi, privind din când în când, cu durerea a o mie de oameni, copiii care zburdau prin preajmă. Când a venit ora, s-a ridicat demnă, și-a trecut palmele peste fusta plisată, ca să-i aranjeze pliurile, i-a strigat pe băieți și l-a urmat pe Voloda, care o luase înainte pe alee, fără să zică un cuvânt.

Odată văzuse în parc, stând pe marginea unei băncuțe, un om atât de trist, că-i sfâșiase inima. Copiii se jucau și el îi privea din când în când cu atât de multă tristețe, de parcă l-ar fi hăituit o mâhnire cât universul, iar apoi își punea capul în palme și stătea așa, oftând, câteva minute în șir.

Olga și-a făcut de lucru toată ziua, în speranța că timpul o să treacă mai repede. Dar tot i-au rămas vreo două ore bune în care nu și-a mai găsit nimic de făcut. Animale nu mai avea, că, de când începuse satul să se rărească și ea îmbătrânise, îi fusese teamă că o să moară într-o zi și nimeni n-o să-și dea seama săptămâni întregi. Nu voia să-și facă păcat cu o curte plină de animale. Îl avea doar pe Volya, căruia-i explica des cum trebuie el să se descurce singur când o fi să moară ea. Volya era tânăr, sprinten și un vânător priceput. În fiecare zi, îi aducea câte un trofeu, pe care i-l depunea mândru la picioare, uneori încă pulsând de viață și zbătându-se cu ultimele puteri. Olgăi îi părea rău pentru vrăbiuțele, șoriceii și puii de porumbel pe care i le lăsa pe prispă Volya, dar nu-l certa. Știa că vremea ei o să vină curând și spera că priceperea lui la vânătoare o să-l ajute să nu moară de foame în lipsa ei. Îl încuraja să fie independent, așa cum o încurajase pe Anicika, știind, în același timp, în fiecare secundă în care o împingea să îndrăznească mai mult, să fie mai curajoasă, și mai curajoasă, că în felul ăsta o s-o piardă. Că Anicika ei iubită, cu cât o să fie mai deșteaptă, mai liberă, mai ambițioasă, cu atât o să plece mai repede și mai departe.

Olga înaintează încet, chinuit, pe drumul către poștă, deși sufletul ei zboară la gândul că, în curând, va auzi vocea dulce a Anicikăi. Își dă seama că timpul i se scurge monoton între zilele în care sună Anicika și se gândește cu resemnare că așa trebuie să fie: ea să rămână singură, ca un mal călduț, pe care urmele de viață aduse de valuri se usucă încet la soare. Alioșa n-ar fi putut să se descurce singur, părăsit într-un sat aproape gol, el, care fusese obișnuit cu forfota și gălăgia. Îi e mult mai ușor Olgăi să-și petreacă zilele în singurătate, cufundată în amintiri și numărându-și bucuriile trecute. A dus o viață bună, a fost iubită și a iubit, și-a îngrijit mama, a crescut un copil bun. Numai gândul că Anicika ei n-are parte de iubirea pe care o merită, alături de bărbatul ăla al ei tăcut și prea serios îi mai știrbește împlinirea.

Olga se scutură de gândurile negre: nu vrea ca acum, când se pregătește să o audă pe Anicika, să se lase copleșită de îngrijorare. Anicika știe mai bine ce o face fericită, mai bine decât ea, o femeie bătrână, dintr-un colț uitat al țării. Chiar dacă asta înseamnă un bărbat care nu pare să aibă vreodată o vorbă bună pentru cineva. Chiar dacă asta înseamnă o viață lipsită de tandrețe, așa cum i se pare Olgăi că duce Anicika. Măcar n-are niciun motiv să creadă că Voloda o lovește, deși îl surprinsese o dată, când îi vizitase atunci, în casa lor mare și rece, vorbindu-i printre dinți, ca și cum s-ar fi pregătit să o strivească. Olga vrea să creadă că nu o făcuse niciodată și că nu prezența ei îl oprise atunci. Știe că Anicika nu i-ar fi spus niciodată. Nu pentru că voia să păstreze aparențele, nu pentru că Olga ar fi judecat-o în vreun fel, pur și simplu pentru că n-ar fi vrut s-o supere, pentru că Anicika cea bună și cu inima cât tot universul n-ar fi conceput niciodată să zică sau să facă ceva care i-ar fi produs Olgăi tristețe sau îngrijorare.

De-aia Olga știe dinainte ce va auzi de la Anicika în minutele alea prea scurte: totul e bine, copiii se descurcă minunat la școală, Voloda a fost avansat, iar ea e fericită să se ocupe de casă și nu regretă nicio clipă că a renunțat la carieră. Prețuiește prea mult momentele în care poate auzi vocea Anicikăi, ca să îi pese că descrie, de fiecare dată, același tablou fals al vieții de familie perfecte. Oricum ar fi, o să-i soarbă Anicikăi fiecare cuvânt și o s-o implore să vină s-o vadă. Poate ultima oară.

Mamă, ce mă bucur să te aud! spune voioasă Anicika deîndată ce Olga ridică receptorul.

Olga simte cum lacrimile îi umflă pieptul, ca o furtună care năvălește peste un mușuroi de furnici. Ochii i se umezesc, dar se străduiește din toate puterile să își păstreze vocea netulburată. Se sprijină de peretele poștei, își recapătă suflarea și zice blând:

— Anicika mea dragă, ce faci tu, mamă?

— Bine, ce să fac, am terminat treburile pe săptămâna asta, acum pot să mă odihnesc și eu puțin. Măi, mamă, serios acum, te rog eu, pune-ți și matale telefon acasă, să putem vorbi mai des! Parcă ai rămas în secolul trecut, bați drumul până la poștă de fiecare dată când vreau să te sun.

Olga suspină. Eh, ce n-ar fi dat ea să aibă telefon acasă! Dar mai erau doar vreo zece case locuite în satul lor și statul nu se obosea pentru o mână

Pune de ceai și se așază la masa mare din marchiză, de unde are vedere directă la ceasul albastru rusesc de pe televizor. Aproape că nu-l scapă din ochi în timp ce-și soarbe ceaiul dulceag, făcându-și în minte planul: câte minute îi trebuie ca să ajungă la poștă, cu câte minute înainte vrea să fie acolo și când e cel mai bine s-o pornească la drum. Stând așa la masa lungă, își amintește că pe vremuri era neîncăpătoare când îi veneau rudele în vizită. Satul nu fusese niciodată mare, dar toți se cunoșteau între ei, iar Alioșa se înrudea cu un sfert din sat. Avea cinci frați, vreo douăzeci de veri, mătuși și unchi în toate punctele cardinale. Olga era mai puțin norocoasă: ea avusese doar o soră, care se stinsese de micuță. Cum bărbatul îi murise în război, mama Olgăi n-a mai avut alți copii, așa că a rămas doar cu Olga, în casa în care visase să crească o liotă de copii, împreună cu bărbatul după care venise de la capătul lumii.

Crescută doar de mamă, Olga fusese o fată sfioasă, fără mare trecere la băieți și fără multe prietene. Era cea mai retrasă, și-n majoritatea zilelor de-abia aștepta să ajungă înapoi acasă, ca să-i țină de urât mamei și să o ajute la treburi. Când Alioșa a pus ochii pe ea, mulți din sat s-au cam crucit. Dar lui Alioșa i-au plăcut sfiala și cumințenia ei. În plus, Alioșa n-avea nimic al lui. Șase frați într-o casă puțin mai mare ca un bordei, ce putea el să-i ofere unei fete mai ambițioase? A știut Alioșa că Olga n-o să-și lase mama în urmă nici în ruptul capului, așa că, după cununie, s-au mutat cu toții în casa care fusese construită pentru o familie mare și gălăgioasă. Ce-i drept, casa n-a avut niciodată noroc de mulți copii: Alioșa și Olga au avut și ei numai unul, pe Anicika, pe care au crescut-o două generații de femei tăcute și blânde și un bărbat care umplea casa cu veselia lui.

Olga privește ceasul albastru și se minunează în sinea ei de cât de greu trece timpul. Parcă trecea mai ușor în tinerețe. Uneori, n-avea timp să termine tot ce-avea de făcut înainte să se întoarcă Alioșa de la muncă. O prindea cu șorțul pe ea și, cochetă cum fusese dintotdeauna cu el, fugea și se ascundea în dormitor, să se dichisească puțin, lăsându-l să aștepte pe un scăunel în marchiză, ca pe-un mire în ziua nunții. Alioșa aștepta zâmbind, știa că pentru el se dichisea. Toată viața, Alioșa a știut că alegere mai bună n-ar fi putut face, iar asta-l făcuse vesel, mai mare dragul să stai lângă el. Cel puțin așa credea Olga, și-l îndemna, atunci când îi vorbea privindu-l în poza mare de la cununie, agățată deasupra ușii de la marchiză: *Să-i mulțumești tânărului Alioșa, că bine s-a gândit și înțelept a fost!*

Stând la masa lungă cu ochii pe ceas, Olga simte o înțepătură în brațul stâng. *Vezi că amintirile și dorul îți fac rău*, își zice și hotărăște să iasă din casă. Mai sunt câteva case locuite în sat, poate s-o ia așa, agale, înspre poștă și să se oprească la vorbă în fața fiecăreia. Așa ar putea să umple ora care o desparte de telefonul Anicikăi. În plus, își pusese-n minte să ajungă la poștă cu cel puțin un sfert de oră înainte, în caz că Anicika își termina treburile și se hotăra să sune mai devreme. Se ridică oftând și se hotărăște să nu bage în seamă, pentru moment, senzația că rămâne fără aer, durerile dintre coaste și încheieturile înțepenite, care se urnesc cu greu, ca o bicicletă ruginită. *Nu există leac pentru bătrânețe*, își spune.

de clienți. Îi mai explicase asta Anicikăi de câteva ori, dar era căpoasă și tot nu voia să accepte. Zisese chiar că o să sune ea însăși la Ministerul Telecomunicațiilor, că o să îl pună pe Voloda să îi găsească un contact acolo, un om normal la cap, cu care să poată vorbi.

De data asta, Anicika nu mai zice nimic despre cum o să găsească Voloda vreun prieten la Minister, iar Olgăi i se strânge inima când întreabă:

— Voloda ce face, e bine?

Anicika nu-și dă răgaz nicio secundă înainte de a răspunde, cu vocea ei veselă, ca un ciripit, că Voloda e foarte bine, mulțumit la muncă:

— A avut rezultate excepționale. Adevărul e că pune mult suflet, iar noi facem și noi ce putem să-l ajutăm. Nu-l deranjăm, copiii știu deja că au contribuit și ei la succesul lui Voloda fiind cuminți și respectându-i nevoia de liniște.

Olga suspină iar, înăuntru, pentru sine, asigurându-se că Anicika n-o aude. Și-i imaginează pe Anicika și pe copii umblând pe vârfuri prin casa aia mare, rece și tăcută, vorbind în șoaptă, ca în preajma unui bolnav, deși Voloda nu e bolnav, sau ca în preajma unui monstru, deși Voloda nu e monstru. Își amintește casa ei în tinerețe, când Anicika era mică, plină de râsete și de gălăgie, de parcă ar fi fost locuită de o liotă de copii, de parcă și pereții ar fi vorbit și s-ar fi bucurat împreună cu ei. *Nu-i spune nimic*, își zice, *la fel cum ea nu-ți spune ție*. E o înțelegere tacită între mamă și fiică, ce le impune să nu răscolească tristețea aia care bălțește ca o apă liniștită, măloasă, în sufletul fiecăreia dintre ele.

Își dă seama că timpul i se scurge monoton între zilele în care sună Anicika și se gândește cu resemnare că așa trebuie să fie: ea să rămână singură, ca un mal călduț, pe care urmele de viață aduse de valuri se usucă încet la soare.

— Vezi că ți-am trimis ieri pachet, zice Anicika. Cred că ajunge mâine la autogară. Ți-am pus ceva lucrușoare și niște poze cu noi, mai ales cu copiii. Ți-am pus multe poze, că știu că ți-e dor.

Olga dă din cap și simte iar cum lacrimile îi inundă ochii.

— Mi-e dor, mamă, cum să nu-mi fie? În fiecare zi mă gândesc la voi și dacă oi mai apuca să vă văd vreodată.

— Ei, hai, nu vorbi prostii! i-o retează Anicika scurt, cum alungi o insectă supărătoare, deși în glasul ei se simte o umbră de îngrijorare. Dacă ți-e așa de dor, vino să ne vezi! Când vii să ne vezi?

Olga oftează și se gândește că trebuie din nou să spună aceleași lucruri pe care le spusese de un milion de ori, că e prea departe și că ea, cu inima ei, obosește ușor. Că legăturile sunt proaste și, până la tren, trebuie să schimbe două autobuze. Că n-are cu cine să-l lase pe Volya, deși Volya se descurcă și singur. Că orașul o sperie și că i-ar părea așa de bine dacă ar veni ei aici, măcar ea cu copiii, că lor le e mult mai ușor, că-s tineri.

— Să nu-mi zici iar că ți-e greu și ești bătrână și bolnavă, te rog! Nu trebuie să cari nimic, îți iei o poșetă și te muți dintr-un autobuz în altul. Hai, te rog!

Vocea Anicikăi a sunat pentru o clipă ca vocea unui copil, ca vocea ei de când era copil și îl ruga pe taică-su s-o facă avionul sau când o ruga pe bunică-sa să-i facă hrișcă cu lapte și miere. Copilul ăla, care trăia încă adânc ascuns în Anicika, nu mai avea pe nimeni pe lume față de care să-și arate mutrișoara simpatică, nimeni a cărui inimă să se înmoaie la rugăminți zise cu voce subțire, nimeni care s-o răsfețe, s-o înțeleagă. Olga simte, dintr-odată, că i-a mai rămas și ei atâta rost pe lume: să fie mama acestui copil, să o răsfețe și să o iubească așa cum poate n-o mai făcea nimeni.

— Hai să vină cu adevărat căldura și vin, zice ea.

— Vezi că te țin minte! răspunde Anicika. Ai zis așa și anul trecut, dar anul ăsta nu mai scapi… Și copiilor le e dor de matale. Chiar așa, stai să-i chem, să-ți zică două vorbe.

Și Anicika pune receptorul jos și se duce grăbită să-i aducă pe copii din camerele lor. La celălalt capăt al firului nu se mai aude nimic. Nici sunete, nici pași, doar tăcerea unei case care trăiește după ritmul bărbatului pe care Olga și-l imaginează aplecat asupra hârtiilor lui, strângându-și pleoapele nemulțumit și încreținduși fruntea, deranjat de șușoteli și zgomote de pași, deși copiii merg în vârful picioarelor, în spatele Anicikăi și-n ritmul ei.

Olga se apropie de clădirea autogării cu o strângere de inimă. Pachetul o s-o bucure și o s-o doară în egală măsură. Până data viitoare când o s-o vadă, dacă mai apucă s-o vadă în viața asta, trebuie să se mulțumească cu obiecte pe care mâinile Anicikăi le mângâiaseră, pe care nările ei le mirosiseră, pe care ea le aranjase cu grijă și dragoste în pachet.

Olga și-ar dori să aibă aripi sau măcar să fie mai tânără și mai sprintenă. Picioarele ei bătrâne se mișcă greu și orice încercare de-a le potrivi ritmul cu nerăbdarea din sufletul ei are ca rezultat niște dureri insuportabile. Dar Olga nu se lasă: încăpățânată ca un catâr, le poruncește să se miște mai repede, să lase văicăreala, Anicika a trimis pachet și ea nu mai poate aștepta să îl deschidă.

Ușa autogării se lasă cu greu împinsă de silueta mică, împuținată de bătrânețe, a Olgăi. Scârțâie neplăcut, ca și cum ar lua-o în râs, amintindu-i Olgăi cât e de veche, cât e de bătrână clădirea autogării, cât e de bătrână

ea însăși. În sala întunecoasă și largă nu mai e nimeni, băncile înșirate pe margine sunt goale și întreaga clădire ar părea părăsită, dacă n-ar fi cineva în spatele unuia dintre ghișee. E Maria, pe care Olga nu o știe dintotdeauna, așa cum îi știe pe ceilalți oameni din sat. Nu a văzut-o crescând și nu știe mai nimic despre ea. De vreo doi ani, Maria vine în fiecare zi cu prima rată, din oraș, ca să își facă treaba aici, în spatele ghișeului. Seara pleacă înapoi de unde a venit, cu ultimul autobuz.

Olga o salută, iar Maria îi răspunde cu blândețe, cum face de fiecare dată când Olga vine să ridice pachetele Anicikăi.

— Cum te mai simți, mamaie?

— Eh, ca de obicei, cu bătrânețile mele. Nu mai întinerim, gata, răspunde Olga în grabă. Ai un pachet pe numele meu?

— Am, răspunde Maria în timp ce se ridică de pe scaun și se îndreaptă către colțul unde sunt stivuite vreo două–trei pachete și niște scrisori. Ți-a trimis Anicika pachet?

— Mi-a trimis, draga de ea, răspunde Olga.

Înghite restul cuvintelor pe care le-ar mai spune dacă nu s-ar grăbi să pipăie pachetul de la Anicika. Știe că Maria își petrece zilele aici ca într-o pustietate, căci puțini mai coboară la stația lor, iar de plecat, nu pleacă nimeni niciodată. Numai vreun mare necaz mai mână oamenii să-și adune câteva schimburi într-o valiză ușor de cărat și să plece călcându-și pe inimă din casele lor, mai toți oftând și privind în urma lor pe geamul autobuzului, de parcă n-ar ști dacă se mai întorc.

Olga ar sta de vorbă cu Maria, ca să afle ce se mai petrece pe lume, cum făcea din când în când, dar acum ceva îi dă ghes: dorul îi întărâtă nerăbdarea și o face să crească în ea, ca o furtună. Apucă pachetul cu mâini tremurânde, îi mulțumește Mariei și o pornește greoi către casă, incapabilă, iar, să potrivească elanul aproape tineresc din inima ei cu realitatea oaselor bătrâne, a inimii slabe și a picioarelor aproape rigide.

La început, se gândise să deschidă pachetul acasă, în liniște, pe divanul din marchiză, unde lumina era bună. Acolo, între ghivecele ei cu mușcate și garoafe, ar fi avut răgazul să se uite la fiecare obiect în parte, să îl întoarcă pe toată părțile, să-l miroasă și să-l pipăie, în timp ce i-ar fi vorbit lui Alioșa, blând și fără grabă, așa cum îi vorbise întotdeauna. Pe fereastra deschisă s-ar fi strecurat liniștea satului, copleșitoare în îngâmfarea ei, și-ar fi trebuit să-i explice lui Alioșa că așa e satul de ceva vreme, gol și tăcut, ca un animal care trage să moară.

Dar, după câțiva pași dureroși pe marginea drumului, trebuie să pună pachetul pe temelia unui gard și, ținându-se cu mâna de zăbrelele pline de praf, să-și recapete suflarea. Inima îi aleargă de nebună, efortul nu-i face bine. Olga simte câteva înțepături și, dintr-odată, șoseaua îi apare în fața ochilor neclară, ca vara când te uiți în zare și imaginile dansează nedeslușite sub arșiță. Ar vrea să bea un pahar cu apă, dar nu are cui cere: până la prima casă locuită, mai e vreo jumătate de kilometru. Se uită în spate, întrebându-se dacă ar trebui să se întoarcă și să-i ceară Mariei un pahar cu apă, dar a străbătut deja o distanță bună și nu se îndură.

Mai rezist, își spune, încredințându-se că pauza o ajutase, că se simte deja mai bine. Înțepăturile din inimă s-au potolit, deși picioarele tot o dor, cu durerea aia ascuțită, pătrunzătoare, de parcă cineva i-ar zdrobi cu un ciocan oasele, din loc în loc. Își mai trage puțin sufletul, respiră adânc și se hotărăște să o pornească mai departe la drum, măcar până la Yana în față, unde poate să ceară o cană cu apă.

Însă de la primii pași chinuiți, durerea ascuțită revine, ca înțepăturile din inimă. Olga se sprijină de gard, încercând să deslușească drumul cu privirea încețoșată și continuând să se întrebe dacă mai are putere să ajungă până la casa Yanei. Pentru o clipă, spaima că o să moară acolo, în mijlocul străzii, departe de prima casă locuită, îi face privirea să i se încețoșeze și mai tare. Distanța până la casa Yanei, care acum câteva secunde i se păruse acceptabilă, i se pare deodată de neînvins. Gura i s-a uscat și mai tare și mâinile îi tremură, iar pământul îi fuge de sub picioare, de parcă un hău se deschide și se închide neîncetat, nehotărându-se dacă s-o înghită sau nu; nicio speranță să poată merge mai departe. Cel puțin nu acum. Resemnată și încercând din răsputeri să se liniștească și să își potolească spaima din suflet, Olga se așază pe temelia gardului de lângă ea. Pachetul de la Anicika stă în continuare acolo, cuminte și răbdător, strălucind în lumina soarelui ca o veste bună.

Doar tu mai ai răbdare cu mine, își zice Olga, mângâindu-l. Și apoi se gândește că cel mai bun lucru pe care îl poate face până își trage sufletul este să deschidă pachetul. Dintr-odată, lupta din sufletul ei se risipește: ar fi fost bine să-l deschidă acasă, în tihnă, în lumina caldă a marchizei ei, cu toate amintirile și spiritele ei protectoare alături, dar nu e așa de rău nici să-l deschidă cât de repede posibil. Rupe eticheta și banda subțire de scotch pe care o folosise Anicika pentru a sigila pachetul. Asta îi ia ceva vreme, fiindcă nici mâinile și nici privirea nu o ajută prea mult. Dar nu renunță, se chinuiește până când cutia de carton se deschide, cu o mișcare bruscă, cu un fel de bucurie și nerăbdare, de parcă ar fi așteptat și ea, de multă vreme, să-și dezvăluie secretele, de parcă ar fi mustit, umflându-se de iubire și dor. Olga chicotește gândindu-se că, uite, până și cutia asta de carton știe ce e în inima ei. Soarbe dintr-o privire conținutul

Olga se apropie de clădirea autogării cu o strângere de inimă. Pachetul o s-o bucure și o s-o doară în egală măsură.

pachetului și se bucură ca un copil văzând chiar deasupra fotografiile așezate într-un mic tenculeț, legat cu o bandă de satin roz, frumoasă.

Cum s-a gândit ea, Anicika, să pună pozele deasupra, să le găsesc imediat! își spune, chinuindu-se în același timp să nu se bucure prea tare, să nu-și supere inima fragilă, care a trecut deja prin destule astăzi. Dar inima, ca inima, nu se lasă îmblânzită prea ușor. Olga simte cum, în ciuda eforturilor ei, o ia deja la galop numai zărind teancul de fotografii. Îl ridică și-l apropie de față, căci ochii n-o mai ajută de mult când e vorba de lucruri mici. Prima fotografie e cu băieții, iar Olga se hotărăște să desfacă repede nodul benzii de satin, să caute o poză cu Anicika, sigur trebuie să fi pus o poză în care e și ea. După ce reușește să elibereze teancul, pune fotografia de deasupra în cutie și tresare ca la apropierea furtunii când vede că, așa cum sperase, a doua fotografie o arată pe Anicika, alături de băieți, la intrarea unui parc.

Inima Olgăi își începe din nou cursa ei nebună către niciunde, iar ea simte că rămâne fără aer și că ochii i se umplu de lacrimi. Tot corpul ei parcă s-a hotărât să-și nege zăgazurile, să se reverse și să se împrăștie, ca și cum pielea nu l-ar mai încăpea, ca și cum lumea nu l-ar mai încăpea.

Olga nu știe cum o să ajungă acasă sau dacă o să mai ajungă vreodată, căci nici să respire, nici să meargă și nici măcar să se miște nu mai e în stare. Corpul ei nu vrea să o mai asculte în niciun fel, dar acum toate astea contează prea puțin, aproape deloc. Printre lacrimi, Olga o privește pe Anicika ei dragă și frumoasă, ca un înger, cu zâmbetul ei cald, care încălzește inima oricui și face să dispară orice supărare, cu mâinile ei elegante așezate protector pe umerii băieților, Anicika cea minunată, în centrul fotografiei, asta e tot ce-i trebuie pe lume, și în sufletul ei îi mulțumește cerului că a apucat, totuși, să o mai vadă o dată în viața asta.

Știe că Maria își petrece zilele aici ca într-o pustietate, căci puțini mai coboară la stația lor, iar de plecat, nu pleacă nimeni niciodată.

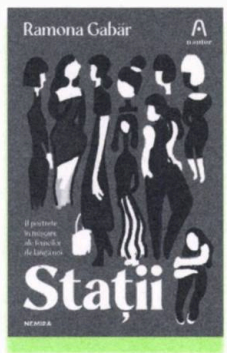

Stații, volumul din care face parte această povestire, este debutul în proză al Ramonei Gabăr și a apărut de curând în colecția *n'autor* a Editurii Nemira.

Ramona Gabăr (n. 1980) a contribuit la culegerea antropologică *Istorie la firul ierbii – documente sociale orale* (coord. de Zoltán Rostás și Sorin Stoica, Ed. Tritonic, 2003), a publicat sporadic texte în *Dilema veche* și *Dilemateca* și o povestire în *Iris Literary Journal*. **Sorina Vazelina**. E una jumătate designer grafic, un sfert ilustratoare și o pătrime autoare de benzi desenate.

ANA LETZNER e ilustratoare și designer. Pentru ea, ilustrația e o formă de căutare și dezvăluire și de aceea creează personaje care să-i exprime trăirile. Iubește ratonii și să se uite la anime-uri toată noaptea, iar când nu are ce face caută fonturi noi pentru diverse ocazii. O găsești pe instagram (@letzzzner) pentru ilustrații, soft memes și poze estetice cu mâncare.

Putem să trăim împreună în delirul ăsta împărțit

13 min.

Miza poeziei lui Florentin Popa a evoluat încet-încet dinspre *catharsis*, dinspre defulare, înspre împărtășire pur și simplu. E o formă de iubire asta și e foarte mișto.

IONUȚ DULĂMIȚĂ
text

ARHIVA PERSONALĂ A LUI FLORENTIN POPA, VLAD DRĂGOI
fotografii

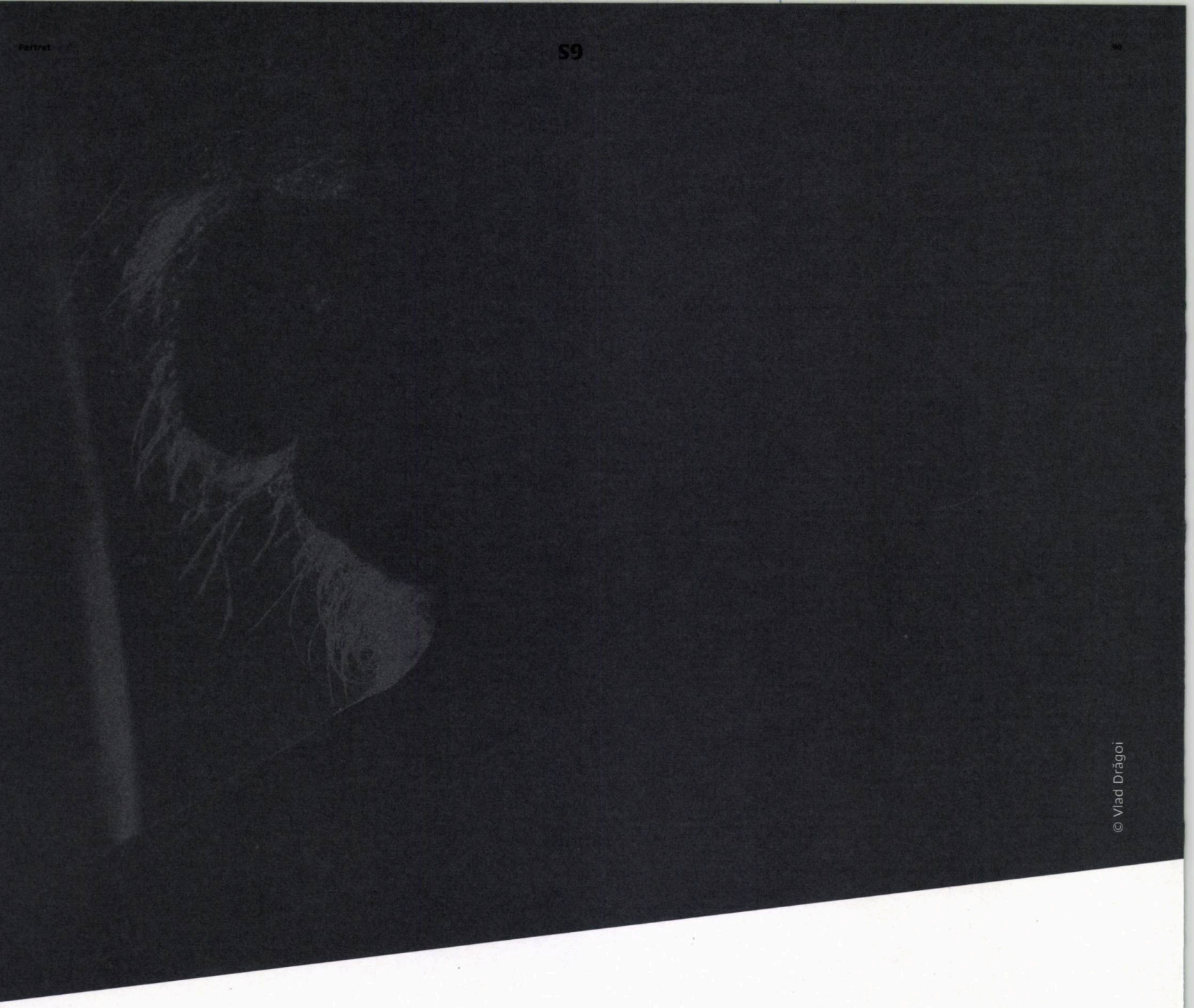

© Vlad Drăgoi

În 32 de ani, Florentin Popa a reparat calculatoare, a vândut *boardgame*-uri, a tradus din Martorii lui Iehova, a scos trei volume de poezie, a cântat într-o trupă de doom, a făcut muzică de unul singur la sintetizatoare, s-a autointitulat Korbea Pleatăneagră, a făcut meme militante și a scos, alături de prieteni, o revistă de popularizare a poeziei numită *Mafia Sonetelor*. Ca tot omul ajuns în Cluj, s-a angajat într-o companie de IT și s-a mutat într-un apartament din Florești, dar a continuat să facă poezie.

Anul ăsta i-a apărut la Editura OMG Publishing House cel mai nou volum, *Dezintegrare*, un delir superb unde găsești tripuri suprarealiste, erudiție ostentativă, deznădejde, aroganță, nostalgie, iubire, țâțe, multe referințe la tehnologie și la alte lumi, dispărute sau nu. Prin carte plutește o tristețe surdă, post-apocaliptică, dar optimismul se reculege din ironie, umor și tandrețe. Dragostea învinge, la fel ca-n *Interstellar*, și nu poți decât să te minunezi de cât de bine o dă Flo: „când mă întorc la ea la trei noaptea pe jos/ tot drumul dintre un turn de piatră și unul de sticlă/ o strâng la piept și îmi promit să nu fac greșelile voastre/ cel mai greu lucru pe care poți să îl faci e *acasă*".

L-am descusut puțin cu ocazia noii sale cărți. Am vorbit despre evoluția lui ca poet și ca om, despre lumile complementare pe care le îmbină în poezie și despre cât de frumoasă e lumea care s-a pierdut. Am transpus interviul la persoana întâi și l-am editat pentru claritate.

N-a existat un moment special în care să-mi dau seama că sunt poet. Am scris prima dată pe la 14 ani și apoi a fost *on and off* – sunt momente mari în care scriu și altele în care nu și e perfect OK. Prima dată am scris niște chestii cu rimă despre iubita pe care n-o avusesem până atunci. Nu mă simțeam neapărat poet, era mai degrabă o formă de jurnal.

Mediul *working class* în care am crescut (mama frezor, tata compresorist) nu m-a lăsat să mă iau foarte în serios sau să fiu melodramatic. Să fii melodramatic și abia apoi ironic e apanajul poeziei burgheze. Poezia muncitorească își refuză melodrama, e autoironică și nemiloasă. Primele poezii pe care le-am învățat erau din alea cu prostii, din folclorul urban, gen „dârla, dârla prin urzici, și tu, pizdă, ce mai zici? stau în cur și rod șorici".

Eu am început cu poezii de dragoste și mă uram un pic pentru asta. Ascundeam caietelul de matematică pe care le scriam, era o gingășie pe care nu mi-o permiteam des. *I was nerdy* și *kind of bullied*. Dacă nu știam să mă bat, aveam două șanse: să fug sau să răspund la mișto, să nu știe lumea la ce să se aștepte de la nebun. Răspundeam mereu la mișto, iar ironia mea vine de aici, este un mecanism defensiv.

Așa mi-am format două jumătăți. Una este liricoidă – *inimă, turtiță dulce*, cealaltă este nemiloasă, autoironică și nătângă, dar în același timp afabilă – un băiat de comitet care nu suportă zăhărelul. Spre finalul liceului am început să accept și să împac ambele laturi.

Ironia și umorul gros au fost un soi de *fitting in* și-mi plac. La început, eram mai puțin deschis către lume, iar asta cred că a imprimat o chestie destul de toxică în ceea ce scriam. Mă băteam ca rapperii. Nu eram atât de conectat la lumea literară, erau doar niște oameni de pe net față de care aveam un sentiment de rivalitate.

Eu am început cu poezii de dragoste și mă uram un pic pentru asta. Ascundeam caietelul de matematică pe care le scriam, era o gingășie pe care nu mi-o permiteam des. *I was nerdy* și *kind of bullied*. Dacă nu știam să mă bat, aveam două șanse: să fug sau să răspund la mișto, să nu știe lumea la ce să se aștepte de la nebun.

Asta se vede cel mai mult pe primul volum, *Trips, heroes & love songs* (2013). A contribuit și jobul de căcat pe care-l aveam. Abia mă mutasem în Cluj, aveam 21 de ani și lucram ca vânzător de *boardgames* la niște unguri, în mallul VIVO, unde se perindau zilnic mii de oameni. Luam minimul pe economie, plus niște bonusuri. Jobul ăsta mi-a mâncat un pic din nervi și din sănătate, am fost *overworked*.

Apoi am avut unul și mai șmecher: am tradus din *The Watchtower* și din alte reviste ale Martorilor lui Iehova, din engleză în română. Mă plătea un fost iehovist reformat care voia să-și demonstreze evidentul, și anume că Martorii lui Iehova sunt un cuib dement. Nu prea rupea engleza, așa că am tradus masiv pentru el, ca să vadă contradicțiile. După ce ești silit să traduci monoton și *mind numbing* ore în șir, vrei să-ți dai delirul în altă parte, să ai o descărcare cathartică. De asta primul volum e foarte *return to monkey, uga-buga, I do what I want* – acolo găseam extrem de multă libertate pe care nu prea o aveam altundeva.

După asta m-am mutat la o corporație, unde lucrez de șapte ani, și a fost mai bine. Jobul ăsta m-a ajutat să mă stabilizez financiar și apoi și pe scris. Lucrurile au devenit mai previzibile. S-a schimbat jobul, a crescut banul, am îmbătrânit, mi-am făcut prieteni, am pierdut prieteni, m-a lăsat gagica, mare dramă, am avut boală grea la stomac – am făcut peritonită, am crezut că mor drecu'.

După ce crezi că mori drecu', știi cum iese volumul? Nu mai e că lasă, că mâine. Sculat la trei dimineața și scris poezie, minim două pe săptămână, în juma de an a fost gata al doilea volum, *Efrafa*. Asta se întâmpla prin 2016.

Boala m-a făcut să trăiesc mai sănătos. Am slăbit și am încercat să mă deschid mai mult spre oameni. Am realizat că tindeam să fiu egoist. Erau prieteni care mă plăceau și eu nu dădeam așa de mult înapoi, eram așa, într-o stare nesimțitoare. Am învățat că dacă nu mă deschid, ori o să mă scotocesc eu până mă fut, ori o să mă scotocească alții și o să mi se pară agresiune.

Acum nu mi se pare neapărat că mă deschid greu și că e ceva criptic în scrisul meu. S-ar putea să mai fie, inconștient, un pic de pretenție intelectuală ostentativă, deși nu mai simt nevoia să compensez pentru nimic. Cred că am, mai degrabă, o obsesie pentru densitate, care a venit dintr-un răspăr cu ce citeam prin anii 2000. Atunci, formula minimalistă era la mare amploare. Intrai pe site-uri și erau efectiv trei cuvinte scrise foarte mare și *heart felt. You can relate to that poetry*, dar numai dacă ești în mijlocul ei, altfel e impenetrabilă prin *sparcity*. Și cred că ostentativ m-am îndreptat în direcția cealaltă.

În noua carte, după standardele mele, m-am mai calmat. Lumea se așteaptă la supraîncărcare și la referințe de la mine, dar în cartea asta chiar nu prea mai sunt atâtea. În *Dezintegrare*, ele compun o lume

complementară. Nu-mi place când poezia e super focalizată, când îți prezintă lumea printr-o gaură de cheie – poetul te forțează să te uiți doar în anumite camere, el deține controlul asupra perspectivei. Mi se pare un pic abuziv.

Cred că e *unfaithful* să livrez doar trăirea personală, pentru că atunci când simțim lucruri, nu le simțim într-o eprubetă. Când eu sunt supărat sau când merg nervos la un *date*, mai este și mirosul de pateu sau de covrigi, sau un om care se uită ciudat la mine, sau mai rău, niște tineri care zâmbesc și se pupă, fir-ar ai drecu', că pentru ei e o zi bună.

E o tehnică cinematică prin care augmentez realitatea mea personală cu alte bucăți din alte realități. Eu spun că sunt supărat că se senilizează tata, sau că mama îmbătrânește, sau că iubita a cam tăcut după sexul care n-a fost cel mai bun, sau dimpotrivă, că sexul a fost foarte bun, dar asta pe următorul volum – ideea e că pe tine poate să te doară în pulă de asta și eu te respect; așa că mă gândesc că e mai rezonabil să vezi și restul lumii, să vezi că atunci când tata se senilizase și eu eram trist, strada arăta în următorul fel, sau că ascultam muzica asta, sau că lumina soarelui cădea din unghiul ăsta, sau că plantele făceau asta după-amiaza.

Mi se pare o perspectivă mai sinceră cu lumea. E ca o imagine panoramică foarte largă, cu riscurile necesare: să pierzi atenția cititorului sau să *get sidetracked* din cauza referințelor, cum se simte în primul volum. Greșeala, sau poate virtutea mea, e că, atunci când torn, torn din toate. Când eram mic, au făcut odată ai mei cârnați și au pus un pic de cimbru în ei și-mi plăcea ce gust avea cimbrul, iar când ei au plecat două secunde, am băgat efectiv două borcane de cimbru pisat în cârnații ăia. Dacă îmi place ceva, am belit pula și a belit toată lumea pula, o să fie mult din acel ceva.

Nu citesc foarte mult. Nu am atâtea lecturi pe cât poate pare că am. Am citit totuși niște cărți, mi-am făcut lecturile serios în liceu, am citit și *Maitreyi*, am băut votcă cu Adria Cola, doar așa am putut să suport *Maitreyi*, oribilă carte, am dat la Litere, m-am lăsat după doi ani și m-am apucat să repar calculatoare în Ploiești, să mă împrietenesc cu florăresele. Asta a fost poate mai benefic pentru educația mea.

Lecturile mele sunt din alte domenii: citesc cu aceeași dezinvoltură și mersul trenurilor, și reviste de modă sau de aeromodelism, și ghiduri mecanice de strungărie. Jumate din ce citesc e *fucking* Wikipedia, nu noua carte a nu știu cui. Recent am aflat, de exemplu, despre *kynodesmē* – în Grecia antică, atleții erau goi și îi deranjau genitalele când alergau, așa că își legau de șolduri o ață ce făcea fundiță ca la balon în vârful pulii. **Dacă fac un vers cu *kynodesmē*, lumea o să zică ăsta l-a citit pe Homer, dar de fapt eu m-am uitat pe Wikipedia.**

Imaginează-ți că sunt un om normal, fără prea multe pasiuni în sfera literară, dar care e puțin enciclopedic și se amuză de căcaturi de care se împiedică și pe care, în loc să le posteze zilnic pe net ca să dezamorseze bomba, le scrie și le înghesuie undeva. Nu e ceva programatic, îmi rămân pur și simplu în minte. Nu dau referințe nici ironic, o fac mai degrabă ca pensionarii care postează mesaje frumoase pe grupuri. Ei când spun *bună dimineața la cafeluță*, o spun pe bune, nu ironic. Așa sunt și eu. Vreau doar să fac *sharing*. Am găsit și eu asta, poate vă place și vouă. Cum fac elevii silitori la școală: *doamna, doamna, am citit asta*. Ceilalți sunt gen *mai taci drecu'*, dar el e genuin entuziasmat.

Dezintegrare e cel mai deschis volum al meu. Mai deschis de atât nici nu cred că pot să fiu acum. La asta contribuie și faptul că sunt, probabil, în cea mai bună relație *ever*. Asta face cartea să fie senină, în ciuda pesimismului din titlu. Dragostea e un factor determinant în ce scriu, dar n-o s-o aclam în manieră directă, gen ah, sunt îndrăgostit din nou, e un curcubeu. Dar o să se vadă.

Confesiunea e una dintre mizele mele, dar nu la modul exhibiționist. **Declamările, narațiunea personală, biografismul mă obosesc. Miza la mine, în general, e mai degrabă sentimentul de comuniune.** O idee care mă bântuie de când eram mic e că noi, oamenii, vrem să nu murim și ce ne doare, dincolo de ego, e că atunci când murim, anumite senzații încetează să mai fie trăite sau experimentate. Așa că încerci să le transpui într-un format exterior ție. Dacă o faci grafic, e pictură, dacă o faci sonor, e muzică. Filmul, fiind o artă hiper multimedia, le întrunește cam pe toate și de asta e cam cea mai șmecheră formă de artă. Filmul, *at his best*, e ca și cum ai fi în capul cuiva și simți și vezi aproape tot ce simte și vede el.

Poezia poate să fie și ea așa, doar că nu prin căi atât de directe, mai mult prin ceea ce oamenii numesc *magie evocativă*: tu și cititorul trebuie să fiți *in the mood* și poate se întâmplă, poate nu. Nu e o chestie garantată,

O idee care mă bântuie de când eram mic e că noi, oamenii, vrem să nu murim și ce ne doare, dincolo de ego, e că atunci când murim, anumite senzații încetează să mai fie trăite sau experimentate. Așa că încerci să le transpui într-un format exterior ție.

dar merită încercată, pentru că are o economie a expresiei. Adică iei foaia asta și există o șansă – mică, dar reală – ca ceea ce citești să-ți bubuie-n cap ca un film de juma de oră, iar asta e uimitor.

Vreau să mor un pic mai puțin prin faptul că lucrurile pe care le-am îndrăgit sau le-am văzut sau le-am trăit există în forma asta, pe care o pot experimenta și alții. La mine, miza a evoluat încet-încet dinspre *catharsis*, dinspre defulare, înspre pur și simplu împărtășire. E zona asta neutră în care mie îmi place ceva și *you can have it*. Putem să trăim împreună în delirul ăsta împărțit, care e o formă de iubire până la urmă și e foarte mișto.

> În general, în ce scriu, mă întorc invariabil la familie și la prieteni și la chestiile apropiate, mai ales la locuri. Cele mai mișto locuri sunt alea pe care le descoperi, nu care îți sunt recomandate. Și în cele mai borâte locuri există frumusețe.
>
> 99

În general, în ce scriu, mă întorc invariabil la familie și la prieteni și la chestiile apropiate, mai ales la locuri. Cele mai mișto locuri sunt alea pe care le descoperi, nu care îți sunt recomandate. Și în cele mai borâte locuri există frumusețe. Eu m-am obișnuit cu frumusețea aia *otrăvită și tare*, cum ar spune Arghezi. M-am născut în Băicoi, despre ce pula mea vorbim? Și am stat în mare parte în Ploiești – o japiță de oraș care a ars de patru ori, a fost dărâmat de vreo două ori de cutremur, deci era clar că natura și oamenii nu voiau ca el să mai existe, dar el se încăpățânează să existe.

Cartierele alea muncitorești care au fost construite în anii '70, gen Ploiești Vest, sunt fascinante. Sunt liziere de pădure, cu cale ferată și vagoane surpate la margine și cu străzi ca Strada Transformatoarelor sau, preferata mea, Strada Tânărul Muncitor. Cum să nu iubești strada asta?

În *Dezintegrare* e la fel, nu e ceva negativ în sine. E pur și simplu o împăcare cu faptul că lumea, așa cum o știm, putrezește. Varianta înțeleaptă de a numi această putrezire e „transformare", pentru că o lume nouă se va crea perpetuu, dar e și un pic de nostalgie de *boomer* față de lumea aia care putrezește. Ce spun eu e că putrezește foarte frumos și că există o anumită serenitate în asta.

Îmi place foarte mult metafora școlii de sâmbătă sau duminică – mai știți voi când mergeam la școală când nu trebuia, fie ca să recuperăm, fie că era vreo olimpiadă, și rămâneam în ea și părea enormă și nenaturală, părăsită, părăginită, era un spațiu care nu mai era restrictiv, dar în același timp devenea mult mai a noastră? Pe mine mă făcea să mă duc prin toate colțurile, să o explorez, mă uitam cum e coloana asta, cum e ficusul ăla, mă întrebam cum ar fi să găsesc cataloagele și să mă cac pe ele, pentru că nu mai aveam treabă, nu mai trebuia să mă ascund pentru că am întârziat la oră.

Așa poți să te uiți și la lumea asta care a dispărut – e un spațiu care se dezagregă și pe care-l putem lua în stăpânire sau explora cu o naivitate copilărească. Asta e fascinația ruinelor: dacă ruinele n-ar fi găsite, n-ar însemna nimic. Dar sunt mereu oameni care văd ruinele și fac lucruri anapoda cu ele, după standardele ruinelor. Aleg să le locuiască, sau aleg să le sape. În niciun caz ruina nu ar vrea asta. Sunt sigur că Machu Picchu sau Piramidele n-ar vrea britanici să scoată din ele căcaturi și să le ducă la British Museum sau să le squatteze beduinii, dar totuși se întâmplă. Sunt forme de retrăit cu degradarea, cu dezintegrarea aia.

Ionuț Dulămiță e pictor & reporter. Stă în Drumul Taberei.

vineri

tresar – sunt uși trântite de curent în noapte
și o latență stranie în gesturile ei
pupile de polieten în păpuși sparte
foșnind sub pleoape când le-ntinzi pe spate

murmur de țurțuri sparți cu tâmplele, delay
și un refuz senzual, de satyagraha
în mâna dezlipită de pe gât și chei
– sunt tot ce-ți face inima să bată și nu vrei

sunt eu în noi, hina prelinsă-n maha
căușul-arcă, neo-omul de neon și-eoni
sunt apa dintre psy și boabe de la waha
synthuri FM de lăutari visând yamaha

sunt siluete-ncremenite în lumină pe balcon
clipe de claritate închise-n chist –
fluturi care au adormit în cloroform
extatici, înfășați în purpuri de fotoni

un bodhisattva ațipește trist
cu lintiță-nflorind în sticla evian
o mantră pe repeat în terminale ametist
cannot find path since it does not exist

cannot find path since it does not exist.

paragină

pierdut între mărăcinișurile și gardurile glisante, sanitare
între trotuarul surpat al cetății și dealurile verzi ca o ferigă
cu oțetari crescuți din rafie în loc de lei flancând intrarea

stă cel mai curat loc murdar și-abandonat pe care îl cunosc
un coridor sub arhitrave angulare de oțel, cu saci de nuci
și cărți pe care ploaia le-a topit ieșind prin pielea de valize

cu ghete-ncremenite în ciment, mușchii verzi scoțând
clopot de sporofit prin tălpi, printre șireturi, prin carâmb
cu apă ruginită, fulgi și praful care cade odată cu lumina

cu vrăbiile care se vor scălda în toate astea, în copăițe
rămase din mulajele industriale de chiuvete, cu furtunul
încă atârnând ca o branulă prin care se scurge var nestins

am văzut prea multe corpuri de animale lovite, aruncate
mereu pe margine și lăsate, destul cât să deprind că-ntâi
se va rări fix pielea dintre coaste, că prin locul cel mai

Din volumul *Dezintegrare*, OMG Publishing House, 2021

gingaș unde ai fi vrut să se lase mângâiate, unde pisicile
au blana moale și-n răspăr, unde porumbeii își țin puful
începe să le intre pentru prima dată putrezimea în trup

o-mpunsătură de suliță nevăzută; tot așa, prin spărturi
în burțile de cărămidă moale și poroasă voi putea să intru
ca un pagur în paragina de porțelan din corpul părăsit

al fabricii. urmez șina și cremaliera cu dinți rupți ai liniei
de asamblare și mângâi chingile de neopren ca niște
brațe trase pe roți și întărite-n gips și azbest scămoșat

mă închid în cuptorul cu creuzet ce toarce în tăcerea sălii
de parcă ar frige încă. și aștept explozia unui cub de soare
dar, deprivat senzorial, mi-aud doar inima cum bate-n gât

și trec în hala unde stalagmite de faianță explodează-n beznă
chiuvete și vase de toaletă, capiteluri fără de coloane
crapă și așteaptă: în capitalism și înserare la fel de târzii

tresar când calc și-alunec pe operculi de lumină sau tăind
cu mâna un fascicul în aerul de plexiglas; iar guguștiucii
râd dintre cuiburile lor de termopan și vată minerală

și mi-așez mâinile pe pervazul dinăuntru, numai dinți de cioburi
ca și cum m-aș uita la ploaie. și vântul începe să bată de sus
când privesc ferestre – și ferestrele privesc doar spre alte ferestre

rămân doar camerele negre chiar și sub lanterne – vestiare
incendiate, cu pensulele prinse în vopsea pietrificată
în care pătrund temător să nu deștept pe cineva/ceva

intru tot mai adânc, mai mult, mai speriat de fiecare dată
printre cotloane și oscioare, de parcă aș fi un altul care
s-a strecurat umblând în somn până-n inima mea.

„MIGRAȚIA E PARTE DIN CEEA CE NE FACE OAMENI”

6 min.

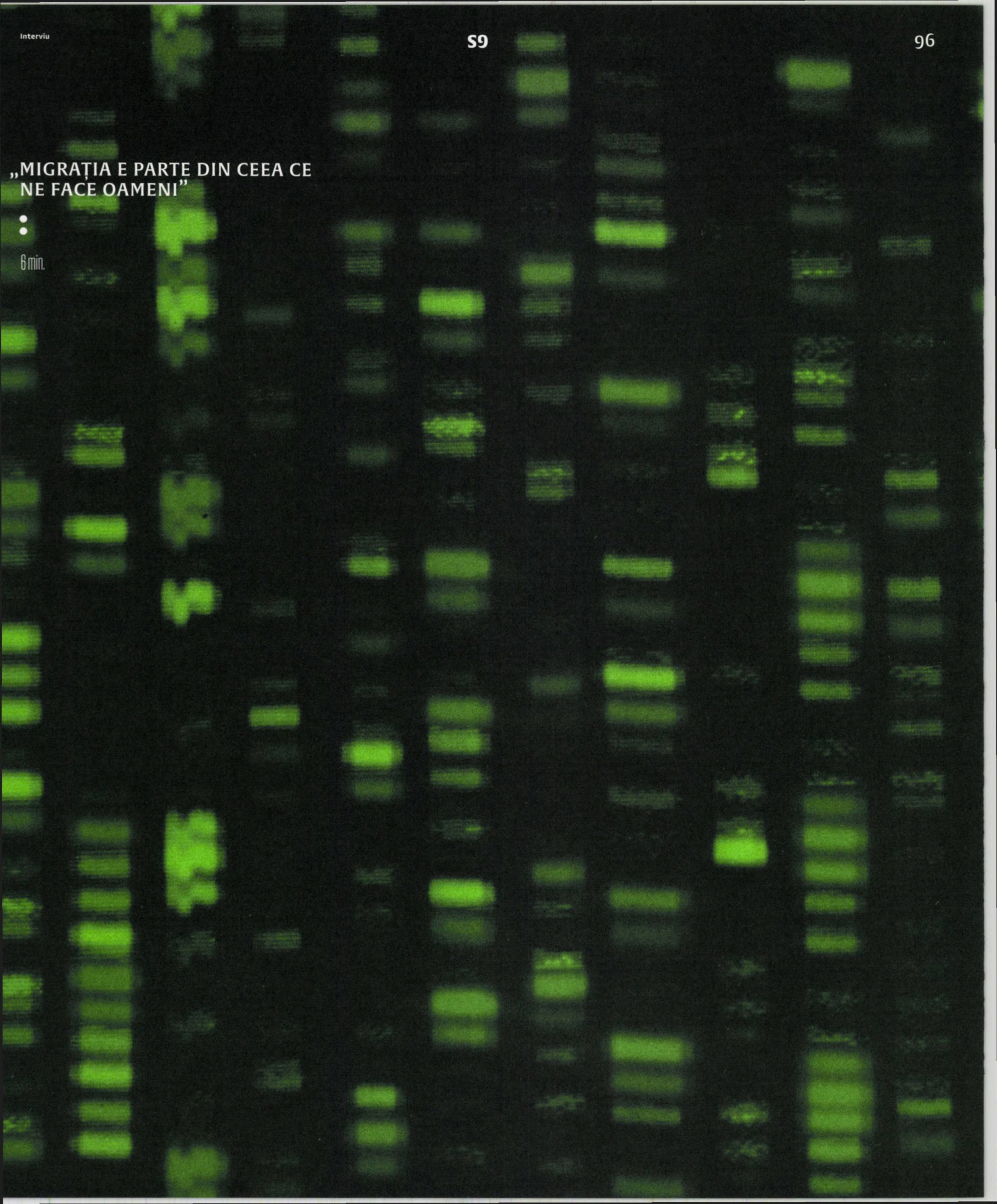

„Migrația e parte din ceea ce ne face oameni"

Un interviu cu Évelyne Heyer, specialistă în antropologie genetică și autoare a cărții *Odiseea genelor*, despre poveștile conținute de ADN-ul nostru.

VLAD ODOBESCU & IONUȚ SOCIU
interviu

O SECVENȚĂ ADN, RECONSTITUITĂ ÎN CADRUL HUMAN GENOME PROJECT. NATIONAL HUMAN GENOME RESEARCH INSTITUTE
ilustrație

Dacă aruncăm un ochi peste datele despre valurile recente de migrație, prejudecățile ni se risipesc pe loc, arată cercetătoarea în antropologie genetică Évelyne Heyer într-un capitol al cărții sale recente, *Odiseea genelor*. Aflăm, de exemplu, că cei mai mulți oameni migrează din țări din sud către alte țări din sud, că sensul migrației nu e întotdeauna dinspre cele mai sărace țări către cele mai bogate sau că nu există o legătură între excedentul demografic dintr-un loc și descreșterea din altă parte.

Migrația nu e doar despre căutarea imediată a bunăstării individului sau despre supraviețuirea sa, ci asigură, la scară largă, supraviețuirea biologică a populațiilor. Faptul că ne-am mișcat permanent pe parcursul istoriei ne-a îmbogățit genetic, ne-a făcut adaptabili și ne-a ajutat să stăpânim planeta, cu bune și cu rele. E bine să ne reamintim lucrurile astea azi, când naționalismul și rasismul par să renască în lume.

Cum ne mai putem afirma identitatea, când știm că suntem atât de asemănători din punct de vedere genetic? Ce lecții ne oferă genetica pentru a ne ajuta să construim un viitor mai bun? Am căutat câteva răspunsuri la Évelyne Heyer, a cărei carte a fost tradusă în 2021 în limba română.

© Astrid di Crollalanza, Flammarion

Cum a apărut și cum s-a transformat domeniul antropologiei genetice?

Antropologia genetică înseamnă studiul diversității și evoluției umane ce folosește ca instrument genetica. Această disciplină s-a dezvoltat puternic din 2000 încoace: cu date genetice în mari cantități și de o calitate ridicată, la nivel individual, cu o teorie dezvoltată, cu puterea de procesare a computerelor pentru a analiza datele. Principiul constă în compararea ADN-ului indivizilor pentru a urmări evoluția, migrația, selecția. Un nou instrument a fost adăugat recent: paleogenetica, în 2010. Oameni de știință inteligenți au dezvoltat modalități de extragere a ADN-ului din fosile, adică de la indivizi care au murit câteva secole sau zeci de mii de ani în urmă. Asta a completat comparația dintre indivizii de azi și cei care au trăit cu mult timp în urmă.

O mare parte din munca dumneavoastră de teren s-a concentrat mult pe urmărirea istoriei populațiilor din Asia Centrală și studierea populațiilor sub-sahariene pe baza ADN-ului. De ce sunt aceste părți ale lumii interesante din perspectivă genetică?

Aceste două zone au ceva în comun: au o diversitate mare de populații cu stiluri de viață diferite. În Asia Centrală se află populații de păstori nomazi și de fermieri. În Africa Centrală trăiesc deopotrivă vânători-culegători și fermieri. Astfel, acolo putem studia felurile în care diferite stiluri de viață influențează evoluția, migrația și diversitatea genetică. Pentru istoria populației, Africa Centrală este foarte importantă, deoarece acolo trăiesc unele dintre puținele populații umane care au rămas vânători-culegători. Asia Centrală se află la intersecția Eurasiei de Est și de Vest și a fost un loc prin care au trecut multe valuri de migrație.

În decursul istoriei, specia noastră s-a răspândit pe toată planeta, apoi oamenii au avut tendința de a migra din aproape-n aproape, căsătorindu-se la distanțe mici. Ca urmare, copiii locuiau în apropierea părinților. Testele de origine genetică demonstrează existența acestor două componente ale istoriei noastre: migrații și stabilitatea geografică. Fără stabilitate geografică, ne-ar fi imposibil să găsim adaptări genetice locale la un anumit mediu, precum adaptarea la altitudini mari a tibetanilor. Existența acestei caracteristici se datorează faptului că tibetanii au rămas să locuiască la altitudini mari timp de mai multe generații (mai multe mii de ani, după cum s-a estimat).

99

ÉVELYNE HEYER, *Odiseea genelor*

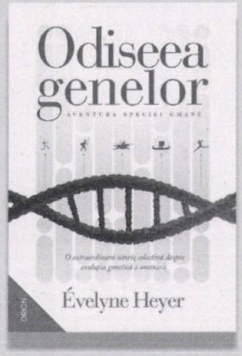

ÉVELYNE HEYER
Odiseea genelor (*L'odyssée des gènes*)
Editura Nemira (Colecția Orion), 2021
Traducere din limba franceză de Alunița Voiculescu

S9 **Cum ați descrie relația dintre diversitatea genetică umană și geografie?**

Diferențele genetice în rândul populației umane sunt scăzute, iar cea mai mare parte a diversității se găsește în interiorul populației: există doar un pic mai multe diferențe între un individ român și unul papuaș decât între doi indivizi români. Cu toate acestea, această mică diferență variază în funcție de geografie: cu cât strămoșii a doi indivizi sunt mai apropiați din punct de vedere geografic, cu atât mai multe similitudini genetice se găsesc între aceștia. Prin urmare, spunem că diferențele genetice urmăresc geografia.

Naționalitatea, cu toate simbolurile atașate la ea, e de obicei o parte importantă a identității cuiva. Genetica vine și ne spune că moștenirea noastră este mult mai complexă decât cine sunt părinții și bunicii noștri, limba pe care o vorbim și locul din care suntem. Cum ne putem construi identitatea în acest nou context? Trebuie să o reformulăm complet, sau doar să integrăm noile informații în „vechea" noastră identitate?

Identitatea este formată dintr-o pluralitate de identități. În funcție de context, poți alege să scoți în față una dintre aceste componente: a fi femeie, a fi om de știință, a fi european, a fi parizian etc. Nicio astfel de componentă nu este mai bună decât alta. Așa că cel mai bine e să integrezi noua informație, cum ar fi aceea că toți avem migranți între strămoși.

Cu câteva zile înainte de a vă trimite aceste întrebări, Emma Răducanu, o jucătoare de tenis britanică de 18 ani născută în Canada, cu tată român și mamă chinezoaică, a învins-o pe Leylah Fernandez, o jucătoare canadiană de 19 ani, cu tată ecuadorian și mamă filipineză, într-o foarte surprinzătoare finală a US Open. Ați spus că valurile de migrație actuale vor reduce diferențele genetice dintre populații și vor îmbogăți diferențele genetice din interiorul populațiilor. Vor crea asemenea amestecuri oameni „mai performanți"?

Sunt de părere că ceea ce face din cineva un campion nu este numai aptitudinea fizică, ci și antrenamentul, forța și concentrarea mentală. Dar știm, de asemenea, că „amestecul" din trecutul nostru a ajutat la adaptările din trecut și că atunci când populațiile rămân izolate – acest lucru nu este aproape niciodată cazul la oameni, dar poate fi găsit la animale –, acestea pierd diversitatea genetică, iar lucrul ăsta e rău pentru adaptarea și supraviețuirea lor.

Un capitol din *Odiseea genelor* este dedicat migrației, în special în contextul valurilor recente care au zguduit politica europeană și americană și au aprins dezbateri publice puternice. De ce în zilele noastre oamenii se tem încă de migranți, după ce întreaga noastră istorie a fost modelată de mișcările populației și după ce am obținut acces aproape nelimitat la informații despre „Celălalt"? Este această frică una naturală, sau este modelată doar de interese politice?

Cred că acest lucru se datorează în principal interesului politic. Este mai ușor să ai un țap ispășitor pentru o problemă socială decât să rezolvi acea problemă. Această reacție nu este rațională: toate studiile arată că migrația este un atu pentru o societate. De exemplu, aproximativ jumătate din noile companii din Germania și SUA au fost fondate de imigranți.

Discutăm multe despre mediu și efectele schimbărilor climatice. Există studii valabile cu privire la modul în care factorii de mediu ne pot afecta genele? Dacă da, în ce moduri?

Este dificil de știut, deoarece selecția durează mult. Există doar puține studii care leagă mediul și subfertilitatea în mod clar de unele gene.

Un articol recent în *The New Yorker* a susținut că retragerea universitarilor progresiști americani din dezbaterea despre implicațiile sociale ale geneticii, întrucât consideră că această știință este irelevantă sau chiar periculoasă în sine, lasă terenul deschis pentru conservatori și teoriile lor. Care este situația în mediul academic european?

Ce vă pot spune este că, în Franța, noile generații de universitari care se ocupă de științe umaniste sunt cu adevărat deschise discuțiilor despre genetică. Am fost invitată în mod regulat la ședințele de științe sociale pentru a vorbi despre ceea ce genetica ne spune și ce nu ne spune despre rasă. Și despre cum noile descoperiri din genetică ne ajută să demascăm rasismul.

De ce antropologia a ignorat multă vreme genetica și de ce au fost antropologii culturali împotriva geneticii?

Se tem de determinismul geneticii: ideea (falsă) că ceea ce face un individ se bazează pe structura sa genetică, nu pe cultura în care trăiește. Această esențializare se afla în centrul teoriei rasiste și a nazismului. Într-adevăr, au existat studii în genetică care încercau să demonstreze că religia, criminalitatea sau opinia politică sunt codificate în gene. Desigur, aceste lucruri sunt greșite! Un individ este 100% biologia sa și 100% cultura sa (educație, societate etc.).

Ce lecții principale ne spune istoria noastră genetică pentru un viitor mai bun?

Toți avem migranți printre strămoșii noștri, iar cei care vor avea descendenți trebuie să știe că printre ei vor fi migranți. Migrația e parte din ceea ce ne face oameni.

De ce migrăm? Bineînțeles că fiecare migrant care ajunge într-o țară nouă are propria poveste, însă poate că există o explicație universală pentru acest fenomen atemporal, pe lângă toate explicațiile circumstanțiale. La nivelul colectiv al unei întregi populații, răspunsul e simplu: migrațiile contribuie la diversitatea biologică. În lumea vie, în absența unei migrații, o populație închisă își va pierde diversitatea în decursul generațiilor – pierdere care nu va fi compensată decât de noutățile genetice produse prin mutații. Mutațiile au loc încontinuu și dețin un rol fundamental în cadrul evoluției, însă ele au mai degrabă o intensitate foarte redusă.

99

ÉVELYNE HEYER, *Odiseea genelor*

ÉVELYNE HEYER
Din 2005 este profesoară de antropologie genetică la Muzeul de Istorie Naturală din Paris. De-a lungul cercetărilor sale în rândul populațiilor din Asia și din Africa, a urmărit efectele culturii asupra evoluției genetice a speciei umane. Comisar științific la Muzeul Omului din 2013, a coordonat volumele *Une Belle Histoire de l'Homme* (Flammarion, 2015), *Nous et les autres* (La Découverte, 2017) și *On vient vraiment tous d'Afrique?* (Flammarion, 2019), ultimele două împreună cu istoricul Carole Reynaud-Paligot. Cea mai recentă carte a sa, *Odiseea genelor*, a apărut în Franța, în 2020.

Vlad Odobescu e reporter și căutător prin lumi mărunte. **Ionuț Socîu** e reporter. Îi plac trenurile, filmele cu spioni și literatura americană.

S9

ROBERT ANTONIAC, cunoscut ca Tim Dugan în social media, a absolvit departamentul de Fotografie și Imagine Dinamică din cadrul Universității Naționale de Arte București. E interesat de intersecția dintre fotografie și modă, imaginile lui sunt la granița dintre experimental și advertising. Lucrările sale au fost expuse la Mobius Gallery, MNAC, Switch Lab și Rezidența BRD Scena9.

SĂLAȘUL TAINIC AL REPARAȚIEI

15 min.

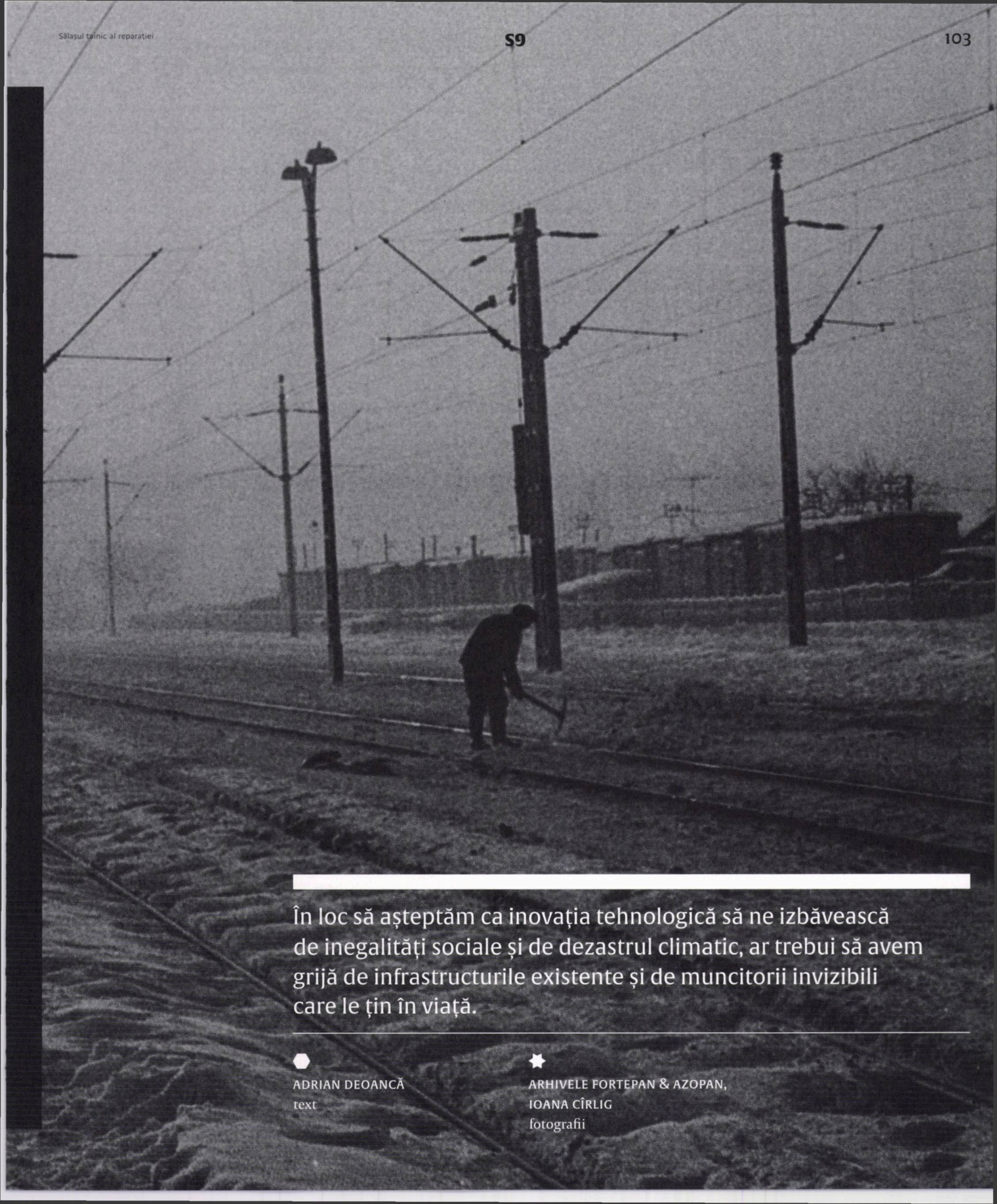

În loc să așteptăm ca inovația tehnologică să ne izbăvească de inegalități sociale și de dezastrul climatic, ar trebui să avem grijă de infrastructurile existente și de muncitorii invizibili care le țin în viață.

ADRIAN DEOANCĂ
text

ARHIVELE FORTEPAN & AZOPAN, IOANA CÎRLIG
fotografii

Sandu Achim *(un pseudonim)* a început să repare locomotive într-un depou al CFR în 1987, imediat după ce a absolvit liceul industrial feroviar. S-a angajat într-o slujbă manuală, dar calificată, ce promitea să-i deschidă calea spre promovare unui muncitor ambițios și priceput ca el. Sandu spera să urce pe treptele unui sistem public bazat pe senioritate, a cărui politică de cadre era să-și formeze oamenii la munca de jos din ateliere și apoi să îi promoveze. Doi ani mai târziu, tânărul muncitor se apropiase de visul de-a fi mecanic de locomotivă. Terminase școala de mecanici-ajutor, și nu mai avea mult până să-și împlinească visul de a lua în primire manetele unui tren de călători. Revoluția din decembrie 1989 l-a prins în armată. Când a sărbătorit fuga lui Ceaușescu cu colegii de pluton, Sandu nu avea cum să prevadă că vor urma transformări socio-economice care aveau să deraieze industria feroviară și să îi dea peste cap viața și cariera. N-a mai ajuns niciodată mecanic de locomotivă. A rămas încremenit în același post de reparator vreme de trei decenii și a trăit pe pielea lui declinul căilor ferate, al mașinilor pe care le îngrijea și al meseriei pentru care se calificase. Pe cât de românească în detalii, povestea lui Sandu și a CFR-ului e un simptom al unei mutații a capitalismului ce amenință infrastructurile publice și statutul celor care se ocupă de ele.

Dezastrul nu a venit imediat, deși semnele începuseră să se vadă devreme. Contracția producției industriale din primii ani de după Revoluție începuse deja să subțieze veniturile CFR-ului. Guvernul Văcăroiu plănuia un program de relansare economică susținută de stat, așa că declarase companiile strategice și regiile autonome de stat neprivatizabile pentru 30 de ani. Câtă vreme Guvernul pompa bani într-un CFR care acumula pierderi și datorii substanțiale, un loc de muncă la mentenanță la depou nu era de lepădat. Mulțumită sindicatului militant care îi reprezenta, ceferiștii ca Sandu câștigau încă binișor și făceau naveta gratuit cu trenul. În plus, condițiile grele de muncă industrială le permiteau să iasă la pensie mai devreme, aproape la aceeași vârstă ca minerii. Pe lângă salariul bun, Sandu avea și satisfacții personale. Îi plăcea să aibă grijă de mașinile industriale grele pentru care-și declamă și acum dragostea. Se mândrea că pune osul la siguranța circulației, un serviciu social vital, și se bucura de respectul colegilor și al șefilor în rândul cărora își căpătase o reputație de supermecanic.

Soarta lui Sandu și a colegilor lui ceferiști avea să vireze brusc înspre rău începând din 1998. În acel an, Guvernul CDR a început restructurarea CFR-ului la presiunea FMI-ului, care condiționa finanțarea deficitului României de „eficientizarea" marilor întreprinderi de stat. CFR, o companie până atunci integrată vertical, a fost divizată în așa fel încât serviciile de marfă, cele de călători, cele de administrare a infrastructurii și cele de reparații pentru locomotive și vagoane să revină unor firme diferite. Spargerea căii ferate l-a plimbat pe Sandu prin mai multe firme, fără ca el să-și schimbe vreodată postul sau locul de muncă. A ajuns, într-un final, la o firmă de reparații ce se ocupă de îngrijirea locomotivelor pentru CFR Călători.

Restructurarea ar fi trebuit să facă două lucruri. Pe de-o parte, era menită să spargă monopolul statului și să promoveze concurența în sectorul feroviar. Pe de altă parte, ar fi trebuit să responsabilizeze financiar noile firme, reducându-le dependența de bugetul de stat. Doar unul dintre țeluri s-a materializat. Firmele private au proliferat în ultimii douăzeci de ani, dar companiile de stat au rămas dependente de subvenții din ce în ce mai meschine. Acestora din urmă, restructurarea le-a redus sever fondurile pentru investiții în echipamente noi și în întreținerea celor existente. Asta a creat un cerc vicios care a dus la servicii mai proaste și, prin urmare, la venituri comerciale mai mici. Politicile de austeritate adoptate în contextul crizei financiare globale de la sfârșitul anilor 2000 au agravat dificultățile sectorului public. CFR Călători a trebuit să strângă și mai tare cureaua și a întârziat plățile pentru serviciile de întreținere a mașinilor. În 2013, societatea de reparații pentru care lucra Sandu a intrat în insolvență și n-a scăpat de probleme nici până în prezent.

Pe măsură ce vechile mașini îmbătrâneau, iar banii pentru înlocuirea lor lipseau, munca lui Sandu și a celorlalți muncitori însărcinați să țină locomotivele pe roți a crescut în importanță. În același timp, a devenit și mult mai grea. Subfinanțarea cronică a însemnat lipsuri de echipamente și achiziții de unelte ieftine și proaste. Fără scule adecvate și fără piese de schimb, tehnicienii de la mentenanță s-au trezit că trebuie să apeleze, din ce în ce mai frecvent, la improvizații. Oricât de ingenioase, cârpelile repetate sunt riscante și nesustenabile pe termen lung.

L-am cunoscut pe Sandu Achim în 2015, când studiam transformările politico-economice și culturale ale statului pentru lucrarea mea de doctorat în antropologie. Voiam să înțeleg, printre altele, cum se schimbaseră relațiile de muncă și practicile de reparații și cum se făcea că un sistem care merge prost și se strică des continua, totuși, să funcționeze. Imediat ce am trecut de poarta depoului, am început să aud povești

Pe măsură ce vechile mașini îmbătrâneau, iar banii pentru înlocuirea lor lipseau, munca lui Sandu și a celorlalți muncitori însărcinați să țină locomotivele pe roți a crescut în importanță. În același timp, a devenit și mult mai grea. Subfinanțarea cronică a însemnat lipsuri de echipamente și achiziții de unelte ieftine și proaste.

5153
CFR

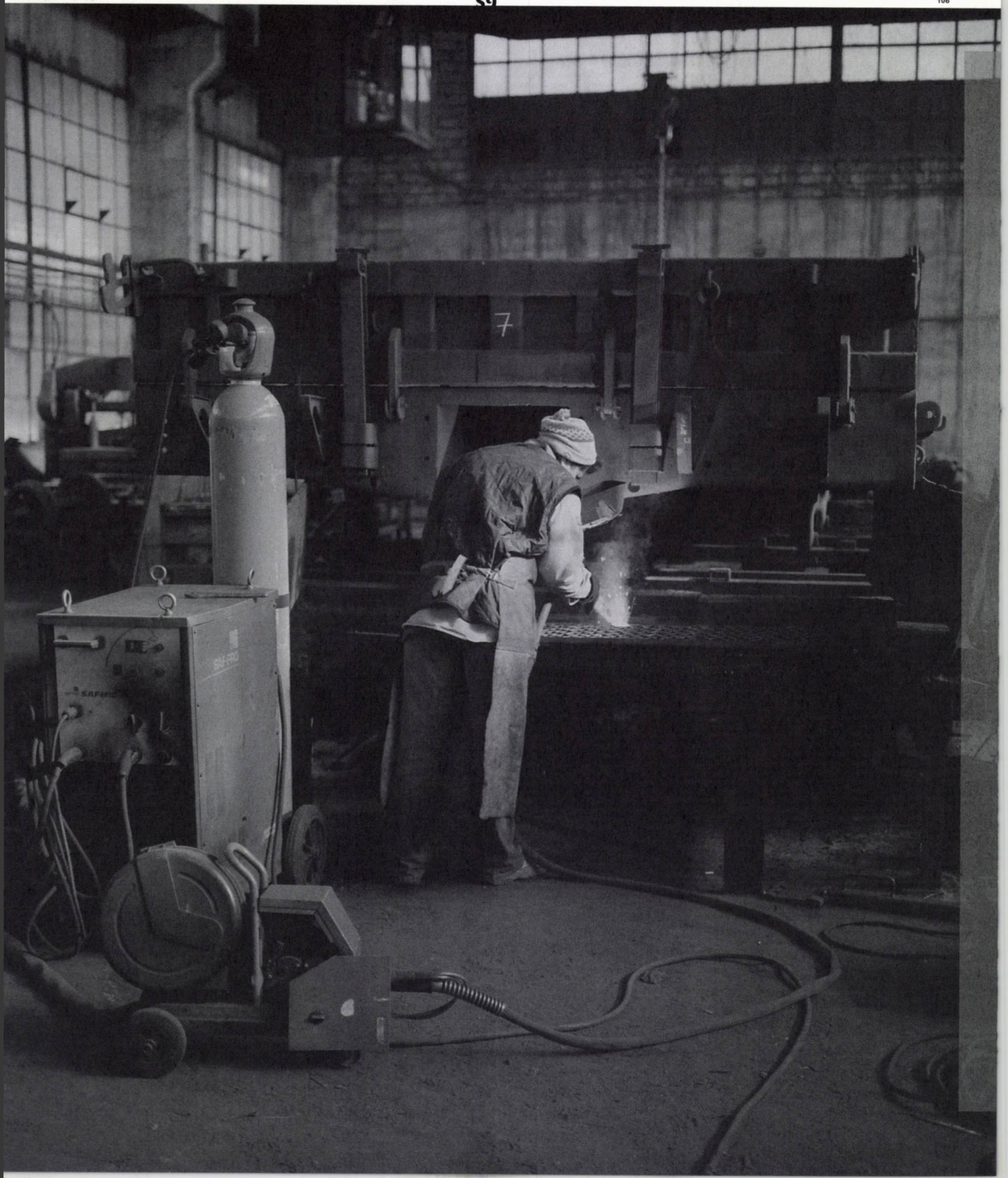
7

despre un electrician care mânca locomotivele pe pâine și căruia îi cereau toți sfatul. L-am urmat pe Sandu vreme de un an ca o umbră. Am notat în carnet tot ce făcea și ce spunea. Îi înmânam sculele pe care le cerea și le curățam după ce termina treaba. Am transpirat vara în căldura sufocantă din sala mașinilor și ne-au clănțănit dinții prin zăpadă iarna. Am benchetuit la grătare în atelier când era ziua cuiva, dar am fost acolo și în zilele de leafă, când muncitorii își citeau scârbiți fluturașii de salariu.

Sandu schimbase demult mândria pe deziluzie. Nu în mică parte pentru că importanța crescută a reparațiilor și condițiile precare de muncă nu s-au tradus și în beneficii pentru reparatori. Tăierile bugetare și insolvența făcuseră ca supermecanicul depoului să câștige puțin peste minimumul pe economie, după aproape 30 de ani de serviciu. Câștiga cu 200 de lei mai mult decât electricianul debutant care avea o lună de experiență. Ca o insultă în plus, munca lui Sandu și a tovarășilor lui a devenit nu doar mai grea și mai prost plătită, ci și mai abjectă. Cum proprietatea asupra spațiilor de lucru era incertă după valurile de fărâmițări și de transferuri cauzate de restructurare, iar fondurile pentru întreținere s-au volatilizat, nimeni nu s-a mai sinchisit de starea atelierelor, a canalelor de vizitare, a vestiarelor și a toaletelor de la depou. Discuțiile despre jegul și ruina din jur erau la fel de frecvente ca cele despre lipsa pieselor.

Condițiile proaste i-au făcut pe muncitori să abandoneze nava. Cei care ajunseseră la vârsta de pensionare anticipată și-au grăbit dosarul. Alții au plecat la muncă în străinătate, unde electricienii și mecanicii fac bani mai frumoși, și nu s-au mai întors niciodată în penuria, jegul și frigul de la depou. Din urmă nu vin mulți meseriași care să-i înlocuiască pe cei plecați. Școlile profesionale nu mai produc tineri calificați, iar cei care mai sunt în țară au puține motive să se angajeze la calea ferată. Cei doi tehnicieni mai tineri de 30 de ani de la depou mi-au povestit că prietenii lor îi iau adesea în derâdere pentru că lucrează la CFR. În atelierul de reparații a locomotivelor electrice a mai rămas o mână de oameni, majoritatea așteptând pensia, aidoma lui Sandu. Temându-se că nu și-ar găsi de lucru cu ușurință și nedorind să părăsească mașinăriile pe care le avea în grijă, Sandu s-a ținut tare pe poziții an după an. Dar n-a putut să reziste la nesfârșit. Până la urmă și-a dat demisia în 2018. Ultima picătură într-un pahar deja plin de umilințe a fost momentul în care șeful direct l-a insultat în față când i-a cerut socoteală pentru salariile mici și condițiile de muncă greu de îndurat. Și-a găsit de muncă la scurt timp, la o altă firmă de stat. Chiar dacă acum are o muncă mai bine plătită și mai curată, spune că îi lipsesc „fiarele alea nenorocite". Așa descriau reparatorii de la depou, cu un amestec de milă și dezgust, locomotivele hârtănite pe care le aveau în grijă.

Biografia ocupațională a lui Sandu Achim e o ilustrație de manual a degradării infrastructurilor publice și a devalorizării muncii manuale de mentenanță și reparații, antrenate de procesul de demantelare a statului social. După câteva decenii de capitalism feroce pe care l-au experimentat prin lentila restructurărilor făcute pe genunchi, a tăierilor bugetare, a salariilor de mizerie și a condițiilor de muncă deteriorate, tehnicienii de la reparații s-au trezit deposedați și de mândrie, și de materialele muncii.

Postsocialismul, observa sociologa Zsuzsa Gille într-un articol apărut în 2010 în jurnalul *Global Society*, e o condiție globală. Moartea socialismului de stat în Europa Centrală și de Est a lăsat lumea întreagă fără o alternativă la capitalism, așa cum prezicea sociologul Zygmunt Bauman în 1991 în jurnalul *The Political Quarterly*. Această lipsă de alternativă a permis capitalismului victorios să îmbrace cea mai extremă formă antisocială nu doar în România, Bulgaria sau Rusia, ci și în Statele Unite, Marea Britanie sau Vietnam. Infrastructurile publice au încasat cele mai dure lovituri din partea distrugerii creative dezlănțuite asupra statului și a sistemelor de bunăstare socială de ideologia neoliberală ridicată la rang de doxă și tradusă în politici publice.

Când Sandu s-a angajat la CFR, guvernanța infrastructurilor moderne se afla – atât în Estul comunist, cât și în Vestul capitalist – încă într-o fază pe care urbaniștii britanici Stephen Graham și Simon Marvin au definit-o în volumul *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition* (Routledge, 2001) drept „idealul infrastructural". În această etapă istorică, ce a durat de la mijlocul secolului al XIX-lea până în ultimele decenii ale secolului XX, infrastructurile erau integrate funcțional și erau gândite să fie universal accesibile și să servească bunăstării colective. Instituțional, idealul infrastructural s-a materializat în instituții centralizate, cum era cazul CFR-ului, care gestionau unitar diferitele părți funcționale ale infrastructurilor: producție, operare, mentenanță și reparare. În anii '70 și '80, CFR-ul comunist semăna, în organizare și funcții sociale, mult mai mult cu Deutsche Bahn sau cu British Rail decât cu varianta lui contemporană.

Graham și Marvin arată că, de la Margaret Thatcher și Ronald Reagan încoace, guvernanța neoliberală a declanșat faza curentă a modernității infrastructurale, una în care structurile centralizate ce au compus idealul infrastructural suferă un proces de „fragmentare", asemenea celui care a spart CFR-ul la sfârșitul anilor '90. Sistemele unitare de administrare au fost înlocuite treptat de regimuri de guvernanță mult mai diferențiate,

În atelierul de reparații a locomotivelor electrice a mai rămas o mână de oameni, majoritatea așteptând pensia, aidoma lui Sandu. Temându-se că nu și-ar găsi de lucru cu ușurință și nedorind să părăsească mașinăriile pe care le avea în grijă, Sandu s-a ținut tare pe poziții an după an. Dar n-a putut să reziste la nesfârșit.

care au desfăcut coordonarea funcțională a rețelelor infrastructurale și au introdus liberalizarea și privatizarea în unele dintre sectoarele cele mai avantajoase. Aceasta e viziunea pe care au adus-o în România și în celelalte țări ex-comuniste din Blocul Estic legiunile de consultanți și auditori ai Băncii Mondiale, FMI și Uniunii Europene. Dacă epoca idealului infrastructural a produs infrastructuri strâns conectate cu guvernanța de stat și cu drepturile cetățenești, fragmentarea neoliberală a contras rolul statului bunăstării. Pe măsură ce statul și-a lepădat pălăria socială pentru tichia de garant al pieței, marile sisteme de infrastructură s-au transformat din bunuri publice accesibile tuturor în bunuri și servicii comerciale destinate consumului diferențiat. Trenurile, încălzirea centralizată sau serviciile medicale erau pentru toți cetățenii. De autostrăzi, mașini personale, centrale de apartament și clinici private se bucură cei care și le permit.

Retragerea statului a diminuat radical calitatea și statutul serviciilor publice. Antropologa Krisztina Fehérváry nota, de exemplu, în volumul *Politics in Color and Concrete: Socialist Materialities and the Middle Class in Hungary* (Indiana University Press, 2013), că, odată cu reducerea subvențiilor de stat, spațiile publice s-au devalorizat masiv. Bunuri menite să servească tuturor au ajuns să fie asociate mai ales cu înfrânții tranziției la economia de piață. Devalorizarea simbolică și neglijarea s-au materializat rapid în calitatea scăzută a infrastructurilor publice. Calitatea din ce în ce mai slabă a serviciilor publice și eșecurile infrastructurale au ajuns să fie, pentru mulți, manifestări materiale și alegorii pentru disfuncționalitatea sistemului politic și administrativ și pentru incapacitatea statului de a asigura o minimă siguranță socială cetățenilor.

Exemplele acestor eșecuri materiale cu substrat politic abundă. Sistemul românesc de cale ferată e mai paradit ca niciodată. Un memoriu al Ministerului Transporturilor care a răsuflat în presă în 2018 concluziona că 65% din podurile feroviare sunt periculos de ruinate și că 72% din șinele de tren sunt într-atât de degradate încât necesită reparații capitale urgente. După unele calcule, recondiționarea rețelei feroviare ar putea dura decenii, având în vedere că în fiecare an se reabilitează în medie 12 kilometri de șină și ies din parametrii de funcțiune 350 de kilometri anual.

Când decenii la rând nu au fost bani de reparații, dezastrul pândește la fiecare joantă. „Degradarea severă" pe care raportul o pune pe seama imposibilității „derulării unor cicluri normale de mentenanță a infrastructurii" a condus, de exemplu, la prăbușirea podului feroviar din comuna brașoveană Budila, în 2018. Podul, care nu fusese consolidat și nici nu suferise reparații capitale de când fusese construit, a cedat apelor umflate de viitură ale râului Tărlung, la câteva minute după ce îl traversase un tren de pasageri. Ignorarea mentenanței a jucat un rol decisiv și în colapsul podului feroviar din comuna giurgiuveană Grădiștea în 2005. În astfel de condiții de precaritate generalizată, știrile ce anunță trenuri deraiate sau locomotive și vagoane care cedează pe șine sau sunt cuprinse de flăcări au devenit banale.

Avem să mulțumim doar hazardului și restricțiilor de viteză ce fac trenurile să ruleze cu viteze medii ca-n interbelic pentru faptul că eșecurile infrastructurale nu au devenit încă tragedii. Nu același lucru se poate spune despre sistemul de sănătate, în care se moare pe capete și nu doar de boală. Dezastrele din spitalele românești în contextul pandemic actual evidențiază dimensiunea fatală a infrastructurilor aflate ele însele în moarte clinică. Din noiembrie 2020 încoace, 38 de oameni au murit arși sau sufocați de fum în spitale din Neamț, Iași, București și Constanța. În celelalte opt incendii petrecute în aceeași perioadă, victimele au scăpat doar cu răni sau sperieturi.

Cauza primară, în majoritatea covârșitoare a acestor cazuri, au constituit-o creșterea capacității spitalelor și suprasolicitarea sistemelor vechi de electricitate în secțiile de terapie intensivă și neglijarea mentenanței aparatelor medicale. O problemă structurală ce va continua să producă nenorociri indiferent de cât de multe paturi noi de ATI vor reuși administrațiile spitalicești să cumpere la presiunea Guvernului. Ca noile tehnologii să-și facă treaba e nevoie ca cele vechi să le susțină. Or, infrastructurile trecutului, fie ele de transport, de sănătate sau de încălzire – a se vedea țevile făcute ciur ale rețelei de termoficare a Bucureștiului –, par să fie bune doar de călărit până crapă de tot.

Presupusul excepționalism al Estului postsocialist corupt se vede din plin și la case mult mai mari când vine vorba de ignorarea proceselor de mentenanță și de reparație. În 2018, amânarea lucrărilor de mentenanță a contribuit decisiv la colapsul viaductului Polcevera din orașul italian Genova. Tragedia care a omorât 43 de oameni a problematizat condiția precară a infrastructurilor la nivel global. Publicații ca *The Guardian* și *The Economist* au publicat atunci materiale ample în care avertizau asupra vulnerabilității podurilor din Europa, America și Asia și notau că investițiile în inspecțiile și reparațiile de rutină care ar fi putut preveni dezastre ca cel din Genova s-au redus substanțial de la criza din 2008 încoace. Într-o notă similară, *New York Review of Books* descria în termeni sumbri starea „înapoiată" a Statelor Unite la capitolul facilităților esențiale vieții moderne. Sub titlul „O țară ce se dărâmă", jurnalista Elizabeth Drew acuza „eșecul cvasitotal al instituțiilor politice de a investi în viitor", care i-a pricopsit pe americani cu „riscul de a fi pe un pod ce se prăbușește sau într-un tren ce zboară de pe șinele defecte sau cu țevi ruginite care transportă apa potabilă".

Pe măsură ce statul și-a lepădat pălăria socială pentru tichia de garant al pieței, marile sisteme de infrastructură s-au transformat din bunuri publice accesibile tuturor în bunuri și servicii comerciale destinate consumului diferențiat.

Ruinarea infrastructurilor și a serviciilor publice nu e un *bug*, ci un *feature* al capitalismului contemporan. Capitalismul care se pricepe foarte bine să producă lucruri noi și să inoveze tehnologii, dar e adesea catastrofic când vine vorba de întreținerea celor deja existente.

Atâta vreme cât lucrurile se strică sau ies din modă cu repeziciune, iar oamenii cumpără sau construiesc unele noi în locul celor pe care nu vor, nu știu sau nu au dreptul să le repare, ciclurile de producție și consum se accelerează. Odată cu ele, cresc randamentul capitalului și rata profitului, iar politicienii au panglici noi de tăiat în campaniile electorale. Distrugerea creativă accelerată ce presupune că tehnologiile și afacerile noi le aruncă în desuetudine sau le distrug complet pe cele vechi nu vine niciodată fără costuri sociale pe care oamenii le experimentează inegal.

Capitalismul e, așadar, în aceeași măsură generativ și degenerativ. Generează avere și bunăstare pentru cei puțini, dar în același timp produce sărăcie și precaritate pentru cei extrem de mulți, subminează viața socială colectivă în multe părți ale Globului, sleiește resursele naturale și devastează mediul înconjurător. În cazul podurilor feroviare prăbușite din România, de suferit au avut mai ales zecile de mii de călători care circulau lunar pe cele două rute. În lipsa trenului, aceștia au rămas la mâna rechinilor din transportul auto. Poreclite „coșciuge pe roți" în jargonul navetiștilor, microbuzele private nu sunt doar mai nesigure, ci și mult mai scumpe decât călătoriile cu trenul. La fel, autobuzele praf, RADET-ul pe butuci sau coma spitalelor de stat sunt mai degrabă probleme ale oamenilor din blocurile din Berceni decât ale locuitorilor de vile din Străulești sau Pipera.

Fetișizarea inovației pare să fie răspunsul principal la inegalitățile sociale și la criza climatică. „Inovația", arată cercetătorii americani Andrew Russell și Lee Vinsel, e un concept mai modest și neutru moral decât ideea de „progres" care ne permite să ne înfruptăm din realizările epocii *high-tech* fără ca petrecerea să ne fie stricată de pretenții de avans social și moral. Nu e de mirare că locurile unde clasele creative sunt la putere sunt și printre cele mai inegale. Dacă aveți dubii, ajunge să dați o raită prin San Francisco, New York, Londra sau chiar Cluj.

Obsesia inovației își arată fața și când e vorba de inversat externalitățile exceselor capitalismului. Documentarul *Ice on Fire* (2019), regizat de Leila Conners, despre modalitățile prin care putem reduce și inversa schimbările climatice e un exemplu revelator. În prima jumătate a filmului, naratorul Leonardo diCaprio ne explică în detaliu cât de tare o s-o belim în curând dacă nu abandonăm combustibilii fosili. *Spoiler alert*: foarte tare! Soluțiile vin în partea a doua și nu, nici vorbă de descreștere economică ori de metode de gestionare mai eficientă și mai echitabilă a resurselor. Panaceul promovat de intervievați – oameni de știință și antreprenori ce îmbină conștiința climatică cu profitul – îl reprezintă tehnologiile verzi. Ar urma să fim salvați de noile metode tehnice de exploatare a resurselor regenerabile de energie și instalațiilor ce sug excesul de carbon din atmosferă.

Tehnologiile noi ce ne promit mântuirea de blestemul muncii și de transformările climatice sunt o consolare slabă dacă infrastructurile vieții colective continuă să se năruiască în ritmul actual. Până instalațiile de capturare a carbonului vor ajunge să opereze pe scară largă, infrastructurile degradate vor înghiți din ce în ce mai mult beton și oțel – materiale produse de unele dintre cele mai poluatoare industrii la nivel global – ca să fie reparate sau reconstruite când se dărâmă.

Din ce în ce mai multe voci critice se ridică împotriva ideii că inovația tehnologică propusă de capitaliștii „verzi" din Europa și din SUA e unica soluție la problemele prezentului. Printre acestea se numără universitari ca Russell și Vinsel, care au pus bazele rețelei globale de cercetare *The Maintainers*, care investighează formele de muncă și expertiză ce țin în funcțiune lumea construită. Aceștia insistă că, pentru cei mai mulți dintre noi, e infinit mai important ce se petrece după efervescența inovației. Asta pentru că munca aceea aparent banală de mentenanță și de reparație care pune osul la funcționarea infrastructurilor, a corpurilor și a relațiilor noastre sociale are un impact mult mai mare asupra vieților noastre cotidiene decât majoritatea inovațiilor tehnologice.

Dacă am reuși să ne concentrăm atenția pe infrastructură și pe lucrurile care deja există, în loc să ne punem speranța oarbă doar în fantasmele

Din ce în ce mai multe voci critice se ridică împotriva ideii că inovația tehnologică propusă de capitaliștii «verzi» din Europa și din SUA e unica soluție la problemele prezentului.

Adrian Deoancă e antropolog și predă despre ruinare și reparații la Universitatea București. În restul timpului, studiază capitalismul contemporan prin lentila construcțiilor, deșeurilor și infrastructurilor.

pieței și ale capitalismului axat pe inovație, am fi în stare să conștientizăm fragilitatea sistemelor materiale pe care se bazează viața noastră colectivă. Mai devreme sau mai târziu, betonul din blocurile în care locuim și din podurile pe care le traversăm se crapă, șinele de oțel pe care călătorim cu trenul se corodează, țevile care ne alimentează cu apă și căldură se fisurează și pocnesc, echipamentele medicale dau chix, iar bunurile noastre de consum se învechesc și se strică. Partea proastă e că practicile noastre economice și sociale în capitalismul târziu accelerează și ignoră simultan procesele de distrugere.

Plecând de la premisa entropiei accelerate, vom putea să ne amintim că vulnerabilitatea nu devine mereu tragedie mulțumită celor însărcinați cu mentenanța și cu reparațiile. Cu alte cuvinte, că bunul mers al vieții moderne depinde de muncă. Ideea că valoarea derivă în principal din muncă în capitalism vine de la Karl Marx. În primul volum din *Capitalul*, Marx a folosit fraza „sălașul tainic al producției" ca să descrie modul în care ideologia potrivit căreia valoarea bunurilor derivă din tranzacționarea lor camuflează condițiile în care mărfurile sunt produse.

Dată fiind tendința de a privilegia munca de producție, explicația marxiană a mistificării procesului social de producție nu era menită să ilumineze prea multe despre cum mașinăriile și infrastructurile productive sunt ținute în viață. A fost nevoie de intervenția gânditoarelor marxiste de inspirație feministă, cu a lor insistență pe activitățile reproductive ale oamenilor, ce includ domenii teoretic non-productive, cum sunt curățenia și îngrijirea, adesea îndeplinite fără remunerație de femei, ca să realizăm că există și un sălaș tainic al reparațiilor.

În sălașul tainic al reparației își fac veacul Sandu Achim, colegii lui de la depou și milioane de alți muncitori de mentenanță și reparații. O forță de muncă adesea invizibilă, compusă din angajați plătiți prost, care sunt forțați de împrejurări să spere că improvizațiile vor ține încă o dată și încă o dată. Pandemia de COVID-19 i-a adus doar temporar sub reflector pe așa-numiții muncitori esențiali, cei care nu au parte de luxul muncii de acasă, pentru că au fost nevoiți să ne asigure nouă, celorlalți, bunăstarea. Ca să avem o șansă să reparăm inegalitățile sociale și mediul înconjurător, trebuie să ne întreținem și să ne reparăm infrastructurile colective. Și ca să putem face asta, trebuie să ne reparăm și reparatorii.

Acest text e inspirat de manuscrisul lucrării de doctorat *End of the Line: State Infrastructure, Material Ruin, and Precarious Labor along Romanian Railroads* susținută în 2020 la University of Michigan.

VLAD ODOBESCU
text

ANDREI MĂCEȘANU
infografic

CE CONȚINE COȘUL MINIM AL UNEI FAMILII DIN ROMÂNIA?

4 min.

UN ROMÂN CARE LUCREAZĂ PENTRU SALARIUL MINIM PE ECONOMIE ÎȘI POATE ACOPERI DOAR JUMĂTATE DIN CHELTUIELILE ESENȚIALE DINTR-O LUNĂ.

O spun datele Institutului Național de Statistică de anul trecut, înaintea unor scumpiri la multe produse de bază. Potrivit unei legi ce a intrat în vigoare pe 17 august 2020, salariul minim ar trebui calculat în funcție de ***coșul minim pentru un trai decent***, a cărui valoare era estimată atunci la **2.600 de lei** pentru o persoană singură.

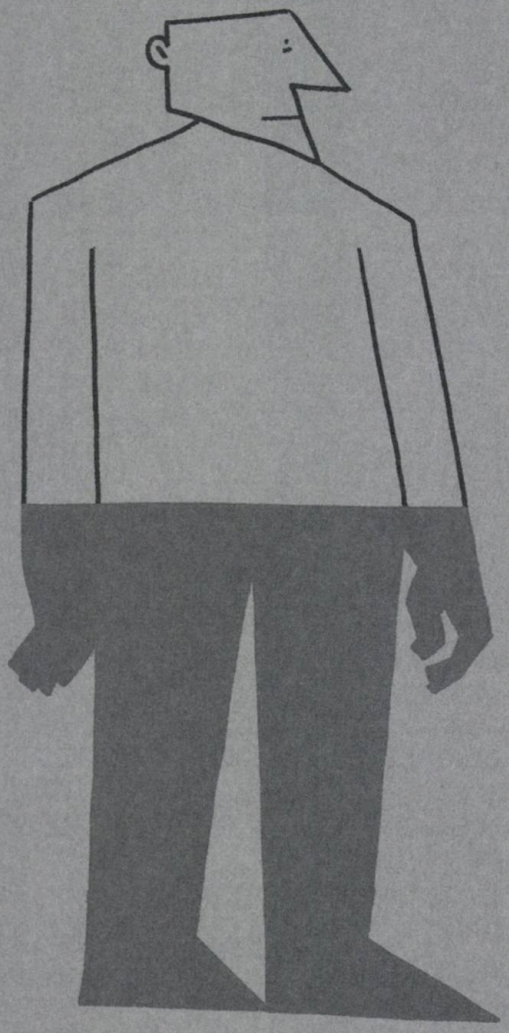

O familie cu doi copii ar avea nevoie de **7.000 de lei** pe lună, sumă din care i-ar rămâne și **630 de lei** pentru economii, arată calculele Guvernului de la momentul respectiv.

O familie cu doi copii ar cheltui în medie aproximativ **1.700 de lei** pentru alimente și produse de igienă, alți **2.500 de lei** pentru dotarea locuinței și **800 de lei** pentru educație, cultură și vacanțe.

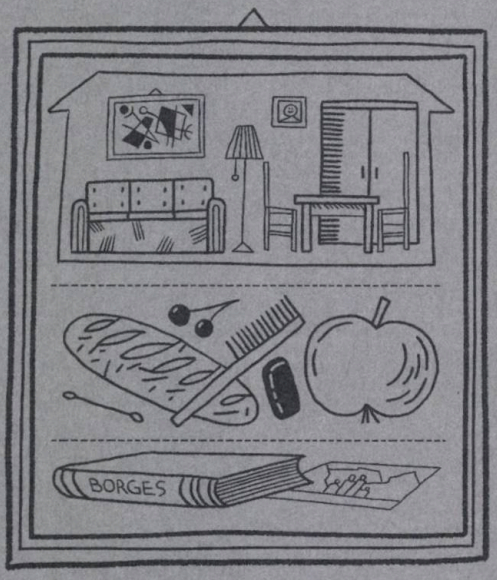

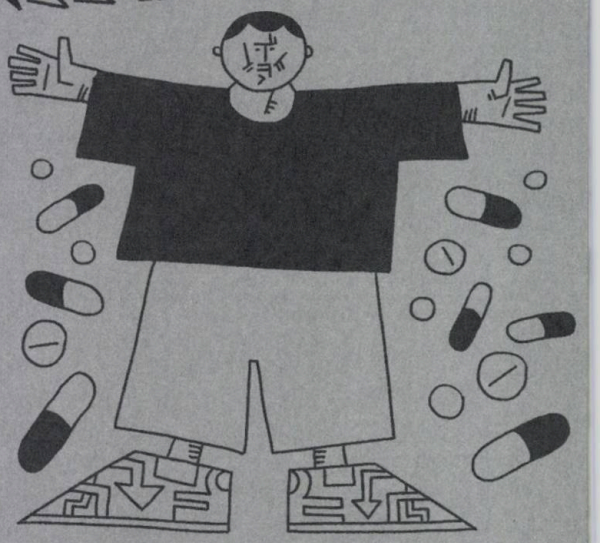

Pentru sănătate, îmbrăcăminte și încălțăminte ar trebui să aloce **780** de lei.

Coșul minim de consum pentru un trai decent, introdus ca anexă la Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 217/2000, e calculat pentru o familie alcătuită din **doi adulți salariați**, de **35–45 de ani**, și **doi copii în întreținere**, de **12–14 ani** și, respectiv, **8–10 ani**. Găsiți lista completă în anexa Legii 174 din 14 august 2020.

0,61 kg de gemuri și dulcețuri
6,72 kg de mere
5,82 kg de banane
2,67 kg de carne de porc
1,94 kg de carne de vită
3,5 kg de carne de pui și de curcan
1,04 kg de salam și de parizer
0,84 kg de mușchi file
0,72 kg de crenvurști
0,26 kg de pateu
1,78 kg de pește

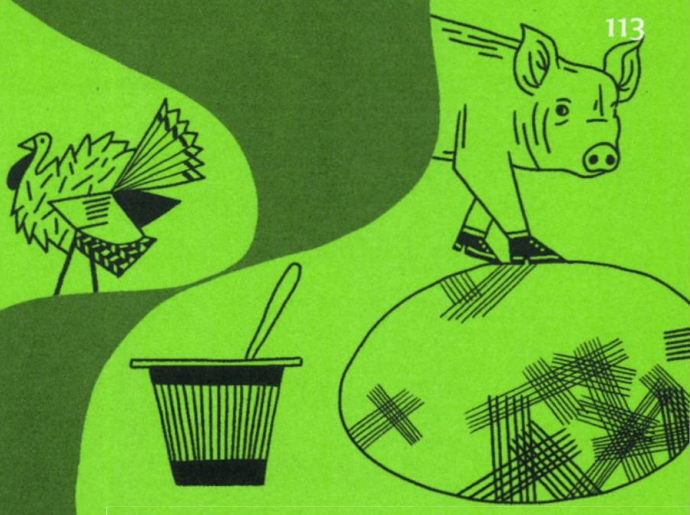

MÂNCARE

3,54 kg de făină
11,87 kg de pâine
3,24 kg de paste
2,9 kg de orez
9,16 kg de cartofi
10 kg de roșii
4,28 kg de varză
1,83 kg de fasole
5,38 kg de ceapă
1,5 kg de murături

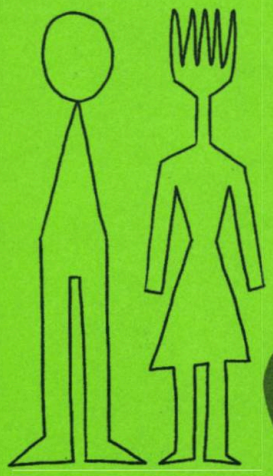

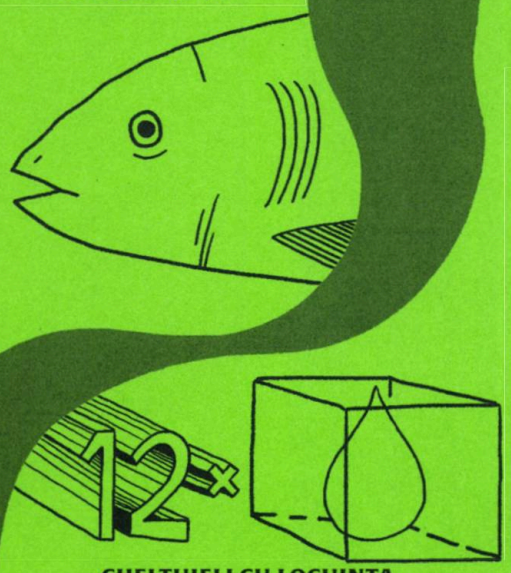

8,59 litri de lapte
5,3 litri de iaurt
0,83 litri de smântână
0,49 kg de unt
2,54 kg de brânză de oaie sau de capră
1,9 kg de brânză de vacă
1,34 kg de caşcaval
3,06 kg de ouă
2,08 litri de ulei de floarea-soarelui
0,98 litri de ulei de măsline

CHELTUIELI CU LOCUINȚA

12,2 metri cubi de apă
3,21 kg de detergent de rufe
1,05 litri de detergent de vase
0,33 litri de detergent pentru geamuri, podele etc.
3 bureți de vase
4 abonamente de telefonie mobilă
Câte 4 bilete la teatru, cinema și muzeu, odată la 3 luni
2 cărți

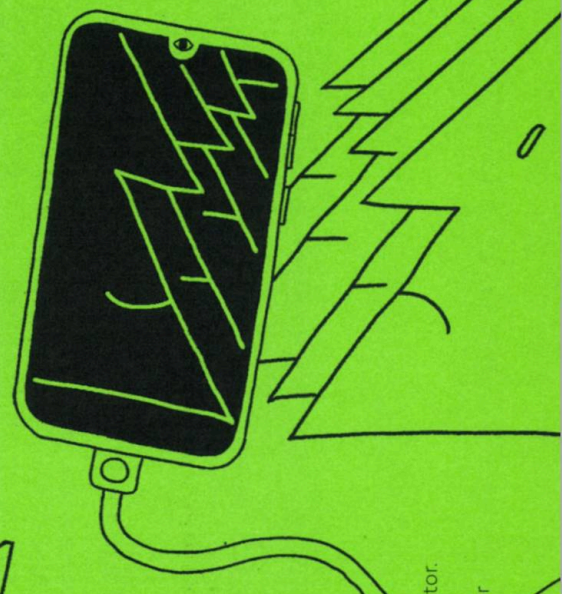

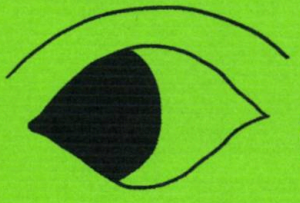

2,18 kg de dulciuri
2,25 kg de zahăr
0,65 kg de miere
0,18 litri de oțet
90,94 litri de apă îmbuteliată
0,15 kg de ceai
0,42 kg de cafea

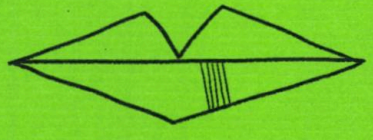

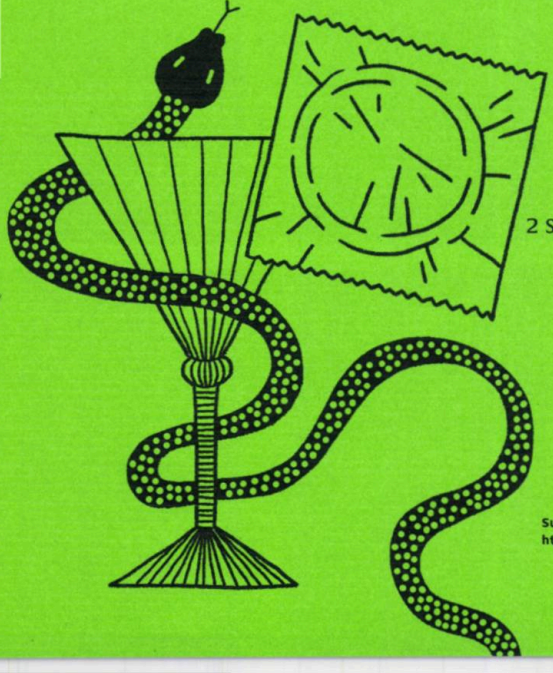

ÎNGRIJIREA SĂNĂTĂȚII

30 de prezervative
2 seturi de analize de bază pentru fiecare adult la fiecare 3 ani
1 vacanță pe an
11 vizite la cafenea sau la restaurant pe an

Sursa:
http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/229146

Andrei Măceșanu e designer grafic și ilustrator. Când nu desenează, cântă la tobe și citește BD-uri. **Vlad Odobescu** e reporter și căutător prin lumi mărunte.

MODUL DE SUPRAVIEȚUIRE

10 min.

Uneori, supraviețuirea n-are nimic eroic. E o perseverență lipsită de eroism, care adesea n-arată nicicum.

IRINA DUMITRESCU
text

ANDREI NICOLESCU
ilustrație

Iac pe o plajă din Creta și citesc o carte despre supraviețuire. Autorul, Laurence Gonzales, e un jurnalist fascinat de genul ăla de dezastre care se-ntâmplă o dată-n viață, precum și de oamenii care le supraviețuiesc. Avioane se prăbușesc prin jungle. Ambarcațiuni se fac bucăți în mijlocul oceanului. Plimbări lejere pe timp de zi se termină teribil de prost, când munții își arată forța ucigașă. Oameni rămân fără mâncare, sunt urmăriți de urși, își pierd mințile și se aruncă în ape infestate de rechini, unde-și găsesc moartea.

Jurnalistul, el însuși un aventurier, încearcă să înțeleagă de ce unii oameni supraviețuiesc acestor circumstanțe, chiar dacă majoritatea mor. Ține parțial de noroc, recunoaște el rapid. Dacă e să cazi dintr-un avion, șansele să aterizezi pe ceva moale n-au mare legătură cu caracterul tău sau cu abilitățile de supraviețuire în sălbăticie. Dar ce se-ntâmplă după aia? Ce faci, odată ce te trezești prins în centură de un scaun care nu mai e atașat de un avion, cu insecte tropicale care încearcă să-și depună ouăle sub pielea ta?

În timp ce citesc, nu pot să nu mă întreb de ce oamenii vor să riște atât de mult când nu-i obligă nimeni. Îmi spun că n-o să fac niciodată ceva într-atât de interesant încât să ajung într-o carte ca asta. Sunt convinsă că nu m-aș număra printre supraviețuitori. Dacă m-aș trezi într-o junglă sau pe un vârf de munte, fără apă și fără mâncare, cu degetele de la picioare degerate sau ronțăite de reptile, aș găsi cea mai apropiată peșteră și aș aluneca ușor înspre somn. Toată siguranța mea provine dintr-o crasă lipsă de spirit de aventură.

În timp ce citesc cartea pe plajă, virusul care ne bântuie de un an și jumătate mutează într-o formă mai rapidă, mai eficientă, alunecând letal dintr-o suflare în alta.

Într-o zi, îmi ridic ochii din micul dejun de pe terasa hotelului și văd un cer adumbrit de cărbune. Știu că Grecia arde de ceva vreme, dar acum, în sfârșit, pot să și miros asta. Iau o gură de cafea și încerc să-mi dau seama dacă fumul vine de pe continent sau de pe insulă, să mă prind dacă între mine și foc se află o mare sau dacă flăcările se insinuează în spatele meu.

În săptămânile dinaintea concediului, am văzut cum ploile torențiale au ridicat nivelul râurilor din apropiere de casa mea din Germania. Orașele învecinate au fost șterse de pe suprafața pământului de inundații-fulger. Autostrăzile s-au topit sub apă, mașinile s-au preschimbat în plute fără voie. Pe noi ne-a cruțat dezastrul la milimetru. Odată ce perioadele cu cea mai rea vreme s-au încheiat, m-am dus să mă plimb pe lângă Rinul care clipocea blând la marginea trotuarului, cu câțiva metri mai sus decât ar fi trebuit să fie. Pe lângă mine a trecut un copac plutind.

Cartea despre exemple extreme de supraviețuire mă împiedică să reflectez la cât de aproape a fost dezastrul în tot acest timp, călcându-mă, practic, pe degetele de la picioare.

Citesc că supraviețuitorii situațiilor extreme au câteva calități în comun. Își păstrează calmul. Fac un plan și, dacă mai sunt și alți oameni în pericol, supraviețuitorii preiau conducerea grupului. Oamenii cărora li se face profilul în cartea mea cred cu tărie că vor trăi, dar, în același timp, în mod paradoxal, par și să accepte posibilitatea morții. Când se confruntă cu obstacole – când cad pe o pantă înghețată și-și rup piciorul, de pildă, sau când rămân fără apă –, supraviețuitorii continuă să încerce să ajungă într-un loc sigur sau se luptă să reziste îndeajuns de mult cât să fie salvați.

Poate că nu e de mirare că Gonzales îi înfățișează într-atât de eroic pe bărbații și femeile ale căror aventuri le descrie. Pare logic că indivizii cu cele mai puternice spirite sunt și cei care fac cale-ntoarsă ca să-și spună povestea. Cu toate astea, mă întreb câți oameni cu încrederea și prezența de spirit potrivite se numără printre morți.

Oricât de mult mi-ar plăcea cartea, e ceva la genul ăsta de supraviețuire ce mă frapează drept limitat. Supraviețuirea pe care o cunosc eu se simte altfel. E înceată și tăcută și răbdătoare. E o perseverență lipsită de eroism, care adesea n-arată nicicum. Când mă gândesc la momentele din viața mea în care am supraviețuit unei situații dificile, n-a fost pentru că am avut sânge rece sau am fost hotărâtă, nici pentru că am crezut cu tărie că voi răzbate. Speranța n-a jucat niciun rol în rezistența mea. Am supraviețuit pentru că nu mi-a dat prin cap că ar mai exista vreo altă variantă.

Primăvara dinaintea concediului meu. Până-n momentul ăsta, toți cei dragi mie au supraviețuit unui an de pandemie, dar asta nu înseamnă că nu e niciunul în pericol. La Toronto, maică-mea, care și-a făcut demult din frică tovarăș de drum, și-a petrecut anul adâncindu-se din ce în ce mai mult în ea. A început cu groaza de a-și părăsi apartamentul: timp de cinci săptămâni, a mâncat conserve și nici măcar nu s-a aventurat până în holul blocului. În schimb, s-a uitat la știri toată ziua, urmărind cifrele, uitându-se la linia infectărilor care urca în grafic. Setată pe a supraviețui ciumei, pare să fi renunțat la a trăi.

Acum, de fiecare dată când iau telefonul ca s-o sun, mă tem de ce o să aud de la capătul celălalt al firului. Vocea îi sună altfel, câteodată agitată, câteodată complet lipsită de afect. E adeseori în spital, convinsă că are un atac de cord. Pentru mine și pentru medici sună a atacuri de anxietate. Dar la spital se simte în siguranță, ca și cum cineva are grijă de ea, chit că grija asta o ajută doar în anumite limite. Îi fac toate analizele pe care le au la dispoziție, iar analizele nu găsesc nimic în neregulă. După fiecare telefon, îmi petrec ziua plângând, complet secătuită de energie. O sun doar o dată pe săptămână, pentru că mai trebuie să și muncesc și mă gândesc că nu pot să irosesc mai mult de o zi pe săptămână jelind.

Tot primăvara asta, unul dintre cei mai vechi prieteni ai mei se internează în spital, pentru că durerile de stomac pe care le are de un an tot nu-i trec. În două săptămâni urmează să i se nască primul copil și vrea să fie îndeajuns de puternic cât să-și susțină soția și să aibă grijă de fiica lui. Iese din spital cu o cameră de chimioterapie în piept, o pungă de colostomie atașată la o stomă din stomac și un diagnostic de cancer în stadiul patru. Copilul se naște în același spital, câteva săptămâni mai târziu, dar el n-are voie să-l țină în brațe.

Mă sună uneori când e la spital, plictisit de așteptarea lungă pentru chimioterapie. Câteodată e furios: pe doctorul care i-a ignorat plângerile repetate, pe nedreptatea pe care i-a făcut-o viața, pe singurătatea pe care-o simte când vede că viețile prietenilor lui revin la normal, pe măsură ce se relaxează restricțiile provocate de COVID. El n-o să se bucure de nicio astfel de eliberare, cel puțin nu prea curând. În același timp, e fermecat de fiica lui, care e sănătoasă, trandafirie și zdravănă. Scrie poezii, poezii superbe, și mi le trimite în manuscris ograf.

Vorbim deschis despre faptul că s-ar putea să fie pe moarte. Nu știu dacă va supraviețui bolii, dar, între timp, pare mai viu decât l-am văzut de ani de zile.

Aceasta e primăvara în care mă hotărăsc că am nevoie de terapeut. N-am crezut niciodată că terapia e vreo rușine, dar nici n-am simțit vreodată că am nevoie de așa ceva. Părea că mă descurc îndeajuns de bine să supraviețuiesc pe cont propriu.

După câteva ședințe, îi povestesc terapeutului o amintire din copilărie care lui i se pare remarcabilă, deși mie nu. Are loc în Israel, în timpul primei revolte palestiniene. Eu am cinci sau șase ani, iar familia mea locuiește într-un centru de asimilare a imigranților, pe malul Mediteranei. Vin singură pe jos de la școală în fiecare zi, iar drumul mă poartă pe malul mării. Cu toate astea, nu calc pe nisip. Părinții mei mi-au povestit despre o femeie care și-a întins prosopul pe plajă, s-a așezat și a fost făcută praf și pulbere. Sunt prea mică să știu prea multe, dar știu că sub nicio formă n-am voie să ies de pe asfalt.

La început mă surprinde că terapeutul meu tot aduce în discuție imaginea unei fetițe care se duce singură spre casă și evită plaja, pentru că s-ar putea să fie o bombă îngropată în ea. La urma urmei, mi-am petrecut majoritatea vieții minunându-mă de cât am fost de norocoasă: n-am făcut niciodată foamea, n-am fost la închisoare niciodată, nu m-au atins violența sau dezastrele naturale. Nu mă gândesc că ceva atât de mic precum o plimbare zilnică pe jos până acasă ar fi putut să lase urme. Pe măsură ce continuăm să vorbim în lunile care vin, îmi dau seama că, deși n-am trăit niciodată o criză care să-mi amenințe viața, sunt tot timpul în modul de supraviețuire. Mi-e greu să mă bucur chiar și de cele mai fericite momente. La nivel de superstiție, sunt convinsă că dacă ești prea fericit inviți dezastrul.

Mă gândesc la Israel și-mi dau seama că deși nu am întâlnit niciodată o calamitate majoră, fantoma uneia m-a însoțit mai toată viața.

Îmi amintesc că mă uitam la apusurile magnifice care pictau cerul deasupra Mediteranei în fiecare seară, în apartamentul nostru, unde așteptam singură până se întorceau părinții mei de la muncă. Probabil că le-am văzut și de pe plajă, dar n-am nicio amintire în sensul ăsta. În amintirile mele, apusurile sunt întotdeauna mărginite de o fereastră.

În adolescență, am citit un roman despre un naufragiat ce-și păstrează mințile întregi amintindu-și toate poeziile pe care fusese obligat să le învețe pe dinafară în copilărie. Nu știu de ce, dar ajunge să mă obsedeze ideea că într-o zi mă voi regăsi într-o singurătate dureroasă și nu voi reuși să supraviețuiesc pentru că n-am învățat pe dinafară nicio poezie. Încep să remediez neajunsul repetând poezii care-mi atrag atenția, până când reușesc să le recit fără probleme. Nu sunt selectivă. Lordul Byron ajunge în selecție, laolaltă cu niște poeți din Liverpool din anii 1960, precum și versuri absurde de Lewis Carroll și Edward Lear. Nu mi-e clar ce alinare îmi va aduce „Huhurezul și pisica" pe o insulă pustie, dar am pus-o la păstrare pentru orice eventualitate.

Peste ani, vizitez închisoarea de la Sighet și îngheț în încăperea dedicată poeziilor scrise în încarcerare. Mă uit la o carte de poezie franțuzească scrisă cu cerneală făcută din poame. Aflu că deținuții compuneau poezii și le transmiteau în codul Morse dintr-o celulă în alta. Într-o vitrină se află ceva ce arată ca o bucată albă de tifon. Când mă apropii de ea, văd pe ea litere scrise cu ață albă. Adulația care se naște în încăperea asta mă va însoți pe parcursul următoarelor două decenii, precum un prieten care te alină sau o cheie secretă.

În ciuda îndoielilor mele, cartea despre dezastre îmi rezervă o surpriză. Gonzales găsește ceva neașteptat în mărturiile supraviețuitorilor. La un moment dat, pe parcursul aventurilor lor, adesea când trebuie să se împace cu ideea că sunt aproape sigur sortiți morții în sălbăticie, acești bărbați și aceste femei încep să-i conștientizeze frumusețea. Un bărbat în derivă pe o plută vede chipul lui Dumnezeu în valurile care-l înconjoară, în mișcările grațioase ale peștilor, într-un curcubeu glorios. O femeie rămasă fără apă pe o barcă de salvare admiră stelele de deasupra ei. O altă femeie, singura supraviețuitoare a unui avion prăbușit, își face timp să se bucure de un scăldat într-o piscină naturală pe munte.

Nu mă gândesc că ceva atât de mic precum o plimbare zilnică pe jos până acasă ar fi putut să lase urme. Pe măsură ce continuăm să vorbim în lunile care vin, îmi dau seama că, deși n-am trăit niciodată o criză care să-mi amenințe viața, sunt tot timpul în modul de supraviețuire. Mi-e greu să mă bucur chiar și de cele mai fericite momente. La nivel de superstiție, sunt convinsă că dacă ești prea fericit inviți dezastrul.

Poți să continui să ignori durerea în situațiile astea și poți chiar să supraviețuiești, dar, la un moment dat, îți dai seama că nu e același lucru cu a trăi.

Nu știu dacă frumusețea îi ajută pe oamenii ăștia să supraviețuiască. Nu-s convinsă că are vreo însemnătate. Supraviețuirea, încep să bănuiesc, necesită o doză de fantezie. Ignori faptul că ești rănit și continui. Poate că funcționează dacă trebuie să cobori un munte sau să ieși dintr-o junglă. Însă, în majoritatea cazurilor, rănile sunt ascunse sub piele și nu e nicio barcă de salvare pe drum. Poți să continui să ignori durerea în situațiile astea și poți chiar să supraviețuiești, dar, la un moment dat, îți dai seama că nu e același lucru cu a trăi.

Frumusețea e altceva, mai ales când e de tipul celei care se nuanțează-n adulație. Mă gândesc că ceea ce trăiesc supraviețuitorii ăia nu e doar un peisaj spectaculos, ci și ceva înrudit cu adevărul. Adevărul are o vitalitate de alt ordin.

În spatele hotelului nostru din Creta se află un deal. Într-o zi, soțul meu hotărăște că ar fi o idee bună să-l urcăm într-o dimineață, îndeajuns de devreme încât să vedem cum răsare soarele. Mă întreabă dacă vreau să merg cu el și cu fiul nostru, știind că probabil răspunsul va fi negativ. Mă hotărăsc să-mi depășesc nevoia de siguranță și confort măcar de data asta și să accept.

Cât timp încă e întuneric ne legăm șireturile, traversăm strada principală pustie și începem să urcăm dealul la pas. La început sunt încrezătoare, entuziastă, dar pe măsură ce continuăm să urcăm, dealul se transformă într-un munte sub tălpile mele. Ce-mi amintesc în clipa asta din cartea despre supraviețuire sunt greșelile prostești pe care le fac oamenii când se duc în natură și cât de rapid se poate transforma o drumeție într-o catastrofă. Încep să mă doară genunchii și vreascurile uscate îmi străpung pielea de pe genunchi. Încerc să țin șirul punctelor de reper pe măsură ce urcăm, ceea ce n-are niciun sens, pentru că majoritatea pietrelor și a boschetelor arată la fel. La un moment dat, fac greșeala de a mă uita în urmă și-mi dau seama că va fi mult mai greu să cobor decât să urc. Mă tot gândesc că am urcat îndeajuns de sus cât să vedem cum răsare soarele, dar soțul meu tot observă încă un loc, un pic mai sus, de unde priveliștea va fi și mai frumoasă. Pare că vrea să urcăm până sus de tot.

Mă închipui fracturându-mi o gleznă pe un deal din Creta, apoi murind de deshidratare înainte de a putea fi salvată. Mă închipui întinsă în patul nostru de la hotel și dormind. Știu că prețul alegerii mele a fost să nu mă plâng, așa că urc în continuare și nu zic nimic.

Până ajungem îndeajuns de sus, soarele abia începe să răsară deasupra munților de peste golf. Un disc de bronz încadrat de o dungă roșie dezvăluie încet satinul întunecat, pestriț, al apei de sub el. Apoi, în timp ce soarele își revarsă aurul peste mare, lumea începe să se preschimbe în albastru. De unde stăm noi și privim, vedem satul din care am venit, precum și întinderea vastă de lanțuri muntoase din jurul nostru.

Coborâm prin altă parte, prin plantațiile de măslini învecinate. Pare o cale mai ușoară, dar nu e. Solul fărâmicios ne alunecă sub picioare și e nevoie de toată concentrarea de care suntem capabili ca să rămânem pe verticală. La un moment dat cad, tare, iar durerea-mi ajunge până-n gât. Sunt atât de șocată, încât nu pot să mă mișc minute în șir. Un pic mai târziu, ne acostează o haită de câini de pază, care se smucesc în lanțuri ca să ne anunțe că nu suntem doriți acolo. Dar pe măsură ce coborâm panta, frica mea e înlocuită de entuziasm. N-a fost un deal deosebit de mare, văd de la poalele lui, dar a-l urca pe tot mi-a părut mare lucru.

Când ajungem, în cele din urmă, la hotel și ne scoatem hainele, văd că am o tăietură pe coapsă și sub piele începe să se adune sângele. Pentru tot restul excursiei, văd cum rana se mărește și se întunecă, cu un pic de mândrie. E cea mai mare vânătaie pe care-am avut-o vreodată, de culoarea cerului înainte de răsărit.

Traducere din limba engleză de Ioana Pelehatăi

Irina Dumitrescu e eseistă și profesoară de literatură medievală la Universitatea din Bonn. Scrie despre dans, cultura culinară, valoarea literaturii în timpuri grele și experiența exilului. **Andrei Nicolescu** e artist vizual. Îl găsiți pe andreinicolescu.com.

S9

MARIA DIMANCEA este o ilustratoare și animatoare din București. A obținut licența în Arte grafice la Universitatea Națională de Arte și un masterat în regie de film de animație la Universitatea de Teatru și Film „I.L. Caragiale".

Își găsește inspirația din cărți și din tablourile lui Henri Rousseau, David Hockney și Gaugain.

2 min.

Invadatorii

OANA PAULA POPA
text

RECOLNAT (ANR–11–INBS–0004), MANUEL CABALLER, 2015
fotografie

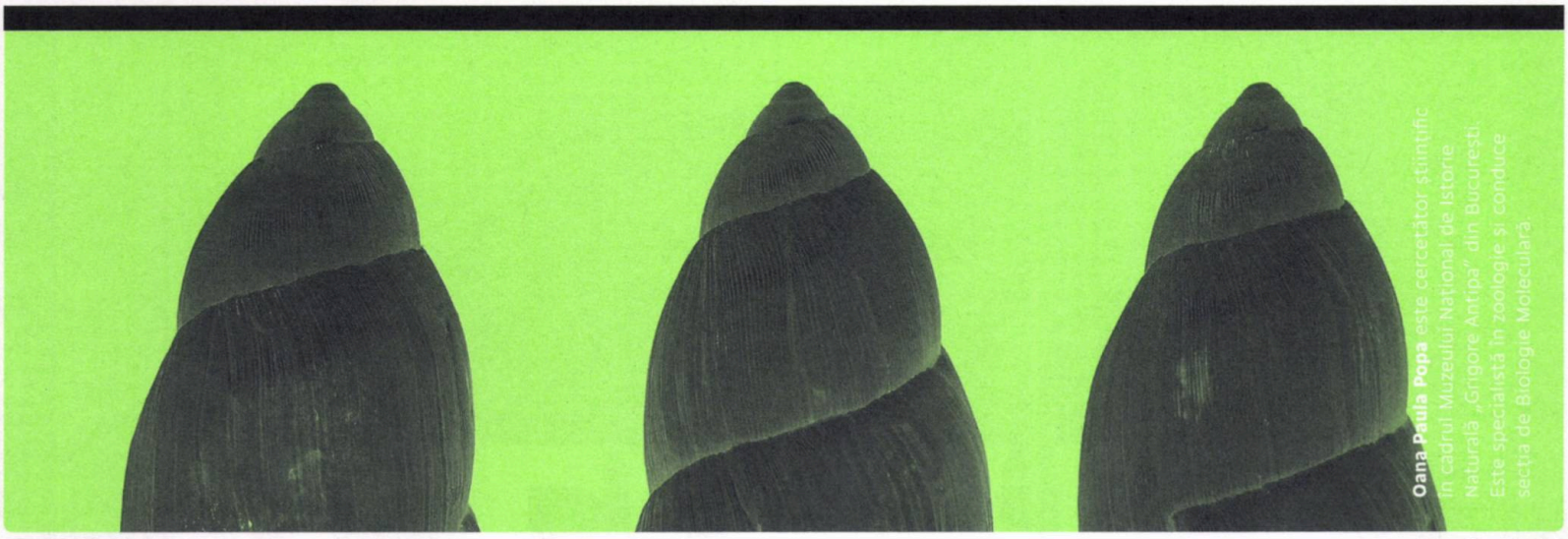

Oana Paula Popa este cercetător științific în cadrul Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa" din București. Este specialistă în zoologie și conduce secția de Biologie Moleculară

Speciile invazive de plante și de animale sunt o amenințare la fel de importantă pentru ecosistemele invadate precum schimbările climatice, susțin biologii. Acestea pot cauza haos într-un habitat aflat într-o stare bună, într-un timp relativ scurt.

E vorba de specii care ajung în afara ariei obișnuite de răspândire și care au un impact negativ asupra altor organisme și asupra mediului înconjurător per ansamblu. Ele pot cauza o gamă largă de probleme și, pentru a ne face o idee, voi enumera câteva dintre ele: pot modifica habitatele și pot consuma resursele destinate speciilor native; pot prăda sau parazita speciile native care sunt total neajutorate în fața lor, pentru că neavând împreună un trecut evolutiv nu se pot apăra în fața noilor paraziți; pot concura pentru hrană, pentru lumină, pentru zone de cuibărit sau pentru gazde cu speciile native sau pot funcționa ca vectori ai unor boli cu care speciile indigene nu au mai venit în contact. Responsabil de răspândirea speciilor străine este doar omul, catalogat drept „cel mai de succes invadator din istoria biologică a planetei".

Introducerile de specii dintr-un habitat în altul pot fi voite sau accidentale.

În ultimii 200 de ani a crescut exponențial numărul speciilor transportate prin intervenția omului: în California, spre exemplu, se stabilește o specie străină la fiecare 60 de zile, iar în Hawaii ritmul este mult mai accelerat, una la 30 de zile. Pentru a avea un termen de comparație, scriitoarea Elizabeth Kolbert, autoarea cărții *A 6-a extincție. O istorie nenaturală a Pământului*, arăta că, înainte de apariția omului, un astfel de fenomen de invazie se petrecea o dată la 10.000 de ani.

Din categoria invadatorilor introduși în mod voit face parte *Euglandina rosea*, un melc introdus în Hawaii din America Centrală, la finele anilor 1950, pentru a minimiza efectele unei alte specii de melc invaziv, *Achatina fulica*, ce producea pagube importante în agricultură. Ceea ce s-a întâmplat a fost total neașteptat: nou-venitul s-a concentrat asupra speciilor native de melci, mici și endemici. Din 700 de specii, 90% dintre ele au dispărut, iar cele rămase nu o duc nici ele prea grozav.

Un exemplu de introducere accidentală a unei specii invazive este *Sinanodonta woodiana*, scoica uriașă chinezească, care în mai bine de 20 de ani a colonizat întreaga Europă. A venit ca pasager clandestin pe branhiile crapilor chinezești importați pentru piscicultura din bazinul fluviului Amur. Scoicile din familia Unionidae (scoica de râu și scoica de lac) au în dezvoltarea lor un stadiu larvar numit glochidie, parazit pe branhiile peștilor. Pe lângă rezistența mai mare la poluare și la hipoxie, noul invadator concurează cu speciile native de scoici și pentru gazde. După o primă infectare cu glochidie de scoică, peștele dezvoltă imunitate, iar din acest motiv, speciile native își găsesc mai greu gazde de parazitat. Potrivit studiilor, scoicile invadatoare nu sunt deloc pretențioase în a găsi specii de pești pentru a-i parazita, pe când scoicile native sunt foarte selective în a găsi potențiale gazde, ceea ce, de multe ori, este un dezavantaj pentru ele.

Speciile invazive se adaptează mai bine la noile condiții de mediu și își înlătură cu succes concurenții nativi. Astfel, intervenția omului, voită sau accidentală, în reasamblarea florei și faunei mondiale va conduce la o Nouă Pangea, dar una în care lumea biologică nu va fi mai complexă, ci mai simplă și mai săracă, după cum afirmă zoologul britanic Charles Sutherland Elton, în lucrarea *The Ecology of Invasions by Animals and Plants*.

24 min.

FIINȚĂ-C

COMETĂ

Baronul transilvănean Franz Nopcsa e cel mai interesant om despre care n-ai auzit: paleontolog, călător, etnograf, fotograf, spion, candidat la tronul Albaniei.

IONUŢ SOCIU
text

AVENTURILE ŞI CĂLĂTORIILE BARONULUI NOPCSA, DE DACIAN MUNTEAN
fotografii

Când vorbești despre Nopcsa, partea cea mai dificilă e că nu poți să-l localizezi și să-l «prinzi» așa ușor, ai senzația că îți scapă mereu printre degete.

99

Am auzit prima oară de Franz Nopcsa în urmă cu vreo cinci ani, în timp ce lucram la un reportaj despre Geoparcul Dinozaurilor din Țara Hațegului. Stăteam pe o bancă, cu o cafea rece în mână, într-o dimineață geroasă și luminoasă de iarnă, și îl admiram pe *Magyarosaurus dacus*, zis și Magy. Macheta unui dinozaur ierbivor, lungă de șapte metri și înaltă de trei metri, expusă în fața Centrului de Știință și Artă din comuna hunedoreană General Berthelot.

Cu mine era și Cristi Ciobanu, administratorul de patrimoniu al geoparcului, care îmi explica că fosilele lui *Magyarosaurus dacus* fuseseră descoperite la începutul secolului 20 de către un baron din satul Săcel, Franz Nopcsa (1877–1933).

„Un personaj cu totul special... un mare paleontolog, călător, poliglot, etnograf, albanolog, fotograf, spion, le-a făcut pe toate Nopcsa", a mai adăugat Cristi. Și, văzând surprinderea de pe fața mea, a continuat:

„Nopcsa a fost marginalizat în panteonul nostru științific din cauză că ar fi fost gay. Nu prea era așa de *român* și nici așa de *bărbat* cum am fi vrut noi să fie."

Macheta lui Magy a fost realizată în Canada, în 2014, de către un cuplu de paleoartiști, după care a fost transportată cu vaporul în Europa și plimbată pe o platformă prin diverse țări, ajungând în cele din urmă „acasă", în Țara Hațegului. Unii localnici s-au cam supărat („nu e frumos să dăm nume din astea dinozaurilor noștri"), dar în cele din urmă s-au obișnuit cu ideea și l-au acceptat pe Magy în comunitate.

Inițial, Nopcsa crezuse că acest dinozaur aparține genului *Titanosaurus*, motiv pentru l-a botezat *Titanosaurus dacus*. În anii '30, un alt paleontolog, neamțul Friedrich von Huene, a lămurit situația și a propus numele *Magyarosaurus dacus*, ca un omagiu adus lui Franz Nopcsa, bunul său prieten maghiaro-român.

Am continuat turul cu Cristi, care mi-a povestit în acea zi despre dinozaurii pitici, unici în lume, care au trăit aici în urmă cu 70 de milioane de ani, pe vremea când Hațegul era o insulă tropicală în Oceanul Thetys; mi-a arătat machetele altor dinozauri celebri din zonă (*Balaur bondoc*, *Zalmoxes robustus*), ba chiar mi-a pus în brațe și niște ouă de dinozaur descoperite în satele învecinate.

Multe dintre informațiile astea duceau într-un fel sau altul tot la Nopcsa, acest aristocrat născut în Deva în a doua jumătate a secolului 19. Printre multe altele, a pus bazele paleobiologiei și a propus – cu mult înaintea timpului său – teoria nanismului insular (care explică existența dinozaurilor pitici), dar și cea a dimorfismului sexual al dinozaurilor.

N-am explorat prea mult subiectul Nopcsa în acea perioadă, dar numele lui nu mi-a ieșit din cap. Așa că, recent, am decis să mă întorc la povestea baronului din Țara Hațegului. Pe măsură ce mă documentam, îmi dădeam seama că biografia lui era și mai complexă decât crezusem inițial.

Înainte de toate, Nopcsa a fost un savant excepțional. A publicat numeroase lucrări de paleontologie și de geologie, a descoperit și a clasificat mai multe specii de dinozauri, a susținut conferințe în marile capitale europene, a călătorit foarte mult în Balcani (pe jos, cu motocicleta, călare, cu trenul), unde a dus o muncă asiduă de etnograf și de fotograf; a fost unul dintre cei care a pus bazele albanologiei și a publicat peste 40 de lucrări științifice legate de această zonă (inclusiv prima hartă geologică a Albaniei) și a fost o vreme directorul Institutului Geologic Regal din Budapesta.

Franz Nopcsa nu a fost nicidecum genul de erudit retras în bibliotecă, ci mai degrabă un fel de Indiana Jones al Balcanilor, după cum observă cercetătorul Dacian Muntean, autorul monografiei *Aventurile și călătoriile baronului Nopcsa*. La rândul lui, istoricul maghiar Krisztián Csaplár-Degovics îl compară pe Nopcsa cu Lawrence al Arabiei și spune că uneori trebuie „să ne folosim imaginația pentru a-l înțelege".

Viața lui era una scindată în permanență și se desfășura după următorul ciclu: avea lungi perioade „de teren" în care călătorea împreună cu secretarul și partenerul lui, albanezul Bajazid Doda, la rândul lui un etnograf și un fotograf talentat, și explora toate cotloanele Balcanilor; după ce se încheia etapa nomadă, Nopcsa se retrăgea la Viena, Budapesta sau Săcel, unde reintra în rolul de cercetător riguros, afundat în cărți, studii și hărți ș.a. Apoi o lua de la capăt.

Când vorbești despre Nopcsa, partea cea mai dificilă e că nu poți să-l localizezi și să-l „prinzi" așa ușor, ai senzația că îți scapă mereu printre degete, de parcă există mai mulți Nopcsa într-unul singur. Identitatea lui pare să fie una *fluidă* – fie că vorbim despre identitatea națională, de gen sau chiar profesională –, iar viața lui e definită de numeroase contraste, unul mai fascinant decât altul.

Mi-am propus să sondez tocmai această temă a identității fluide, atât prin imaginea pe care Nopcsa vrea să o proiecteze în ochii celorlalți prin scrierile sale, perspectivele celor care l-au cunoscut în timpul vieții, cât și prin receptarea lui de azi.

Pe lângă activitatea științifică, baronul Franz Nopcsa – pe care paleontologul belgian Louis Dollo îl descria ca pe o *ființă-cometă* – a mai făcut și *altele*: a fost activ ca spion pentru Austro-Ungaria înaintea și în timpul Primului Război Mondial (perioadă în care s-a deghizat în cioban în munții Retezat și în Oltenia), a condus trupe de voluntari albanezi catolici în calitate de locotenent de husari al armatei imperiale și a încercat, prin diverse strategii, să devină Rege al Albaniei.

A avut de asemenea reputația unui om dificil, arogant și conflictual, ceea ce reiese și din memoriile sale, mai ales din pasajele în care vorbește despre cei din jur pe un ton superior, tăios și încrâncenat; are însă și momentele sale sentimentale și de tandrețe, în special când se referă la prietenii pe care și-i face în Albania sau la partenerii săi de drum ocazionali. O altă contradicție semnificativă în ceea ce-l privește este faptul că, deși a fost un mare aventurier și pistolar (după cum îi plăcea să se laude), Nopcsa a avut mereu un fond fragil și bolnăvicios, și asta încă din adolescență.

Un fel de Kafka combinat cu Indiana Jones.

CĂLĂTOR PRINTR-UN IMPERIU ÎN DESTRĂMARE

Franz Nopcsa se naște pe 3 mai 1877, la Deva, într-o familie română maghiarizată din Transilvania ce apare menționată în unele documente din secolul al XIV-lea. Familia își are originile în Silvaș, un sat de lângă Hațeg, unde există și astăzi mai multe familii cu numele Nopcea (a devenit Nopcsa prin transcrierea maghiarizată).

Potrivit documentării realizate de Dacian Muntean, primul din familie care primește titlul de baron, în 1855, a fost Alexius Nopcsa, care a ocupat, printre altele, funcția de Prefect al Comitatului Hunedoara. Cel de-al doilea baron din familie a fost fratele acestuia, László, cunoscut în epocă și ca Vasile Nopcsa (1794–1884). Un personaj fascinant la rândul său, Laszlo Nopcsa a fost Comite Suprem al Hunedoarei, un susținător al cauzei românești care a participat chiar la Marea Adunare Națională de la Blaj din 1848. „Ca urmare a acestor fapte, revoluționarii unguri i-au devastat și incendiat castelul de la Zam, acolo unde, din pasiune pentru istoria românilor, colecționa piese arheologice de pe teritoriul Comitatului", notează Muntean.

După apariția romanului *Sărmanii bogați*, scris de autorul maghiar Jókai Mór, László Nopcsa ajunsese să fie cunoscut și ca „Față Neagră"; există un personaj în roman zis „Față Neagră", un baron excentric ce umblă noaptea deghizat (cu o mască neagră pe față) pe drumurile din Țara Hațegului și îi jefuiește pe nobilii maghiari. Până să publice Jókai Mór acest roman, în 1860, *Față Neagră* era mai degrabă o referință mitologică („spaima Ardealului"), un bandit al întunericului cu o identitate ascunsă și totodată un mare seducător, care stârnea teamă, dar și fascinație. Acționa rapid, era un bun mânuitor al armelor și scăpa mereu nepedepsit.

Romanul a avut un succes uriaș în epocă. Odată cu publicarea lui, s-a aflat în tot imperiul Austro-Ungar faptul că László Nopcsa era de fapt „Față Neagră". Evident, reputația acestuia a fost puternic afectată, motiv pentru care László Nopcsa a ajuns chiar să-l dea în judecată pe Jókai Mór pentru calomnie, într-un proces care s-a desfășurat la Viena. A pierdut însă procesul și a murit la scurtă vreme după asta la Deva.

Se poate spune că acest episod din viața lui László Nopcsa anticipează într-un fel câteva aspecte bizare ce vor deveni niște constante și în viața nepotului său, Franz Nopcsa. Cea mai vizibilă dintre ele este această înclinație spre deghizare și dedublare, însoțită de atracția față de pericol și risc. Pe scurt: viața ca o înscenare barocă.

„Față Neagră" a avut doi băieți: Elek și Francisc. Elek, tatăl lui Franz Nopcsa, s-a născut în 1848, a studiat la Viena, a fost ofițer în armata austriacă, iar în 1876 s-a căsătorit cu Contesa Matilda Zelenski, cu care avea să deschidă o celebră fabrică de bere la Arad. Franz a fost primul lor născut, în 1877, urmat de fratele Elek și de sora Ilona.

Franz Nopcsa are 12 ani (și vorbește deja câteva limbi străine) când se mută cu familia în castelul lor de la Săcel. Viața lui e împărțită în acei ani între Săcel și Colegiul Therasianum din Viena, o școală militară unde avea să studieze până în 1897.

Ca adolescent, Nopcsa este fascinat de romanele scriitorului german Karl May, iar influența acestor cărți asupra lui avea să fie una de lungă

Deși a fost un mare aventurier și pistolar, Nopcsa a avut mereu un fond fragil și bolnăvicios, și asta încă din adolescență.

Oricât ar vrea el să dea impresia unui erou singuratic, realitatea e că Nopcsa are întotdeauna o plasă de siguranță.

durată. May este cunoscut în primul rând pentru romanele sale despre Vestul american, cu Winnetou și Old Shatterhand, dar el a publicat și o serie de romane de succes cu povești plasate în Balcani și în Orientul Mijlociu. Eroul din această serie este Kara Ben Nemsi, versiunea „orientală" a lui Old Shatterhand și un alter ego al lui Karl May. Kara Ben Nemsi călătorește mult, e poliglot și se îmbracă în straie tradiționale; are pistolul la brâu și este însoțit de prietenul și ajutorul său, musulmanul Hadschi Halef Omar. Văzuți din această perspectivă, Franz Nopcsa și partenerul său, Bajazid Doda, s-ar integra perfect în universul lui Karl May.

Există o scrisoare trimisă de Ilona Nopcsa, sora lui Franz, către András Tasnádi Kubacska, geolog și paleontolog maghiar, autorul unei cărți despre Nopcsa apărute în 1945, în care aceasta își amintește că, încă din anii de școală, fratele ei era aproape obsedat de Karl May. „După părerea mea, cărțile lui May i-au influențat viața în mod decisiv, din moment ce ele l-au îndreptat pe Franz spre Albania."

Tot de sora lui se leagă un moment extrem de important: ziua în care, în timp ce se aflau la Săcel, în vacanța de vară, Ilona a descoperit în împrejurimi niște „oase de uriași", pe care i le-a adus mai apoi fratelui ei.

„Era în 1895 când sora mea Ilona a găsit oase de animale preistorice pe domeniile noastre din Transilvania, la Sânpetru", își amintește baronul. „Am căutat înfrigurat locul de origine al acestor misterioase oase. La lumina zilei am localizat în curând mai multe fragmente – câteva vertebre și un craniu intact, în apropierea locului unde rocile erau expuse. Când a venit toamna, a trebuit să mă întorc la pupitrul meu de la liceul Theresianum din Viena. Cu inima strânsă am părăsit locul, dar am luat fosilele cu mine în orașul regal, unde le-am arătat renumitului profesor de geologie Eduard Suess. Fără aceste oase nu aș fi ajuns niciodată în contact cu profesorii geologi Suess și Fox și nici nu m-aș fi înscris la cursul de geologie, după liceu, în toamna anului 1897, când m-am înscris la Universitatea din Viena."

Doi ani mai târziu, Nopcsa publică prima sa lucrare științifică la Institutul Geologic Imperial din Viena, în care analizează geologia Țării Hațegului. În perioada studiilor vieneze, Nopcsa e foarte atașat de profesorul său Eduard Seuss, un geolog reputat și unul dintre fondatorii paleogeografiei, cunoscut și pentru faptul că a botezat Oceanul Tethys. Seuss a fost cel care l-a încurajat pe Nopcsa să învețe osteologie (studiul oaselor), ceea ce avea să se dovedească a fi un pas decisiv în formarea lui ca paleontolog.

După ce obține doctoratul la Universitatea din Viena, în 1903, Nopcsa primește o sumă de bani de la unchiul său, Ferenc, și începe să călătorească prin Balcani, cu precădere în Albania, pe care ajunge să o exploreze serios începând din 1905.

Așa cum remarcă și Robert Elsie, traducătorul și editorul volumului *Traveler, Scholar Political Adventurer. The memoirs of Franz Nopcsa*, călătoriile acestuia au loc într-un moment istoric, aceștia fiind anii în care Albania caută să obțină independența față de Imperiul Otoman, aflat în proces de destrămare (Albania a fost ultima țară din Balcani care și-a declarat independența, în 1912). Nopcsa a fost un susținător al acestei cauze, ba chiar avea să se implice și în jocurile de culise din sfera austro-ungară care au dus la proclamarea independenței.

E interesat în primul rând de geologia și de geografia zonei, însă totodată el își exersează și ochiul de etnograf în devenire. Începe să învețe limba și e foarte atent la obiceiurile oamenilor, la felul în care vorbesc și, mai ales, la modul în care se îmbracă aceștia. Nopcsa e genul de călător care încearcă să „înregistreze" tot ce vede, are mereu în geantă carnețele pe care le umple cu notițe și desene (multe dintre ele se află azi în arhiva Bibliotecii Naționale a Albaniei din Tirana, iar pe altele le-a pierdut) și e nedezlipit de aparatul său foto de voiaj Eastman-Kodak și de arma lui, o carabină Mannlicher.

Încă de la primul său contact cu Albania, Nopcsa e atras de munții din nord, acolo unde se simte „ca un prim-european" într-un teritoriu neexplorat. Un lucru care îți sare în ochi când citești notițele lui Nopcsa este încântarea lui în fața „sălbăticiei și a primitivismului" albanezilor; are ceva din atitudinea colonialistului venit din inima imperiului la „periferie". Spre exemplu, după o scurtă perioadă petrecută în Elveția cu familia, Nopcsa ajunge la concluzia că „Albania este pentru mine de o mie de ori mai interesantă și mai atrăgătoare, cu tot cu oamenii săi primitivi, pericolul și aventurile, lipsa confortului și a drumurilor bune". La asta se adaugă și apetența lui pentru situații primejdioase: ai impresia uneori că e un adolescent care, după ce s-a îmbuibat cu Karl May și alte romane de aventuri, are acum șansa să trăiască pe pielea lui ceva similar.

Și se pare că nu duce lipsă de aventuri, ba chiar ele se ivesc încă de la prima incursiune aici. În timp ce se află pe drumul dinspre Prizren spre Shkodra, un localnic ascuns în tufișuri trage un glonț în direcția lui, iar Nopcsa scapă ca prin minune. Momentul apare consemnat și în ziarul *Neue Freie Presse* din Frankfurt, la sfârșitul anului 1903, sub titlul „Atentat la viața unui călător maghiar":

„Baronul Franz Nopcsa, însoțit de o escortă călare, venind de la Prizren, a fost împușcat de un zapciu din Luma. Glonțul a trecut prin pălărie, dar el nu a fost rănit. Zapciul este unul dintre acei polițiști care au fost concediați pentru a se realiza reforma și a fi angajați creștini."

Acesta este doar un episod printre multe altele. De-a lungul timpului, ajunge să fie implicat în numeroase conflicte și scandaluri: fie e amenințat cu arma și luat ostatic de bandiți, fie e filat din diverse motive și capturat de autoritățile locale (atunci când călătorește fără pașaport sau când introduce ilegal arme în țară).

Nopcsa reușește să scape cu bine din toate situațiile astea, în primul rând datorită statutului și relațiilor sale. Oricât ar vrea el să dea impresia unui erou singuratic, realitatea e că are întotdeauna o plasă de siguranță și se bucură de sprijin diplomatic.

Se simte însă o tensiune în felul în care își percepe identitatea: pe de o parte, el rămâne un baron bine conectat în plan politic și militar, pe de altă parte, încearcă să fie „ca localnicii". Să se îmbrace ca ei, să mănânce cu ei și să doarmă în condiții mizere. Hainele au, după cum am zis mai sus, un rol esențial pentru el: „Dacă înainte vreme vreun albanez începea să spună câte o poveste la un foc de tabără, iar eu apăream în hainele mele

Franz Nopcsa, călător prin Balcani la începutul secolului al XX-lea.

Castelul din Săcel, satul unde Franz Nopcsa a făcut primele sale descoperiri paleontologice.

europene, acesta se oprea imediat, lucru care nu s-a mai întâmplat după ce am început să port haine albaneze".

Ironia e că Nopcsa vrea să se impună în fața albanezilor, dar nu prin statut, ci prin abilitățile sale de pistolar și de vânător. Are o fixație cu această idee de *prestigiu* pe care ți-l câștigi doar cu arma și e aproape înduioșător cum trage cu dinții de imaginea de bărbat dur și neînfricat și de om al munților călit în lupte. Pare să fie înspăimântat de ideea că oamenii l-ar percepe *doar* ca pe un șoarece de bibliotecă ce scrie despre dinozauri. Prin asta vrea să mascheze totodată structura sa maladivă, care îl forțează de multe ori să se întoarcă acasă, la Viena sau în Hațeg, pentru a se reface.

În primii ani de peregrinări în Balcani, Nopcsa e însoțit de unul dintre primii săi parteneri, contele Louis Drašković, iar începând din toamna lui 1906 și până la sfârșitul vieții, călătorește împreună cu Bajazid Doda, pe care îl întâlnește la București.

„Bajazid Elmas a rămas împreună cu mine, iar după moartea lui Louis Drašković a fost singura persoană pe care am plăcut-o cu adevărat și căreia i-am putut face confidențe complete, fără să-mi fac griji vreodată că le va divulga sau că va abuza de încrederea mea. Avea și lipsurile lui, dar părțile bune compensau suficient", își amintește Nopcsa în legătură cu acest moment.

Din monografia lui Muntean reiese că „Bajazid Doda, la fel ca mulți alți tineri albanezi, după moda vremii, venise din Albania la București pentru a munci. Mulți dintre ei se angajau ca hamali și e foarte probabil ca tânărul de 29 de ani Franz Nopcsa să fi făcut cunoștință cu tânărul albanez de 18 ani pe peronul Gării de Nord, unde hamalii așteptau sosirea trenurilor".

Doda e alături de partenerul său aproape peste tot (cei doi ajung chiar să-și cumpere o casă împreună în orașul albanez Shkodra) și-l ajută pe acesta în calitate de secretar, dar se remarcă la rândul lui ca un fotograf excelent, cu un ochi de documentarist interesat de viața oamenilor din Balcani, în special cei din regiunea macedoneană Reka.

„Bajazid, Albania și fosilele au fost marile constante din viața lui Nopcsa", observă paleontologul Tim Flannery în cartea *Europa. O istorie naturală*. Dovadă în acest sens stă faptul că, după ce a descoperit în zona Sebeșului fosila unei țestoase bizare, Nopcsa a botezat-o *Kallokibotion bajazidi*, ceea ce s-ar traduce prin „frumosul și rotundul Bajazid".

Cum ziceam însă, ambițiile lui Nopcsa nu se rezumă doar la cărți și la fosile. Printr-un concurs de încrengături diplomatice, în 1913, el se arată „disponibil" să ocupe tronul Albaniei, în condițiile în care Guvernul acestei țări caută un rege. Albanezii își doresc în mod ideal un „gentleman englez cu un venit anual de 10.000 de lire", așa că îi oferă „postul" scriitorului și jucătorului de cricket C.B. Fry (care refuză în cele din urmă, pentru că nu are atâția bani). Potrivit jurnalistului Karl Shaw, Franz Nopcsa propune o „soluție salvatoare" și zice că e dispus să se însoare cu o femeie milionară din America pentru a rezolva situația financiară a Albaniei. Ideea nu pare să-i încânte pe albanezi, așa că îi resping „candidatura". Cum era de așteptat, acest refuz îl scoate din minți pe baron.

Referitor la acest moment, sociologul Gëzim Alpion de la Universitatea din Birmingham e de părere că albanezii au fost norocoși că nu au avut un astfel de rege. Acesta îl „taxează" dur pe Nopcsa, pe care îl vede în primul rând ca pe un reprezentant al unei puteri și al unei armate (mai exact al Imperiului Austro-Ungar), nu ca pe un simplu călător independent. Și mai spune că Nopcsa își exprima solidaritatea cu albanezii în drumul spre autonomie doar cu scopul de a servi interesele austro-ungarilor și pentru a-și crea el culoar spre diverse funcții. De asemenea, Alpion îi reproșează acestuia aroganța și maniera exotizantă în care vorbește despre „primitivismul albanezilor" și despre ospitalitatea localnicilor,

Era o zi superbă de vară, cu cer senin, în care totul părea încremenit, iar în fața mea, în depărtare, se vedeau Munții Retezat.

ÎN CĂUTAREA BARONULUI

o ospitalitate prost înțeleasă de mulți călători străini care se simt veneraţi aici și care văd în Albania un loc numai bun de „ocupat" într-un fel sau altul.

Deși îndreptățite în multe privințe, aceste observații oferă doar *o singură* perspectivă asupra lui Nopcsa. Or, așa cum ziceau și unii dintre cei care l-au cunoscut îndeaproape, ca să-l înțelegi cu adevărat trebuie să identifici și acele contradicții definitorii pentru personalitatea lui (trecerile lui bruște de la mizantropie la empatie, spre exemplu). Pe lângă observațiile jignitoare și superficiale, Nopcsa spune și multe lucruri emoționante (inclusiv în corespondență) prin care își arată iubirea față de Albania și de locuitorii ei. În perioadele în care nu se află aici, e ros de nostalgie și tânjește după oameni și locuri, aproape că nu se simte întreg în afara Albaniei.

Studiile lui despre Albania, la fel ca hărțile, fotografiile și notele sale de teren, constituie și azi un reper important pentru geologi, paleontologi și lingviști și, așa cum observă și Robert Elsie, unul dintre cei mai avizați albanologi ai ultimelor decenii, „n-ar fi deloc o exagerare să spunem că Nopcsa a cunoscut Albania și pe locuitorii săi mai bine decât oricare alt străin din epocă".

Vara asta, la cinci ani după prima mea vizită în zonă, m-am întors iar în Hațeg, doar că acum am dat o fugă și până la Săcel ca să văd cum arată castelul familiei Nopcsa.

Pe drum, am citit câte ceva despre istoria complicată a acestui castel care a trecut prin mai multe etape de-a lungul ultimului secol. A fost confiscat de autoritățile române după Primul Război Mondial (urmând să se întoarcă la moștenitorul de drept, Carol Pallavicini, fiul Ilonei Nopcsa, în anii '30), iar mai apoi a fost „preluat" de comuniști; aceștia l-au transformat cu timpul într-un orfelinat, care funcționa și ca școală specială. Multă vreme o ruină, clădirea se află acum în proces de reabilitare și urmează să facă parte din circuitul turistic al Țării Hațegului.

Ca să ajung în Săcel, am făcut autostopul din Hațeg până într-un sat alăturat și de acolo am luat-o pe jos. Era o zi superbă de vară, cu cer senin, în care totul părea încremenit, iar în fața mea, în depărtare, se vedeau Munții Retezat. Unul dintre motivele pentru care îmi place atât de mult în Țara Hațegului este că are porțiuni plate, largi și aerisite, care îți oferă perspective spectaculoase asupra munților din orice unghi te-ai afla.

Ura împotriva ungurilor nu este un sentiment proaspăt importat în rândul dezertorilor români din Transilvania.

Activitatea lui de spionaj presupune pendularea între stânile de la graniță și cele din Regat.

99

E un soi de deschidere către cer, păduri și înălțimi care mă trimite cu gândul la Colorado sau la Montana.

Satul Săcel se află în comuna Sântămăria-Orlea, teritoriu pe care se-ntinde situl fosilifer cu dinozauri Sânpetru. Din paleofauna reptiliană de aici fac parte specii de dinozauri, crocodili și broaște țestoase și e straniu să te gândești că locul pe care se află această comună hunedoreană a fost cândva parte dintr-o insulă tropicală.

Cerul s-a înnorat brusc cum am intrat în sat. Am luat-o la întâmplare pe ulițe, după care am revenit la strada principală, în fața Casei Dinozaurilor Pitici. Un mic muzeu care face parte din Geoparcul Dinozaurilor și unde poți să vezi o dioramă cu prădătorul *Elopteryx nopcsai*, un dinozaur pitic cu o înălțime de un metru. Începuse să plouă și ulițele erau pustii. Doar bodega de vizavi de Casa Dinozaurilor Pitici mai dădea semne de viață. Am făcut cale întoarsă vreo doi kilometri și am găsit castelul dosit undeva în spatele unui pâlc de copaci, la o margine de sat.

Îl văzusem în poze vechi și îmi plăcea cum arăta, dar acum, uitându-mă la el din drum, mi s-a părut cam kitsch și cam înzorzonat în varianta sa (aproape) reabilitată. Crenelurile și țigla de pe turnuri și de pe acoperiș sclipeau într-un fel cam strident, de parcă se forțau să dea impresia de aristocrație. În curte, de jur împrejurul castelului, erau adunate unele peste altele materiale de construcții, saci de beton, cărămizi și alte vechituri. Undeva în dreapta era ghereta paznicului, domnul V., un bărbat în vârstă, cam sceptic în primă fază, dar care s-a oferit totuși să-mi facă un tur prin curte.

„Înăuntru nu prea aveți ce să vedeți, că nu e gata", mi-a spus el mâncând semințe. După care mi-a povestit că e de loc din Săcel și că lucrează aici ca paznic de vreo patru decenii.

„Toată viața am lucrat la castel, încă de când or făcut școală specială aici pe timpul comuniștilor. Aduceau copii cu probleme sau lăsați de părinți, de pe prin Valea Jiului și de peste tot."

V. mi-a arătat și o clădire-anexă, unde era sala de mese pentru copii, care urmează să fie dărâmată. „Vor să demoleze ce mai e vechi pe aici, să facă totu' frumos pentru turiștii care vin la castel." Și-a adus aminte că la bucătărie lucra o femeie, bunica unui „domn care a scris o carte despre Nopcsa".

Domnul respectiv e chiar Dacian Muntean, care acum trăiește în Spania. El își amintește că în 1985, când avea 5 ani, a fost pentru prima dată la Castelul din Săcel („acolo unde bunica mea gătea pentru acei copii") și a fost fascinat de clădirea impunătoare, dar și de cei care locuiau și învățau acolo.

Ploaia s-a întețit, așa că ne-am adăpostit undeva lângă ghereta lui V., printre mormane de moloz.

„Și despre Nopcsa ce știați în tinerețe?", l-am întrebat.

„Nopcsa, Nopcsa...", a oftat el zâmbind. „Păi, baronul o fost și spion la viața lui..."

SPIONAJ CU MĂMĂLIGĂ RECE ȘI UN PIC DE BRÂNZĂ

La sfârșitul lui 1912, în timpul Războiului Balcanic, baronul Franz Nopcsa se transformă într-un spion-cioban-antropolog.

Pentru a lua pulsul de la granița cu România (Regatul de atunci), serviciile secrete austro-ungare îl trimit pe Franz Nopcsa într-o primă misiune ca spion în diverse puncte de frontieră și în zone pe care acesta le cunoaște foarte bine, printre care și Munții Retezat. „Pentru a cunoaște din interior ceea ce se întâmpla în România, mi-am petrecut prima parte a lunii noiembrie ca cioban cu o turmă de oi, pe lângă Petrovo Selo, apoi, trecând pe la Zemun, la Panciova și la Timișoara", își amintește Nopcsa. „Pe ciobanii români cu care mă întovărășisem îi cunoșteam din Retezat, așa că, după ce am mers cu trenul și cu mașina până la locul unde se aflau ei, noaptea mi-am schimbat hainele cu haine românești, de țăran, și le-am spus ciobanilor că vreau să trăiesc și eu una dintre acele aventuri păstorești, despre care povesteau pe vremea când eu vânam capre negre în Retezat. Totul a mers ca uns, îmi făcusem și o legitimație pe numele Petru Gorlopan, iar la profesie scria *cioban*."

Prima parte a misiunii are loc în noiembrie–decembrie 1912, iar a doua, în aprilie 1913, când Franz (care-și luase acum numele Petru) se întoarce pentru a urca împreună cu turmele și cu ceilalți ciobani de la gura Tisei spre Munții Retezat.

Fiind un vorbitor fluent de română, Petru se integrează repede și se înțelege bine cu ciobanii. Activitatea lui de spionaj presupune pendularea între stânile de la graniță și cele din Regat, dar are și o dimensiune idilică:

„La prânz se mânca întotdeauna mămăligă rece și cu un pic de brânză. Pe timpul Postului Mare mâncam doar niște usturoi și zahăr în loc de brânză. Într-o zi de sărbătoare ciobanii au făcut bulz, care este o găluște de mămăligă umplută cu brânză și coaptă până când brânza dinăuntru se topește. În fiecare seară, după cină, ciobanii se învelesc în blănurile lor de oaie, se chircesc pe jos, aducând mânecile hainelor de blană împreună, pentru a improviza un culcuș și dorm fără să-i intereseze de condițiile solului, pentru câteva ore, direct pe pământ, alături de turma adormită. Tăcerea nopții e întreruptă uneori doar de câte un behăit răzleț. (...) În afara lipsurilor cu care însă te poți obișnui, în viața ciobanilor există o anume poezie a lipsei de griji, a independenței și a păcii. Poate că acești factori au influențat formarea ciudatelor cântece ciobănești românești, pline de suflet și de jale, care mie îmi plac."

Cariera lui de spion nu se oprește însă aici. Odată cu izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, „când relațiile cu România au devenit critice", Nopcsa se întoarce tot în „rol" de cioban, doar că de data asta e mai activ și mai înverșunat. Călătorește în mai multe zone și își propune să identifice câți mai mulți dezertori români transilvăneni care fug în Regat.

„Ura împotriva ungurilor nu este un sentiment proaspăt importat în rândul dezertorilor români din Transilvania. Acest sentiment datează de multă vreme în rândul românilor, fie că sunt țărani, târgoveți, artizani sau profesori."

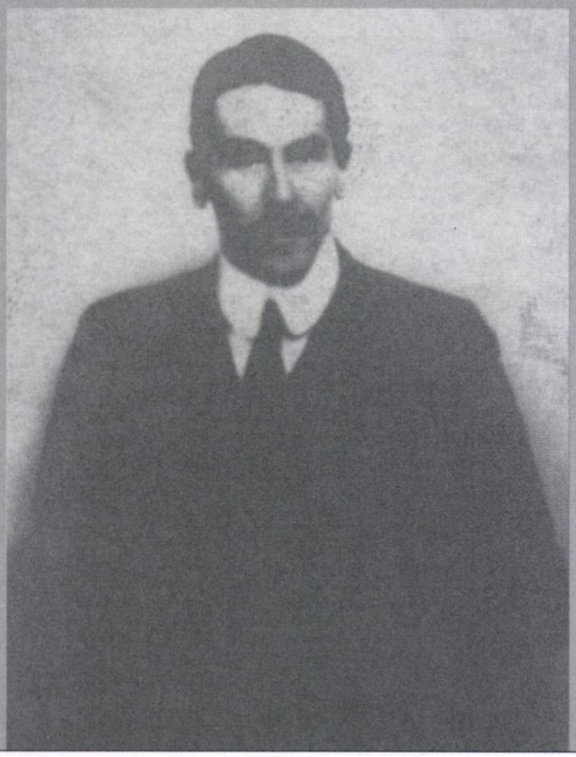

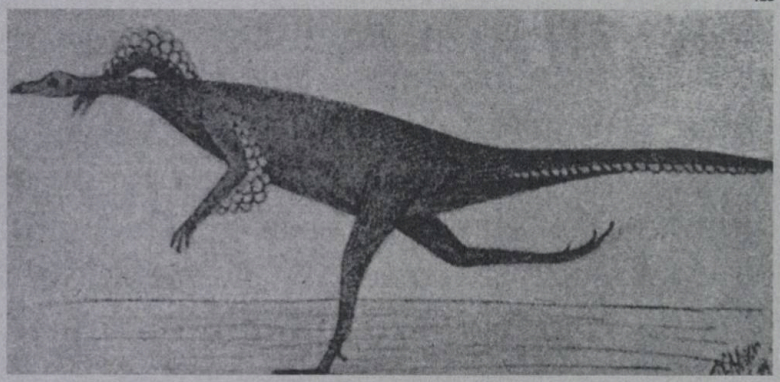

Franz Nopcsa, după al Doilea Război Mondial

Proavis, specie extinctivă ipotetică – ilustrație realizată de Franz Nopcsa și intitulată „reconstrucție ipotetică", 1907

DOAR DINOZAURII RĂMÂN

Uimitor este cum, între o misiune și alta, el renunță la identitatea de cioban și își face timp și pentru activități academice la București. Potrivit cercetătoarei Cătălina Velculescu, în 1915, Franz Nopcsa susține trei comunicări științifice la Institutul Balcanic din București, în urma cărora rămân două manuscrise: unul despre geologie și un altul despre aria geografică de răspândire a cuvântului *csoban*. Tot în 1915, face o călătorie împreună cu Vasile Pârvan în Dobrogea cu scopul de a fotografia o stelă funerară din comuna Pantelimon, „pe care era reprezentat un (probabil) cioban cu câinele său, hainele personajului fiind asemănătoare cu acelea încă purtate de păstori".

La începutul anului 1916, în urma unei solicitări a Înaltului Comandament al armatei austro-ungare, Nopcsa pleacă în Albania pentru câteva luni pentru a conduce trupe de albanezi voluntari în luptele din Balcani, având drept scop „separarea strictă a regiunilor catolice de cele musulmane".

Tot în același an, se întoarce la Săcel, în Hațeg, unde află cu stupoare de „începutul războiului cu România".

„Pe 1 septembrie am spus *La revedere!*, într-o frumoasă și calmă seară de toamnă, castelului nostru de la Săcel, temându-mă că în curând va fi distrus de români. Am mai trecut odată prin încăperi, prin grădină, prin pădurice de lângă, m-am oprit puțin la iazuri și în final am rupt un trandafir pe care l-am luat ca suvenir. Fiecare plantă, fiecare copac și fiecare bucată de pământ îmi aduceau aminte de vremurile bune care acum nu mai erau. La acel moment, trupele românești se aflau la nici 20 de km distanță, aproape de Pui, și știam că brigada austro-ungară nu avea destule forțe pentru a le opri înaintarea. Pentru a-mi păstra echilibrul emoțional și pentru a nu îi lăsa pe mâna românilor, la sfatul unui prieten, am scos toți trandafirii din grădina castelului și i-am trimis la mama, la Arad."

În memoriile sale, Franz Nopcsa nu spune mai nimic despre viața lui de după al Doilea Război Mondial. „Nu mai am alte povești de război, iar întâmplările din anii următori au fost atât de triste, încât renunț cu bucurie să le mai amintesc."

Și într-adevăr, începând cu 1918, anul în care tatăl său moare de gripă spaniolă, problemele se țin lanț. Familia pierde domeniile de la Săcel, confiscate de statul român, iar fostul spion Franz Nopcsa e văzut acum ca o persona non grata. Dacă ne uităm la corespondența lui din anii '20 și la cele câteva cărți care s-au scris despre el, vedem cum se conturează imaginea unui om care ajunge să fie din ce în ce mai măcinat de boală, depresie și de probleme financiare. Doar că nu e un declin pe toate planurile. Nopcsa își redescoperă pasiunea pentru paleontologie și își concentrează toate forțele în această direcție. În scrisorile pe care le trimite prietenilor săi paleontologi din Europa, tonul lui e atât atât de pasionat, încât pare că, pentru el, nu mai există nimic pe lume în afară de fosile și de dinozauri.

„Anul 1919 îl găsește pe Franz Nopcsa la Viena, unde se ocupă în continuare cu dezvoltarea teoriei descendenței păsărilor din dinozauri, cărora, spunea el, le-au crescut pene pentru a se putea deplasa mai repede", notează Dacian Muntean. „De asemenea, dezvoltă teoria conform căreia unele reptile din Mezozoic aveau sânge cald." Și tot de la Muntean aflăm că, în 1920, se descurcă așa rău cu banii, încât „are negocieri pentru a-și vinde colecția de fosile pentru suma de 200 de lire, către British Museum".

La începutul anilor '20, revine pentru o scurtă perioadă la Săcel, doar că de data asta intră într-un conflict violent cu câțiva săteni și încasează mai multe lovituri dure la cap, în urma cărora rămâne cu craniul

fracturat și cu un sistem nervos destabilizat. „Din România, unde am fost aproape linșat, m-am întors și cum voi fi din nou capabil de muncă, voi începe iarăși studiul la șarpele meu din Neocomian și la țestoasă. În prezent, rănile la cap mă obligă să stau mai tot timpul în pat", notează el la scurtă vreme după acest episod.

Timp de câțiva ani, conduce Institutul Geologic din Budapesta, dar și aici are o relație tensionată cu angajații, care „lansau discuții în cercurile științifice și în mediul aristocrat maghiar despre înclinațiile sexuale *nepotrivite* ale baronului".

În ciuda problemelor de sănătate, Franz Nopcsa are încă energie să călătorească, fie singur, fie cu Bajazid, ba chiar face și un tur de 5.000 de km cu motocicleta prin Europa. În ultimii ani ai vieții, reușește să se întoarcă în Țara Hațegului pentru a face săpături și a descoperi fosile, și ajunge chiar și în Munții Retezat, la „ciobanii lui".

Depresia lui se amplifică la începutul anului 1933. În primăvară, pe 26 aprilie, apare în ziarul *Neue Freie Presse* din Viena următoarea știre:

„Dramă sângeroasă, petrecută ieri în Strada Singer. Baronul Franz Nopcsa, care locuia la etajul al treilea al casei de la numărul 12, și-a împușcat în apartament secretarul său de o viață, albanezul de 45 de ani Bajazid Elmaz Doda, după care, la masa de lucru, s-a sinucis cu un glonț tras direct în gură. Autopsia a arătat că secretarul are două plăgi împușcate aproape în același loc al capului, în zona temporală stângă, iar gloanțele au străpuns craniul dintr-o parte în alta, astfel încât proiectilele au rămas în pernă după ce au ieșit din craniu."

În apartament a fost găsită și o scrisoare semnată de Nopcsa, adresată unui avocat vienez. Ea sună astfel:

„Motivul sinuciderii mele este sistemul meu nervos, care se află la capăt. Motivul pentru care l-am ucis pe bunul prieten și secretar al meu, domnul Bajazid Elmaz Doda, în timpul somnului lui, fără ca el să aibă vreo bănuială a ceea ce se va întâmpla, a fost acela că nu am vrut să îl las în urmă bolnav, în mizerie și sărăcie, pentru că ar fi suferit mult. Doresc să fiu incinerat."

O PRIVIRE ÎN CASTEL

Cerul s-a întunecat de-a binelea și e liniște în Săcel. Mă adăpostesc în continuare de ploaie lângă domnul V., care își vede tacticos de punga lui cu semințe. Nu e foarte vorbăreț, dar din când în când își amintește câte ceva. Spre exemplu, faptul că, atunci când s-a angajat aici, în comunism, încă circulau prin sat tot felul de legende legate de Nopcsa. Unii aflaseră de la părinți și bunici detalii despre bătaia cruntă pe care o luase acesta de la localnici. O vreme umblase și zvonul că Nopcsa își ascunsese averea undeva în castel, motiv pentru care locul a fost vandalizat de câteva

Anul 1919 îl găsește pe Nopcsa la Viena, unde se ocupă în continuare cu dezvoltarea teoriei descendenței păsărilor din dinozauri.

Mi-l imaginez pe Nopcsa cum se întorcea aici din drumurile sale prin Balcani, bolnav și extenuat.

99

ori înainte să devină orfelinat. Oficial însă, tot ce avea legătură cu biografia baronului fusese băgat sub preș, ca și cum n-ar fi existat.

Arunc o privire și în interiorul castelului, dar nu prea am ce să văd. Încăperi goale și reci în care încă „se lucrează". Autoritățile locale vor să (re)facă castelul așa cum era în urmă cu mai bine de un secol. Ceea ce ar presupune, îmi imaginez, holuri pline de trofee de vânătoare, încăperi îmbrăcate în lemn de nuc și pereți acoperiți cu oglinzi venețiene. Plus o giruetă în formă de dragon.

Atmosfera de aici e una destul de apăsătoare, e ceva în aer care nu-mi place. În același timp, în capul meu se amestecă diverse „cadre" bizare. Mi-l imaginez pe Nopcsa cum se întorcea aici din drumurile sale prin Balcani, bolnav și extenuat. Mi-l imaginez cum, după câteva zile de amorțeală și somn adânc, se trezea, își lua arma și pleca după fosile sau la vânătoare în Retezat. Între toate aceste imagini e una care iese în evidență, mai luminoasă decât celelalte. Ziua de vară în care Ilona, încă adolescentă, aleargă entuziasmată spre casă pentru a-i arăta fratelui ei oasele de uriaș pe care tocmai le-a descoperit.

Mă gândesc totuși că, printre numeroasele sale fețe și identități fluide, trebuie să fie și una ceva mai stabilă, mai bine înfiptă în lume. Și îndrăznesc să cred că ea are legătură cu acest loc.

Tânărul Franz Nopcsa, în costum tradițional, într-una dintre primele sale călătorii în Albania.

Ionuț Sociu e reporter, îi plac trenurile, filmele cu spioni și literatura americană

...gloanțele au străpuns craniul dintr-o parte în alta, astfel încât proiectilele au rămas în pernă după ce au ieșit din craniu.

99

14 min.

MAMA MÂ FOART

Cum încearcă să umple o fiică golul dintre „nu mai avem ce să-i facem”-ul cu care e externată mama ei și cele 5 luni până la moartea acesteia? Și cum învață să fie la loc?

IOANA CÎRLIG
text

ARHIVA PERSONALĂ
fotografii

AVEA
INI
E ALBE

haosul

De trei ani mama nu mai e și abia acum am reușit să intru în camera ei, să ating obiectele care au rămas încremenite acolo. Habar n-am de ce nu au dispărut odată cu ea. 66 de ani îndesați în 18 saci mari, negri, trântiți într-o dubă. Fug până în casă și îmi aduc aparatul, fac o poză cu sacii. Băieții de la transport moloz râd de mine, e dubios, nu cred că au mai văzut pe cineva să-și pozeze gunoiul. Râd și eu, ce prostie. Hainele bune le-am băgat în 3 saci, dar nu mi-am făcut curaj să le dau, nici să le țin, stau și acum într-un colț în curte. Dacă nu o să fiu obligată, nu cred că mai pun vreodată mâna pe ele.

Cu obiectele mamei mele pare că am descoperit o nouă dimensiune a materiei, în același timp există și nu: nu mă pot despărți de ele, dar nici nu pot să le văd. Am păstrat poze, agende, caietele ei de școală, o eșarfă și o bluză pe care mi-a croșetat-o. Nu știa să croșeteze, bluza e foarte strâmbă și am râs amândouă când am văzut cum a ieșit, iar după ce am îmbrăcat-o am râs și mai tare, până ne-a durut burta. Pe interior mi-a cusut, la fel de strâmb, Te iUbeSc.

Cineva mi-a povestit că după moartea tatălui a dat foc la sutele de foi medicale, analize, radiografii, rețete și medicamente rămase. Le-a adunat pe toate și a făcut un foc în curte, apoi s-a simțit un pic mai bine. Eu nu reușesc să privesc sau să ating nimic de-adevăratelea, nu am energie să-mi imaginez vreun ritual eliberator. Vreau să termin, ca să mă culc. De când s-a îmbolnăvit mama, mi-e somn sau mi-e frică. Am și o furie mare-mare și – oricât aș încerca să o controlez – din când în când explodează peste câte cineva nevinovat.

La trei luni după ce a murit m-am trezit într-o dimineață transpirată, paralizată de frică. M-am gândit ce naiba mai e și asta, tocmai când începeam să mă simt mai bine, să dorm, să mănânc, să călătoresc. A durat vreo trei luni, apoi – într-o formă un pic mai blândă – încă un an. Mi-era frică tot timpul, indiferent ce făceam. Mă rog, nu mai făceam mare lucru. Nu dormeam deloc, nu puteam să mă îndepărtez prea mult de casă, nu reușeam să comunic cu oamenii, cu familia și cu partenerul meu, mi-era imposibil să urc în metrou. În avion sau în lift nici nu mă gândeam să încerc.

În colțul străzii mele e o stație de tramvai. Făceam excursii până acolo, scuturată de frică și de valuri de căldură. Când aveam o zi mai bună, urcam în câte un tramvai și stăteam câteva secunde, până simțeam cum îmi arde carnea și se topește de pe mine. Când nu mai rezistam, săream din el, înainte să se închidă ușile și să fiu prinsă acolo. Apoi mă uitam plină de gelozie și de respect la eroii care reușeau să se dea cu tramvaiul, ca și când n-ar fi mare brânză.

Nu puteam să-mi amintesc cu ce puteri supraomenești făcusem și eu toate lucrurile astea înainte. Un drum până la magazin era o aventură din care mă întorceam victorioasă, de parcă alergasem printre gloanțe cu pâinea-n mână. Se ștersese orice experiență de dinainte, nu mai eram nimic, doar frică. Fără obiect și fără sfârșit. Aveam să aflu la terapie, când am putut să ajung până acolo, că se cheamă stres posttraumatic. Știam despre el din filme, dar nu mă gândeam că poate să apară și după genul ăsta de traumă. Îl asociam cu un șoc mare, cu un eveniment violent și brusc, nu cu o durere prelungită, care arde lent până te pârlește cu totul. M-am gândit mult ce-i cu frica asta, până mi-am amintit când a apărut prima oară. Aflasem diagnosticul de câteva zile și am luat-o pe mama la mare. Am stat într-o căsuță în care era foarte cald, la 2 Mai. Ziua făceam baie și mâncam înghețată, seara venea frica. Dormeam în aceeași cameră și am stat trează în fiecare noapte, o ascultam cum respiră. Eram sigură că dacă adorm dispare. Așa că n-am mai dormit.

Iar când nu dormi perioade foarte lungi, totul e un vis ciudat. Speranța că totul va fi bine venea zilnic, ademenitoare. Avea o coadă multicoloră de peștoaică psihedelică, cu care îmi dădea peste frunte și mă îmbrățișa până rămâneam fără aer.

neputința

Medicul ei mi-a spus că o mai duce cam 3 luni.

Mama nu se mai putea mișca singură și abia mai vorbea. Dar eu în drum spre casă îmi imaginam cele 3 luni în care o să facem împreună tot ce am plănuit și nu am apucat. Aveam timp suficient să călătorim, să mergem la concerte, măcar încă o dată la mare. Cred că ăsta a fost primul semn că mintea mea dă rateuri serioase și nu mă descurc prea bine cu ce se întâmplă. Nu au fost trei luni, au fost cinci, în care nu am fost niciodată la mare.

Nu avusesem timp și energie să mă gândesc la nimic cât a fost mama bolnavă, să accept sau măcar să încep să înțeleg ce se întâmplă, pentru că a trebuit să fiu mai mult medic și asistentă decât fiică. Am primit în grijă un om cu dureri mari, care nu se mai putea mișca și avea nevoie de proceduri medicale, fără prea multe explicații, fără un plan sau măcar un sfat pentru perioada următoare; fără o rețetă pentru morfină, fără o trimitere la un doctor care ar putea să o trateze de acum încolo. Eram total depășită și aș fi dat orice să îmi spună cineva ce trebuie făcut și eu doar să execut cuminte.

Am citit sute de ore despre diete, tratamente naturiste, medicamente-minune. În loc să petrec timp cu mama, să îi ofer mai multă iubire și atenție, eu stăteam pe net să învăț să gătesc raw vegan, să comand deshidratator, storcător de legume, germinator, ultimul tip de robot care gătește cu aburi. Am dansat în brațele peștoaicei mele până în ultimul moment, sperând să o salvez pe mama cu morcovi și cu cel mai nou extract de ciupercă japoneză.

În tărâmul ăsta al nimănui, după ce *nu mai avem ce să-i facem*, am purtat discuții absurde, filosofico-spirituale, cu medicii pe care am reușit să-i găsesc, despre când și cum se administrează morfina care s-o ajute să nu mai țipe de durere. Pentru că am fost în postura absurdă de a organiza totul, mă simt vinovată pentru suferința ei, pentru felul în care a murit. Cu bolovanul ăsta bălos trăiesc pe piept. Între timp, m-am împrietenit cu el, și-a făcut loc în gaura din pieptul meu și mă lasă să respir și să merg cu tramvaiul.

Există timpul ăsta, uneori sunt câteva zile, de multe ori sunt ani, între *nu mai avem ce să-i facem*-ul cu care e externat un om cu boală

S9 ÎN TĂRÂMUL ĂSTA AL NIMĂNUI, DUPĂ CE NU MAI AVEM CE SĂ-I FACEM, AM PURTAT DISCUȚII ABSURDE, FILOSOFICO-SPIRITUALE, CU MEDICII PE CARE AM REUȘIT SĂ-I GĂSESC, DESPRE CÂND ȘI CUM SE ADMINISTREAZĂ MORFINA CARE S-O AJUTE SĂ NU MAI ȚIPE DE DURERE. PENTRU CĂ AM FOST ÎN POSTURA ABSURDĂ DE A ORGANIZA TOTUL, MĂ SIMT VINOVATĂ PENTRU SUFERINȚA EI, PENTRU FELUL ÎN CARE A MURIT.

terminală și sfârșitul vieții. După ce medicii nu mai au ce să încerce să vindece, pacientul ar trebui ajutat să trăiască liniștit, fără dureri mari, și să moară cu demnitate. Adică să intre pe tărâmul medicinei paliative. La noi, bucata asta e aproape inexistentă.

În 2014, World Health Assembly a adoptat prima rezoluție referitoare la îngrijirea paliativă, document prin care e recunoscută ca drept al omului și ca obligație a statelor membre ale Organizației Mondiale a Sănătății. E definită așa: „Abordare menită să amelioreze calitatea vieții pacienților și a familiilor acestora, atunci când se confruntă cu probleme asociate bolilor amenințătoare de viață, prin prevenirea și înlăturarea suferinței, prin identificarea și tratarea impecabilă a durerii și a altor probleme fizice, psiho-sociale și spirituale". Iar conceptul contemporan de *îngrijire terminală* introduce terapia paliativă încă din faza de diagnostic și continuă până după moarte, cu sprijinul pentru familie în perioada de doliu.

Sunt tratate de traumatologie care spun că cei care lucrează în paliație nu ar trebui să facă asta mai mult de 5 ani. „La cadrele medicale, la persoanele implicate în îngrijire, pot apărea epuizare, stare de depresie, stare fiziologică de dureri de cap, cu cefalee, cu foarte multe simptomatologii aferente, până la *burnout* și simptom posttraumatic", îmi explică, cu voce blândă, Luxita Bara, consilieră, psihoterapeută și membră activă a Institutului pentru Studiul și Tratamentul Traumei. Institutul oferă 6 ședințe gratuite de terapie persoanelor care au nevoie de ajutor.

Când e vorba de îngrijirea unei persoane iubite, din familie, toate riscurile astea cresc. Mă uitam în nopțile fără somn la blocul din fața ferestrei mele și mă gândeam în câte dintre apartamentele alea care se întind până la cer or fi oameni la pat și neputincioși care se învârt în jurul lor.

S9

În România, doar 2% dintre pacienții care au nevoie de îngrijirile specifice bolilor terminale au acces la tratamentele menite să le facă suferința cât mai ușoară, potrivit datelor din Sinteza Programului Operațional Sănătate 2021–2027. „Resursa umană implicată în astfel de servicii este insuficient pregătită la nivel de bază și specializat." În 11 județe nu există deloc paturi de îngrijire paliativă în sistem public, privat sau nonprofit.

Criza medicală a înrăutățit lucrurile, pentru că accesul pacienților cronici și al celor oncologici la serviciile medicale a fost întrerupt sau amânat, mai ales în primele luni ale pandemiei. Peste jumătate dintre bolnavii cronici de la noi din țară nu au beneficiat de tratamentele de care aveau nevoie, potrivit datelor dintr-un studiu realizat de Observatorul Român de Sănătate. Același studiu punctează că numărul internărilor a scăzut, în medie, cu 46%.

Raportul „Evaluarea serviciilor de îngrijire paliativă din România", realizat de Ministerul Sănătății pentru Banca Mondială în 2017, arată că pentru cei peste 172.000 de pacienți care au nevoie anual de astfel de îngrijiri există 1.779 de paturi, distribuite inegal prin țară. Doar 59% dintre ele sunt fără plată. Mai puțin de 2% din medicii de familie au pregătire în paliație.

Când am avut noi nevoie, Hospice Casa Speranței, organizația nonprofit care în 1992 a introdus conceptul de paliație în România, nu avea echipă mobilă de îngrijiri la domiciliu în București. Am reușit eu să găsesc o echipă care venea acasă contra cost. Deplasarea + consultul + procedura de care avea mama nevoie costau 1.400 de lei pe lună, cu 500 de lei mai mult decât era salariul minim atunci. Asta pe lângă medicamente și hrană. **E foarte scump să mori pe-aici.**

Când m-am prins că trăiesc într-un sistem care îți întoarce spatele după ce nu îi mai ești de folos, chiar dacă l-ai servit cuminte toată viața, am vrut să urlu și să sparg geamuri. Dar, ca mulți dintre compatrioții mei, am fost așa de preocupată să supraviețuiesc momentului fără s-o iau razna de tot, încât mi-am văzut de treabă și n-am pornit nicio revoluție.

Mama a murit înconjurată de doi fricoși, tata și cu mine, care se certau pe cum e mai bine, când să ia ce medicament, când să-i mai băgăm ceva pe gât și când nu mai are rost, când o ajutăm și când îi facem mai mult rău. Un contabil ieșit la pensie și o fotografă, amândoi nedormiți de câteva luni.

AM AȘTEPTAT CUMINTE SĂ REDEVIN EU, DAR NU DAU SEMNE. AM SĂRIT ÎNTRE ETAPELE ASTEA, DAR CĂLĂTORIA MEA SUNĂ CAM AȘA: FRICA, HAOSUL, NEPUTINȚA, FRICA DIN NOU, AMORȚEALA, DORUL ADÂNC CÂT O GAURĂ ÎN STOMAC, ÎN ECHIPĂ CU BALAURUL CU TREI CAPETE CARE A VENIT ÎN VIZITĂ ȘI NU MAI PLEACĂ – VINOVĂȚIA&RUȘINEA&ULTRAINDEPENDENȚA.

În România, morfina e înconjurată de tot soiul de mituri. Tata era sigur că dacă îi dăm morfină *se desprinde, gata, moare*; oncologul din echipa mobilă de paliație mi-a povestit, în timp ce mama urla de durere în camera cealaltă, iar eu trebuia să mă sprijin de dulap ca să pot rămâne în picioare, că de fapt noi nu știm dacă ce simte ea acum e durere fizică, că deja e în tărâmul dintre viață și moarte și nu e bine să intervenim. Aveam, practic, o pungă cu opiu după care alergasem și stătusem la cozi. Cu ultima fărâmă de energie găsisem și medic să vină acasă, și tot nu reușeam să rezolv nimic, nu îi puteam opri durerea. Atunci m-am gândit prima oară ce mișto ar fi să se termine totul și m-am amuzat când mi-am dat seama ce parșiv și pe nesimțite poate să te prindă la înghesuială gândul ăsta – că ar fi mai ușor să nu mai fii.

amorțeala

„Corpul nostru începe să somatizeze ceea ce este prea mult pentru sine. Practic este o traumă psihică care invadează ființa noastră și care ne alterează percepția despre noi, percepția despre lume, schimbă ceea ce percepem în exteriorul nostru, dar și în noi înșine." Așa mi-a explicat Luxita Bara amestecătura de emoții care mi-au făcut corpul să simtă că e-n pericol de moarte stând pe canapea în pijamaua cea mai pufoasă, cu un ceai călduț în față, și de ce nu am putut să adorm cu anii. „Dacă suntem expuși pe termen lung la situații copleșitoare, în care apar sentimentele de neputință, de abandon, de neajutorare, practic trăim într-o constantă stare traumatică."

Când am început să mă simt mai bine a trebuit să o iau de la capăt, să mă pun la loc, să învăț să fiu, ca un robot pe care-l programam să pară om. Îmi aminteam cât de cât cum percepeam situațiile de zi cu zi *înainte* și mă prefăceam, probabil foarte prost, că simt și eu una-alta. M-am trezit cu mare încetineală într-o lume în care totul mi-era indiferent, dar măcar nu-mi mai era frică.

Am citit că recuperarea după operații sau traumatisme care au afectat nervii periferici durează între 6 luni și 1 an. În *Despre moarte și a muri*, psihiatra Elisabeth Kubler-Ross a enunțat cele 5 stadii ale durerii, traseul emoțional de la suferință la acceptarea morții: negarea și izolarea, furia, negocierea, depresia și acceptarea.

Am așteptat cuminte să redevin eu, dar nu dau semne. Am sărit între etapele astea, dar călătoria mea sună cam așa: frica, haosul, neputința, frica din nou, amorțeala, dorul adânc cât o gaură în stomac, în echipă cu balaurul cu trei capete care a venit în vizită și nu mai pleacă – vinovăția& rușinea&ultraindependența.

Nici nu prea mai țin minte cum eram. Îmi amintesc vag că era mișto și totul era posibil, eram nemuritoare și la fel erau toți cei pe care-i iubeam. *După*, am rămas cu robotul în brațe, care mi-a oferit și multe lucruri bune, m-a eliberat. Nu mai sunt emoționată niciodată, nu mă mai intimidează nimic. Dar pentru că am fost mereu o ființă ultra-simțitoare, am rămas fără repere, îmi e mult mai greu să-mi fac meseria, să iubesc, să știu ce vreau.

Au trecut 5 ani. În primăvara asta mi-am încărcat lucrurile într-un sac roz de plastic și m-am mutat într-o casă pe roți. Tânjesc după

stabilitate și sens, dar fug din orice loc de parcă ar fi în flăcări. Nu mă mai simt prinsă într-o cușcă minusculă care se tot micșorează. Am scăpat de frică și de frica de frică. Nu am scăpat de vinovăție, neputință și tristețe. Mă vizitează când mi-e lumea mai dragă și-mi ia ceva până mă prind de ce mă port dubios și încerc să-i îndepărtez pe oamenii de lângă mine.

Am câștigat prezentul – am primit un soi de bucurie nebunească, fără rădăcini și ea, de condamnat la moarte care știe că vede ultima oară un copac. Mă bucură foarte tare vântul, ultima dâră de soare în pădure, lumina lunii, pielea omului pe care-l iubesc. Dar am pierdut viitorul: mi se pare absurd să fac planuri, mi-e foarte greu să iau decizii, mi-e imposibil să iau chiar și cele mai ușurele angajamente, să programez o vacanță cu prietenii săptămâna viitoare sau să accept un job peste câteva luni. Scap de amorțeală doar când sunt foarte prezentă în corpul meu. Dependența de alergat mi-a fost cel mai de nădejde ajutor în anii ăștia, așa îmi reglez emoțiile. E un truc care mă eliberează de orice demon. Pentru câteva ore după ce alerg până nu mai pot, totul e din nou posibil, se face liniște și mă cuprinde o fericire blândă.

dorul

Mama avea mâini foarte albe, prin care i se vedeau venele, ca niște rădăcini albastre. Când eram copil, mă uitam cu orele la ele, erau cel mai frumos lucru din lume. Au început și ale mele să arate așa. Mult mai lipsite de eleganță, dar tot cu rădăcini albastre. De fapt, am senzația că îi semăn din ce în ce mai mult, pot să văd bucățele din ea când mă uit în oglindă. A fost mereu cuminte. S-a măritat cu primul bărbat pe care l-a iubit, a făcut multă școală, a muncit mai bine de 30 de ani într-o companie care vindea în Germania trenuri și alte fiare produse la uzinele Faur. Când a trecut de 55 de ani, în iureșul capitalist al privatizărilor, nu a mai fost nevoie de ea. Nu a îndrăznit niciodată să viseze să facă ceva care îi place. Chiar dacă ea câștiga mai bine decât tata și uneori lucra mai multe ore, se ocupa și de toate treburile casei – de cumpărături, gătit și curățenie, de îngrijirea mea. Când mă gândesc la cuminția ei rămân fără aer. **Mi-a spus de multe ori să nu fiu niciodată ca ea, să nu uit complet de mine ca să fie ceilalți fericiți.**

De la începutul verii, apartamentul nostru de la etajul 10 se încălzea îngrozitor. Duminică dimineața venea bunica, stăteam toate în bucătărie, ele găteau și eu le priveam. Toate eram cu pielea pe-afară, ne atingea vânticelul născut din deschiderea tuturor ușilor și a geamurilor, și cu cât se făcea mai cald, de la prăjituri, zacuscă și august, cu atât mă simțeam mai protejată, în burta unei balene eterne.

Când eram adolescentă a știut să devină prietena mea cea mai bună, chiar dacă îi era, probabil, al naibii de greu. Îi povesteam despre băieți și despre petreceri, îi povesteam tot ce făceam, lucruri care sigur o speriau și o dureau. Nu mi-a interzis niciodată nimic. Mi-a cumpărat primul aparat foto pe film, apoi primul aparat digital, în rate, mi-a plătit cursurile de pregătire pentru facultate. Chiar dacă ceilalți oameni din jur încercau să mă convingă că visul de a trăi din fotografie e naiv, mai ales ca fată, ea mă încuraja mereu cu mare delicatețe. M-a învățat să fiu cine vreau să fiu, să-mi respect mintea și să-mi înțeleg corpul. Până să scriu textul ăsta nici nu am mai avut curaj să mă gândesc la ea. Îmi apare în minte și îmi permit doar câteva secunde bucuria de a-mi fi dor de ea, apoi închid sertarul în care am ascuns-o, ca să nu rămân din nou fără aer.

Într-o noapte am visat că m-am desfăcut printr-o tăietură dreaptă, de la gât până la ovare, și din burtă mi-au ieșit toate amintirile cu mama, ca niște holograme care se ridicau încet spre tavan. Un apus pe malul Dunării, în timp ce îmi mângâia părul, seara în care am vopsit-o și a ieșit prea roșcată și eram sigură că o să se supere, dar ne-am hlizit până m-a durut burta, prima oară când mi-a venit ciclul și mă simțeam dezgustătoare și m-a dus la Unirea și am probat amândouă haine sclipicioase și ne-am hlizit până m-a durut burta, seara în care am băut primul gin tonic împreună și am ascultat Jacques Brel și Nina Simone, apoi am pus Jefferson Airplane, The Hollies și alte hipioțeli și am dansat și ne-am hlizit până m-a durut burta. Eram bucuroasă că sunt în toate momentele astea la care nu mă mai gândisem de mult, dar la un moment dat am intrat în panică, mi-am dat seama că le pierd, pentru totdeauna, prin tavan. Am întins speriată mâna pe noptieră și am găsit un ac imens cu ață roșie, cu care am început să-mi cos burta, să încerc să mai țin în mine câteva. Poate ăsta e cel mai parșiv lucru pe care îl face boala. Nu se oprește după ce intră în omul iubit, nici după ce îl face din ce în ce mai mic și-i ia puterile, nici după ce îl șterge din fața ta. Rămâne să-ți viruseze mintea și să se asigure că îl șterge de tot și de acolo.

DE LA ÎNCEPUTUL VERII, APARTAMENTUL NOSTRU DE LA ETAJUL 10 SE ÎNCĂLZEA ÎNGROZITOR. DUMINICĂ DIMINEAȚA VENEA BUNICA, STĂTEAM TOATE ÎN BUCĂTĂRIE, ELE GĂTEAU ȘI EU LE PRIVEAM. TOATE ERAM CU PIELEA PE-AFARĂ, NE ATINGEA VÂNTICELUL NĂSCUT DIN DESCHIDEREA TUTUROR UȘILOR ȘI A GEAMURILOR, ȘI CU CÂT SE FĂCEA MAI CALD, DE LA PRĂJITURI, ZACUSCĂ ȘI AUGUST, CU ATÂT MĂ SIMȚEAM MAI PROTEJATĂ, ÎN BURTA UNEI BALENE ETERNE.

Ioana Cîrlig e fotografă, editoare foto a publicației *Scena9* și plimbăreață. În 2016 a cofondat Centrul de Fotografie Documentară, unde dezvoltă proiecte de grup, face cărți foto și expoziții.

17 min.

IMM

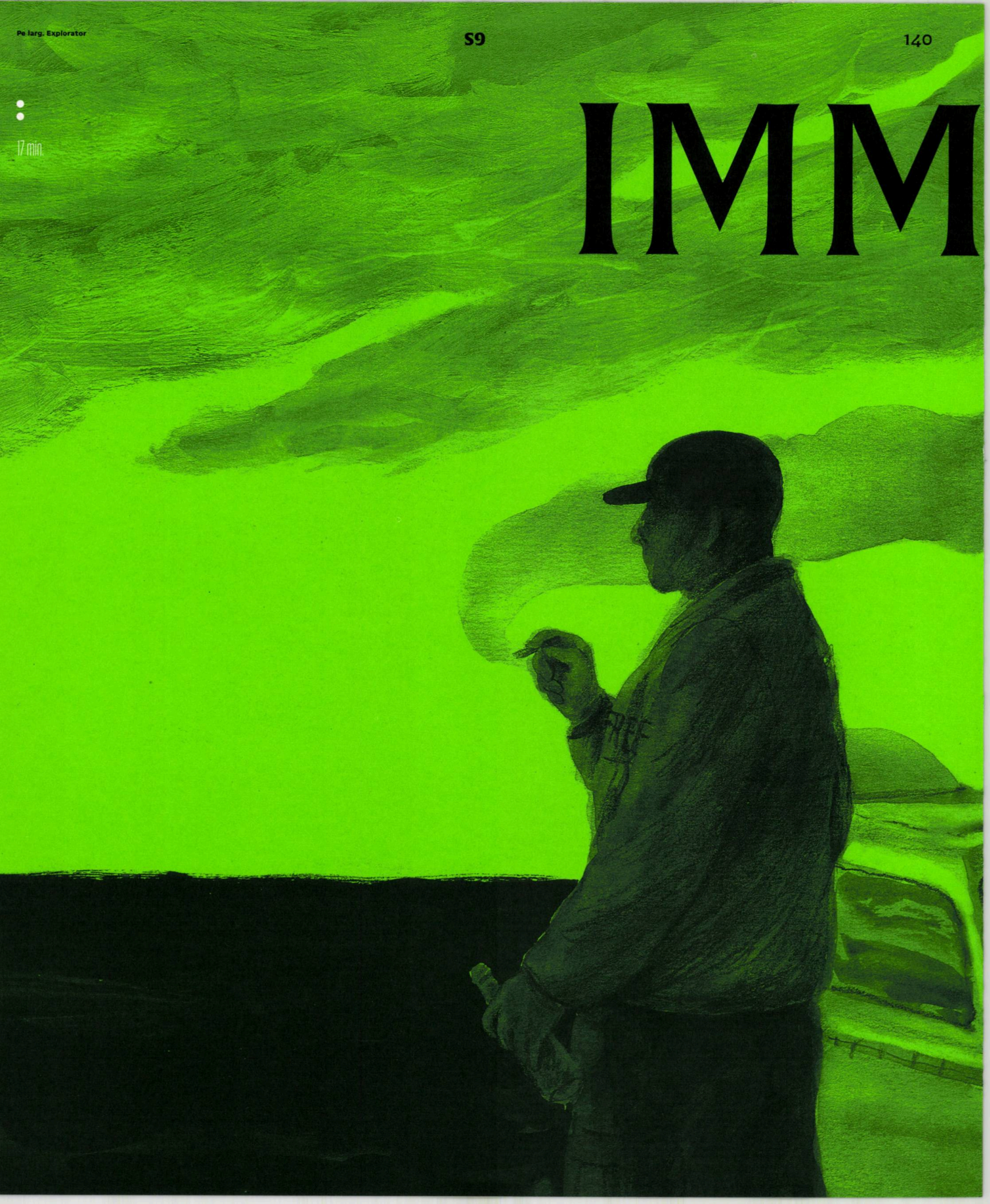

INIK

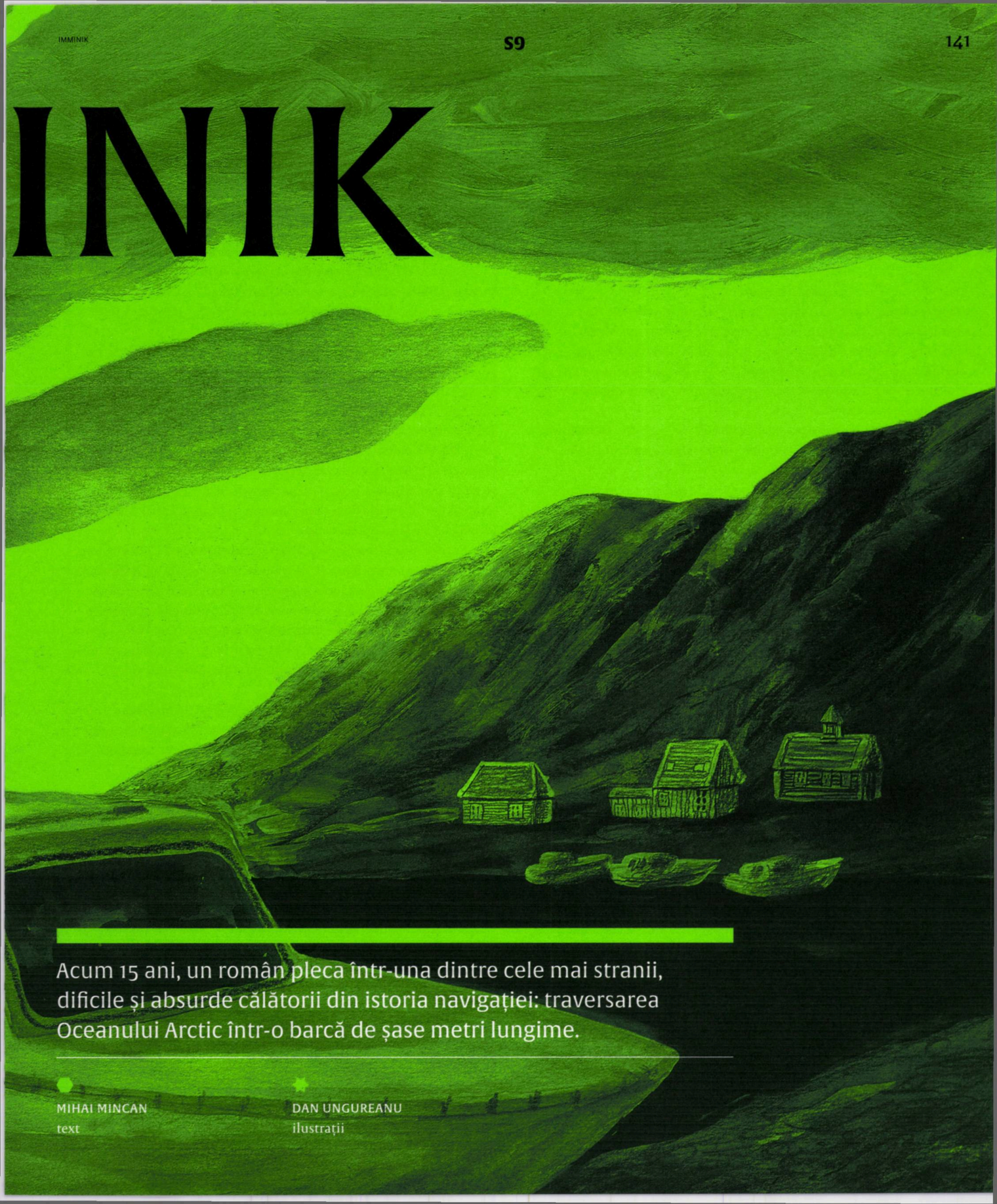

Acum 15 ani, un român pleca într-una dintre cele mai stranii, dificile și absurde călătorii din istoria navigației: traversarea Oceanului Arctic într-o barcă de șase metri lungime.

MIHAI MINCAN
text

DAN UNGUREANU
ilustrații

Pe 11 septembrie 2006, un bărbat în vârstă de 32 de ani cobora din autobuz într-o localitate de numai 5.500 de locuitori, situată la distanța incertă dintre două continente și, ar zice unii, la capătul lumii.

Ca să ajungă acolo, zburase mai întâi din București la Amsterdam. Două ore mai târziu, se afla în avionul spre aeroportul din Copenhaga, unde avea să-și petreacă noaptea, întins pe două scaune. La răsărit, se urca din nou în avion, de data asta către Nuuk, capitala Groenlandei.

La ieșirea din aeroport i s-a spus să se suie într-un autobuz. Patru ore mai târziu, la capătul de linie, privea la câteva case colorate, construite pe niște coline abrupte care se sfârșeau în Oceanul Arctic. Se afla în ultima localitate neatinsă de ghețari plutitori. De aici încolo se întindeau nesfârșitul apelor, frigul aspru și pericolul pe care numai un loc necunoscut ți-l poate planta în creier.

Sisimiut este al doilea oraș ca mărime din Groenlanda. Oamenilor de aici li se zice „locuitorii din vizuine", după traducerea numelui de oraș din limba daneză.

La 75 de kilometri nord de Cercul Arctic, locul este cel mai nordic port din Groenlanda unde se poate naviga pe întregul parcurs al anului fără pericol de îngheț. Geografic aparține de continentul nord-american (este chiar considerat cel mai mare oraș arctic din America de Nord), dar administrativ este parțial legat de Danemarca. Oamenii de aici trăiesc în principal din pescuit, iar unii sunt angajați în industria de prelucrare a petrolului care se extrage din zonă.

Văzut din poze și filme urcate pe YouTube, Sisimiut pare un fel de Cinque Terre arctic. Aceleași case colorate în nuanțe puternice, situate la marginea apei, cu întinderi de un verde crud între ele. Câteva magazine și două benzinării delimitează zona centrală. În timpul verii, grupuri de turiști sunt aduse cu vapoarele din Scandinavia și din Islanda, pentru *hiking* și cursuri de ornitologie. Ca în orice localitate din regiune, iarna este extrem de lungă și de aspră. În decurs de numai câteva săptămâni, se trece de la „noaptea albă", la ziua fără lumină solară.

La nord, mai sunt câteva localități extrem de mici, înșirate de-a lungul coastei. Iar, când și acestea se termină, urmează deșertul alb și înghețat, zona despre care afli doar din cărți și din interviuri cu exploratori.

Florin Fodor avea un plan. Știa exact ce trebuie să facă și, mai ales, ordinea corectă a deciziilor pe care avea să le ia. Se gândise la asta în fiecare zi, în ultimele luni. După ce s-a asigurat că vremea era încă decentă și că se putea naviga relativ sigur spre nord, Fodor s-a dus în centrul Sisimiutului, la unul dintre barurile unde localnicii își pierdeau vremea împreună.

O jumătate de oră mai târziu, însoțit de unul dintre localnici, a coborât din nou spre zona portului. A fost condus în dreptul unei bărcuțe construite din fibră de sticlă, albă, lungă de numai șase metri. Fodor a scos din buzunar câteva sute de dolari americani și a devenit, în câteva secunde, proprietarul ambarcațiunii.

A dat ocol noii achiziții, încercând parcă să înțeleagă ce cumpărase mai exact. Barca avea motorul în spate, acționat manual (cum se întâmplă în cazul ambarcațiunilor de mici dimensiuni). Tot în spate se întindea cam un metru și jumătate de punte care se termina cu două scări mici ce coborau către cabină.

Aici era panoul de comandă, format dintr-un volan, câteva butoane și un schimbător pentru reglarea vitezei de deplasare. Tot acolo erau și un pat îngust, peste care se putea trage o măsuță rabatabilă (de tipul celor din trenurile CFR), și un loc de depozitat bagaje. În partea din față a ambarcațiunii mai erau doi metri de punte, închiși de vârful bărcii.

Florin Fodor a strâns toate recipientele pe care le găsise pe barcă și s-a întors în centrul Sisimiutului. A mers la benzinărie și le-a umplut. A luat trei bidoane în plus, cumpărate direct de acolo. S-a întors în port și a urcat bidoanele pe barcă, îndesându-le pe unde a apucat. A alimentat motorul și l-a pornit. Mergea.

Și-a aprins o țigară și a fumat-o uitându-se spre întinderea de apă care se vedea în zare, gândindu-se la lucruri numai de el știute, concepând planuri și calcule.

Apoi, a revenit în oraș. A intrat într-un magazin și și-a cumpărat mâncare pentru cinci zile. Trei mese pe zi, 15 mese în total, deci 15 conserve, ăsta era planul. N-a găsit legume și fructe, despre care auzise că ar fi bine să le ai la tine într-o astfel de călătorie, dar pâinea părea proaspătă și, pe lângă câteva bidoane cu apă și pachete de țigări, a decis să-și cumpere și câteva beri și o sticlă de ceea ce părea un fel de tărie locală. Lista a fost încheiată de o lanternă și de niște baterii.

La revenirea pe barcă, când a așezat toate produsele, a simțit cum ambarcațiunea se mișcă sub el, de la încărcătura neobișnuită. Bidoanele de combustibil, geamantanele sale voluminoase și proviziile apăsau puternic mica barcă. Le-a distribuit cât de egal a putut. Și-a luat timp suficient să bea tacticos una dintre berile cumpărate, după care a pornit motorul. A aprins farurile și a închis stația prin care se putea comunica cu autoritatea portuară locală. A simțit turațiile motorului. Cum barca își adună toate puterile.

Apoi, primul metru cub de apă a fost despicat. În mai puțin de cinci minute, părăsea portul din Sisimiut, îndreptându-se agale către golul enorm ce i se deschidea în față. Florin Fodor pornise într-una dintre cele mai stranii, dificile și absurde călătorii din istoria navigației.

La nord de Sisimiut se întinde Marea Baffin, o punte de legătură între Oceanul Atlantic (cu care comunică prin Strâmtoarea Davis) și Oceanul Arctic, la care se ajunge prin Strâmtoarea Nares. Baffin leagă în imaginar două continente, două lumi despărțite doar prin geografii imprecise și deducții de apartenență locală: Groenlanda, teritoriu încă perceput ca fiind legat cumva de Europa, și cea mai nordică parte a Canadei, teritoriul Nunavut, zona populației inuite.

Florin Fodor nu mai navigase până atunci, dar știa câte ceva. Citise, ascultase niște oameni vorbind despre lucrurile astea. Se interesase. Știa, de exemplu, că Marea Baffin este unul dintre cele mai neprimitoare locuri din lume pentru marinari. Că permite navigația numai două luni pe an, în august și septembrie, după care ghețurile masive transformau totul într-o misiune sinucigașă. Prinsese ultima ocazie:

se apropia de mijlocul lui septembrie și vremea rece îl anunța deja că, în maximum două săptămâni, planul său ar fi devenit imposibil.

Fodor mai știa și că lumina soarelui era de partea lui. Nu pentru mult timp, dar, deocamdată, avea un aliat în soarele care refuza să dispară cu totul. În 11 septembrie 2006, ziua în care românul părăsea mica localitate Sisimiut, crepusculul nautic dura până la ora 22:31.

Folosit de navigatori mai ales în epocile în care GPS-ul nu devenise accesibil ca astăzi, crepusculul nautic este intervalul în care Soarele se află între 6 și 12 grade sub nivelul orizontului, însă razele sale încă luminează cerul. În condiții de vreme bună, există o urmă de lumină ca să te poți ghida după ea pe mare.

Planul lui Fodor era simplu. Între 22:31 și 4:31, a doua zi, intervalul în care avea să fie întuneric beznă, urma să se ghideze după orice sursă de lumină mai prindea de pe fâșia de țărm pe care o avea în dreapta sa. Avea să meargă spre Nord, în paralel cu țărmul vestic al Groenlandei, sperând să fie ghidat de luminile vreunui sat sau de vreun far aflat în depărtare.

Până la căderea întunericului nu parcursese cine știe ce distanță. În ultimele raze de soare, înainte ca bezna totală să vină peste el și barca lui, Fodor a reușit să distingă în depărtare orașul Kangaatsiaq. În 2006, acolo locuiau 656 de locuitori. În oraș erau o grădiniță, o școală primară, un supermarket și un hostel, „The Lodge", care putea oferi cazare pentru șase persoane.

Imediat ce puținele lumini ale orașului au dispărut din raza sa vizuală, Fodor a rămas blocat în cea mai neagră noapte pe care o trăise până atunci, tremurând de la frigul aspru de afară și pierdut în zumzetul constant al micului motor ce-l ducea prin apele Oceanului Arctic.

În cultura inuită, există un sentiment dual care însoțește senzația de singurătate absolută. Locuitorii din Groenlanda îi spun „imminik", cuvânt ce înseamnă deopotrivă „singur(ă)", dar și „nu contează", „nu e important". Pentru oamenii aceștia, crescuți printre ghețuri și întuneric, singurătatea vine întotdeauna însoțită de o notă de abandon sau poate de renunțare absolută la iluzia controlului, la obsesia că omul poate schimba cu adevărat ceva din jurul său.

Cultura inuită, în general, pare construită în jurul singurătății. Pentru europeanul standard, unul obișnuit cu noțiunea de comunicare, dependent de relațiile sociale construite în timp, recunoașterea celorlalți și nevoia de apartenență la comunități cât mai mari pot părea stranii. Inuiții au cuvântul „inuillivoq", ce se traduce prin „a căuta singurătatea pe țărm". Este o transcriere a unui sentiment cu care te naști și pe care-l cultivi de-a lungul întregii vieți: nevoia de a te separa de ceilalți, de a trăi singur într-o izolare absolută.

Există un pasaj în cartea *Language Contact in the Arctic* scrisă de doi cercetători norvegieni, Ernst Håkon Jahr și Ingvild Broch. Aceștia descriu imaginea unor locuitori din Groenlanda care dispar cu orele noaptea pe mare. Sunt în afara intervalului normal pentru pescuit și nu călătoresc către un loc definit. Doar se lasă absorbiți în întunericul oceanului,

în necunoscutul absolut. Dispar din această lume pentru câteva ore, fără vreun motiv anume, poate numai din nevoia de a se extrage dintre noi, restul oamenilor.

Corelația dintre întuneric, mare și senzația de singurătate copleșitoare nu este întâmplătoare. Există un sentiment al dezolării absolute, al abandonului total care însoțește prezența unui om singur pe mare. Chiar și de la bordul unui vas mare, lumea din jur, înghițită complet de noapte, pare să-și fi pierdut complet conturul. Lipsa surselor de lumină la distanță, imposibilitatea de a cartografia teritoriul din jur, de a spune cu certitudine „de acolo vin și încolo mă duc" dizolvă speranța și încrederea în tine.

Orice noțiune de „eu" pare să dispară până când soarele răsare din nou, lăsând în urma sa un gol imposibil de umplut. În beznă totală, devorat de știința faptului că plutești pe o apă ce pare fără sfârșit, te afli, paradoxal, mai aproape de tine decât ai fost vreodată, dar și mai aproape de noțiunea de dispariție, de moarte. „There is no earth smell/Or smell of living thing", spunea T.S. Eliot, și poate că asta e cea mai bună descriere a acelui sentiment.

Nu există nicio dovadă că Florin Fodor ar fi știut ceva despre cultura inuită, despre cuvintele lor poetice, nevoia de a dispărea din lume sau cine a fost și ce a scris T.S. Eliot. Însă acele câteva ore de pe Oceanul Arctic, între ultima rază de soare de astăzi și răsăritul de mâine, au fost petrecute în singurătate totală.

În acea noapte, Fodor a traversat extrem de lent, atent la ghețarii care începuseră să apară în jur, distanța dintre Kangaatsiaq și Aasiaat, următoarea așezare vizibilă de-a lungul coastei. Între cele două, se întind haotic câteva insule nepopulate, foste locuri unde trăiau cândva mici comunități de pescari, dispărute sau relocate între timp.

Odată cu dimineața, Florin Fodor a reușit să distingă în depărtare contururile orașului Aasiaat, a patra localitate ca mărime din Groenlanda, la acel moment cu o populație de 3.086 de locuitori. Fostă bază aeriană americană în al Doilea Război Mondial, cu o stație meteorologică și o fabrică de prelucrare a codului, Aasiaat urma să fie ultima așezare cât de cât mare pe care Fodor o va vedea, fie și de la distanță, în următoarele șase zile. Românul a oprit motorul și a aruncat ancora. Și-a mâncat una dintre conserve, pe post de mic dejun, și a dormit câteva ore, cu barca săltată sub el de valurile oceanului. Când s-a trezit, și-a reluat drumul, din ce în ce mai înfrigurat. În septembrie, în zonă, temperatura de pe Ocean, chiar și în apropierea uscatului, scade bine sub limita de îngheț.

În zilele următoare, Florin Fodor și-a continuat drumul de-a lungul coastei Groenlandei, mâncând periodic câte o conservă, dormind câteva ore pe zi și privind din barca sa scheletele descompuse ale unor foste așezări inuite: Qeqertarsuaq, Niaqornat (35 de locuitori), Igdlorssuit, Upernavik (unde temperatura de pe uscat coborâse deja până la –12 grade), Kullorsuaq.

Toate aceste locuri cu nume imposibile fuseseră cândva așezări de pescari și de vânători. Odată cu influența daneză, de după al Doilea Război Mondial, soarta avea să li se schimbe dramatic. La finalul anilor 1950, și în următoarele decade, autoritățile daneze au decis relocarea

unei mari părți a populației de aici, către orașele mai mari. Construcția infrastructurii, a școlilor și a spitalelor nu renta în localități atât de mici. Forțați de împrejurări, majoritatea foștilor pescari și vânători s-a mutat către oraș, în căutarea unui loc de muncă în micile industrii locale.

Acolo, în așezări de câteva mii de oameni, aveau să întâlnească un nou dușman, de data aceasta mortal: alcoolismul. În urmă cu cinci ani, Groenlanda deschidea statisticile privind consumul de alcool și rata de suicid. Prinși în orașe înfrigurate și întunecate în cea mai mare parte a anului, nevoiți să schimbe casele tradiționale sau corturile cu pereții din ciment ai noilor blocuri de locuințe, foștii pescari și vânători s-au pierdut în alcool și gânduri negre.

Situația a devenit atât de dramatică, încât autoritățile au recurs chiar la introducerea unor cupoane de vânzare a alcoolului pe cap de om, asemănătoare celor prin care românii își puteau cumpăra pâine în ultimii ani ai socialismului. Decizia a avut un efect de bumerang. Obligați să raționalizeze, oamenii au devenit brusc mai conștienți de nevoia de a bea alcool. Cupoanele au început să fie contrafăcute sau vândute pe sub mână.

Imaginea acestor sate abandonate, a unor locuri de unde oameni care-și doreau singurătatea au fost obligați să plece și să locuiască laolaltă cu alți oameni, a fost cea care l-a însoțit pe Florin Fodor până în a patra zi a călătoriei sale pe Oceanul Arctic. Atunci, românul a văzut la orizont o bucată din pământ care avansa mai mult către apă, rupând linia aproape paralelă a uscatului față de care se ghidase până atunci. Pe acea bucată de pământ se zăreau câteva case abandonate. Florin Fodor ajunsese la capătul călătoriei sale pe lângă coasta Groenlandei. Ajunsese în Dundas.

Fostă așezare pescărească, Dundas respecta, până într-un punct, destinul local. Cândva, aici fusese o mică comunitate de oameni care se năștea și mureau în același loc, majoritatea fără să vadă vreodată chipul unui necunoscut. Apoi, în 1951, Statele Unite ale Americii au primit permisiunea de a construi aici Baza Aeriană Thule. Între mai și noiembrie 1953, toți locuitorii au fost obligați să trăiască în corturi, înfruntând iarna teribilă de afară, până când 27 de case, situate la 81 de kilometri de satul lor, urmau să fie construite. După mutarea oamenilor, locul a rămas abandonat și aproape exclus de pe harta lumii, un punct necunoscut.

Până în 21 ianuarie 1968, când un avion american care căra patru bombe termonucleare, într-o misiune din „Războiul rece", s-a prăbușit în apele din apropiere. Șase dintre cei șapte oameni aflați la bord au supraviețuit, dar, la impact, încărcătura navei a fost detonată. Întreaga zonă a fost contaminată radioactiv, distrugând indirect sursele de hrană ale tuturor comunităților din zonă. Astăzi, zona este un fel de Cernobîl, un loc pentru măsurători radioactive, pustie pentru totdeauna.

Indiferent dacă Florin Fodor era sau nu la curent cu povestea bombardierului B-52, românul știa un lucru. Îl văzuse pe hartă. În punctul acela, în care uscatul avansează atât de mult spre mare, trebuia să vireze la stânga, 90 de grade. Și mai știa ceva. Că pentru următoarele zeci de ore, zile, naiba știe cât, nu va mai vedea pământ din nicio direcție.

Pe 14 septembrie 2006, când românul a ajuns la Dundas, pe ocean erau −15 grade în timpul zilei, iar ghețarii se înmulțiseră, încât condusul micii bărci presupunea atenție constantă. Florin Fodor ajunsese într-un loc unde nu se naviga, în ape interzise. Singur, cu proviziile rămase în cantități care-i sporeau frica și cu tot mai puțină lumină solară, Fodor pornea pe ultima parte a drumului său aparent de neînțeles.

Povestea merge cam așa. Căpitanul vasului își continuă drumul către Polul Nord, cu gheața înconjurându-l din toate direcțiile. Într-o dimineață, se trezește și vede un fapt cu totul și cu totul extraordinar: un bărbat pe o sanie a fost adus de ghețurile plutitoare până în dreptul navei sale. După ce străinul este salvat, încălzit și hrănit, acesta începe să-și depene povestea, cum a ajuns să fie singur, la un pas de moarte, pe gheața arctică. Numele căpitanului este Robert Walton. Iar bărbatul pe care îl salvează este Victor Frankenstein.

La peste 200 de ani de la publicare, *Frankenstein* trăiește în memoria noastră colectivă. Filme, desene animate, tricouri, mâncare, case ale groazei, toate îi duc mai departe legenda. Puțini mai știu însă că romanul începe și se termină în Oceanul Arctic. Walton ajunge acolo ca să-și îndeplinească un vis din copilărie. Frankenstein merge pentru a urmări monstrul pe care l-a creat, care, la rândul său, încearcă să-și atragă creatorul către o moarte sigură și să scape de nedreptățile din „lumea oamenilor".

Citit în cheie „arctică", romanul lui Shelley a făcut ceva mai mult decât să lanseze stiluri literare precum horrorul sau SF-ul. În jurul său se adună, într-un punct determinat în timp, o obsesie, la granița cu delirul, a oamenilor pentru zona arctică. O zonă în care demarcația dintre ficțiune și realitate se dizolvă într-un soi de vis convulsiv, precum cele ce însoțesc o febră prelungită.

De unde această obsesie a oamenilor spre zona înghețată a Pământului? Spre necuprins, pierdere de sine și, în final, moarte? Ce e așa ofertant în niște ghețari, apă cât vezi cu ochii și drum către nicăieri, de a făcut atâția oameni să dispară în frigul teribil, fără să se mai întoarcă vreodată de acolo? Nu e oare chiar fantezia către „nimicul" absolut? Către dizolvarea totală în ceva ce nu cunoaștem și nu putem înțelege?

Prin 300 î.e.n., geograful grec Pytheas pleca din ceea ce se consideră astăzi a fi portul din Marsilia. Direcția era nordul extrem al Europei. Nu se știe exact unde a ajuns: posibil Islanda, posibil Insulele Feroe, poate chiar Groenlanda. Oriunde ar fi fost, era la șase zile nord de Anglia și la o zi sud de ceea ce Pytheas descria ca fiind un ocean înghețat, un loc unde omul nu putea „nici naviga, nici merge". Pytheas a numit acel loc Thule (evident sursa de inspirație și pentru baza militară americană pe lângă care trecuse românul Florin Fodor): „Pământul de dincolo de toate pământurile".

Această latitudine imposibilă și misterioasă, la granița cu mistica sau închipuirea, a funcționat ca un veritabil magnet al morții pentru secole întregi. Oameni atrași de ceva anume, acel necunoscut absolut, au dispărut în frigurile și în zăpezile arctice, mânați de o obsesie: ce este dincolo de ceea ce putem vedea cu ochiul liber? Ce ne este interzis?

Conan Doyle, creatorul lui Sherlock Holmes, și unul dintre cei prezenți într-o expediție arctică, scria la trei săptămâni de la plecarea vaporului *Hope*, pe care se afla ca pasager: „Este o călătorie splendidă. Zi frumoasă, limpede. Câmpuri de gheață, albe ca zăpada, stau pe apa de albastrul cel mai întunecat pe care îl poate vedea ochiul". O săptămână mai târziu, notițele sale sufereau un viraj stilistic extrem. „Nefericire și deznădejde", „Rău și mai rău", „Îmi cade părul și îmbătrânesc înainte de vreme", „Locul acesta ar face și un sfânt să înjure", „M-am trezit târziu și mi-aș fi dorit să mă trezesc și mai târziu" sau „Nimic de făcut astăzi și am făcut-o". Marea sa problemă era plictisul. Marea sa frică era să nu cadă

în apă de pe puntea vaporului, ceea ce a și făcut, de patru ori, punându-și viața în pericol de fiecare dată. Colegii l-au numit, în glumă, „the Great Northern Diver".

„Literatura arctică" (în lipsa unui termen mai bun) a contribuit mult, pe post de PR, la ficționalizarea singurătății, a abandonului în fața naturii, a morții. Transformate în valori romantice, acestea s-au preschimbat în opusul lor total: demonstrarea bărbăției, lupta cu natura, înfruntarea destinului potrivnic. Încetul cu încetul, ficțiunea a surclasat nivelul în care se confunda cu viața, depășind-o și înlocuind-o.

Poate niciun exemplu al acestei deturnări nu este mai puternic decât cel al lui Sir John Franklin. Explorator cu renume în Regat, Franklin a plecat spre zona arctică, în 1845, la vârsta de 59 de ani. Era a patra sa expediție în zonă. În jurul său se aflau 24 de ofițeri, 110 marinari și două vase, *Terror* și *Erebus*. Dispariția sa a fost un mister pentru a cărui elucidare a fost nevoie de mai bine de un secol.

Ambele vase au rămas blocate în ghețurile arctice. Franklin a murit la bord. Oamenii săi au pornit în gol, prin zăpezile din jur, pe sănii. Treptat, au fost uciși de animale sălbatice, înfometare sau hipotermie. Nu a existat niciun supraviețuitor. Ani mai târziu, exploratorul canadian Vilhjalmur Stefansson observa că tot acest masacru a avut loc într-o zonă unde, timp de generații, populația inuită și-a crescut copiii și și-a îngrijit bătrânii. Viața era posibilă acolo, dar, blocați în prejudecățile rasiale ale epocii, englezii au refuzat să imite obiceiurile populației indigene, de la modul de a călători, de a vâna, mâncarea, până la cum te poți proteja de frigul aspru.

Paradoxal, rupându-se complet de viață, ficțiunea crease aceleași efecte ca realitatea imediată: nu era vorba despre bărbăție sau nu se știe ce destin măreț care trebuia înfruntat. Ci de singurătate, pericol și moarte.

Rupt de lumea din jur, adevărul devenise o poveste. O soră geamănă dispărută, care nu se lasă uitată și care nu uită la rândul său. O soră geamănă care, din când în când, încearcă să ajungă la tine.

Și care era adevărul lui Florin Fodor, în timp ce naviga în mica lui barcă printre ghețarii din Marea Baffin, pe o întindere de apă unde nimeni nu se aventurează? I-a fost teamă? S-a gândit vreodată la moarte? I-a venit să renunțe, extenuat și deznădăjduit, să se oprească acolo, pur și simplu, în mijlocului oceanului, sau să facă drumul înapoi, către prima așezare umană? La ce s-a gândit? Și-a făcut planuri despre ce avea să facă când o să ajungă la țărm? A știut oare că numele său va rămâne în istorie, ca primul om care încercase să ajungă din Groenlanda în nordul Canadei, prin ape înghețate, într-o ambarcațiune de pescuit? S-a plictisit?

La fel ca în cazul exploratorilor obsedați de ideea Cercului Arctic, viața sa s-a transformat în acele zile într-o ficțiune pură, un fapt ce s-a întâmplat în realitate, dar în care imaginația introduce categorii ce-i sunt complet străine. Până în punctul în care adevărul, faptul real, documentat devine un simplu pretext, un eveniment vag și evaziv, peste care putem spune poveștile care ne interesează pe fiecare dintre noi. Poate fi o poveste de aventuri. Una despre curaj. Sau poate despre inconștiență. Despre frica de apă, de necunoscut, de singurătate sau de moarte. Despre un om care înfruntă singur natura potrivnică. Despre un om mânat obsesiv de un vis, consumat de ideea de a-și duce la capăt un plan. Toate aceste povești sunt posibile: ele se întâlnesc în spațiul ambiguu dintre viață și ficțiune, dintre ce este real și ceea ce este construit literar. În spațiul lui „e posibil ca..."

Ce rămâne când extragem dintr-un fapt real toate aceste categorii ficționale? Adevărul? Și la ce bun Adevărul când ucide poveștile pe care le auzim sau ne place să le construim despre alții? La ce bun când o poveste despre curaj și reușită devine un fapt banal despre un român care fusese expulzat de două ori din Canada (în 2000 și 2006) și care încerca să se întoarcă la familia lui, rămasă acolo, prin singura metodă pe care a considerat-o ca fiind posibilă? La ce bun când o poveste nu mai este despre un personaj extraordinar, în luptă cu sine însuși și cu forțele naturii, ci despre un traficant de droguri care vânduse iarbă, pastile și crack oricui avea bani, indiferent de vârstă? La ce bun când o poveste nu mai este despre singurătate și frica de moarte, ci despre un infractor fără de virtuți, un om care-și construise viața și averea folosindu-se de slăbiciunile celor din jurul său?

Așadar, gata cu povestea. Iată faptele, așa cum s-au întâmplat ele cu adevărat.

Pe 18 septembrie 2006, Florin Fodor ajungea în Grise Fiord, o localitate cu puțin peste 100 de persoane, cea mai nordică comunitate din Canada și unul dintre cele mai friguroase locuri de pe planetă. Sosirea lui a fost remarcată de câțiva curioși de pe mal, care nu mai văzuseră vreodată o barcă venind din acea direcție.

Fodor era nemâncat, înfrigurat și mai avea doar cinci litri de combustibil. Călătoria sa se întinsese cu două zile peste planul inițial: în loc de cinci, cât credea că va dura, traseul printre ghețari îi luase șapte zile.

Chemat de urgență, un polițist local i-a făcut singura poză de la acel moment. Românul este pe partea din față a micii sale bărci. Fața nu i se distinge complet. Capul îi este acoperit cu o șapcă, are o pereche de pantaloni largi, de culoare maro, și un „polar" cu o dungă roșie. Pare să zâmbească.

Odată coborât, Fodor a plecat direct prin mica localitate. Căuta un cumpărător pentru barcă și un loc unde să schimbe banii în moneda locală. O oră mai târziu a fost arestat pentru intrare ilegală în Canada. Două luni mai târziu, a pledat ca vinovat. A fost condamnat la șapte luni și jumătate de închisoare, la finalul cărora a fost expulzat din nou în România. Intrarea sa ilegală în Canada a fost discutată chiar în Parlamentul canadian, într-o încercare de a consolida granițele către Oceanul Arctic, o problemă care nu exista până atunci, cât timp nimeni nu reușise vreodată să intre ilegal în țară din acea direcție.

Doi ani mai târziu, în 2008, Fodor se afla în Anglia. Autoritățile britanice nu au reușit să-l aresteze la acel moment – din nou trafic de droguri. Românul a fugit din țară și un mandat de urmărire internațional a fost emis, în zadar însă. Fodor avea să fie arestat abia în 2014, în Hertfordshire, UK. Avea permisul de conducere falsificat, iar acasă la el polițiștii au găsit 40 de plante de canabis.

Mugshot-ul lui îl arată mult îmbătrânit și mai gras. Poate sunt ochii lui, poate este faptul că poza sa este înconjurată de alte fotografii ale unor bărbați arestați de autoritățile britanice.

Însă, în ultima dovadă oficială a trecerii sale prin această lume, Florin Fodor arăta ca un banal traficant de droguri. Nimic special.

„Literatura arctică" (în lipsa unui termen mai bun) a contribuit mult, pe post de PR, la ficționalizarea singurătății, a abandonului în fața naturii, a morții. Transformate în valori romantice, acestea s-au preschimbat în opusul lor total: demonstrarea bărbăției, lupta cu natura, înfruntarea destinului potrivnic. Încetul cu încetul, ficțiunea a surclasat nivelul în care se confunda cu viața, depășind-o și înlocuind-o.

Mihai Mincan e regizor de film și scenarist. Lucrează acum la primul său lungmetraj. **Dan Ungureanu** e ilustrator. Desenează cu și despre copilul din el.

1 Chiar crezi că știi ce-nseamnă izolarea?
2 Nici nu-ți poți imagina
3 Cum e să te simți... complet pierdut.
4 N-ai idee.

Jurnal intim de pandemie și exercițiu de a nu o lua razna în *lockdown*, *comics*-urile lui Robert Obert ambalează emoțiile noastre din primele săptămâni de panică & pandemie.

1 O să fim cu totul transparenți în chestiunea asta.
E o operațiune clasificată și ne-o asumăm pe deplin!

2 E foarte important ca publicul să știe că ne ocupăm.

3 Măsurile vor fi implementate pentru a asigura o evoluție coerentă și siguranță.

1 Uneori trebuie să înțelegi ce-i înăuntrul monstrului, să afli ce-i cu el.
2 Să aluneci ușurel înăuntru
3 Și pe măsură ce intri mai adânc o să afli că
4 Dinăuntru
5 Cineva caută monstrul din afară.

1 Nu cred că mai pot continua așa.
Oh, de ce?

2 Spațiul ăsta strâmt e o rușine pentru traiul omenesc.

3 Ar trebui să fii recunoscător că ți-am dat un loc în care să trăiești.
Nu uita că acum îmi aparții.

Robert Obert este artist urban. Face ilustrații, benzi desenate, murale, cyberpunkereală și săpături în subconștient. Îl găsiți pe robertobert.com.

IERBURI I

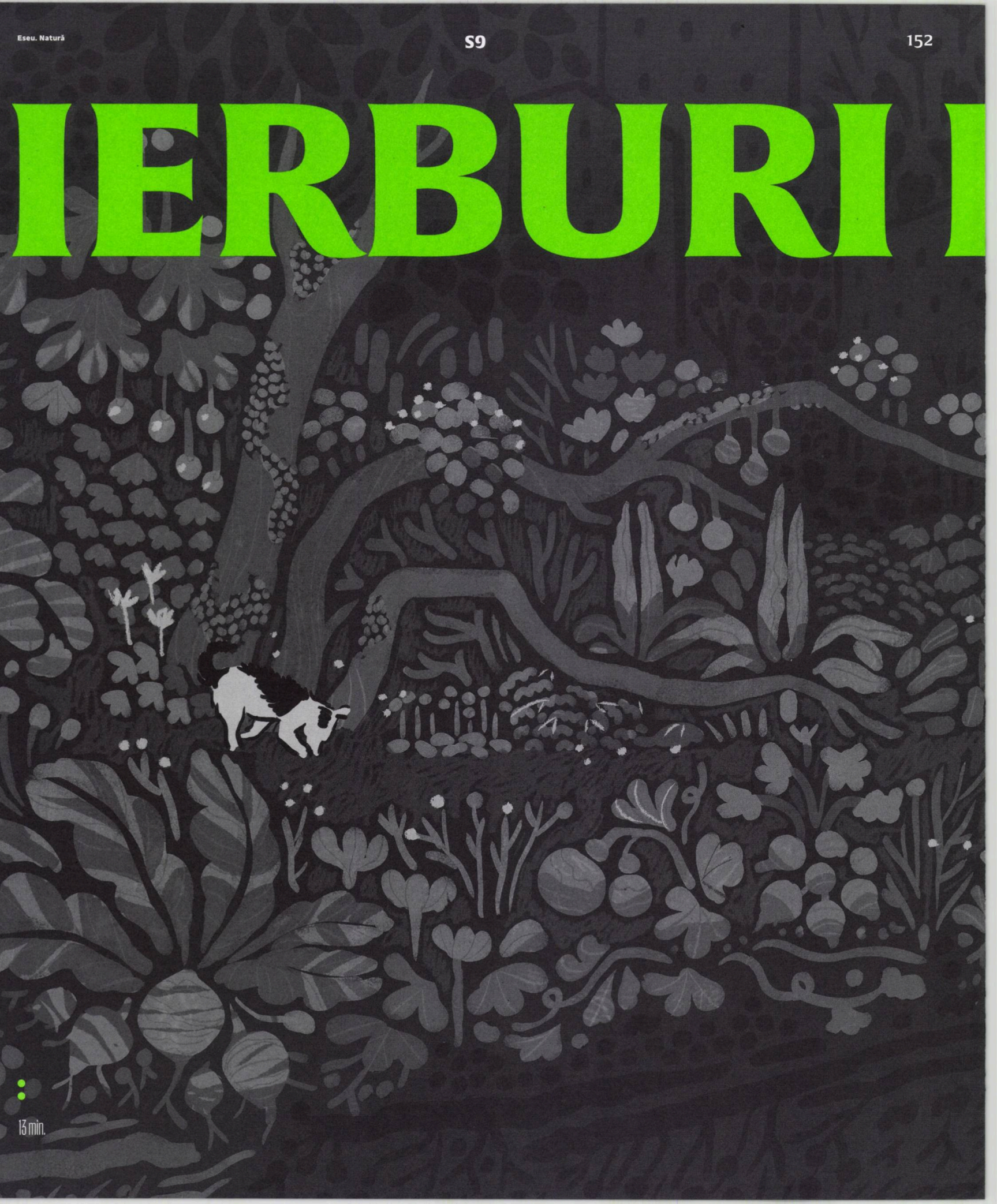

13 min.

REGĂSITE

Poate *foraging*-ul – căutarea și colectarea hranei în natură – să crească interesul oamenilor pentru protejarea habitatelor unor plante?

MONA PETRE
text & fotografii

TUAN NINI
ilustrații

„De unde vine rucola?", m-am întrebat într-o bună zi, la prânz. Acest ingredient care și-a făcut loc în oferta de verdețuri din lanțurile comerciale, foarte prezent în meniurile colegelor mele atente la dietă. Nu-mi aminteam să fi întâlnit planta asta în copilărie.

„Unde a dispărut bobul?", m-am întrebat altă dată. Îl întâlnisem la Londra, într-un magazin sirian, l-am cumpărat, dar n-avusesem idee despre cum trebuie gătit. Numele îmi era cunoscut, dar, iarăși, nu țineam minte să-l fi văzut prin România.

Așa m-am apucat, în timpul meu liber, să identific specii pierdute din alimentația românească și să investighez istoria lor locală. N-am avut vreo direcție sau vreo metodă: era doar o curiozitate intensă, una care îmi deschidea porțile unui univers viu și verde, chiar dacă doar virtual. Era un *escape* din realitatea presantă în care funcționam.

Lucram într-o industrie toxică, obișnuită să ia de la tine fiecare fărâmă de energie și de creativitate. Mă angajasem în publicitate la 18 ani și, cam toată viața, astea mi-au fost joburile, cu excepția anilor în care am lucrat verile, mai mult sau mai puțin oficial, ca desenatoare pe câteva șantiere arheologice din țară. Dar, după vreo 15 ani petrecuți într-o industrie amorală, ajunsesem la saturație. Am putut trece peste amoralitatea advertisingului dezvoltându-mi o filosofie de viață știrbă. Iar ritmul de lucru infernal, pretinsa originalitate care însemna de fapt conformitate și condiționare, universul stereotip, mediul de lucru de zi după zi după zi după zi între patru pereți, în fața unui ecran, toate m-au împins spre confuzie și depresie.

După două încercări eșuate de emigrare, dar care mi-au oferit suficient timp și deschidere către alte locuri, alte culturi și alte ritmuri, am fost nevoită să revin în București, în 2009, în plină criză economică. Au urmat trei ani de readaptare și inevitabilă neadecvare la mediul lucios, dar găunos al publicității neaoșe. Pe acest fond, din nevoia unui altceva care să-mi dea un *raison d'être*, am descoperit un oarecare interes pentru investigarea istoriei unor ingrediente care-mi apăreau ocazional în meniu sau pe care mi le aminteam de la mesele servite prin alte locuri. Cunoștințele mele de botanică erau primare, dar am început să parcurg materialul accesibil pe subiect și scrisul mă ajuta să pun cap la cap informații disparate, adunate din diverse surse.

Am continuat să fac asta cu tot mai mult interes pentru tema botanicii culinare, adunând, pe nesimțite, o serie de articole scrise într-o pagină de Wordpress, ca să le pot accesa și de acasă și de la serviciu. Neintenționat și neașteptat, algoritmii Google au făcut ca pagina să fie tot mai accesată și să ajungă, cu timpul, la câteva sute de *views* pe zi. Nu știu cât a contribuit interesul acestui public necunoscut, dar am devenit *hooked*. Interesul pentru plantele pierdute s-a transformat în obsesie, iar momentul de turnură a fost cândva prin 2013, când am decis să-mi public căutările și pe Facebook. Proiectul – căci între timp mi-l asumasem ca proiect personal – a primit atunci un nume: **Ierburi Uitate**. Numele a prins și l-am păstrat.

Început ca o culegere de texte și imagini grăitoare despre speciile alimentare, strânse din diverse surse, **Ierburi Uitate** mi-a accentuat foarte curând nevoia de-a fi fizic în natură și mi-a dat un rost în plimbările mele. Am privit în jur cu alți ochi și am remarcat, parcă pentru prima oară conștient, diversitatea vegetală. Natura, în oraș sau în afara lui, a încetat să mi se mai pară doar un conglomerat de vegetație anonimă și-am început să identific, la început timid, apoi cu tot mai multă convingere, o specie sau alta. De la început, am privit nu doar cu ochii, ci și cu obiectivul camerei foto: imortalizam fiecare nouă specie în multiple cadre pe care apoi le studiam cu atenție și le salvam în foldere dedicate.

Cu timpul, am adunat în acest proiect toate pasiunile și preocupările mele majore: pentru artă, prin grafică și fotografie, interesul pentru istorie prin investigarea trecutului, răspândirii și impactului acestor specii alimentare asupra omenirii (dar și invers – evoluția acestor plante prin intervenția antropică), curiozitatea pentru etimologii, pasiunea pentru botanică din perspectiva uzului alimentar.

Ierburile mi-au dat curajul, în sfârșit, să mă rup de universul dintre cei patru pereți și să îmi iau viața în mâini. Pentru o scurtă vreme, m-am aventurat să încerc ceva complet diferit și m-am angajat (nebunește și neînțeles de nimeni) în bucătăria localului unde obișnuisem să-mi iau mesele la prânz. Timp de câteva săptămâni, mi-am petrecut orele în picioare, peste opt ore pe zi, efort fizic extraordinar pentru cineva obișnuit să lucreze toată ziua dintr-un scaun, la birou. Deși epuizant, a fost un prilej să-mi redescopăr corpul, mușchii, tendoanele și tonusul. Am reînvățat să-mi folosesc mâinile și altfel decât pe mouse și pe tastatură, să ridic, să car, să frec, să mai pot chiar și când eram convinsă că nu mai. Chiar dacă rolul meu în acea bucătărie nu a fost de-a găti pentru clienții localului, ci de a pregăti ingredientele pentru *chef*(e), experiența mi-a redeschis pofta de-a găti creativ și mi-a dat ambiția de-a îmi îmbunătăți performanțele culinare. Mai târziu, am părăsit acel loc într-o stare de spirit nouă și cu energie pozitivă, mi-am reluat munca de *graphic designer*

Mona și Hermann

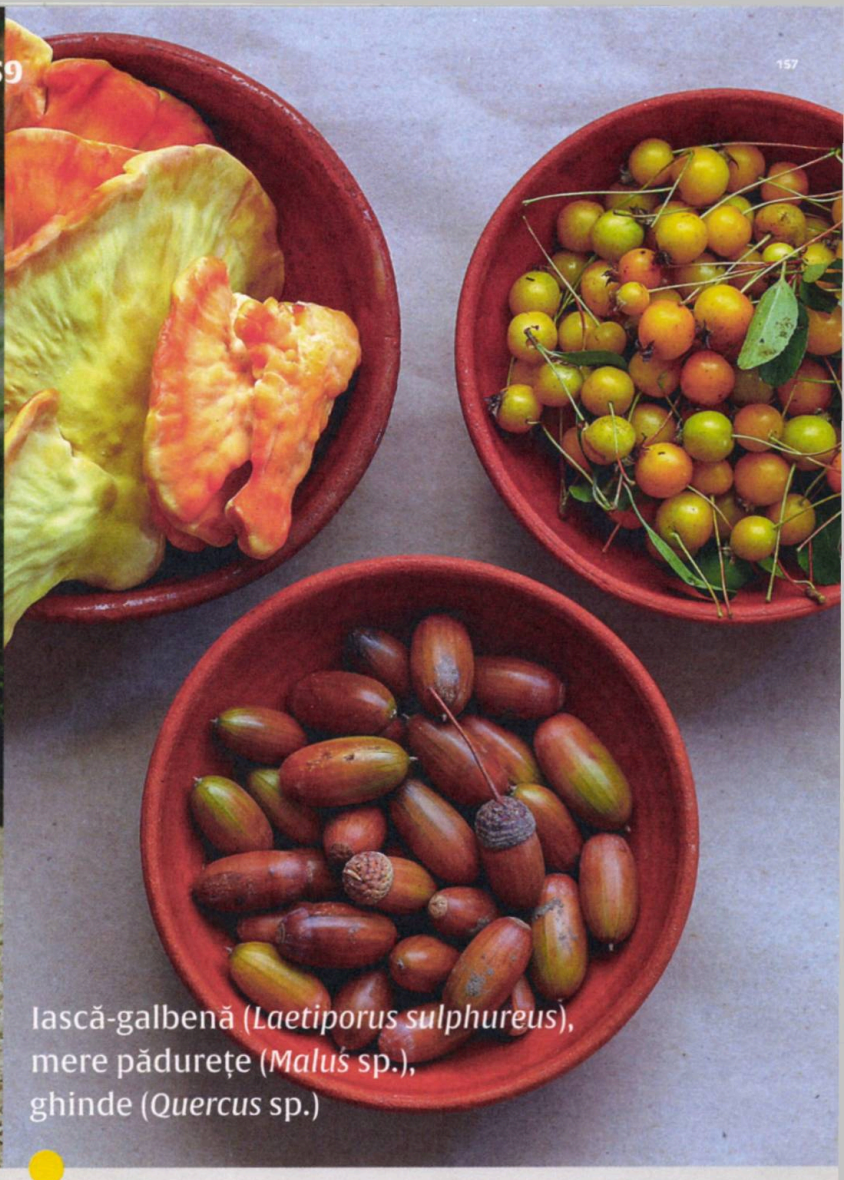

Iască-galbenă (*Laetiporus sulphureus*), mere pădurețe (*Malus* sp.), ghinde (*Quercus* sp.)

ca *freelancer* și curând am reușit să-mi asigur o clientelă care mi-a oferit o oarecare stabilitate financiară. Acest lucru mi-a permis să-mi continui proiectul **Ierburilor** și să caut să-l dezvolt în direcții noi. Numărul celor care mă urmăreau a crescut exponențial de la un an la altul, ajungând, la 9 ani de la începutul său, la câteva zeci de mii de vizualizări la fiecare postare. Iar asta a venit cu asumarea unei responsabilități.

În lecturile mele întâlnisem un termen nou, deși activitatea rămâne una veche de când lumea – *foraging*. Termenul englezesc, care s-a impus internațional, este intraductibil în limba română, înseamnă căutarea și colectarea hranei din surse spontane. Cuvântul s-a păstrat din engleza medievală, fiind împrumutat din franceză, moștenit din proto-germanicul *fōdrą* (nutreț, hrană). Din francezul *fourrage* avem și noi *furaj*, dar acesta din urmă se referă exclusiv la hrana animalelor. Dacă în urmă cu numai câțiva ani *foraging* și *forager* erau termeni de nișă, puțin cunoscuți, în prezent, par a deveni tot mai cunoscuți. Acest lucru coincide cu adoptarea pe o scară mai largă a unei noi filosofii legate de o alimentație mai sănătoasă și mai sustenabilă, de producerea și de asigurarea hranei în relație directă cu mediul înconjurător și de impactul ecologic pe care alegerile noastre alimentare le au asupra habitatelor naturale. Această nouă mișcare culinară a fost inspirată în mare parte și de manifestul danez din 2004, *The Nordic Kitchen Manifesto*, care a deschis drumul unei noi filosofii gastronomice. Trendul „new cuisine" despre care se vorbește tot mai des, ivit și la noi de numai câțiva ani sub numele *Noua bucătărie românească*, acordă mai mult ca oricând în istoria alimentației mondiale o atenție excepțională alimentelor hiper-locale și micro-sezoniere, între care se disting în mod deosebit cele sălbatice, culese din flora spontană. El este ghidat de un set de 10 principii care își au ca stindard sustenabilitatea, originea locală a ingredientelor și respectul pentru natură. Nu sunt idealuri noi, însă numărul mare de adepți adunați în ultimii 15 ani face ca impactul ei să fie mult mai puternic decât al oricărui alt trend gastronomic anterior.

Proiectul **Ierburilor** a apărut și a crescut, la început, independent de această mișcare, dar în paralel cu ea. Mai târziu, când am intrat în contact cu această nouă filosofie, sentimentul de apartenență a fost imediat. Am simțit, pentru prima dată, că nu sunt singură în acest demers și că mi-am găsit comunitatea. Dar revelația a venit, ulterior, și cu noi realizări.

În teorie, *foraging*-ul local are cea mai mică amprentă carbonică în comparație cu orice altă formă de asigurare a hranei. Ingredientele vegetale spontane – frunze, flori, fructe, rădăcini, semințe sau ciuperci – apar și se dezvoltă în habitate naturale în care biodiversitatea este cheia. Diferența față de plantele domesticite, care au nevoie de intervenție și de grijă umană ca să poată supraviețui, este uriașă. Acestea au nevoie

de un spațiu defrișat, de udare periodică, de îngrășăminte în solul sărăcit prin exploatare, de pesticide pentru înlăturarea insectelor și a micilor animale ce găsesc apetisante și la îndemână monoculturile antropice. Acesta este și motivul pentru care noua mișcare culinară – devenită una dintre luptătoarele de frunte pentru un viitor amenințat de schimbările climatice, dar și de inechitatea socială tot mai galopantă – a îmbrățișat *foraging*-ul. Dar, cum spuneam, teoria nordică este minunată, însă anii petrecuți în natură, identificând și colectând plante alimentare sălbatice, mi-au arătat un alt aspect: flora spontană își micșorează arealele de la an la an din cauza despăduririlor necontrolate și a expansiunii așezărilor și exploatărilor umane în habitatele naturale, ceea ce duce la o reducere drastică a numărului de animale și de plante. O parte considerabilă din speciile colectate sau vânate pentru hrană de-a lungul istoriei se găsesc astăzi pe *Lista Roșie* (iucnredlist.org), în multe țări fiind deja rare, amenințate sau în pragul extincției.

De aceea, *foraging*-ul trebuie făcut întotdeauna ținând cont de disponibilitatea resurselor, de impactul actului de-a culege asupra habitatului respectiv și asupra perpetuării speciei în raport cu restul ecosistemului. Mulți *forageri* fac din actul colectării hranei unul public, de educație – printre ei mă număr și eu – și au luat asupra lor rolul de cruciați/te pentru natură. Prin 2016, am hotărât să pun accent pe speciile alimentare spontane, odată cu numărul tot mai mare de persoane interesate de subiect. Rețelele sociale au contribuit la popularizarea bruscă a acestei îndeletniciri practicată timp de milenii, care, în era industrială, cel puțin în societatea modernă, ajunsese aproape dată uitării. Neglijarea plantelor alimentare sălbatice a fost sămânța care m-a determinat să încep acest proiect, dar reamintirea lor la scară mare (la care participam) m-a îngrijorat. Am sperat că, dezvăluind cititorilor mei poveștile diverselor plante, importanța lor alimentară, dar și de alte tipuri (ca vechi plante de leac, surse de fibre, materiale naturale de construcții etc.), voi putea crește și interesul pentru protejarea habitatelor în care acestea se întâlnesc. Dar, ca în viață, am descoperit că am urmăritori care îmi înțeleg mesajul, însă și mulți alții care văd doar exoticul, care nu au răbdare să se documenteze, dar care sunt doritori să experimenteze alimentar din curiozitate de moment fără a ține cont de întreaga filosofie a *foraging*-ului sustenabil.

Răspunsul la aceste dileme morale a fost să caut o nouă direcție de educație legată de flora alimentară. Alături de Grădina Botanică „D. Brândză" a Universității din București, în toamna lui 2017 am pus bazele unui nou sector vizitabil, denumit **Grădina Istorică**. În urma experienței acumulate în anii de căutări și de lecturi, am identificat și selectat peste 100 de specii alimentare istorice. Acestea au fost cultivate în grădina la a cărei amenajare am contribuit, alături de o echipă dedicată

Morcov sălbatic (*Daucus carota*), păstârnac sălbatic (*Pastinaca sativa*), rucola sălbatică (*Diplotaxis tenuifolia*), mentă de câmp (*Mantha* sp.)

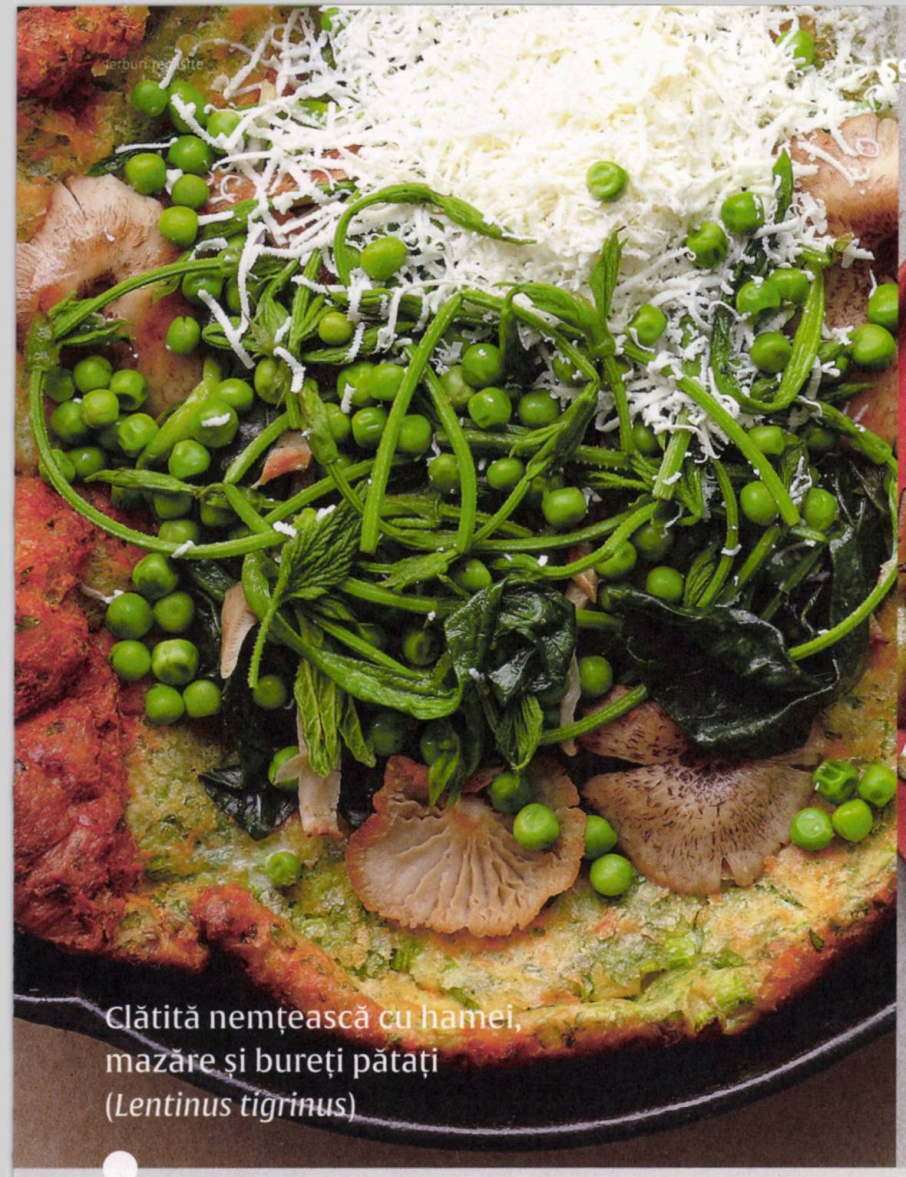

Clătită nemțească cu hamei, mazăre și bureți pătați (*Lentinus tigrinus*)

Gnocchi de casă cu știr verde și „anghinare" de floarea-soarelui

proiectului. Rolul acestui nou sector botanic a fost acela de-a oferi un model viu de grădină de tip *kitchen garden*, așa cum existau ele în jurul marilor case nobiliare europene, înainte de sosirea și de răspândirea plantelor din Lumea Nouă. Am adus și plantat mai multe soiuri vechi de bob (*Vicia faba*), de mazăre, năut și măzăroi (*Lathyrus sativus*); grâu primitiv, între care alac, spelta și Einkorn; anghinare și ruda ei sălbatică, cardonul (*Cynara cardunculus*); baraboi (*Chaerophyllum bulbosum*) și napi (*Brassica napus* și *B. rapa*), rădăcinoase uitate în bucătăria românească; soiuri vechi de morcovi și de sfeclă; sparanghel și diverse plante aromatice vechi etc. Dar și alte ierboase aproape pierdute: limba-boului (*Anchusa officinalis*), limba-mielului (*Borago officinalis*), barba-caprei (*Tragopogon* sp.), schinduful (*Trigonella foenum-graecum*) și multe altele. Am plantat și câteva specii a căror valoare alimentară este astăzi mai puțin cunoscută, cum este hameiul sau cânepa, și pomi fructiferi aproape dați uitării, ca moșmonul, scorușul sau porumbarul. Pe lângă grădină, care a putut fi vizitată oricând în orarul Grădinii Botanice, am organizat ateliere culinare, de artă botanică, de vopsit cu plante, de educație ecologică. Am ținut seri de filme tematice, seminarii cu studenți și am invitat în grădină alte proiecte de mediu interesante. Una dintre activitățile care mi-au fost cele mai dragi și în care mă pierdeam povestind au fost tururile grădinii istorice în care arătam și detaliam vechile specii alimentare celor care ne vizitau.

În primăvara anului 2020, când pregăteam alături de colegii mei planurile de semănare și viitoarele răsaduri pentru grădină, realitatea planetară a avut alte idei. În primele zile ale lui martie, întreaga țară a intrat în *lockdown*, iar eforturile noastre au fost imediat curmate. Toți am fost obligați să ne închidem în casă sau să ne reducem ieșirile la minimumul necesar. Grădina Botanică și sectorul nostru au devenit inaccesibile pe timp nedefinit.

Pe fondul general de anxietate indusă de prezența virusului, prin ordonanțele de urgență restrictive ca măsură de prevenție a răspândirii epidemiei, m-am izolat și probabil că nu aș mai fi ieșit aproape deloc dacă în viața mea nu ar fi existat Hermann, un blănos adoptat în urmă cu doi ani și jumătate de pe străzile Sibiului. Hermann mă obliga să ieșim pe străzile pustii pentru nevoile ce nu suportau amânare. Țintă super-vizibilă în orașul gol, am fost hărțuită de multe ori de poliția locală.

Făceam aceste plimbări plină de neliniște, atentă la sirene și la girofaruri, ținându-mă la distanță de oricare alte persoane rătăcite pe afară, frecventând mai rar până la o dată pe lună magazinele, cumpărând cât mai puțin și obișnuindu-mă în doar câteva săptămâni cu un mod de viață spartan.

„Capere" de Margarete
(*Leucanthemum vulgare*)

Chiftele din uruială
de ghinde și păstrăvi-de-fag
pe frunze de ridichi

Ruptă de proiectele mele, în suspensie atemporală și emoțională, mi-am reconsiderat critic viața și alegerile. Căzând în clișeul care a luat pe sus o mare parte din populația planetei, m-am reîntors inevitabil către un mod de viață casnic: am frecat până la obsesie fiecare colțișor de casă, am spălat geamuri, faianță, parchet și holul imobilului, am crescut maia sălbatică și am gătit tot mai extravagant, deși trăiam singură și a trebuit să învăț să adaptez cantitățile la una.

Din cauza lipsei de personal, dar și a inerției generale, autoritățile municipale au amânat intervențiile în spațiile verzi și, pe măsură ce primăvara pandemiei făcea loc temperaturilor calde, vegetația abundentă creștea nestingherită. Am început să remarc tot mai multe plante spontane alimentare în jurul meu, în locuri unde ani de zile nu le-am observat sau, pur și simplu, nu le luasem în seamă. Pentru a evita întâlnirile neplăcute cu oamenii în uniformă și cu restul populației, am căutat locuri cât mai ferite, departe de zonele rezidențiale, terenuri virane sau abandonate. Aprilie și mai au adus, așa cum se întâmplă, o explozie de verde de care nu se atingea nimeni, urmată de întreaga ofertă a verii și apoi a toamnei: ștevii (*Rumex* sp.), lobodă sălbatică (*Chenopodium* sp.), urda-vacii (*Lepidium draba*), usturoiță (*Alliaria petiolata*), izmă (*Mentha* sp.), păpădie (*Taraxacum officinalis*), susai (*Sonchus* sp.), margarete (*Leucanthemum vulgare*), rotunjoară (*Glechoma hederacea*), hamei (*Humulus lupulus*) etc. Am început să mă întorc acasă cu flori de salcâm, de soc și de liliac, altădată jupuite de pe crengi, acum la discreție, din care mi-am făcut răcoritoare fermentate. Muguri de magnolie pe care le-am murat. Dude albe și negre, fragi, vișine, cireșe, smochine verzi pentru sirop, mure și zmeură sălbatică, corcodușe, mere dulci și mere pădurețe, nuci, struguri sălbatici, gutui. Am găsit dovleci scăpați din culturi, morcovi și păstârnac sălbatici, napi-porcești ziși și topinamburi crescând în marginile câmpurilor și terenurilor virane. Și-am găsit – am avut doi ani excelenți deja cu asta – o puzderie de ciuperci sălbatice, în cele mai neașteptate locuri: păstrăvi-de-fag (*Pleurotus ostreatus*), păstrăvi-de-nuc (*Cerioporus squamosus*), iască-galbenă (*Laetiporus suphureus*), bureți-de-plop (*Cyclocybe cylindracea*), ciuperci-de-câmp (*Agaricus campestris*), bureți-pătați (*Lentinus tigrinus*), zbârciogi (*Morchela* sp.).

Ierburile, care suferiseră prin neglijență în timpul dedicării celuilalt proiect, au revenit la viață. Am reluat postările la finele primăverii acelui an și am postat cu o frecvență la limita fervorii. În anul unu al pandemiei, scriam, aproape zilnic, articole lungi cu fotografii detaliate, cu informații despre plantele spontane, cu ilustrarea unor feluri variate de-a le găti, inspirate din rețete vechi scoase din cărți de bucate istorice, cu experimente culinare în care eram propriul meu cobai. Numărul de urmăritori a crescut cu aproape 30.000, organic, fără publicitate,

AM ÎNCEPUT SĂ REMARC TOT MAI MULTE PLANTE SPONTANE ALIMENTARE ÎN JURUL MEU, ÎN LOCURI UNDE ANI DE ZILE NU LE-AM OBSERVAT SAU, PUR ȘI SIMPLU, NU LE LUASEM ÎN SEAMĂ. PENTRU A EVITA ÎNTÂLNIRILE NEPLĂCUTE CU OAMENII ÎN UNIFORMĂ ȘI RESTUL POPULAȚIEI, AM CĂUTAT LOCURI CÂT MAI FERITE, DEPARTE DE ZONELE REZIDENȚIALE, TERENURI VIRANE SAU ABANDONATE.

99

Mentă sălbatică (*Menth* asp.),
păpădie (*Taraxacum officinalis*),
nalbă de câmp (*Malva sylvestris*),
urda-vacii (*Lepidium draba*),
dragavei (*Rumex crispus*)

fără eforturi speciale. Activitatea mea intensă, vecină cu obsesia, a atras atenția. Am început să primesc propuneri de colaborare dintre cele mai felurite, de la rezonabile, la absurde sau complet fanteziste, invitații în studiouri, propuneri de interviuri, invitații prin țară la pensiuni, conace, localuri, evenimente. Pe majoritatea le-am refuzat. Criza pandemică nu doar că nu s-a terminat nici la data apariției acestui material, dar ea m-a învățat să aleg doar ceea ce am neapărat nevoie, fără să mai cedez compromisurilor.

Ultimul an și sutele de postări care s-au adunat pe pagină în acest timp mi-au dat, însă, prilejul să adun suficient material pentru o carte dedicată ierburilor uitate în care am selectat cele mai relevante informații acumulate în toți acești ani și peste 120 de mâncăruri gătite pornind de la flora spontană. O găsiți online și în librării sub titlul *Ierburi uitate. Noua bucătărie veche*.

Mona Petre e graphic designer, cu studii de artă și istorie. Interesul său pentru antropologia culinară a luat forma proiectului Ierburi Uitate. Volumul cu același nume a apărut recent la Editura Nemira.
Tuan Nini e ilustratoare. O găsiți pe tuannini.com.

Bătrân & verde

4 min.

Ce au să ne zică niște arbori vechi de sute de ani nouă, oamenilor de azi?

FLORIN GHENADE
text & fotografii

Proiectul *Arbori bătrâni* e o călătorie multimedia de cunoaștere și înțelegere a marilor supraviețuitori din universul natural al României. Începută acum 10 ani, cercetarea a fost făcută de Florin Ghenade și de Cristian Stănoiu, curatoriată de Alexandra Manole, realizată și expusă de Galeria Posibilă. Anul ăsta, la invitația *Scena9*, Ghenade a privit din nou către vârstnicii încă verzi. Spune, în glumă, că timpul lucrează mereu în favoarea arborilor bătrâni și, uneori, în detrimentul încercării lui de a-i fotografia (în timp). De exemplu, un nuc de aproximativ 500–600 de ani din Provița de Sus, județul Prahova, plin de frunze și de nuci, e *prea verde* pentru a-și arăta vârsta. Supraviețuiește deci nu doar anilor, ci și reprezentării lui ca *bătrân*.

Copacii au funcționat mereu ca loc de întâlnire, declanșator, nod de legături, ca o mână invizibilă care ghidează și aliniază universuri diferite și aparent aleatorii. Fundalul pentru portretele bătrânilor lui Ghenade e noaptea, când arborele devine „o cu totul altă făptură, cu alt duh decât cum ne apare ziua în fața ochilor".

Stejarul de pe terenul de fotbal
2016
sat Tonciu, comuna Fărăgău (MS)
Quercus robur
PEDUNCULATE OAK
aprox. 150 de ani
46.7806865, 24.5517900

Florin Ghenade a studiat Foto-Video la UNArte București. E preocupat de fotografie ca mediu, nu ca unealtă de documentare.

Stejarul lui Tolontan
2013
sat Grumezoaia, comuna Dimitrie Cantemir (VS)
Quercus robur
PEDUNCULATE OAK
400 de ani
46.566892, 28.027321

Castanul de la Mănăstirea Bistrița
2016
Mănăstirea Bistrița (VL)
Castanea sativa
SWEET CHESTNUT
circumferință 500 cm, aprox. 600 de ani
45.188307, 24.038760

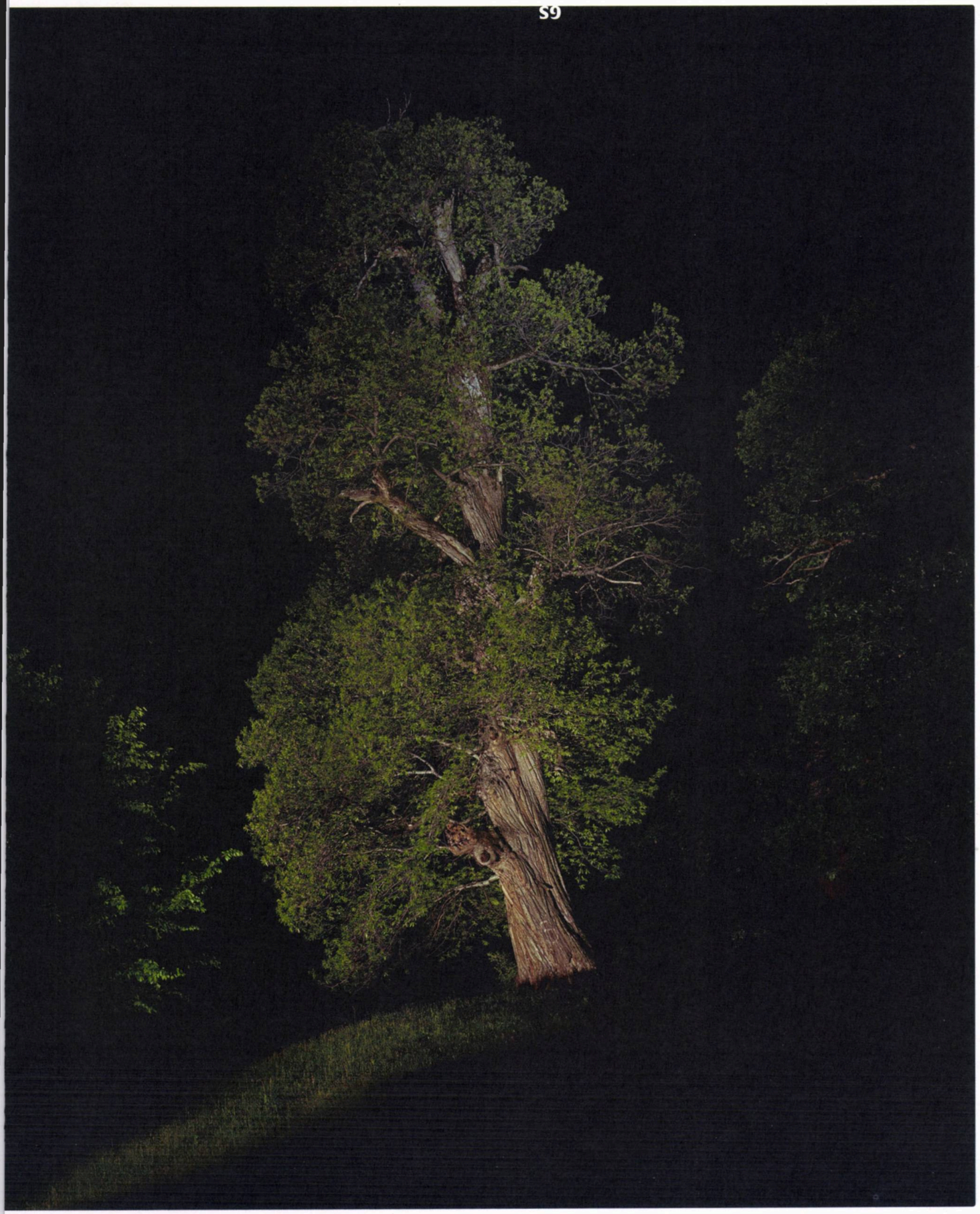

Stejarul lui Ivancenco
2016
Grindul Letea (TL)
Quercus robur
PEDUNCULATE OAK
circumferință 510 cm, aprox. 400 de ani
45.283889, 29.524167

Bătrânul Carpaților
2015
sat Mercheașa, comuna Homorod (BV)
Quercus robur
PEDUNCULATE OAK
circumferință 920 cm, aprox. 900 de ani
46.066167, 25.362161

Croit pentru teatru

2 min.

Costumele făcute pentru un spectacol rămân să spună povestea lui, la multă vreme după ce aplauzele s-au încheiat.

ANDREI BECHERU
text & fotografii

GENERĂLEASA, interpretată de Hilda Péter, din *Partida de vânătoare* de Thomas Bernhard (r. DRAGOȘ GALGOȚIU, Teatrul Maghiar din Cluj-Napoca, 2008)

Cum putem păstra memoria teatrului? Poate mai mult decât înregistrările și fotografiile, costumele folosite pentru spectacole depozitează ceva din emoția trăită pe scenă. Creatoarea de modă Doina Levintza – care a făcut costume și decoruri pentru multe spectacole și filme românești din ultimele decenii – a deschis acum câțiva ani o galerie ce găzduiește o parte dintre hainele purtate de actori. Ideea de a deschide un astfel de spațiu a venit pe fondul lipsei preocupării din partea teatrelor românești pentru a-și documenta și arhiva trecutul. Costume iconice ajung să se degradeze prin magaziile teatrelor, iar odată cu dispariția lor se mai închide o ușă de acces către memoria teatrului.

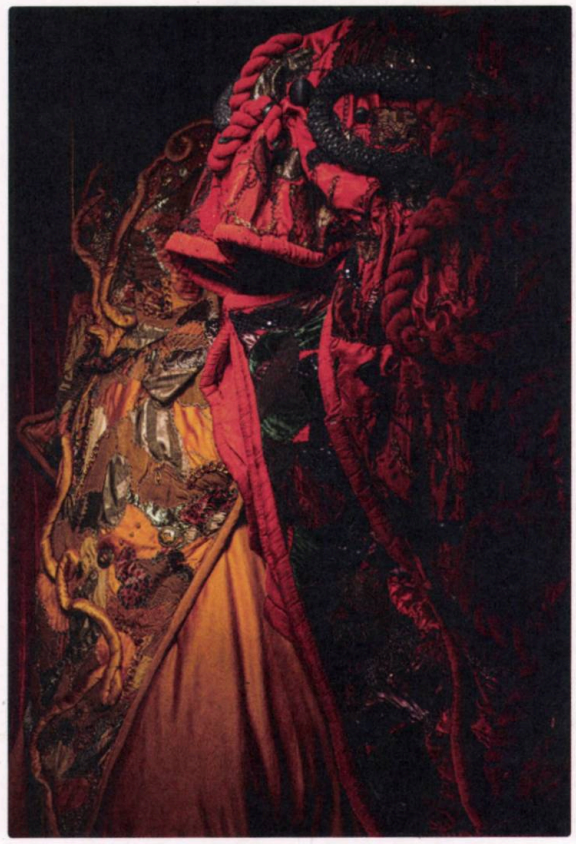

EDWARD, interpretat de Șerban Ionescu,
din *Richard al III-lea* de William Shakespeare
(r. MIHAI MĂNUȚIU, Teatrul Odeon, 1993)

Spectacolul nu e menționat.

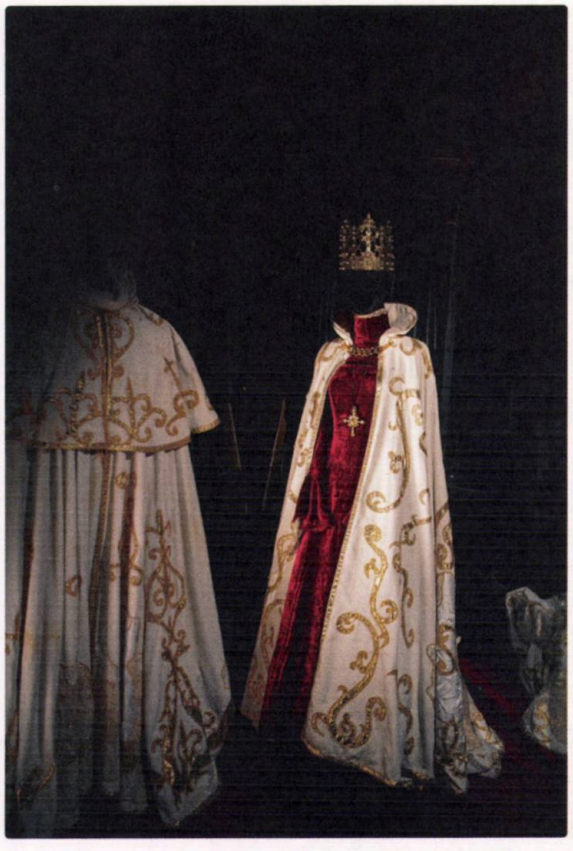

REGINA, interpretată de Oana Pellea,
din *Richard al III-lea* de William Shakespeare
(r. MIHAI MĂNUȚIU, Teatrul Odeon, 1993)

NARATORUL, interpretat de Dan Bădărău,
din *Portretul lui Dorian Gray* de Oscar Wilde
(r. DRAGOȘ GALGOȚIU, Teatrul Odeon, 2004)

Andrei Becheru e fotograf. Caută locuri misterioase prin Carpați.

Tu cum ai supraviețuit?

:

7 min.

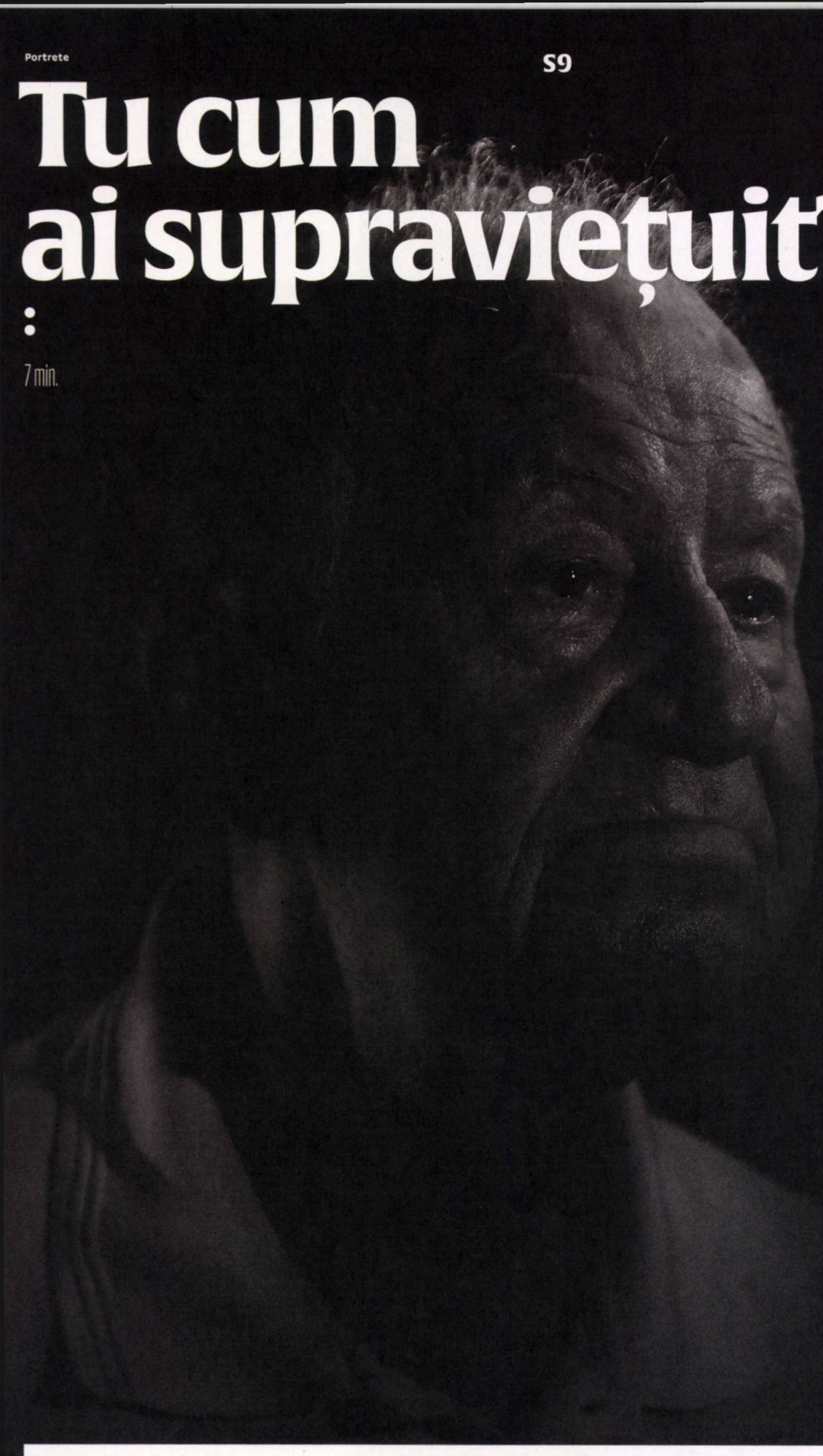

Portretul lui Vasile Nussbaum e singurul alb-negru. Pentru el, alb-negru simbolizează întâmplarea supraviețuirii.

NOTĂ:

Andrei Pungovschi e fotojurnalist, cofondator al proiectului Documentaria, comunitate de fotografie documentară.

Indiferent de natura ei, o experiență trăită la limită scoate din tine energii pe care nu le bănuiai, te reconstruiește mental și (uneori) fizic; lasă în urmă un alt om. Am fotografiat 8 oameni care au trecut prin momente în apropierea morții – Holocaust, război, boli, accidente – și i-am întrebat cum s-au schimbat felurile în care își trăiesc viețile de după.

ANDREI PUNGOVSCHI
interviuri & fotografii

VASILE NUSSBAUM. SUPRAVIEȚUITOR AL HOLOCAUSTULUI

Nu există un răspuns univoc. Omul cum trăiește experiența, viața, își schimbă uneori părerile sub o formă sau alta. Dacă ar fi să fac portretul meu, l-aș face alb-negru. Alb-negru e pentru cei care n-au avut niciun rol asupra vieții lor, decât hazardul. Alb-negru înseamnă că e o entitate care nu a avut noroc deloc și supraviețuirea a fost întâmplătoare.

Nu am niciun merit, așa cum ceilalți nu au avut nicio vină specială pentru care au fost gazați. Orice amintire din lagăr se soldează cu norocul. Și șase milioane n-au avut noroc.

MELA MIHAI. SUPRAVIEȚUITOARE DE LIMFOM NON-HODGKIN

M-am obișnuit să înfrunt adevărul, oricât de greu mi-ar fi. Sunt fixată să-l văd. Sunt foarte atentă la toate elementele, văd repercusiunile faptelor mele și ale celorlalți. Îmi adun cât mai multe date despre ce simt, cum simt, ce vine din trecut, ce e din prezent. Încerc să adun cât mai lucid informațiile, ca să pot să merg mai departe. Înainte îmi plăcea să mă anesteziez în chestii.

A doua chestie, care e complementară înfruntării adevărului, e că discrepanța între realitate și ficțiune m-a costat foarte mult. Nu cred într-o fericire din asta utopică, dar cred că ești mai fericit dacă nu trăiești cu discrepanța aia dintre aparență și ce simți de fapt, între aparență și esență. Mi-am pierdut frica, adică o mai am uneori, dar am uneltele mele împotriva ei.

E ca și cum m-am născut din nou, la propriu am alt ADN, dar de data asta eu am fost mama mea, iar transplantul și donatorul au fost tatăl.

ALIN TOTOREAN. A SUPRAVIEȚUIT CANCERULUI ȘI UNEI EXPEDIȚII ÎN DEȘERT UNDE A RĂMAS DOUĂ ZILE FĂRĂ APĂ

Am fost la limita supraviețuirii de două ori, atât în deșert, cât și după tumora canceroasă. Asta m-a făcut să privesc cu seninătate orice altă suferință, altfel spus, să nu mă mai sperie acum nimic, nici chiar posibila trecere „dincolo".

Întreg momentul critic din deșert nu l-am luat ca pe o stavilă, ci m-a îndârjit mai tare să transform continuarea expediției într-o reușită. Iar după supraviețuirea celor aproape două zile fără apă la peste 65 de grade și toată deshidratarea urmată pe cei peste 650 de kilometri parcurși pe jos prin deșert, apa o văd ca pe un dar, nu ca pe un drept.

ALIN NEGUȚOIU. SUPRAVIEȚUITOR AL UNEI CĂZĂTURI DE OPT METRI CARE A DUS LA TRAUMATISM CRANIAN SEVER

Mereu mi-am pus întrebarea dacă trebuia să exist. Prin evenimentul ăsta mi-am răspuns că da și-mi place super mult că exist. E o bucurie să fii în viață. Încerc să găsesc fericirea în lucruri mici. Mă mai enervez din tâmpenii, dar îmi aduc aminte că am trecut prin asta și că multe lucruri sunt ușor de gestionat. Suntem într-o cursă și de foarte multe ori uităm de ce facem ceea ce facem, din inerție.

Nu-mi mai e frică de moarte, că n-o să mai fie nimic. Mi se pare că e o modalitate de a te detașa dacă-ți amintești că mori și ești conștient de chestia asta. Poți pur și simplu să faci un pas în spate și să nu mai iei lucrurile așa de în serios.

ALEX BĂLĂ. SUPRAVIEȚUITOR AL UNUI ACCIDENT DE MAȘINĂ

Am descoperit și explorez în corpul meu tensiunea dintre o reziliență și o fragilitate la care nu avusesem acces până atunci. M-am adâncit în anumite frici vechi și profunde legate de el, dar am început și să învăț să îi fiu recunoscător pentru că mă poartă prin lume așa cum poate.

FATIMA SARWARI. SUPRAVIEȚUITOARE A RĂZBOIULUI DIN AFGANISTAN

Pământul este casa mea, au construit granițele și ne-au separat în numele religiei, rasei, culorii etc. Am uitat că toți suntem surori și frați și venim din același loc. Oamenii mă judecă pentru că sunt refugiată, că sunt afgană și din cauza religiei.

Am învățat că într-o lume în care totul este opusul binelui trebuie să fiu foarte puternică, să fiu bună și să dăruiesc amabilitate altora. Mi-am dat seama de scopul creației mele, m-am născut să lupt, să fiu bună chiar și atunci când nimeni nu se uită. Sunt o ființă umană ca voi, caut pace, dați-mi o șansă. Cu suferințele pe care le-am îndurat, continuu să lupt în fiecare zi mai puternic decât ieri.

ALISA TARCINIU. SUPRAVIEȚUITOARE A UNUI ATAC CEREBRAL VASCULAR

Viața mi se părea infinită și parcă nimic rău nu se putea întâmpla. Mi se părea că sunt și invincibilă și nemuritoare. Acum știu că lucrurile nu stau chiar așa. Înainte, credeam că este un miracol să mergi pe apă. Acum, știu că este un miracol să mergi pur și simplu.

Dacă reușești să-ți schimbi perspectiva și nu te închizi în propria dramă, vei găsi ceva bun în ceea ce trăiești. Adesea, fericirea începe ca un zâmbet sau un simplu „Mulțumesc".

FLAVIA UNGUREANU. SUPRAVIEȚUITOARE DE LIMFOM NON-HODGKIN

Am început să văd numai jumătatea plină a paharului și am învățat că poți să te lupți de unul singur cu morile de vânt și să ai impresia că totul e OK. Prin lucrul ăsta am descoperit că Dumnezeu e cel mai mare ajutor și nu te lasă niciodată la greu, iar ăsta a fost câștigul cel mai mare.

Ultima lovitură a fost plecarea soțului meu, când am făcut metastaze la ficat și am simțit că nu pot să duc lucrul acesta. Disperarea și durerea erau de neimaginat. Mă uitam în interiorul meu și mă gândeam că nu pot fi atât de puternică, n-am de unde. Numai Dumnezeu mi-a dat pace și liniște.

Când simți că ești doborât de probleme, le pui pe toate într-o traistă imaginară și zici: „Uite, am venit la tine, ia-o tu, că nu mai sunt capabil". Pas cu pas, ți se deschid niște porți, îți vin niște oameni în ajutor.

Etajul 6

4 min.

Prin proiectul *Etajul 6*, Anton Polyakov și-a explorat viața în *lockdown*, care în Transnistria a însemnat reguli chiar mai stricte decât de obicei.

ANTON POLYAKOV
text & fotografii

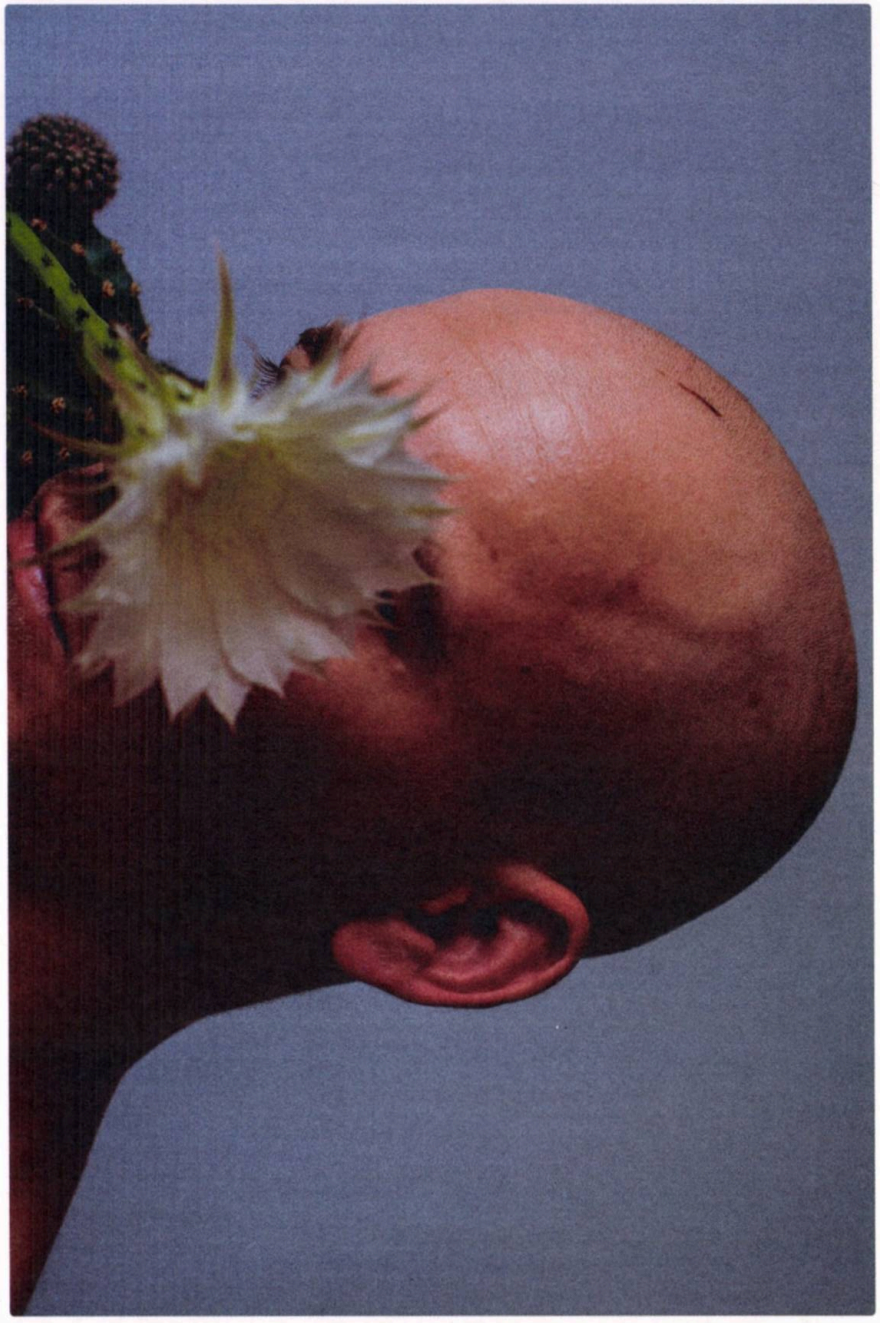

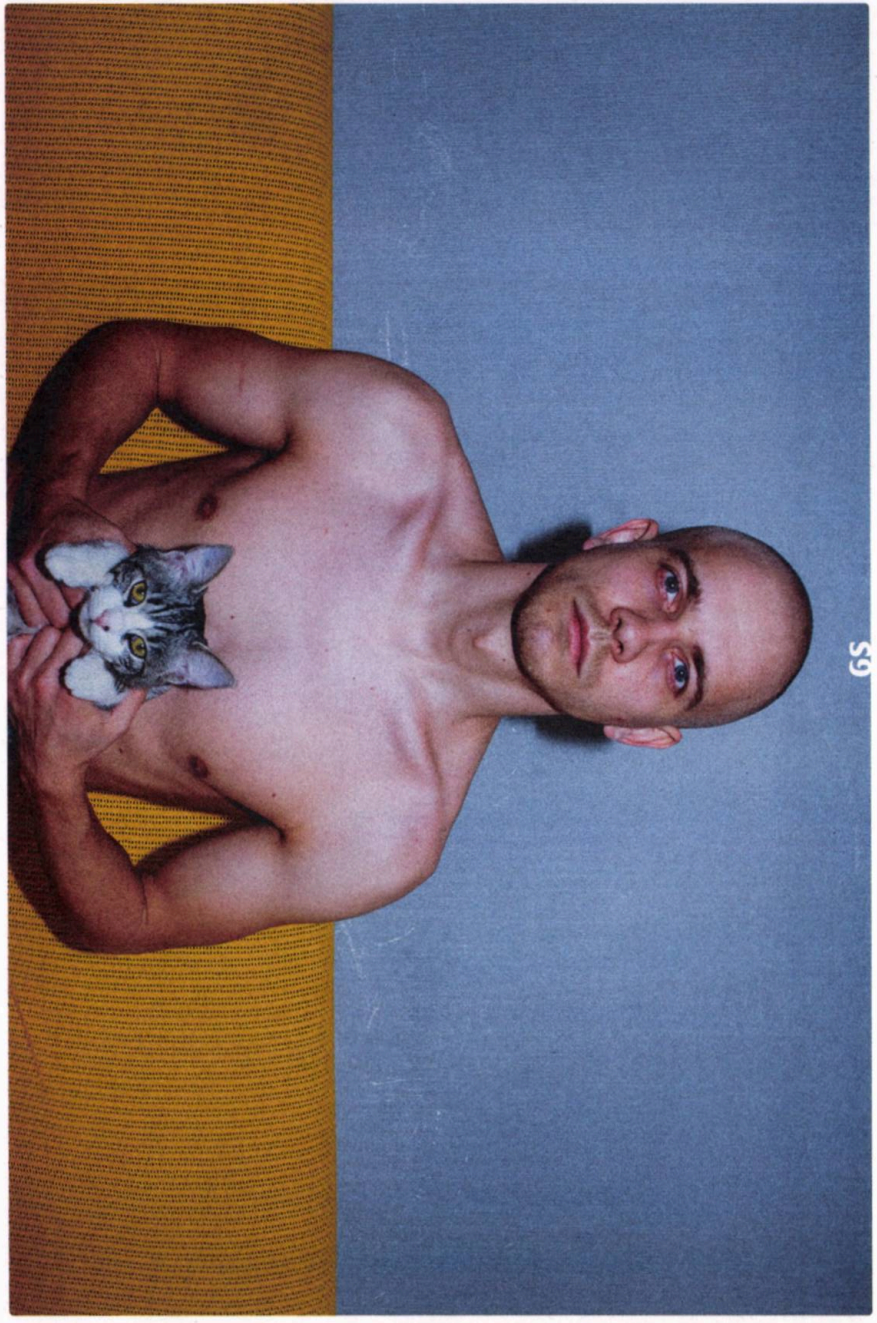

Viața mea are obediența vieții unui călugăr, care își cunoaște bine rutina tuturor zilelor. Trăiesc ca un pustnic. În celula mea cu pereți de beton îmi cresc propria pădure, care mă protejează de razele soarelui de vară și mă ajută să scap de orice influență din exterior. O simbioză între organisme care au nevoie unele de celelalte. Cu cât pădurea mea de la etajul 6 crește mai mare, cu atât mai conectați suntem.

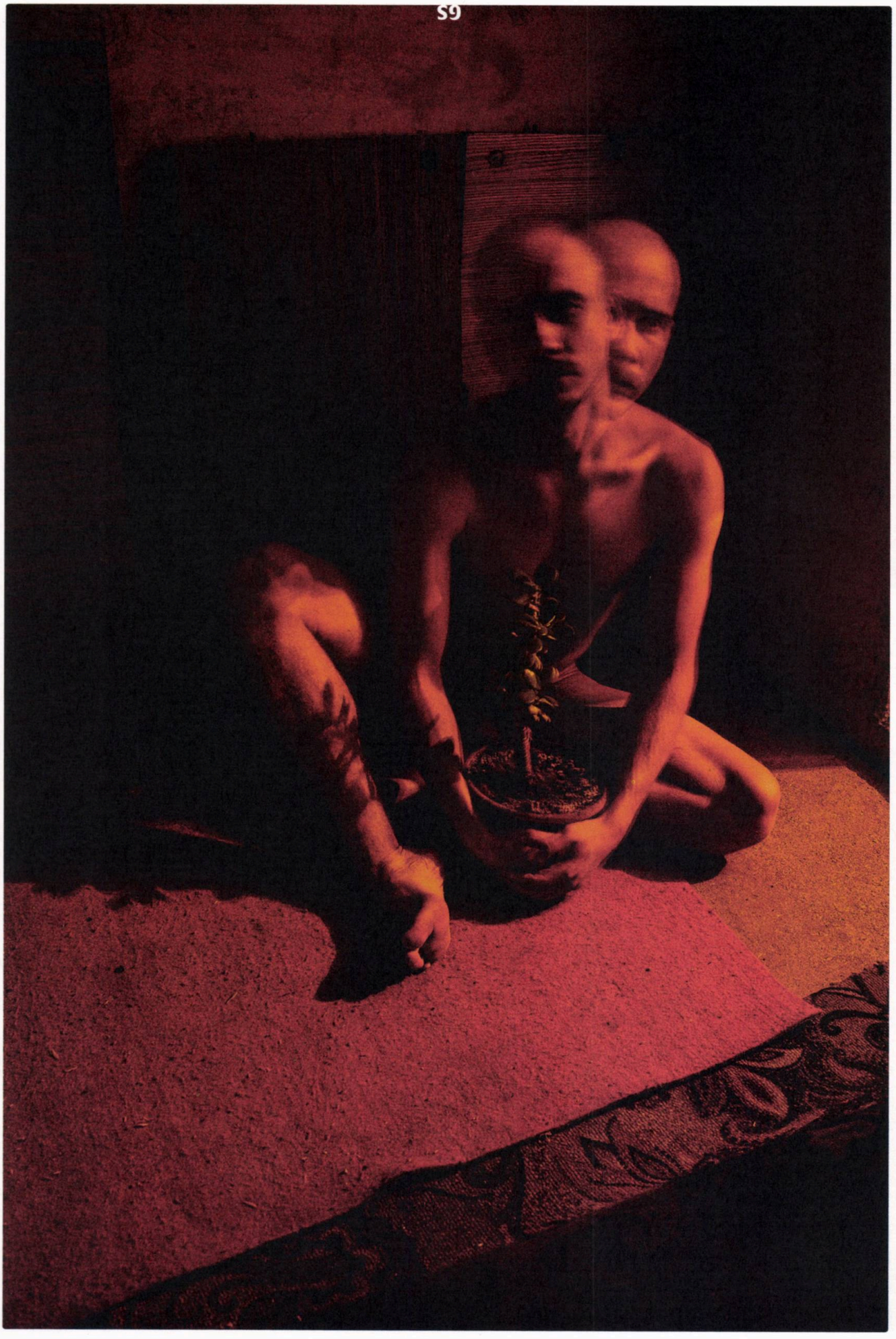

Poate că va veni ziua în care nu vom mai putea să ieșim din apartamente, și va fi prea târziu să evadăm în Pădure. Vom rămâne singuri cu corpurile și gândurile noastre, iar apartamentele ne vor fi adăpost mulți ani, până vom deveni și noi plante.

De câteva luni am început să-mi cresc propria pădure, la etajul 6 al blocului din Tiraspol care mi-e casă. Am un copac mare în mijlocul holului, și multe alte plante de jur împrejur. Am construit și un altar unde mă voi ruga pentru toți oamenii, și cred că într-o bună zi vom deveni toți plante și ne vom câștiga libertatea interioară.

Anton Polyakov e fotograf și locuiește în Transnistria. Face poze în regiune și dincolo de ea. Îl găsiți pe anton-polyakov.com și pe Instagram la @anton.plkv.

14 min.

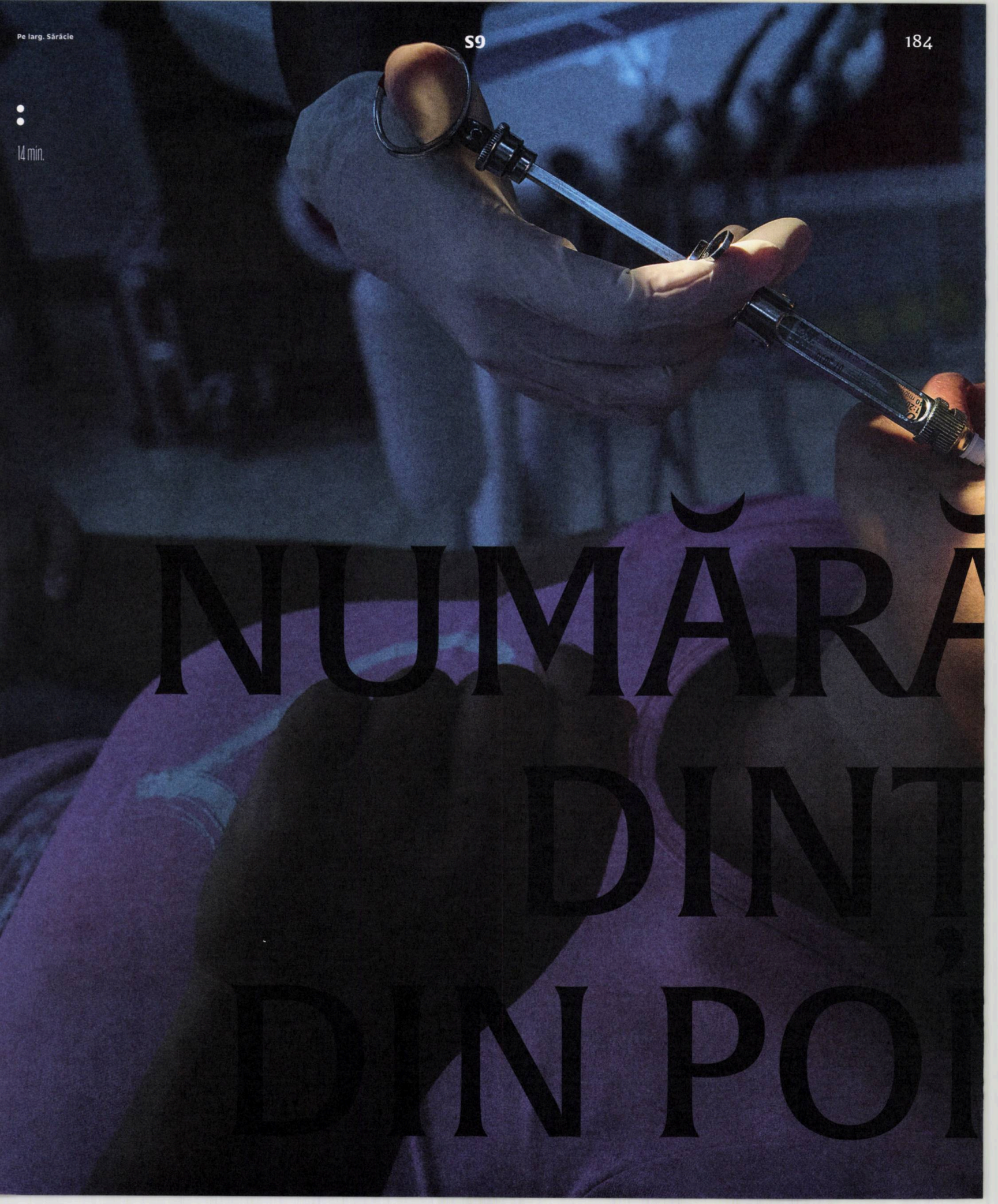

NUMĂRĂ
DIN
ÎN PO

ATOAREA ILOR

Pentru că România își împarte cetățenii după câți dinți au în gură, o comunitate de romi din Maramureș intră automat în categoria „gurilor știrbe". Putem repara asemenea inegalități?

VLAD ODOBESCU
text

BOGDAN DINCĂ
fotografii

„O are o să doară, doamnă?" Rodica Istvan are 32 de ani și până azi a mai urcat pe scaunul unui stomatolog o singură dată, într-un cabinet din Târgu Lăpuș, ca să afle cât ar costa-o să scape de-o durere. „Vă spun drept, era tare scump." Așa că a renunțat și a rămas cu durerea. Socoteala a fost simplă pentru ea: „Am zis că, decât să dăm, mai bine luăm mâncare la copii". Rodica are patru copii și locuiește în Ponorâta, o comunitate izolată de romi din Maramureș. Aici, durerea e lucru obișnuit, la fel ca sărăcia: te înveți și trăiești cu ea, până nu mai simți mare lucru.

Se ține acum aproape de ușă și zâmbește, iar în zâmbetul ei se simte teama. E totuși aici pentru că au venit niște nemți care, timp de cinci zile, dau consultații și tratamente gratuite. Medicul Sylva Götschl a înțeles întrebarea, pentru că toată lumea o pune, și se grăbește să o asigure că n-o să doară. A oftat de mai multe ori cât s-a plimbat prin gura Rodicăi, nu știa de unde să înceapă. Dinții din față sunt întregi și se țin binișor, dar în spate, pe ambele părți, măselele sunt o colecție de rămășițe, niște tăciuni înfipți ici-colo în gingii, măcinați înăuntru. La indicațiile ei, asistentul Lorand Szüszner a tăiat pe o fișă tot ce trebuie scos: șapte măsele de sus și două de jos. Doctorița poate doar să-și imagineze ce dureri a tras femeia până să ajungă în stadiul ăsta.

Rodica se așază pe scaunul albastru, trebuie să stea puțin mai sus, așa e bine. Amestecul de culori din hainele ei – fusta verde și bluza cu floarea-soarelui pe fond mov, puțin ruptă la cot – și șlapii de gumă din picioare contrastează cu ordinea sobră din jur. Deasupra se aprinde o lumină. „Deschide mare. Nu doare."

Din alte locuri, medicul a prins câteva cuvinte românești, însă nu destule pentru a crea o legătură cu pacientul, pentru a-i da încredere și a străpunge astfel barierele dintre lumi. **„Sunt speriați, nici nu se uită la mine. Pentru ei sunt un fel de extraterestru, nu mă consideră o ființă umană: sunt cineva de undeva care face ceva."** Se aude doar un scâncet firav atunci când Sylva o înțeapă pentru anestezie, apoi fâșâitul aspiratorului de salivă și zumzetul mașinăriei portabile aduse de nemți, care-și face treaba într-un colț. Rodica poate la fel de bine să fie în burta unui OZN, la fel de străină i-ar fi scena asta.

După ce injecția își face efectul, medicul o să înceapă să scoată un rest de măsea din stânga jos. Lorand îl marchează pe fișă cu un marker verde și scrie alături „Ex", de la „extragere". Femeia își ține mâinile împreunate în poală și tremură, dar se liniștește după ce vede primul rest de dinte: „A scos deja?" În vreo 20 de minute, pe hârtia de pe măsuța Sylvei se adună 9 bucăți, toate de pe partea stângă. Rodica a prins curaj: „Nu mă face și pe partea cealaltă?" Se poate, dar mâine, pentru că două anestezii una după alta ar fi prea mult.

S9 Dinții sunt un numitor foarte clar pentru clasă, îmi spunea antropologul american Krisztina Fehérváry, Associate Professor la University of Michigan, Ann Arbor, într-un interviu publicat acum patru ani în *Scena9*. O dantură murdară și incompletă e semnul unei alimentații proaste, al fumatului și al altor obiceiuri nesănătoase, asociate automat cu clasele inferioare ale societății.

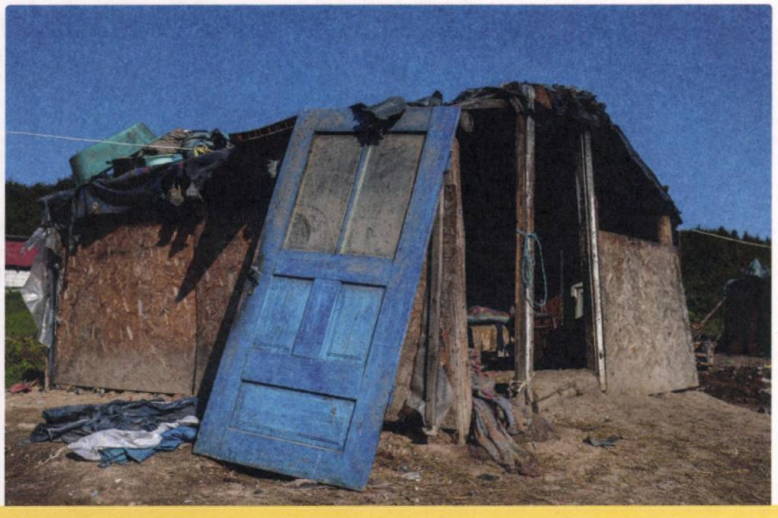

În cele trei zile în care am stat lângă scaunul albastru al doctoriței Sylva, pe ușă au intrat câteva zeci de romi din Ponorâta. Între ei, mulți oameni care se iscăleau cu câte-o linie strâmbă în dreptul numelui pe fișa cu evidența; pacienți care îi cereau să le facă dinți frumoși în față și să-i lase în pace pe cei stricați din spate; alții care o rugau să le scoată numaidecât măseaua care doare, chiar dacă măseaua aia putea fi salvată; copii cărora le ieșiseră de puțin timp dinți permanenți și aveau deja carii.

Dincolo de împărțirea după venituri, dincolo de opțiuni politice, de educație sau de etnie, România își categorisește cetățenii și după câți dinți au în gură. De-o parte e „România gurilor știrbe" pe care o conturase filosoful Gabriel Liiceanu într-un editorial celebru de-acum câțiva ani, oameni ai căror dinți stricați sau lipsă îi transformă automat în ochii majorității în ignoranți, imorali, reprezentanți ai trecutului îmbibat de comunism; de ei ne putem amuza, pe ei îi putem disprețui sau, cel mult, pot să ne provoace milă. De cealaltă parte sunt tinerii frumoși cu zâmbete perfecte, oamenii care întrupează curățenia morală, prosperitatea capitalistă și viitorul.

Dinții sunt un numitor foarte clar pentru clasă, îmi spunea antropologul american Krisztina Fehérváry, Associate Professor la University of Michigan, Ann Arbor, într-un interviu publicat acum patru ani în *Scena9*. O dantură murdară și incompletă e semnul unei alimentații proaste, al fumatului și al altor obiceiuri nesănătoase, asociate automat cu clasele inferioare ale societății. Însă și mulți dintre cei din clasa de mijloc fumează, beau multă cafea, mănâncă zahăr. Doar că ei își permit să acopere urmele acestor obiceiuri, să păstreze cumva aparențele, zicea Fehérváry.

În țările în care oamenii își permit dinți frumoși, fie pentru că plătesc din buzunarul propriu, fie pentru că au parte de subvenții la tratamente stomatologice, dinții nu mai reprezintă un criteriu de diferențiere socială, explica ea. În România, o țară în care se cască prăpăstii între clasele sociale, ne uităm la dinți ca să ne dăm seama dacă avem ce discuta cu un om. E o formă de discriminare despre care vorbim prea puțin.

Camera în care Lorand a montat cu grijă aparatura, a așezat cutiile cu materiale și instrumentele în clădirea centrului de zi din Ponorâta, construit acum câțiva ani pentru a-i ține aproape de școală pe copiii

NNITER-UNFALL-HILFE E.V.
RBAND LAUF

din comunitate. Pe ușa actualului cabinet scrie „Grupa mijlocie". Într-un colț e o tablă pe care sunt înșirate propoziții cu litere de tipar: „Cel mai fain uriaș. Uriașul era bun. Uriașul a ajutat animalele cu pantofi, șosete, curea, cămașă", probabil de la o lecție despre folosirea substantivelor.

Geamurile mari dau înspre școala în care învață copiii din clasele I–IV, aflată în plin șantier cu câteva zile înainte de începerea anului școlar. Primăria mai construiește două clase, dar nici acestea nu vor fi destule pentru a renunța la tura de după-amiază. Din cei aproximativ 700 de locuitori, câți are Ponorâta, aproape 300 sunt copii de vârstă preșcolară sau școlară.

Cât Sylva și Lorand lucrează înăuntru, de afară îi urmăresc pușți care se strâmbă, cu fața lipită de geam. O recunosc pe Narcisa, pe care o văzusem acum două zile într-o cameră alăturată, unde o consultase un alt medic neamț, Horst Seithe. Acesta îi spusese mamei sale că Narcisa e prea scundă și prea slabă pentru cei 10 ani pe care-i are și i-a arătat fetiței cum trebuie să folosească corect aparatul pentru astm.

Apoi au intrat la dentist. Fetița era amețită de durere, după ce îndurase două nopți de nesomn, pentru că o chinuiau niște carii la dinții permanenți și avea un dinte de lapte ce trebuia scos. O chinuia și frica, pentru că și ea era pentru prima dată la dentist. A scos un „iooi" când scaunul a început să se lase pe spate, a tresărit când s-a aprins becul deasupra ei și a suspinat. A rămas însă acolo vreo jumătate de oră.

Azi, după ce a scăpat de durere, fuge de la un geam la altul, bate cu pumnii și râde puțin știrb: „Domnu', pot să vin să scot un dinte?" Acum e curajoasă.

Mulți alți pacienți de-ai Sylvei sunt copii:

- La 9 ani, Mălinei trebuie să-i scoată dinții 2 și 6.
- La 6 ani, Irina are nevoie de două plombe.
- La 8 ani, Ioana are carii pe toți dinții permanenți.

Pe Sylva cel mai mult o afectează să vadă dinți permanenți care abia ies și sunt imediat distruși. „Să extragi dinți permanenți la un copil de 7 ani e o traumă pentru acel copil; și pentru mine, într-un fel. Odată am extras primul dinte permanent, dintele cu numărul 6, iar copilul avea încă dinți de lapte. Și sângera, iar ceilalți erau atât de moi și se întâmplă să extragi cu totul din cauza asta. E oribil", zice ea. Vede tineri de 20 de ani care nu mai au niciun dinte. Vede adolescenți de 15–16 ani care au deja gura praf.

Sylva e născută în Cehoslovacia și își amintește că a fost în România într-o vacanță, când era mică. A creat o legătură emoțională cu țara asta care a trecut, la fel ca a ei, prin comunism. Ca dentist, a venit prima dată în România acum vreo nouă ani. A ajuns atunci în Roadeș, o comunitate de romi din județul Brașov, cu ajutorul unei fundații germane care renova case și le oferea vacanțe copiilor de-acolo. Între altele, organizația a deschis și un cabinet medical în care ea s-a întors din când în când, ca să se ocupe de dinții localnicilor.

A fost visul ei să ajute oameni care nu pot obține un tratament, dar n-a putut mereu să facă asta. Când era prea tânără nu-și permitea deplasările, apoi s-au născut copiii ei, însă după ce-a făcut 50 de ani a avut și ceva timp, și ceva bani pentru asta. Până să înceapă pandemia, obișnuia să meargă și în alte destinații: comunități sărace din țări africane, din Nepal, Mongolia sau Peru. Majoritatea cheltuielilor, inclusiv cele ce țin de echipamentele folosite, le plătește din banii ei. „Astea sunt vacanțele mele, trebuie să plătesc", spune ea. La Ponorâta, totuși, colaborează cu o organizație caritabilă germană, Die Johanniter, care îi acoperă zilele acestea costurile legate de cazare și masă.

Pentru că are de-a face cu atâția oameni aflați pentru prima dată la dentist, iar problemele sunt multe, Sylva a învățat de-a lungul anilor să stabilească repede prioritățile. Înainte de toate, tratează ce doare. Iar când pacienții n-au dureri în acel moment, inventariază ce probleme sunt și se ocupă de ele. În cazul copiilor, când dinții de lapte sunt distruși, îi lasă în pace și caută un dinte permanent care are o șansă de a supraviețui, pe care să-l poată salva prin tratament. „Dacă am un dinte cu mici carii și fac o plombă, sunt sigură că acel dinte va supraviețui ani la rând. Dacă las dintele cum e, cariile se vor mări și copilul va pierde dintele. O altă situație e când găsesc ceva inflamat și știu că va durea în viitor, așa că pe acela îl tratez prima dată. Depinde: sunt diferențe între copii și adulți și trebuie să gândești diferit."

După-amiaza, după ce mănâncă împreună cu ceilalți medici, Sylva dispare câte o jumătate de oră ca să se plimbe pe dealurile din jur. Are nevoie de timpul ăsta ca să poată rezista durerilor din restul zilei. Într-una din plimbări a cules niște flori de mentă sălbatică, pe care le-a pus într-un pahar de carton pentru cafea, lângă dezinfectanți și cutii cu instrumentar folosit. A adus o bucățică de natură în burta OZN-ului.

Ca să ajungi în Ponorâta trebuie să ieși de pe drumul ce leagă Târgu Lăpuș de Coroieni, să lași asfaltul brici turnat acum câțiva ani cu bani europeni, și să tot urci. Ponorâta ține de comuna Coroieni, dar e cocoțată pe-un deal, la vreo opt kilometri de centrul comunității, de ambele părți ale unei șosele ce o face spre pădure. Mașinile românilor trec în viteză pe-aici, chiar dacă în stradă, pe lângă casele fără garduri, sunt copii mici care se joacă. Au fost destule accidente în anii trecuți.

Zilele de toamnă încep cu ceață peste dealuri și fum prin hornuri. În josul satului sunt case mai temeinice, din BCA, însă după ce treci de mijlocul satului, adică de școală și de biserică, se înmulțesc barăcile din placaj, învelite cu bannere publicitare și alte resturi. Căruțele coboară spre oraș, după fier vechi, sau urcă spre pădure.

Până acum ceva vreme, romii locuiau mai aproape de români, dar o serie de nenorociri i-au separat cu totul, povestește primarul din Coroieni, Gavril Ropan. La începutul anilor '80, un rom din comunitate a violat o româncă dincolo de Târgu Lăpuș și a făcut vreo 12 ani de pușcărie pentru asta. În 1992, la o lună după ce-a fost eliberat, a violat o altă femeie, gravidă în luna a opta. „Iar Vălenii Lăpușului a făcut opinie și a ieșit tot satul. Romii au fugit și românii au dat foc la tot ce-a fost acolo și au demolat case, tot. O cisternă de motorină s-a folosit. Au venit cu tractoare, cu buldozer, tot au făcut neted", spune primarul. Vreo nouă români

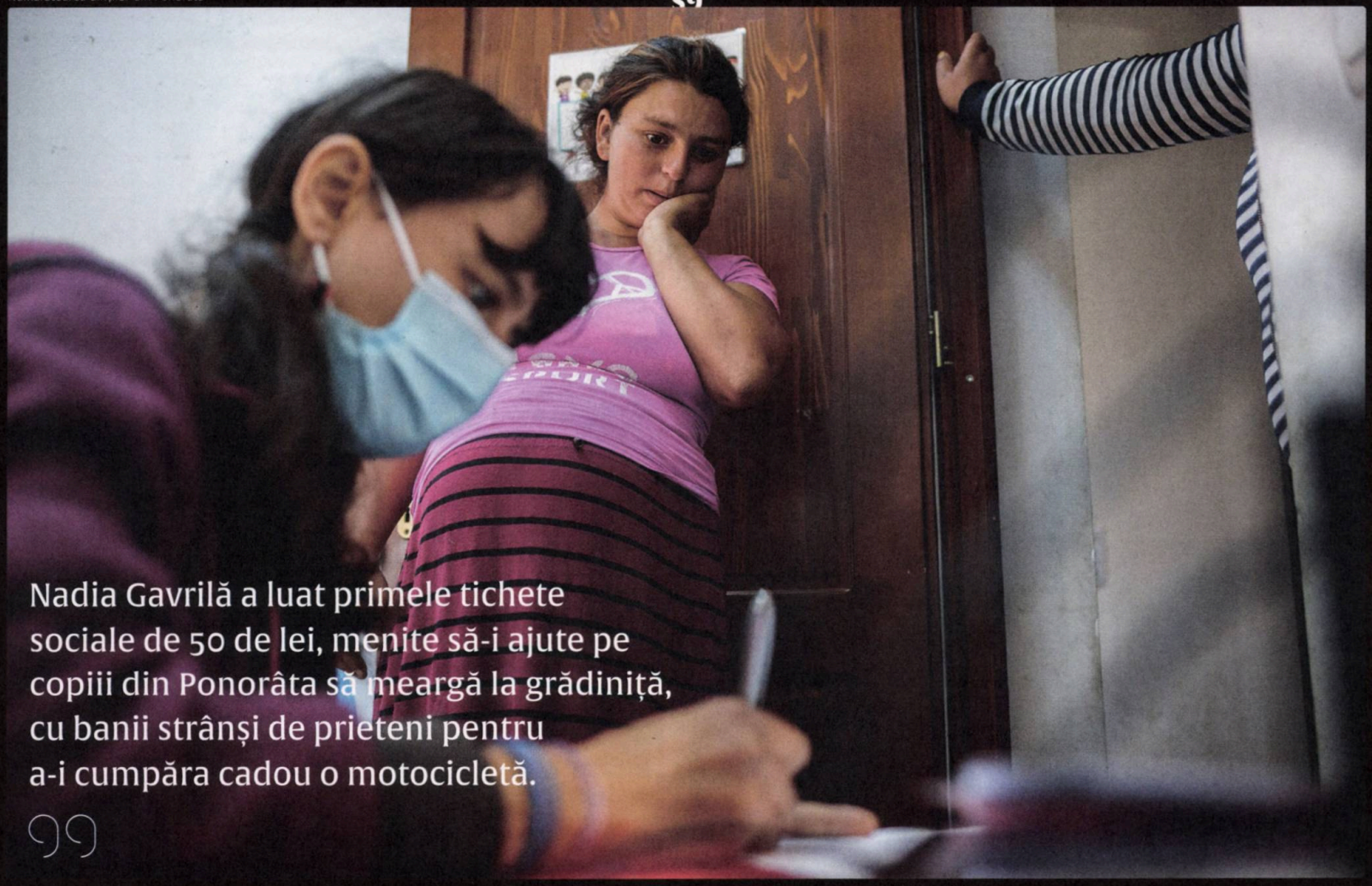

Nadia Gavrilă a luat primele tichete sociale de 50 de lei, menite să-i ajute pe copiii din Ponorâta să meargă la grădiniță, cu banii strânși de prieteni pentru a-i cumpăra cadou o motocicletă.

99

care au participat au luat câte doi ani de închisoare cu suspendare, deși la răscoală participase tot satul, „cam așa se procedează".

Abia după vreun an romii au început să se întoarcă, dar n-au mai fost primiți la marginea satului, ci doar sus, pe deal, unde n-aveau nici apă, nici curent electric. În copilărie, Romeo „Ciuli" Moldovan, care are acum 40 de ani, a locuit cu ai lui într-o cocioabă din chirpici de câțiva metri pătrați pe care acum o folosește ca grajd pentru cal, dar își amintește că mulți trăiau pe-atunci în corturi și se adăposteau și iarna sub bucăți de celofan, de „tremurau hainele pe ei".

După o vreme, un ONG din Franța a venit și a ridicat zece case, iar activistul Nicolae Gheorghe a venit cu ideea unei fabrici de cărămidă care să le dea oamenilor de muncă aici, pentru că pământul e argilos, bun pentru așa ceva. „Și n-au reușit, că după ce-au ars cuptoarele cu cărămidă țiganii au furat toată cărămida și au vândut-o ici și colo și n-a reușit să facă societatea funcțională", zice primarul. Atunci erau 100 și ceva de persoane, poate nici atât, 20–30 de familii, iar „astăzi este ce-ați văzut".

Ca să poți schimba în bine o comunitate cu atâtea probleme e nevoie de mult timp și de intervenții pe mai multe planuri. E principiul după care lucrează Nadia Gavrilă de la Asociația Reality Check, cu ajutorul căreia au ajuns medicii germani la Ponorâta.

Nadia a auzit prima dată de Ponorâta în 2010. OvidiuRo, asociația cu care lucra, a lansat atunci un concurs național prin care oferea mici finanțări pentru comunitățile defavorizate. Era parte din programul „Fiecare copil în grădiniță".

Conducerea școlii din Coroieni a trimis un formular și au primit finanțare. Școala din comunitate se deschisese în 2007, însă doar 20 de copii din vreo 120 veneau să învețe. Nadiei i-a rămas o imagine în minte, care ilustrează pentru ea învățământul din Ponorâta la acea vreme: doi copii într-o clasă care colorau un contur.

După ce OvidiuRo și-a schimbat strategia și s-a retras din Ponorâta pentru a se concentra pe transformarea în lege a programului, Nadia a continuat proiectul pe cont propriu, pentru că nevoile comunității erau prea mari. Primele tichete sociale de 50 de lei, menite să-i ajute pe copii să meargă la grădiniță, le-a luat de ziua ei, cu banii strânși de prieteni pentru a-i cumpăra cadou o motocicletă. Apoi au venit de la alți prieteni, apoi de la prietenii prietenilor.

În 2014 și 2015 au intrat în schemă sponsorii, care au susținut deschiderea unei băi publice lângă școală, cu dușuri, mașini de spălat și uscătoare. Tot cu ajutorul sponsorilor și donatorilor individuali, Nadia a reușit să finanțeze tichete sociale și pentru copiii din clasele primare, și alte beneficii: pachete cu rechizite, cadouri de Crăciun sau de Paște ori tabere organizate pentru copiii cu rezultate bune. Iar prezența acestora la școală „a bubuit": a ajuns de la 30% la peste 70%. Programul a devenit „Fiecare copil în grădiniță și fiecare copil în școală".

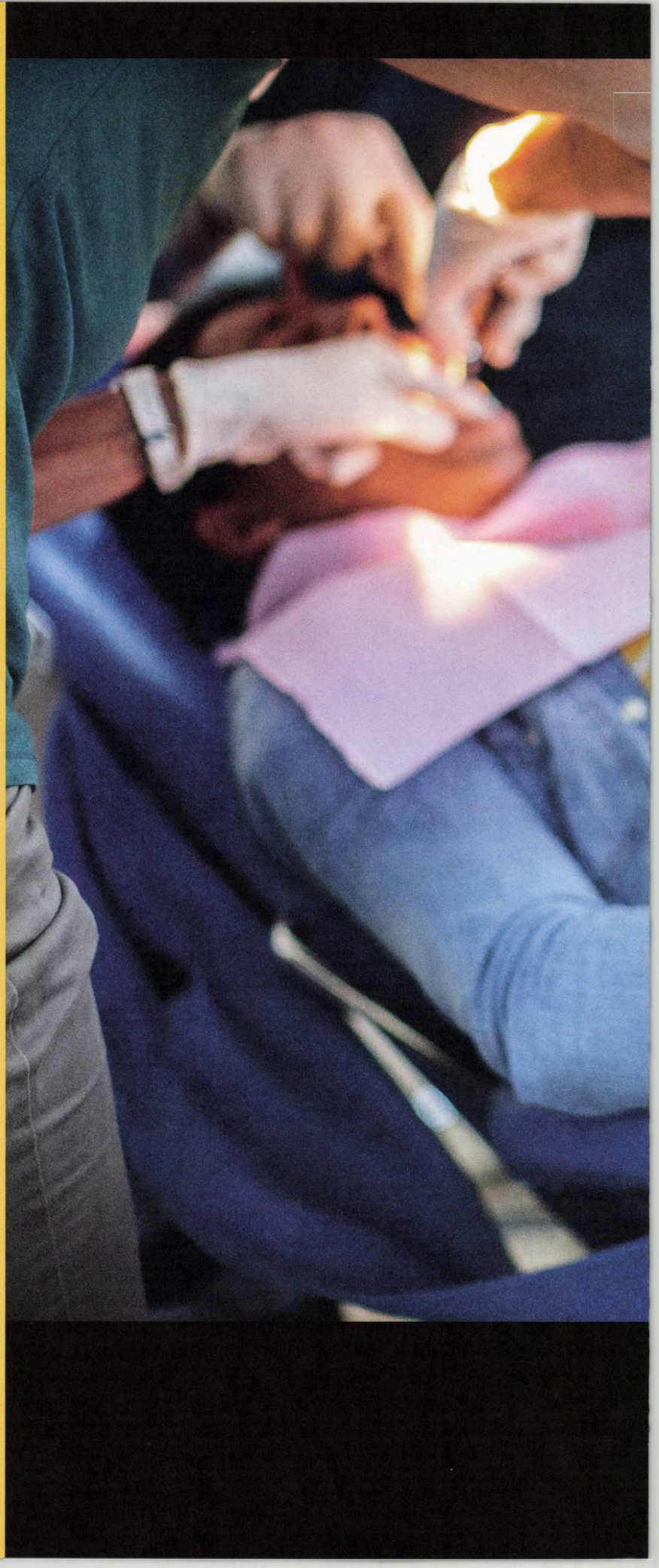

Pe Sylva cel mai mult o afectează să vadă dinți permanenți care abia ies și sunt imediat distruși. «Să extragi dinți permanenți la un copil de 7 ani e o traumă pentru acel copil; și pentru mine, într-un fel. Odată am extras primul dinte permanent, dintele cu numărul 6, iar copilul avea încă dinți de lapte. Și sângera, iar ceilalți erau atât de moi și se întâmplă să extragi cu totul din cauza asta. E oribil», zice ea.

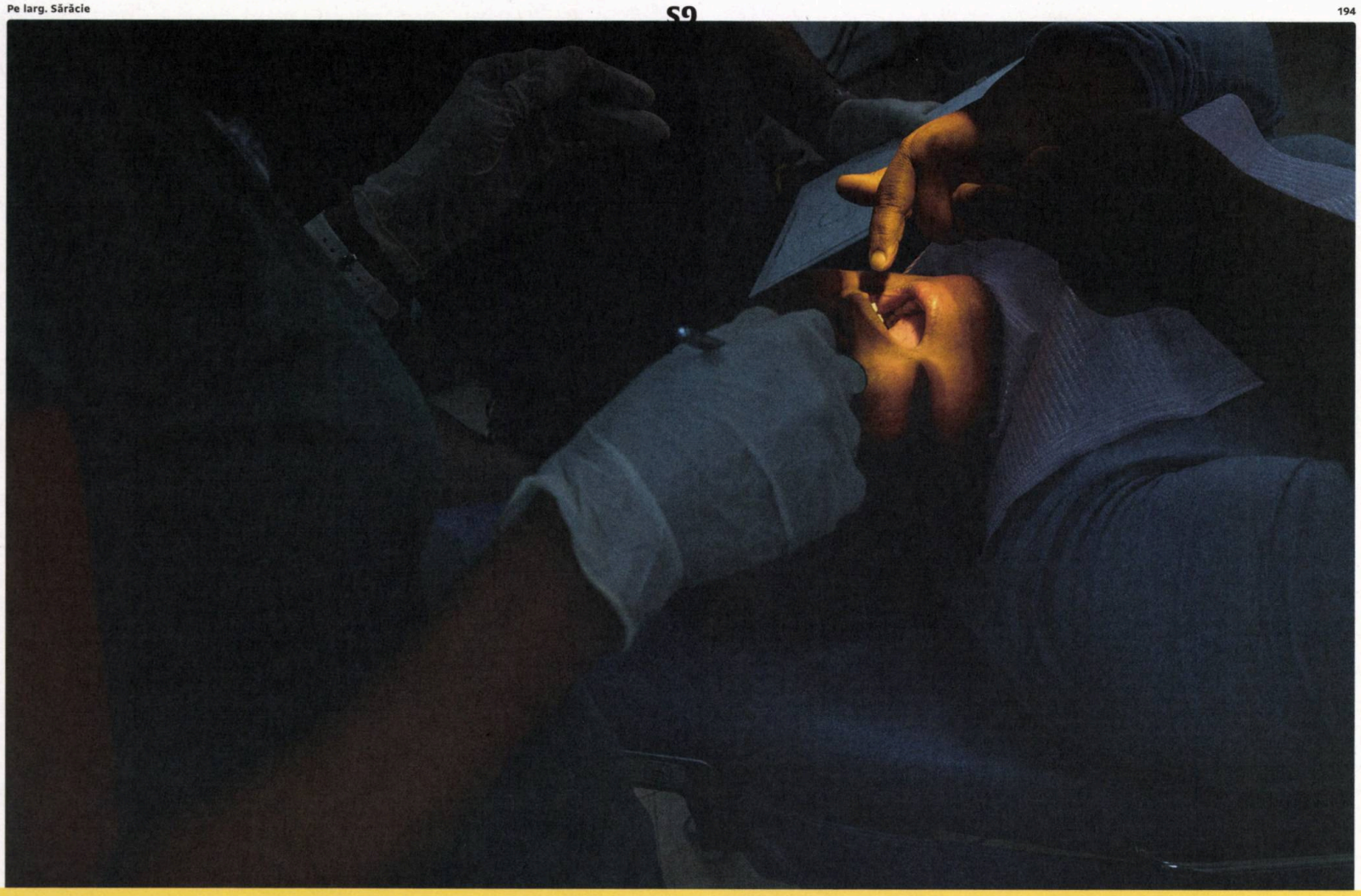

După primii ani de intervenții, Nadia a ajuns la concluzia că serviciile integrate axate pe educație au cea mai mare șansă de câștig pe termen lung. „Mi-am dat seama că da, educația e super-importantă, dar trebuie să mai faci ceva pe lângă", spune ea. Așa că, în ultimii ani, Reality Check a început să sprijine comunitatea și în alte feluri. Așa au ajuns să adune materiale pentru a repara acoperișurile caselor, să-i ajute pe oameni să-și facă grădini, să organizeze cursuri de educație pentru sănătate și *team building*-uri cu reprezentanți ai comunității sau să aducă în Ponorâta o caravană medicală.

Primii medici au venit în 2016 și s-au întors în anul următor. În 2020 mai era programată o caravană, dar s-a anulat din cauza pandemiei. E nevoie mare de asemenea servicii aici, zice Nadia: medicul de familie e la Coroieni, la 8 km distanță, iar spitalul orășenesc din Târgu Lăpuș e la 11–12 km. În rest, există o asistentă medicală comunitară, care vine destul de des în Ponorâta, însă nu poate acoperi toate nevoile sutelor de oameni de-aici.

Cât stăm de vorbă în curtea centrului de zi, pe lângă noi roiesc oameni cu tot felul de dureri. O femeie care a trecut prin cabinetul dentistului acum câteva ore se plânge că încă îi sângerează gingia. Ciuli s-ar duce și el, dar îi e frică de ace. Un băiat vine și spune că-l doare caninul și vrea să-l scoată. Nadia se ia de el: „Frate, nu vă mai scoateți dinți întruna! Întâi vedeți dacă se poate salva ceva. Voi pac, pac, să-i scoateți!"

La ușa stomatologului se face coadă, mai ales după-amiaza. Sunt multe femei care stau buluc, se ceartă care a fost prima. Însă, când prinde un moment mai liber, Sylva încearcă să facă mai mult decât urgențe. Ilka Erdélyi a venit să-i scoată un dinte care se mișcă, iar dacă se poate, să-i pună plombe la cei din față, un șir de dinți lungi și negri. „Dacă facem plombe drăguțe, o să vină toată comunitatea pentru asta", zice Sylva, și, cu toate astea, după ce scoate dintele care se clătina, se apucă și curăță negreața de pe cei din față, apoi plombează. „Uneori le fac dinții frumoși și sunt foarte fericiți", spune Sylva. La urmă îi dă o oglindă, să-și privească noii dinți, dar Ilka nici nu se uită, aproape fuge de pe scaun. „Au dureri groaznice, dar nu suportă o injecție", ridică din umeri Lorand. Ilie a venit cu mama lui. Cât ea e pe scaunul albastru, el privește dintr-un colț, cu ochii mari de tot, cum maică-sa se agită pe scaun. „Dacă vrea dinți frumoși, trebuie să stea locului", îmi cere Sylva să-i traduc femeii. După asta îl întreb pe Ilie câți ani are și scoate din buzunar patru degete. Nadia vrea să știe dacă vrea să se facă doctor și Ilie dă din cap că da.

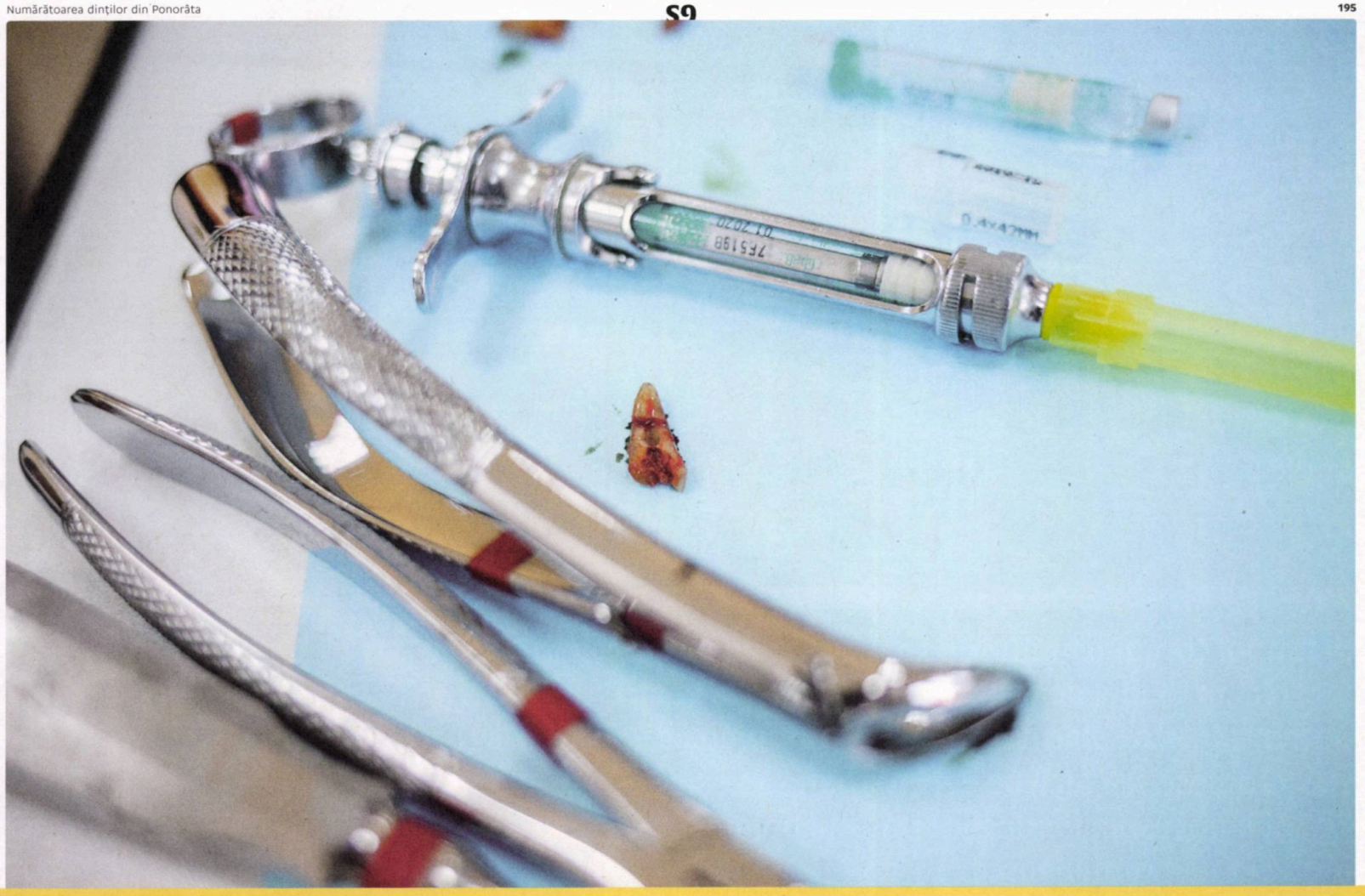

La rând e Corina, care are 5 ani și acum îi ies primii dinți permanenți. Doctorița se plimbă peste dantura în schimbare a fetiței și îi zice mamei că e important ca măcar dinții permanenți să fie curați. Să se spele pe dinți dimineața și seara și „mai are o șansă".

Un studiu publicat acum 7 ani de Societatea de Stomatologie Estetică din România – date noi sunt puține pe subiectul sănătății dentare – arăta că 70% dintre români nu mai au toți dinții naturali, iar dintre aceștia, aproape o treime nu mai au niciun dinte și, prin urmare, folosesc sau au nevoie de o proteză dentară. 83% dintre copiii de 6 ani au dinții afectați de carii, iar procentul ajunge la 94% la tinerii de 18 ani.

Dintr-un total de 15.542 de cabinete stomatologice care funcționau în 2019, doar 2.256 erau în mediul rural, potrivit unui studiu privind sistemul sanitar din România publicat în 2020. Asta înseamnă că în timp ce la 10.000 de orășeni erau 12,4 cabinete, la același număr de locuitori din mediul rural erau 2,5 cabinete. Astfel, unui medic stomatolog din mediul rural îi reveneau de 6 ori mai mulți posibili pacienți decât unuia de la oraș. Din cele 442 de cabinete stomatologice școlare funcționale la nivel național, doar două funcționau în mediul rural, arată o analiză a Institutului Național de Sănătate Publică din 2019.

Dincolo de numărul mic de cabinete, accesul la asemenea servicii este condiționat și de costul mare al acestora. Peste 72% dintre români spuneau în 2017 că mersul la dentist înseamnă pentru ei o povară financiară: extracția unui singur dinte costă între 100 și 400 de lei, iar un implant – între 1.200 și 2.000 de lei.

Dacă nu ai unde și nu ai cu ce să mergi la stomatolog, și dacă cei care-și permit dinți sănătoși și frumoși te bagă în categoria săracilor fără dinți, orizontul tău social se îngustează. Sunt șanse mari să rămâi sau să ajungi în „România gurilor știrbe" cea disprețuită. Sunt șanse mari să rămâi într-un loc precum Ponorâta.

Vlad Odobescu e reporter și căutător prin lumi mărunte. **Bogdan Dincă** e fotojurnalist independent, membru fondator al Documentaria, comunitate de fotografie documentară.

17 min.

O AM DIN C

În timpul comunismului, un spital de psihiatrie din vestul țării încerca un model de tratament ce punea în centru relația cu pacientul. Astăzi, într-un spital din apropiere, câțiva angajați se străduiesc să-i facă pe cei internați să se simtă ca acasă. Ce spun poveștile lor despre statutul bolnavului psihic în societatea românească?

VENERA DIMULESCU
text

CIPRIAN HORD
fotografii

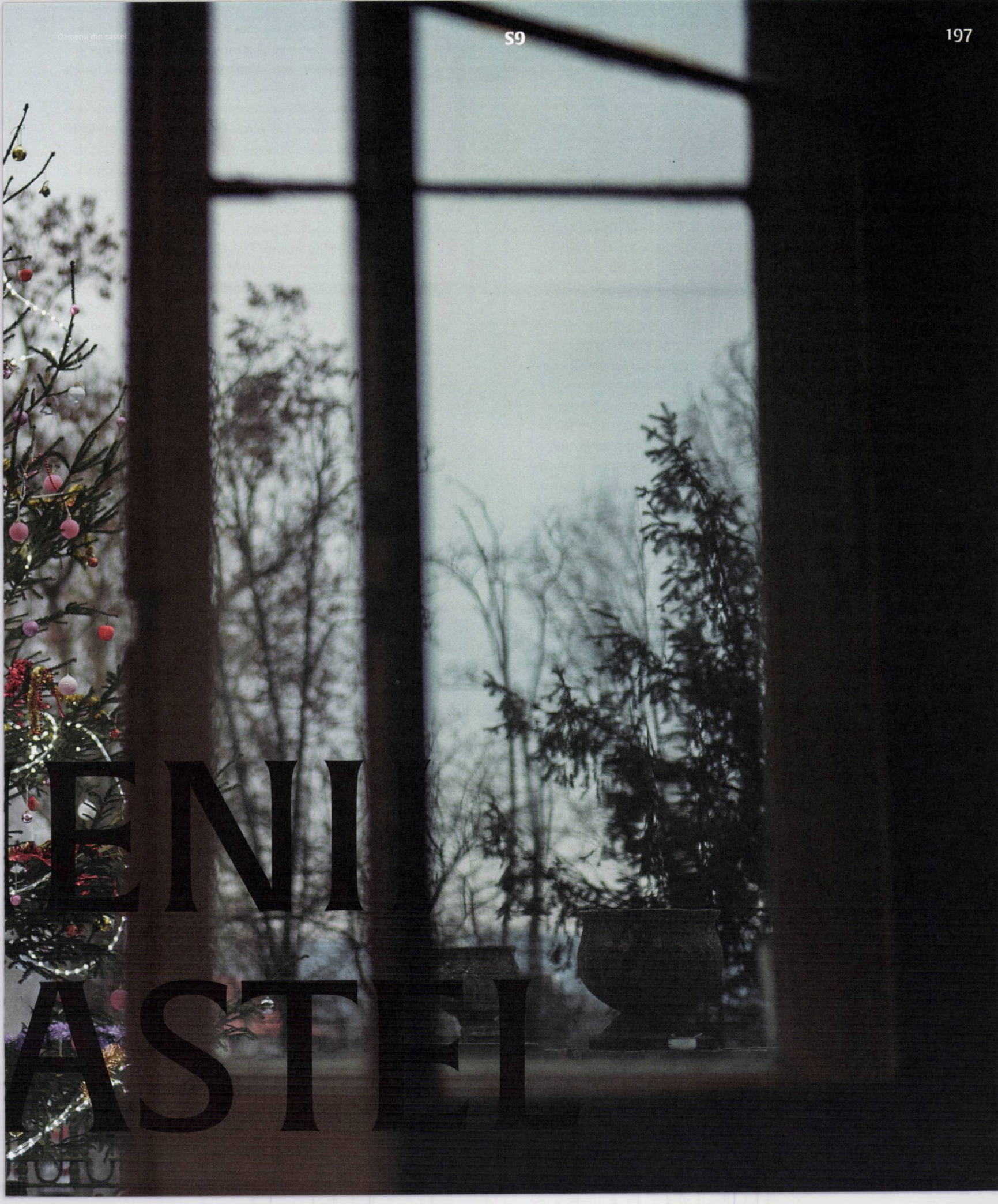

ENII CASTELULUI

S9

În pandemie, casele noastre au devenit locuri de refugiu. Dar între patru pereți, lipsiți de oameni apropiați și cu ochii în ecrane, psihicul nostru e în pericol. Problemele de sănătate mintală care pot apărea sau se pot intensifica în perioada asta mi-au amintit de un experiment social din istoria noastră recentă: în anii '70, o mână de psihiatri din Banat a încercat să construiască o comunitate în care diferențele între oamenii „sănătoși" și cei „bolnavi" erau abolite. M-a atras ideea unei societăți în care bolile invizibile nu mai au greutatea prejudecăților, a ierarhiilor și a discriminărilor. Așa că vara asta am luat trenul spre vestul țării ca să văd ce a supraviețuit din mica utopie. M-am oprit, mai întâi, la castelul-spital din Căpâlnaș, din județul Arad. Acolo lucrează fotograful și psihologul clinician Ciprian Hord, care își pozează pacienții în fața castelului în speranța că asta le va reda, câtuși de puțin, stima de sine pe care societatea le-a furat-o. La Căpâlnaș, am vorbit cu managera instituției și cu un medic psihiatru, ca să înțeleg mai bine problemele și lipsurile cu care se confruntă. Ciprian mi-a fost ghid prin spital și printre pacienți. Alături de el, am pornit apoi spre spitalul de la Gătaia. După o jumătate de secol, instituția care a găzduit micul episod din istorie despre care citisem încă are porțile deschise. Am stat de vorbă cu unul dintre medicii psihiatri ai instituției, cu managera și cu directoarea de îngrijiri medicale și i-am privit pe pacienți, preț de câteva ore, în atelierele dedicate relației cu viața de dincolo de boală. Un renumit medic și profesor din perioada comunistă, o fostă rezidentă și fiica primului director al spitalului m-au ajutat, cu mărturiile lor, să pun cap la cap fragmentele din trecutul psihiatriei din România și să înțeleg care mai e statutul bolnavului psihic în societatea în care trăim astăzi.

[u spațiile sale verzi, vechiul castel de la Căpâlnaș pare că a fost cuprins de pădurea vecină într-o îmbrățișare largă. Printre copacii bătrâni și-au făcut loc legumele cultivate de cei internați aici: porumb, cartofi, dovleci, ceapă verde. Pacienții sunt pe terasa cât o scenă, unde își beau prima cafea a zilei. De la capătul scărilor șerpuite, par toți niște boieri mahmuri care au ieșit să înfrunte răcoarea dimineții în halate, vegheați de statuia cerbului regal. Când trecem de porțile masive și îl văd pe Ciprian, își amintesc brusc de propriile dorințe. Unul îi cere o brichetă, altul vrea țigări și un leu jumate pentru următoarea gură de cafea. „Vă ține aici?", mă întâmpină I., o femeie slabă, abia trecută de 20 de ani, cu un diagnostic greu de dus: tulburare organică de personalitate. „Putem să devenim prietene!", îmi zâmbește ea. Aflu că I. vrea să se mărite. E a doua oară când un bărbat o vrăjește dincolo de porțile spitalului și îi promite o casă și o familie. Cel care a reușit, o lună după ce ne-am cunoscut, să o convingă să se externeze a dus-o prima oară la bancă și a vrut să-i scoată toată pensia de boală. I. a ajuns din nou la spital. Cu treningul roșu și-a asortat papucii pe care scrie *SMILE* cu litere mari.

Familia nobiliară Mocioni a ridicat castelul la finalul anilor 1870. Un secol mai târziu, a devenit spital de psihiatrie, iar acum este recunoscut oficial ca monument istoric. Proprietarul lui e atât statul, cât și un moștenitor al familiei Mocioni. Birocrația pune piedici investițiilor cu bani publici și aprobărilor pentru renovări. Singurele transformări pe care angajații le pot face aici sunt reparațiile curente, care doar bandajează problemele unei clădiri atât de vechi. „Noi avem parchet, obloane, uși din lemn vechi, saloane cu trecere din unul în altul, nu avem posibilitatea de a amenaja grupuri sanitare conform normelor", precizează Claudia Hotăran, managera spitalului de la Căpâlnaș.

Atunci când a preluat postul, în iarna lui 2013, spitalul era în pericol de desființare din cauza statutului încălcit pe care îl are în fața legii. Din 2007 se tot dezbate relocarea spitalului și, într-un final, au obținut finanțarea unui nou spațiu. Acum, la câteva sute de metri depărtare de castel, o clădire în construcție se tot înalță printre tufele sălbatice. Umblă vorba că va fi gata anul viitor.

Până atunci, în fostul castel de la Căpâlnaș se odihnesc, în mod obișnuit, 75 de bolnavi. 60 de paturi dintre cele 75 sunt asigurate de stat, celelalte sunt cu plată. Lunar, se golesc în jur de 30, dar niciunul nu rămâne liber mult timp. Cel mai tânăr pacient are 20 de ani, iar cel mai în vârstă – 93. Cei care ajung aici se luptă cu schizofrenia, demența, depresia, iar internarea are loc în perioada potolită a luptei cu boala, după o psihoză sau o fază mai turbulentă, cu care bolnavul ajunge, mai întâi, la urgențe.

După ora prânzului, toată lumea se odihnește în saloanele cu câte șase–opt paturi. La parter stau bărbații, la etaj – femeile. Infirmierul trece pe la fiecare pacient cu un cărucior plin cu plicuri semnate și scoate din ele tratamentul. Într-una dintre încăperi e agitație. Un bărbat cu chelie, care tocmai s-a cazat, împarte bomboane cu cocos vecinilor de cameră și își îndeasă hainele sub pernă. În fața lui, un alt bărbat, pe la 40 de ani, plânge silențios. Gândurile lui cu greu îi găsesc vocea, după cele două atacuri cerebrale pe care le-a avut. Comunică, în schimb, cu ochii albaștri

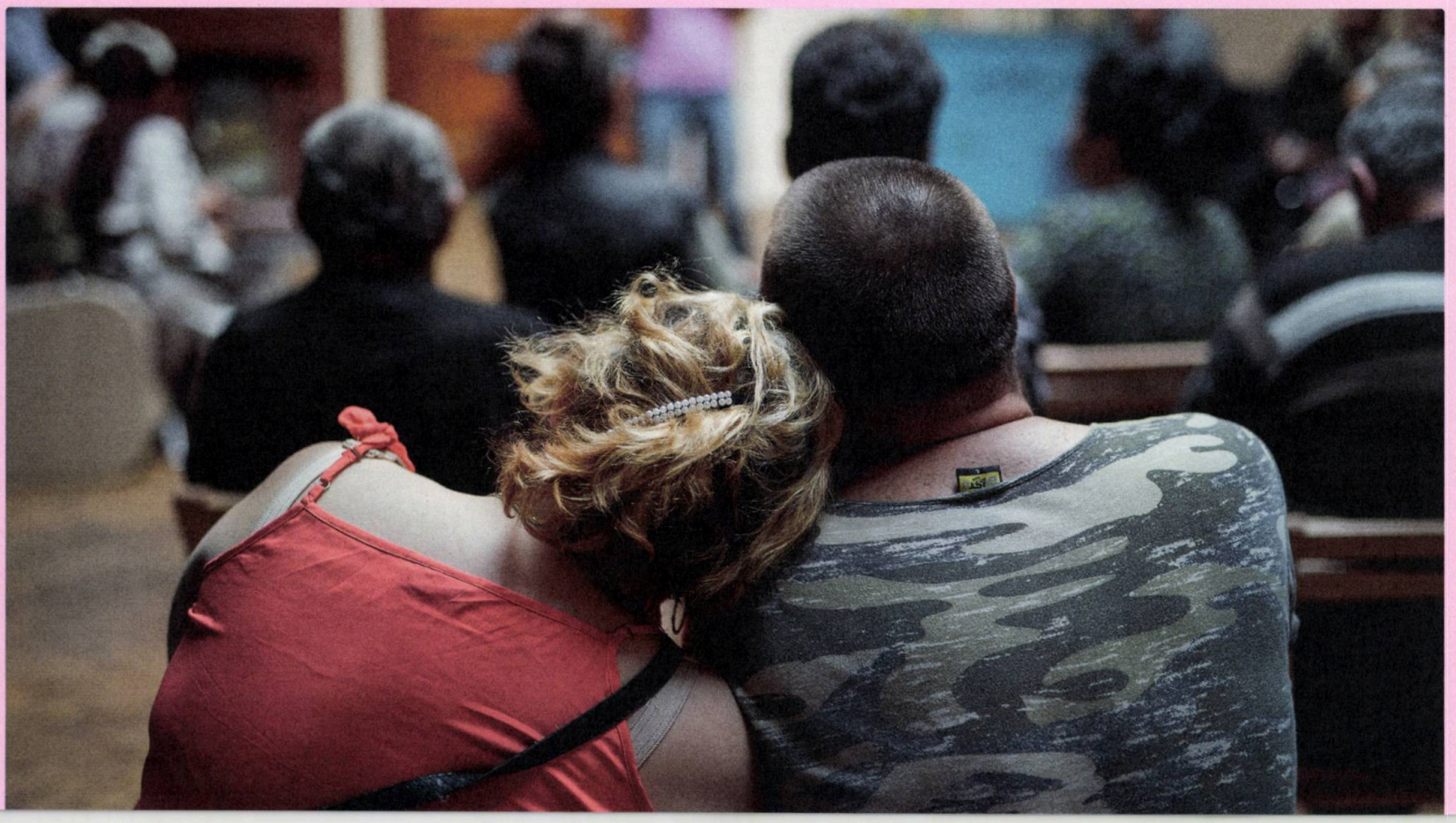

BOALA PSIHICĂ SAPĂ ȘI SUBMINEAZĂ VALENȚELE DE SOCIALIZARE ALE OMULUI. DACĂ-L LAȘI, EL SE TOT ADÂNCEȘTE ÎN IZOLARE.

și umezi, care te privesc lung și caută înțelegere. Acasă, încă îl așteaptă o fetiță de câțiva ani și soția, care vrea să divorțeze în curând.

Pentru mulți dintre bolnavi, internarea la spitalul de psihiatrie e o experiență la care revin toată viața. Bolile grave, precum schizofrenia sau demența, atacă fără speranță conștiința și te îndepărtează gradual de sine, până când devii străin de tine. În ghearele diagnosticului, poți să crezi că ești perfect sănătos și să abandonezi tratamentul. Așa ajungi periodic cu o criză la spital, iar spitalul devine un loc ce cuprinde o lume întreagă: acolo mănânci, acolo te odihnești, acolo îți faci prieteni și cauți să aparții.

La Căpâlnaș, locurile în care pacienții luptă cu gândurile negre sunt biblioteca și grădina cu legume. Cititul, efortul fizic și responsabilitatea pentru hrana comună care crește în curte îi ajută să rămână conectați la lumea de dincolo de boală. Legătura dintre natură și bunăstarea mintală e deja un adevăr cunoscut cercetătorilor. Potrivit Asociației Americane de Psihologie, timpul petrecut chiar și în cel mai mic parc ne ajută să fim mai bine echipați în lupta cu stresul și cu emoțiile negative. În mediul rural însă, unde omul e mai blând cu spațiile verzi și mai obișnuit cu munca agricolă, natura nu are mereu efectul unui medicament. „Mulți dintre pacienți, săracii, sunt sătui de muncă fizică", explică Ciprian Hord, psihologul clinician al spitalului. „Poate pentru corporatiști grădina ar fi ceva ieșit din comun, dar ei abia au scăpat de o viață plină de așa ceva."

Cei care nu-și găsesc liniștea în gospodărie o caută în sala de lectură, o cameră în care încap toate obiceiurile lor: aici joacă ping-pong, se uită la televizor sau desenează. Tot aici, L. se uită la filme porno gay, la unul dintre cele trei calculatoare din sală. L. e un bărbat de 55 de ani, cu părul grizonant și gândul mereu plecat în Italia, o țară pe care a iubit-o în anii studenției. Cu buzele lui pline și cărarea într-o parte, are prezența unui artist pe la jumătatea secolului trecut. Spune că într-o seară l-a atacat Lucifer, unul dintre demonii lui personali. Atunci s-a simțit foarte rău. Spitalul e singura lui casă și așa va fi o vreme. Rudele care i-au mai rămas nu mai vor să aibă grijă de el, din cauza bolii.

La etaj, M., o femeie de 30 de ani cu bucle bogate, desenează la ea în pat. „Fac ce nu trebuie. Fumez și mă tai", se prezintă ea și scoate un teanc de desene pe care le împrăștie pe saltea. Toate sunt portretele unor femei de sub pielea cărora ies tigri și lupi. Animalele sălbatice sunt furia pe care nu reușește să o îmblânzească în viața reală, măcinată de un diagnostic dificil: *borderline*. Când se enervează, sare la bătaie sau se taie pe mâini. Alteori, desenează. În ochii personajelor ei pare că au loc cutremure.

Apartenența la o comunitate și dorința de a te simți iubit și acceptat sunt nevoi pe care fiecare dintre noi caută să le împlinească, indiferent de locul pe care-l ocupăm în spectrul tulburărilor psihice. În cazul unui diagnostic, ele devin niște arme necesare. „Boala psihică sapă și subminează valențele de socializare ale omului. Dacă-l lași, el se tot adâncește în izolare", explică Mircea Lăzărescu, medic psihiatru și fost profesor la Universitatea de Medicină și Farmacie din Timișoara. „Stimularea psihosocială menține bolnavul deschis către noi experiențe. Nu doar medicamentul, ci și interacțiunea cu ceilalți îl ajută să-și refacă structura psihologică", mai zice el, la o cafea în casa părintească din Lugoj, unde locuiește de când a ieșit la pensie.

Înainte de Revoluție, Lăzărescu și-a practicat meseria în spitalele improvizate în foste cazarme militare și castele părăsite din regiunea Banatului, departe de ochii partidului unic. După ce Gheorghe Gheorghiu-Dej a preluat puterea, castelele, conacele, cazarmele și grajdurile goale au devenit centre care ofereau servicii de sănătate mintală. Medicul spune că, în câteva dintre ele, legătura cu bolnavul era cultivată în spiritul revoluționar al curentului antipsihiatric ce domina gândirea occidentală la acea vreme. Era o scăpare a reprezentanților regimului, pentru care psihiatria era un instrument de reeducare a cetățenilor. În mod surprinzător, psihiatria se dezvolta în comunism.

Spitalele și sanatoriile din Banat, precum Săvârșin, Jebel sau Gătaia, au fost date în grija unor medici care și-au făcut meseria, într-o perioadă în care mediul academic se străduia să supraviețuiască. Împrejurările

celui de-al Doilea Război Mondial creaseră o situație atipică. Multe facultăți își schimbaseră locațiile: de exemplu, când România a cedat Ardealul, Universitatea din Cluj s-a mutat la Sibiu, povestește Lăzărescu. Tot în perioada aceea, foarte mulți dintre cei înscriși la litere-filosofie au făcut și medicina, ca să nu meargă pe front. Astfel, o generație de medici psihiatri intelectuali legase prietenii cu artiști, scriitori, filosofi. Recitalurile muzicale și cenaclurile literare pe care aceștia le organizau în spitale au atras

TU TRADUCEAI DIN HEIDEGGER, DAR TE ÎNTÂLNEAI CU UNUL CARE DELIRA. ȘI STĂTEAI LA POVEȘTI CU EL.

oameni de cultură din întreaga țară, care luau o pauză de la existența sub dictatură și veneau să creeze și să socializeze.

La fel ca spitalul din Castelul Căpâlnaș, cel din Gătaia, județul Timiș, e așezat în inima naturii, la 5 km de orășelul care-i poartă numele. A început să găzduiască pacienți în 1966, iar înainte a fost cazarmă militară. Aici, pădurea nu pare să se sfârșească niciodată. Prin gardul din sârmă, verdele se face beznă ca într-o scenă dintr-un horror. O vizită în curtea spitalului e ca un drum inițiatic din trecut în prezent: până ajungi la pavilioanele cu viață în ele, treci pe lângă clădirile părăsite.

Spitalul se bucură de un loc mai cunoscut în istoria noastră recentă. Aici venea scriitorul Gabriel Liiceanu să traducă filosofie germană, aici se refugiau membrii trupei Phoenix și mulți alții ca ei. „Tu te duceai pentru a te desprinde de lume și a crea, bolnavul era acolo ca să se trateze", explică profesorul Lăzărescu. „Tu traduceai din Heidegger, dar te întâlneai cu unul care delira. Și stăteai la povești cu el." Amiciția înfiripată între pacientul vulnerabil și intelectualul retras din lume era o formă de terapie. Pictorul sau muzicianul care ajungea la Gătaia, de pildă, își improviza un atelier de lucru la care avea acces și bolnavul, care fie consuma artă, fie exersa și el, alături de artist. „Toate formele de artă sunt foarte utile atunci când sunt probleme sufletești, psihologice", mai spune medicul Tudose, de la Spitalul Obregia din București. Medicii intelectuali erau la curent cu cele mai proaspete idei ale curentului de gândire occidental. Tudose mai are și acum cărțile trase la xerox ilegal, în biblioteca din cabinetul ei privat.

În fosta cazarmă militară de la Gătaia începeau mai multe terenuri de sport, ateliere de artă, săli pentru lectură sau pentru ședințele de terapie în grup. Lângă clădirile de tratament, erau locuințele medicilor și o grădiniță pentru copiii lor. Spitalul avea forma unui oraș în oraș, iar atmosfera comunității restrânse de acolo îl făcea pe bolnavul psihic să se simtă mai puțin singur și judecat.

„Era o legătură umană reală", își amintește Oana Lohan, o artistă de 52 de ani, care a copilărit la Gătaia. Tatăl ei, medicul Traian, a fost primul director al spitalului. Acolo, cea mai bună prietenă i-a fost o adolescentă care lupta cu schizofrenia, internată după o criză în care își omorâse mama. Își amintește că desenau mult împreună și o impresiona mereu lumea abstractă, „ca o apă subterană", din picturile ei. De-a lungul anilor, a continuat să-și viziteze prietena până la moarte. La 50 de ani, pacienta cu schizofrenie s-a sinucis.

În spitalul-oraș cu greu mai ghicești urmele trecutului. Locuințele medicilor și grădinița sunt niște ruine fără identitate. Printre crăpături, viața și-a făcut loc în felii de verdeață care au acoperit ce a construit omul. „După ce s-a terminat povestea frumoasă [de dinainte de Revoluție], a urmat o perioadă de declin, în care se supraviețuia de azi pe mâine și cu mâncarea, și cu medicamentele, și cu salariile", explică medicul psihiatru Dana Mutiu, care lucrează la spital din 2003. Rând pe rând, părți din spital au cedat: centrala termică s-a stricat, țevile de sub el s-au spart. Iarna, pacienții erau înfășurați ca niște prunci în pături, iar câte-un calorifer electric pus din loc în loc încerca să lupte cu frigul, își amintește managera instituției, Cornelia Șargan.

Șargan avea 29 de ani când a preluat conducerea spitalului. Ca economistă în Gătaia, putea lucra la primărie sau aici, la spital. Spune

Lăzărescu. „Toată istoria asta de la Săvârșin, de la Gătaia a făcut ca mulți psihologi și psihiatri să aibă deschiderea de a vedea în om nu doar un mecanism, ci și un subiect deschis spre cultură." Nu lipseau nici ocupațiile interzise de partid, precum psihanaliza. „Făceai închisoare dacă scoteai pe gură acest cuvânt. Nu se admitea decât cauza determinismului biologic, asta era concepția venită de la sovietici. În afară de tratamentul biologic, nu aveam altceva", își amintește medicul psihiatru Cătălina

că, înainte să poată renova pavilioanele care funcționează astăzi, a trebuit să câștige încrederea celor din Ministerului Sănătății, instituția de care aparține spitalul. „Considerau că responsabilitatea era mult prea mare pentru o persoană tânără", explică ea, în biroul de la Gătaia, decorat cu obiecte împletite de pacienți. A învățat să facă licitații și să depășească obstacolele birocratice, iar asta înseamnă uneori să aștepte, luni de zile, o binecuvântare pe hârtie de la București. „Ambulanța noastră era

GATAIA
GATAIA
GATAIA
GATAIA

OAMENII ERAU MULȚUMIȚI, ÎN GENERAL, CĂ NU STAU ÎN PAT. ALȚII ÎȘI DESCOPEREAU TALENTE.

o Dacie break. Cred că a durat jumătate de an sau mai bine ca să obținem aprobarea să schimbăm mașina", își amintește medicul Mureșiu. „Banii erau ai noștri, dar ca să poți să faci investiția a durat luni de zile. Așa este legislația", explică ea.

În dimineața de la sfârșitul lui august în care am avut acest dialog, la Gătaia erau internați 317 pacienți. Spitalul are, în total, 445 de paturi înșirate în cinci secții. La secția cinci se sforăie intens după masa de prânz. În stânga mea, e o ușă încuiată cu un gemuleț spre care-mi lungesc gâtul. Dincolo de el e o încăpere văruită în alb peste care s-au imprimat gesturile durerii: pumni în pereți, mesaje scrise cu creionul și o inimă roșie care pare desenată cu ruj sau cu sânge. Aici e izolatorul, locul în care sunt încuiați cei zdruncinați de boală până când se liniștesc. Cu înfățișarea ei de celulă, arată mai degrabă ca un loc în care ești pedepsit să ajungi.

În salonul din dreapta, o bătrână citește o felicitare pe marginea patului. În fața ei stă I., o femeie de 35 de ani cu o formă de dizabilitate mintală care a blocat-o într-un corp de fetiță. Patul ei e cel mai colorat. O coloană de animale din pluș o protejează de coșmaruri noaptea. În prietenia lor, I. a găsit o mamă pe care n-a avut-o, iar bătrâna a redevenit bunică. Aici, colegii de cameră se potrivesc în funcție de diagnostic, dar și de nevoile emoționale. „Dacă avem un pacient cu manie, îl punem lângă un pacient cu depresie. Se temperează unul pe altul", spune medicul Mureșiu, care lucrează în această secție.

După ploaie, curtea devine un labirint în care ghicești potecile acoperite de noroi. În drum spre ateliere, trecem pe lângă biblioteca unde se țineau odată cenaclurile literare. Acum stă mai tot timpul încuiată, ca un altar ce trebuie protejat. Spre deosebire de Căpâlnaș, în bibliotecă nu au voie pacienții, aici ajung doar nostalgicii care își comemorează anual relația cu locul. În atelierele funcționale și astăzi, picturile pacienților agățate pe pereți și sala de sport cu mingea care plesnește parchetul îmi amintesc de liceu. Găsim toate încăperile pline. Bărbați și femei pictează, fac sport la aparate sau lucrează la mașina de cusut. O mână de băieți joacă baschet în sala de sport, ghidați de un preot tânăr din orășel, care face voluntariat la spital. La finalul jocului, I. strigă bucuroasă că i-a bătut pe toți. Într-o altă încăpere, un pensionar, singurul om care știe să lucreze la războiul de țesut, face covoare pufoase. Îl găsești în fiecare zi la datorie, unde, în loc de vorbă, scoate un șuierat melodios, ca și când ar fredona timid o doină.

Bolnavii nu apucă să-și vândă lucrările și să se simtă din nou utili societății, așa cum se întâmplă în multe țări europene precum Olanda, Danemarca, Suedia, unde sunt cultivate adevărate rețele de sprijin pentru cei care se confruntă cu tulburări mintale. În perioada comunistă însă, la Gătaia și în mai multe spitale din regiunea Banatului, medicii luptau ca pacienții lor să aibă această șansă.

În anii '70 și '80, pacienții de la Gătaia care-și luau tratamentul erau angajați în fabrici și întreprinderi, unde practicau o meserie și primeau un salariu. Personalul medical întorcea relațiile cu persoanele influente în favoarea propriilor pacienți. Uneori le convingeau pe rudele celor internați, alteori băteau la ușa fabricilor și galeriilor de artă și se interesau de locuri de muncă. „Era un fel de implicare socială prin care atrăgeau diverși parteneri, diverse personalități", își amintește medicul Lăzărescu. „Oamenii erau mulțumiți, în general, că nu stau în pat. Alții își descopereau talente", își amintește fosta rezidentă din acea perioadă, psihiatra Cătălina Tudose. Dincolo de fișa postului și de nepăsarea autorităților, oamenii și-au construit propria rețea de solidaritate.

Legăturile care încep aici nu se încheie toate între porțile spitalului. O infirmieră care veghează bolnavii povestește că din comunism s-a păstrat o tradiție a pachetelor. Oamenii „cu studii superioare, care aveau nevoie să se pună pe picioare", se apropiau de „pacienții mai gravi, care căutau o mamă, un prieten". Când unul pleca, celălalt primea pachete, la fel ca acum. De multe ori, aceste prietenii țin locul familiei. „Unii s-au mai văzut cu rudele la gard, pentru alții, noi suntem familia", o completează Diana Sas, asistentă medicală și directoarea de îngrijiri, care lucrează la spital de 15 ani. Gara din oraș e la 5 km distanță, adică o oră de mers pe jos sau opt minute cu mașina. Dacă nu au o mașină personală, familiile ajung greu la cei internați.

IULIE 2014. Un bărbat de 27 de ani primește un pumn în gură de la un infirmier, în secția de psihiatrie din spitalul municipal în care e internat. Lovitura îi lasă o dublă fractură de mandibulă. Șapte ani mai târziu, prima instanță nu găsește niciun vinovat.

MARTIE 2015. O infirmieră lovește o pacientă de 62 de ani cu capul de marginea metalică a patului și o târăște prin salon. Prinsă de camerele de supraveghere, judecătorul o găsește vinovată, după șase ani. Primește o pedeapsă de doi ani cu suspendare și e concediată.

IANUARIE 2019. Un bărbat de 51 de ani e bătut de doi brancardieri și un supraveghetor în secția de psihiatrie dintr-un spital județean. Are nevoie de „23–25 de zile de îngrijiri medicale", scrie ziarul *Libertatea*, care a relatat pe larg cazurile de mai sus. Acest proces e încă în curs.

După mai bine de trei decenii de democrație și capitalism, în România, bolnavul psihic e departe de a fi văzut drept un om demn și util societății. Neînțelegerea și frica în fața bolii atrag nu numai stigma colectivă, ci și abuzul fizic. Cazurile din istoria recentă arată cum corpurile bolnavilor sunt manipulate ca niște obiecte care încurcă, enervează și trebuie înlăturate din drum. Sunt bruscați, loviți, sechestrați uneori chiar de către prooriile rude și de personalul medical care trebuie să-i protejeze. Cătălina Tudose, medic psihiatru la Spitalul Obregia din București, spune că la oraș familia ține mai des legătura cu pacientul decât în instituțiile izolate în natură. Dar dincolo de locul simbolic asigurat într-un *trib*, cel vulnerabil are nevoie de empatie și de înțelegere. „Unii [membri ai familiei] vin des în vizită, dar sunt abuzivi și agresivi. Nu înțeleg boala, sunt foarte pisălogi și nemulțumiți, îi enervează simptomele", povestește psihiatra.

Boala devine o povară pentru rude atunci când statul nu vine în ajutor cu servicii medicale potrivite pentru suferința care trebuie tratată. „Dacă ți se îmbolnăvește fratele, o parte din viața ta se schimbă. Iese din spital, după care ești singur cu el", mai spune medicul de la Obregia. Alții pur și simplu se descotorosesc de bolnav la ușa spitalului. **„Țineți-o, doamnă, vreau să rămână la dumneavoastră. Închideți-o într-o cameră", își amintește Tudose reacția unui politician care a ajuns la ea în birou, cu mama bolnavă de demență vasculară.** „Oameni importanți care gândesc pentru noi reacționează așa față de o persoană apropiată. Asta e mentalitatea."

Suferința continuă în spitalele generale, unde pacienții cu boli psihice sunt refuzați când au nevoie de îngrijiri medicale. „Medicii se feresc să consulte pacientul care vine cu eticheta de bolnav psihic", povestește psihiatrul Radu Grumeza, de la Căpâlnaș. „De pildă, îi trimit înapoi pe pacienții cu un tratament scris repede, fără să-i consulte cum trebuie; refuză internarea lor în alte secții. Vedeam la colegii psihiatri că trimiteau câte-un pacient la alte secții unde căutau un anumit medic, ca să fie siguri că pacientul respectiv este consultat. Ei știau problema asta. Pe mine m-a șocat", mai zice el. Directoarea de îngrijiri medicale de la Gătaia, Diana Sas, spune că pacienții pleacă de la un spital la altul cu o asistentă după ei, ca să fie siguri că sunt consultați. La fel se întâmplă și la Obregia, în București, îmi confirmă medicul Cătălina Tudose.

În pandemie, Organizația Mondială a Sănătății a avertizat că depresia și anxietatea s-au răspândit, cu viteza virusului, peste tot în lume. Medicii cu care am vorbit la Căpâlnaș, Gătaia și Obregia sunt copleșiți de numărul cazurilor. În ultimii ani, au ajuns în aceste spitale tot mai mulți oameni cu depresie, anxietate și dependențe de droguri – alcoolismul e cea mai frecventă dintre ele. Vin cu stresul din viața de zi cu zi, cu probleme de adaptare acutizate în pandemie. Dincolo de porțile spitalelor, despre sănătatea mintală se vorbește mai mult în cercuri restrânse pe Facebook. Doar 1% dintre români au recunoscut, în cel mai recent studiu Eurostat, că se luptă cu depresia. Oficial, suntem cea mai puțin deprimată țară de pe continent. Neoficial, suntem campioni ai negării.

Venera Dimulescu. Jurnalistă la *Scena9*, unde îi place să sape în adâncurile subiectelor complicate ce ascund nedreptăți. **Ciprian Hord**. Fotograf documentarist și psiholog clinician. În prezent, documentează viața propriilor pacienți prin obiectivul camerei.

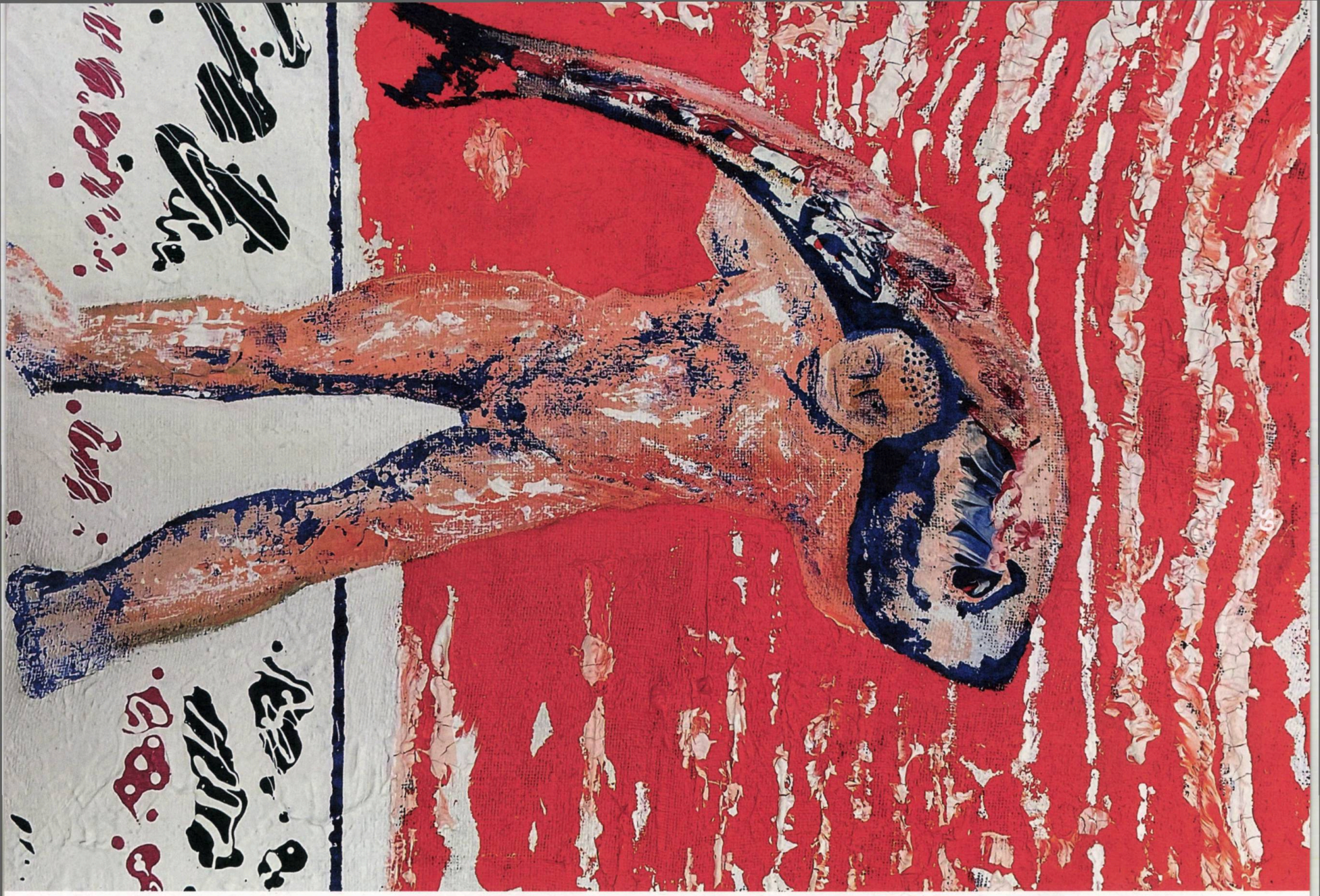

ȘTEFI TUDOR e născut în 1993 și a absolvit studiile de licență și master din cadrul Universității Naționale de Arte București. Trăiește și lucrează în București. E interesat de relația dintre om și natură, respectiv om și animal.

Lucrează într-o gamă diversă de medii – desen, pictură în acrilic pe pânză de iută netratată, iar din nevoia de a integra zgomot și textură în lucrările sale, uneori creează în polistiren.

CONTINUĂ SĂ CITEȘTI PE
WWW.SCENA9.RO

DACĂ VREI SĂ DAI MAI DEPARTE REVISTA ASTA,
O POȚI CUMPĂRA ȘI DE PE WWW.SCENA9.RO/MAGAZIN

CULORI
Pantone
072 U

Pantone
178 U

Pantone
802 U

HÂRTIE
Munken Lynx
300 g/m²

O scoatem la capăt.

33 DE FELURI DE A SUPRAVIEȚUI

45 DE JURNALIȘTI, ARTIȘTI, CERCETĂTORI, SCRIITORI, FILOSOFI ȘI FOTOGRAFI

MI-AM PIERDUT FRICA, ADICĂ O MAI AM UNEORI, DAR AM UNELTELE MELE ÎMPOTRIVA EI.

P. 171

NOAPTEA E PENTRU CĂLĂTORII, ZIUA PENTRU PUTERE.

P. 47

AM VRUT NOILE TRIBURI CĂLĂRIND PRIN STEPA REȚELELOR ELECTRONICE, AVEM TRIBALISM.

P. 21

CLIPĂ DE CLIPĂ, POVEȘTILE NOASTRE SUNT ÎNTREȚESUTE ȘI ORICE ÎNȚELEGERE DE SINE PRESUPUNE O NEGOCIERE NEÎNTRERUPTĂ ÎNTRE MINE ȘI CEILALȚI.

P. 17

VREAU SĂ MOR UN PIC MAI PUȚIN PRIN FAPTUL CĂ LUCRURILE PE CARE LE-AM ÎNDRĂGIT SAU LE-AM VĂZUT SAU LE-AM TRĂIT EXISTĂ ÎN FORMA ASTA, PE CARE O POT EXPERIMENTA ȘI ALȚII.

P. 92

MAMA AVEA MÂINI FOARTE ALBE, PRIN CARE I SE VEDEAU VENELE, CA NIȘTE RĂDĂCINI ALBASTRE.

P. 138

TOATĂ SIGURANȚA MEA PROVINE DINTR-O CRASĂ LIPSĂ DE SPIRIT DE AVENTURĂ.

P. 115

RUPT DE LUMEA DIN JUR, ADEVĂRUL DEVENISE O POVESTE. O SORĂ GEAMĂNĂ DISPĂRUTĂ, CARE NU SE LASĂ UITATĂ ȘI CARE NU UITĂ LA RÂNDUL SĂU.

P. 146

CUM SĂ UIȚI CĂ UNEORI ȘI DUMNEZEU SE ODIHNEȘTE?

P. 77

UNEORI ÎȚI USUCI GÂTUL LA FEL DE INUTIL DACĂ STRIGI DUPĂ AJUTOR ȘI ÎN DEȘERT, ȘI ÎN CENTRUL ORAȘULUI.

P. 13

AVEAM NEVROZĂ – NU POEZIE, NU DUIOȘIE, NU MĂRINIMIE.

P. 61

LUMEA MEA SE INTERSECTEAZĂ DESTUL DE RAR CU CE ÎNSEAMNĂ FRUMOS, PENTRU CĂ AM DECIS CÂNDVA CĂ MĂ INTERESEAZĂ MULT MAI MULT CE SE ÎNTÂMPLĂ LA UMBRA LUI.

P. 31

COPACII AU FUNCȚIONAT MEREU CA LOC DE ÎNTÂLNIRE, DECLANȘATOR, NOD DE LEGĂTURI.

P. 162

UN FEL DE KAFKA COMBINAT CU INDIANA JONES.

P. 122

Trăim într-un haos, așa că e bine să ținem pe-aproape un kit de supraviețuire. Specialiștii susțin că acesta ar trebui să conțină:

CONSERVE, APĂ, RADIO, BATERII, FLUIER, HARTĂ, LANTERNĂ, PANSAMENTE, ALCOOL SANITAR, MĂȘTI, MEDICAMENTE, SAC DE DORMIT, CHIBRITURI/BRICHETĂ, PIX ȘI HÂRTIE, CĂRȚI.